تارىم

AltunOq

6

1985

قاخشال ئۆرۈك چىقاردى نوتا،
چېچەكلىرى كۈمۈشتەك گويا.

سۈرەتنى قەييۇم قادىر تارتقان.

تارىم

(ئايلىق ئەدەبى ژورنال)

AltunOq

28 - يىل نەشرى

1985

بۇستاندا

نەسرى ئەسەرلەر

تەبەسسۇم (ھىكايە)........................ .... ئارزىگۈل بىلال 4
ئەقىدە (ھىكايە)..غەيرەت ئابدۇللا 18
يىشىل مەرۋايىت (پوۋېست)................................ قەييۇم تۇردى 36
قانلىق قىرغاق (پوۋېست) .... ئابدۇللا ساۋۇت 73

شېئىرلار

تۇرپان تەسىراتلىرى.................................. مەھەممەتجان سادىق 28
ئەسسالام، تەبىئەت.. مامۇت زايىت 32
ئۆمرۈم ئۇخشار ئاقار يۇلتۇزغا..................................ئابلىز ھوشۇر 34
ئاھ، مېنىڭ خەلقىم (داستان) .... ئارسلان 60
ياشلىق ئۇچقۇنلىرى .... غالىپ راخمان 94
شېئىرلار.. تۇرسۇن نىياز 96
ئىككى شېئىر...جېلىلى 97
موتوتسىكىلىت مىنگەن قىز.......................................ئىمىن راشىدىن 98
باھار شاملى...ئۆمەر رەجەپ 98
ئۇستاز...مەھەممەت روزى 99
بالىلارنىڭ ئارزۇسى...روزى سايىت 144
شېئىرلار...ئابلىكىم روزى 151
ئىككى شېئىر.. ھەسەن تىلىۋالدى 152
بالىلار قەلبى.. ئابدۇللا ئەبەيدۇللىن 153
بالىلار ناخشىلىرى.. ياسىن ئىسمايىل 153
ئايگۈلنىڭ مېھرى... مەتىمىن بارى 154

تارىم

شېئىرلار ...... روزىتوختى داۋۇت 155

دوستلۇق ناخشىسى ...... قادىر تۇردى 157
بۇرغىچى ناخشىسى ...... قادىر سىدىق 160

بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز

پىشقەدەم شائىر قۇربان ئىمىن 89
لىرىك شائىر بوغدا ئابدۇللا 92

ئوبزور ۋە ماقالىلار

قوچو ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئەدەبىيات توغرىسىدا قىسقىچە بايان ...... ئىسرائىل يۈسۈپ 100
مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن 124
ئەدەبىي ئاتالغۇلارنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى 131

تەرمە گۈللەر

كونا - يېڭى ئىشلار (ھېكايە) ...... مەمتىمىن ھوشۇر 113
مەن مىسالى غىلاپسىز خەنجەر (شېئىر) ...... مۇتەللىپ مەھەممەت (خۇرسەندى) 123

چەتئەل ئەدەبىياتىدىن

كەمبەغەللىنىڭ مەنپەئەتدارلىق ھوقۇقى (ھېكايە) ...... دىككىنس 137

رەسىمنى مەھەممەت ئايۇپ سىزغان، ھۆسنىخەتنى ئوبۇلقاسىم مۆمىن يازغان

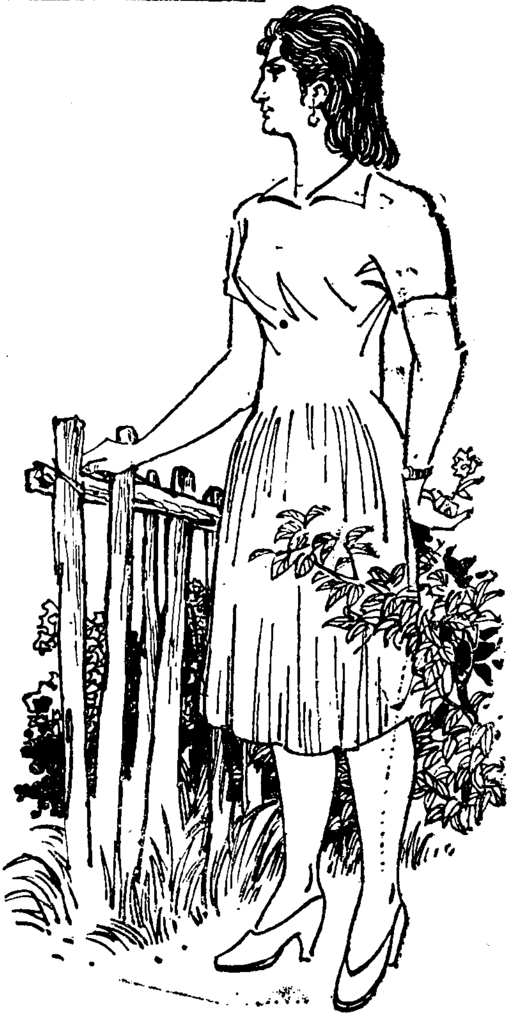

تەبەسسۇم

(ھېكايە)

ئارزىگۈل بىلال

بازار يېنىدىكى بۇ كىچىك مەھەللىگە بىر قىز پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ ئوتتۇرا بويلۇق، زىلۋا، قاپ - قارا بۇدۇر چاچلىرى مۈرىسىنى ياپقان، 23 - 24 ياشلاردىكى قىز ئىدى. قىز مەيلى چىراي تۇرقىدىن بولسۇن ياكى يۈرۈش - تۇرۇش، گەپ - سۆزلىرىدىن بولسۇن بۇ يەردىكى ئۆزلىرىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغانلارغىمۇ تۈپتىن ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭدەك ياسىنىش ۋە كىيىنىشنى تارىم ۋادىسىنىڭ چەت ياقىسىغا جايلاشقان بۇ مەھەللىدىكى قىزلار پەقەت ئايدا - يىلدا بىرەر قېتىم قويۇلىدىغان كىنولاردىلا كۆرگەن ئىدى. ئۇ قىز نەگىلا بارمىسۇن كىشىلەر تا ئۇنىڭ قارىسى يۈتكىچە كەينىدىن قارىشىپ قالاتتى. ھەتتا مۇشۇ بازاردىكى خېلى - خېلىلارنى ياراتمايدىغان قىز - يىگىتلەرمۇ ئۇنى كۆرگەندە يول بوشىتىپ، ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى.

لېكىن نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىقلىقىدىنمۇ ياكى باشقا بىرەر سەۋەپتىنمۇ ئەيتەۋۇر ئۇ، مەھەللىدىكى چوكانلارنىڭ كۆڭلىگە ياقماي قالدى.

1

كەۋسەر گۈلباغقا ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ كەلگەن تۇنجى دوختۇر ئىدى. گۈڭشې دوختۇرخانىسىدا ئۆي بولمىغاچقا، ئۇ، مەھەللە ئىچىدىن بىر ئېغىز ئۆي تېپىپ كۆچۈپ كەلدى.

— نەدىن كەپتۇ، بىلدىڭلارمۇ؟ — دەپ ئالدىراپ سورۇشتۇردى ھەيران بولغان ئايىسخان.

— ئۇقمىدۇق، ئاڭلىشىمىزچە، دوختۇرمىش، — دەپ جاۋاپ بەردى مەرەمخان

AltunOq

بېشىنى چايقاپ.

— بەك چىرايلىق چوكانكەنغۇ، — دېدى ئايىسخاننىڭ يېنىدا تۇرغان ئېرى ھوشۇر ئاخۇن.

مەرەمخان ھوشۇر ئاخۇننىڭ سۆزىنى تۈزىتىشكە ئالدىرىدى:

— تېخى ئەرگە تەگمىگەن قىزمىش.

— راسمىكەن؟ — ھوشۇرئاخۇن ھەيران بولدى.

— ھەجەپ ئوغرىدەك قاراپلا كەتتىڭلا، كۆيۈپ قالدىڭلىمۇ - يا، — ئايىسخان كالپۇكىنى پۈرۈشتۈرۈپ ئېرىگە ئالايدى.

ئەتراپتىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.

— بولدى خوتۇن، يامان يولۋاس يولدا ياتسا شىرغا يول بەرمەس، دەپتىكەن، سىلەر بار يەردە باشقا بىرسىگە كۆيۈپ قالغۇدەك يۈرەك نەدە تۇرۇپتۇ؟ — دېدى ھوشۇرئاخۇن پوكاندەك قىزىرىپ.

بۇ چاغدا كەۋسەر ئۆي ياساش بىلەن ھەلەك ئىدى، ئوچۇق ئىشىكتىن سىرتتىكىلەرنىڭ قىلىشقان سۆزلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كەۋسەر ئۆزىچە كۈلۈمسىرىدى. چوڭ بولۇپ ئۆيدىن ئايرىلىپ باقمىغان بۇ قىزغا بۇيەردىكى ھەممە نەرسە تولىمۇ يېڭىلىق تۇيۇلغان ئىدى. كىشىلەرنىڭ چاقچاقلىرىغا ئۇنىڭ كۈلگىسى ۋە جاۋاپ بەرگۈسى كەلدى - دە، ئىشىكنىڭ يېنىغا كەلدى - يۇ، لېكىن يەنە توختاپ قالدى. «ھەي قاملاشارمۇ؟ ھېچكىم بىلەن تونۇشماي تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ چاقچىقىغا سۆز قىستۇرۇش ئەدەپسىزلىك بولماسمۇ؟»

كەۋسەر ئۆيىنىڭ ئالدىغا ئولىشىۋالغان چوڭ - كىچىك خۇلۇم - خوشنىلىرىغا تەبەسسۇم بىلەن نەزەر سالدى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۇنىڭغا تونۇشتەكلا كۆرۈنەتتى.

ئۇ ئۇلارنى ئۆزىنىڭ يېڭىدىن تۇتقان ئۆيىگە تەكلىپ قىلغۇسى، ئۇلار بىلەن سۆزلەشكۈسى كەلدى، بىراق ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ئانچە يېقىن كەلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كۆڭلى سەل يېرىم بولغان ھالدا ئاستا كەينىگە يېنىپ چىرايلىق كىرلىك يېيىلغان كارۋىتىغا ئولتۇردى.

كەۋسەر ئورۇنلاشقان بۇ كىچىككىنە ئۆي ئۇنىڭ ئەپچىل قولى بىلەن چىرايلىق بېزەلگەن ئىدى.

«مۇشۇ كىچىك زېمىن ھازىردىن باشلاپ ماڭا تەۋە، مۇشۇ تەۋەلىك ئۈچۈن مەن قانچىلىغان كېچىلەرنى كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزدۈم...» ئۇ، ئۇلۇق - كىچىك تىنىۋېلىپ، بىر جۈپ قىزىل گۈل كەشتىلەنگەن ياستۇققا بېشىنى قويدى - دە، تورۇسقا قاراپ ياتقىنىچە خىيالغا كەتتى.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر جۈپ نۇرلۇق كۆز پەيدا بولدى. كىشىنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىدىغان بۇ كۆزلەر ئۇنىڭغا گاھ يېقىندىن، گاھ يىراقتىن كۆرۈنەتتى.

«ئاشۇ كۈندىن باشلاپ مەن كەۋسەر، مۇشۇ يەرگە كېلىش ئىرادىسىگە كەلگەن مىنۇتتىن باشلاپ مەن كەۋسەر؛ مۇختەر، سەن خاتىرجەم بول، مەن يۇرتۇڭنى يوقلاپ ئەمەس، بەلكى كەۋسەر بولۇپ كەلدىم» ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ئاستا پىچىرلىدى ھەممىدە ھېلىقى بىر جۈپ كۆزنىڭ غايىپ بولۇپ كېتىشىدىن قورققاندەك كۆزىنى ئاستا يۇمۇۋالدى.

تەغدىرگە تەن بەرمەي، ئۆز ئارزۇ - ئارمانلىرى ئۈچۈن جانىنى پىدا قىلىدىغان قەيسەر كىشىلەر ئۈچۈن تۇرمۇش، كەلگۈسى دېگەنلەر نېمىدېگەن گۈزەل؟ نېمىدېگەن قىممەتلىك - ھە!؟ شۇ گۈزەل تۇرمۇش كىشىنى مەپتۇن قىلاتتى، كىشىنىڭ ئوتتەك مۇھەببىتىنى ئۇرغۇتاتتى. لېكىن ئەمدىلا مەكتەپنىڭ

بوسۇغىسىدىن چىقىپ جەمىيەتكە قەدەم قويغان كەۋسەر ئۈچۈنمۇ تۇرمۇش ئاشۇنداق شىرىن، كۆڭۈللۈك بولارمۇ؟

بىر كۈنى سەھەردە كەۋسەر ئەتىگەنلىك چېنىقىشتىن كېلىۋېتىپ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، خوشنىلىرى ئايسىخان بىلەن مەرەمخاننىڭ ئۆزئارا پىچىرلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

— تۇۋا خۇدايىم، دوختۇر ئەكەلدۇق دەپ، تازا رەسۋا بىرنېمىنى ئەكەپتىمۇ دەيمەن، — دېدى مەرەمخان ئايسىخانغا قاراپ.

— مۇشۇ قىز بالا بوپتىمۇ، قاغا قاق دېمەستە ئۈستىگە تۈزۈكمۇ بىرنېمە ئارتمايلا سوكۇلداپ يۈرۈشىنى كۆرسىلە، ھايا دېگەننى بىلمەيدىكىنا، — دېدى ئايسىخان ئاۋازىنى تېخىمۇ كۆتىرىپ.

— ئاستاراق، ئاڭلاپ قالمىسۇن يەنە، — مەرەمخان ئايسىخاننى ئاستا نوقۇپ قويدى.

— ئاڭلىسۇن دەپ دەۋاتىمەن، بۇ مەھەللىدە ئەھلى - ئۆلىمالار ئاز ئەمەس، بۇ قىزنىڭ مۇنداق قىلىقلىرى ئۇلارنى كۆزگە ئىلمىغانلىق ئەمەسمۇ! — دېدى ئايسىخان تېخىمۇ ئۈنلۈك ئاۋازدا.

بۇ گەپلەر كەۋسەرگە خۇددى بېشىغا توخماق بىلەن ئۇرغاندەك قاتتىق تۇيۇلدى. ئۇ گەرچە بۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە باشقىچە نەزەردە قاراۋاتقانلىقىنى ئانچە - مۇنچە سەزگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە بۇنچىلىك سۆز - ئاھانەتكە قېلىشىنى پەقەتلا ئويلىمىغان ئىدى.

«كونىلارنىڭ ‹يەكچەشمىنىڭ شەھرىگە بارساڭ، بىر كۆزۈڭنى قىس› دېگەن گېپى بار، بەلكى بۇ كىشىلەرگە مېنىڭ بۇنداق يۈرۈشۈم ياقماي قالغاندۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ ھەمدە ئەتىسىدىن باشلاپ ئادەتتىكى كىيىملىرىنى كىيىپ چېنىقىشقا چىقىدىغان بولدى.

بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ناھايىتى مېھماندوست بولۇپ، يىراقتىن بىرەرسى كەلسە قىزغىن كۈتىۋالاتتى، لېكىن بۇ خىل ئۆرپ - ئادەت كەۋسەرگە كەلگەندە ئاقماي قالدى. چۈنكى كەۋسەرنىڭ سىرتقى تۇرقى بۇ كىشىلەرنى ئۈمىتسىزلەندۈرگەن ئىدى، ئۇنىڭ تېببىي جەھەتتىكى تېخنىكىسىنىڭ قانچىلىك يۇقۇرى بولىشىدىن قەتئىي نەزەر، كەۋسەر خۇراپىي ئاڭ سىڭىپ كەتكەن بۇ كىشىلەرنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمىگە لايىق كەلمىگەن ئىدى.

— قاراڭلار، چېچىنى قىلىۋالغىنىنى، مۇسۇلمان تۇرۇپ بېشىغا ياغلىق ئارتىشنىمۇ بىلمەيدىكەن، يوپكا دەمدۇ، كوپتا دەمدۇ، بىر نېمىنى كىيىۋېلىپ، نومۇس قىلماي ساغرىسىنى تولغاپ مېڭىشىنى كۆرمەمدىغان....— كەۋسەر ئايسىخاننىڭ شۇنداق دەپ غۇدۇرىغىنىنى پات - پات ئاڭلاپ تۇراتتى.

دىمىسىمۇ قارىمىنىڭ ئۆيىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان، كىچىكىدىنلا «بېشىغا ياغلىق چەگمىسە جەننەتنىڭ ئىشىكىدىن بېشى پاتماي دوزاققا كىرىدۇ، چېچىنى كەسسە يامان بولىدۇ» دېگەنگە ئوخشاش گەپ - سۆزلەر دىلىغا سىڭىپ كەتكەن ئايسىخاننىڭ كۆزىگە كەۋسەرنىڭ بۇنداق غەلىتە كىيىنىپ يۈرۈشلىرى قانداقمۇ سىغسۇن؟

بۇنىڭ ئەكسىچە، ئايسىخاننىڭ شەھەر قىزلىرىغا ئوخشاش ئەركىن يۈرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغان قىزى ئامىنە بولسا كەۋسەرگە بۆلەكچە ئامراق ئىدى. ئۇ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن كەۋسەردەك بىر مەدەنىيەتلىك قىزنىڭ ئۆز مەھەللىسىگە كۆچۈپ كەلگىنىگە تولىمۇ خوشال بولدى. بولۇپمۇ كەۋسەرنىڭ

تولىمۇ يارىشىملىق ئاپپاق دوختۇرلۇق كىيىمگە ئۇنىڭ بەكمۇ مەسلىگى كېلەتتى، ئۇمۇ كەۋسەرگە ئوخشاش ئاپپاق خالاتنى كىيىپ، تىڭشىغۇچنى بويىنىغا ئېسىپ دوختۇر بولۇشنى قەۋەت ئارزۇ قىلاتتى. بىراق دوختۇرنى خۇدانىڭ رەقىبى دەپ قارايدىغان بۇ ئائىلىدە دوختۇرلۇقتىن سۆز ئېچىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ شۇڭا ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇنچە پات ـ پات دوختۇرخانىغا بېرىپ، كەۋسەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا ھەۋەس بىلەن سەپسېلىپ قارايتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشنى ئارزۇ قىلاتتى.

كەۋسەرچۇ؟ ئۇمۇ ئاشۇ قارا كۆزلۈك، غۇنچىدەك چىرايلىق قىزغا كۆڭلىدە ئامراق بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئىشەنچ ۋە ئۈمىت بىلەن قاراشلىرى كەۋسەرنىڭ بۇ يات يۇرتقا مۇساپىرچىلىقتىن سولغان دىلىغا ئىلھام بەخش ئېتەتتى.

ۋاقىت قۇياشنىڭ سەھەردە شەرقتىن كۆتىرىلىپ سېخى نۇرىنى چېچىشى، كەچلىگى ھاردۇق يەتكەن ھالدا مەغرىپكە باش قويىشىغا ئەگىشىپ خۇددى ئېقىپ كېتىپ بارغان سۇدەك توختىماي ئۆتۈپ باراتتى.

كەۋسەرنىڭ گۈلباغقا كەلگىنىگىمۇ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە بىر قانچە ئاي بولۇپ قالدى.

ئۇ ئۆزىنى خۇددى قەپەزدىن چىققان قۇشتەك ئەركىن ھىس قىلاتتى. سەھەردىكى قۇياشنىڭ ئۇپۇق يېرىپ كۆتىرىلگەن چاغدىكى ھەيۋەتلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش، مەھەللە سىرتىدىكى ئۆستەڭ بويىنى ياقىلاپ، كۆز يەتكۈسىز ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ شەبنەمگە چىلىشىپ، سەھەرنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن نەپەس ئېلىپ سەيلە قىلىش... ئۇنى گويا چۈشىدىكى غايىۋانە جەننەتتە ياشاۋاتقاندەك ھىس ـ تۇيغۇلارغا چۆمدۈرەتتى. ئەنە شۇ چاغدىلا ئۇ ساۋاقدىشى مۇختەرنىڭ بۇ يەرگە قايتىپ كېلىشىنى نىمە ئۈچۈن شۇنچە ئارزۇ قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى، ئەمدىلىكتە بۇ گۈزەل، ئاۋات ماكان ئۇنىمۇ ئۆزىگە قاتتىق مەپتۇن قىلغان ئىدى.

2

كەۋسەر بىلەن ئامىنە ناھايىتى تېزلا يېقىن سىرداشلاردىن بولۇپ قالدى. كەۋسەر بىكار بولۇپ قالغانلىرىدا ئامىنەنى ئىزلەيتتى. ئۇلار ئىككىسى بەزىدە مەھەللە سىرتىدىكى ئۆستەڭ بويلىرىغا بېرىپ سەيلە قىلىشاتتى، بەزىدە كەۋسەرنىڭ ياتىقىدا ناخشا ئېيتىشىپ كۆڭۈل ئاچاتتى.

بۇ گۈن ئۇلار يەنە ئۆستەڭ بويىغا كەلدى، ئۆستەڭ سۈيى ئەمدى مۇز تۇتقان ئىدى. باش قىشنىڭ سوغاق شامىلى دەرەخلەردىكى ئاخىرقى يوپۇرماقلارنى سىېرىپ يەرگە ئۇراتتى.

ئۇلار ئۆستەڭ بويىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۇزاق مۇڭداشتى.

— ئامىنە، ئاڭلىسام كېلەر يىلى ئەتىيازدا توي قىلىدىكەنسىز، راستمۇ؟ — دەپ سورىدى كەۋسەر گەپ ئارىسىدا ئامىنەگە چاقچاق قىلىپ.

ئامىنەنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى، ئۇ لېۋىنى چىشلەپ بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خىجىل بولغان ھالدا بېشىنى لىڭشىتتى.

— ئوھوي، توي ئوينايدىكەنمىزدە، — دىدى كەۋسەر شوقلۇق بىلەن كۈلۈپ.

— سىز كۆلمەڭ، مەن بۇيىل 18 ياشقا كىردىم. ئەمدى توي قىلمىسام، تەگتۇشلەرنىڭ ئارىسىدا قېرى قىز بولۇپ قالىمەن — دېدى ئامىنە كۆڭلى يېرىم بولغان هالدا.

— كەچۈرۈڭ ئامىنە، مەن سىزنى زاڭلىق قىلمىدىم، شۇغىنىسى، كېلەچەكتىكى كۆيوغۇلىنى بىر كۆرگۈم بار ئىدى، — دېدى كەۋسەر كۈلكىسىنى توختىتىپ.

— ئالدىرىماڭ، ئۇنىڭ كېلىشىگىمۇ ئاز قالدى، تېخى مەنمۇ ئۇنى بىرلا قېتىملا كۆرگەن، — دېدى ئامىنە پەس ئاۋازدا.

— بىرلا كۆرگەن دەمسىز، ئۇ قانداقراق بالا ئىكەن؟ — دېدى كەۋسەر هەيران بولۇپ.

— چىراي تۇرقىمۇ يامان ئەمەستەك تۇردىۇ، لېكىن ساۋاتسىز، ماڭىمۇ ئامال يوق، ئۆيدىكىلەرنىڭ قىلغان ئىشى، — ئامىنە ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ قويدى.

كەۋسەر گەپ قىلمىدى. ئۇ ئامىنەگە ئېچىناتتى، بىرلا كۆرگەن يىگىت بىلەن تۇرمۇش قۇرۇش نىمىدېگەن قورقۇنچلۇق ئىش - هە؟

— سىز نىمىشقا تېخى توي قىلمايسىز؟ سىزنىڭ يېشىڭىزغا بارغاندا مېنىڭ بالامىمۇ يۈگۈرۈدىغان بولۇپ قالىدۇ، — دېدى ئامىنە تۇيۇقسىزلا. ئۇ بۇ گەپنىڭ ئېغىزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى.

كەۋسەر سوئالغا دەرهال جاۋاپ بەرمىدى، ئۇ قەدىمىنى توختىتىپ ئۆستەڭ ئۈستىدىن يىراققا نەزەر تاشلىدى. ئامىنە ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترەپ، چىرايىنىڭ ئاجايىپ قايغۇلۇق تۈس ئېلىۋاتقانلىقىنى، كىرپىكلىرىنىڭ نەملەشكەنلىكىنى كۆردى.

— كەۋسەر، نېمە بولدىڭىز؟ — ئامىنە تەمتىرەپ قالدى. ئۇ ئۆز سۆزىنىڭ كەۋسەرنى بۇنداق غەشلىككە سېلىپ قويغانلىقىنى ئويلىمىغان ئىدى.

كەۋسەر شۇ هالەتتە بىردەم تۇرغاندىن كېيىن ئۆزىگە كەلدى، ئاندىن هەسرەتلىك بىر تىنىۋېلىپ پەس ئاۋاز بىلەن:

— بۇنى كېيىنچە سۆزلىشەيلى ئامىنە، هازىر قايتىپ كېتەيلى، بەك كەچ بولۇپ كەتسە ئاپىڭىز ئەنسىرەپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى.

ئۇلار ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىشتى.

ئامىنەنىڭ سوئالى خۇددى تىمتاس كۆلگە تاش ئېتىپ دولقۇن كۆتىرىۋەتكەندەك كەۋسەرنىڭ كۆڭۈل تېچلىقىنى بۇزۇپ تاشلىدى، ئۇ شۇ كېچىسى ئۇيقىدىن مەهرۇم بولدى. ئۇ ئۆزىنى خۇددى تېگى يوق خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كېتىپ بارغاندەك هىس قىلاتتى.

— قىزىم، كۆزۈڭ هەممىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ، ئاكا - ئاچىلىرىڭ ئۆزى بىلەنلا بولۇپ كېتىشتى، داداڭ ئاغرىقچان، مەنمۇ كېسەلدىن نېرى بولالمايۋاتىمەن، مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن مۇشۇ شەهەردىكى چوڭ دوختۇرخانىلارنىڭ بىرەرسىگە ئورۇنلىشىپ قالساڭ، يېنىمىزدا، كۆزىمىز ئالدىدا تۇرۇپ ئىشلىسەڭ تۇرمۇش ئىشلىرىڭدىنمۇ ئانچە ئەنسىرەپ كەتمىگەن بولاتتۇق، — دەيتتى ئانىسى دائىم كۆز ياش قىلىپ.

ئانىنىڭ نىمىشقا شۇنداق دەيدىغانلىقىنى كەۋسەر ئوبدان بىلەتتى، ئانىنىڭ نەزىرىدە ئۆزىگە ئوخشاش تىببى مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئۈرۈمچىدىكى چوڭ دوختۇرخانىدا ئىشلەۋاتقان بىر نەۋرە ئاكىسى پولات كەۋسەرنىڭ هەقىقى لايىقى ئىدى ۋە قىزنىڭ باشقا يىگىتلەرگە كۆڭۈل بېرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن پات - پات:

— ئىككىنگىلار ھەم تۇقۇقان، ھەم كەسپداش، ئەڭ مۇھىمى، سىلەر كىچىكىڭلار-دىن بىرگە چوڭ بولغان، بىر - بىرىڭلارنى ئوبدان چۈشىنىسلەر. ئىككىڭلارنى خۇدايىم بىر - بىرىڭلارغا ئاتاپلا ياراتقان، — دەيتتى.

ئۇ كەۋسەرنىڭ ھاياتىنى ئۆزىنىڭ خىيالى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇنى شۇ ئالتۇن قەپەزدە ئۆزىدىن بىر قەدەممۇ نېرى قىلماسلىقنى ئارزۇ قىلاتتى.

پولاتمۇ كۆكسى - قارنى كەڭ، بىلىملىك، مەرت يىگىت ئىدى. ئۇ كەۋسەرنى چىن دىلىدىن سۆيەتتى، لېكىن ئۇ كەۋسەرنىڭ باشقا بىر يىگىتنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، كەۋسەرنىڭ قەلب رايىغا ھۆرمەت قىلىدى ھەمدە ئۆيدىكىلەرگە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ئۆزى بىلەن بىرگە ئىشلەيدىغان گۈلشەن ئىسىملىك بىر قىز بىلەن توي قىلدى.

«ئەگەر پولات توي قىلىشقا ئالدىرىمىغان بولسا، مىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشىم مۇمكىنمىدى؟» بۇ خىيال كەۋسەرنىڭ كاللىسىدىن چاقماق تېزلىكىدە كېچىپ ئۆتتى ۋە شۇ زامان ئۆزىنىڭ بۇ خىيالىدىن نومۇس قىلىپ ئۆزىنى ئەيىپلىدى، ئارقىدىنلا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا باشقا بىر يىگىت پەيدا بولدى، ئۇ يىگىتنىڭ تۇم قارا ۋە نۇرلۇق كۆزلىرى گويا ئۇنى سىناۋاتقاندەك مۆلدۈرلەپ تۇراتتى.

«ئەگەر شۇ رەھىمسىز كېسەل ئۇنىڭ ھاياتىنى ئۆز قوينىغا ئالمىغان بولسا، ئەگەر شۇ كۈندىكى مۇسىبەت قاغىسى مىنىڭ بېشىمغا قونمىغان بولسا، مىنىڭ ھايات يولۇم بۆگۈنكىدەك بولارمىدى؟» كەۋسەر چوڭقۇر ھەسرەتكە چۆمدى.

دوختۇرلۇق يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان ئىنچىكە خىزمەت. چۈنكى دوختۇرنىڭ قولىغا كېسەلنىڭ ھاياتى تۇتقۇزۇلغان، كەۋسەر شۇنداق ئويلايتتى، كېسەل كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە ئۈمىت بىلەن تەلمۈرۈشى ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ «دوختۇر» دېيىشىدىن ئۇ ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھىساپلايتتى، كېسەللەر ئاغرىق ئازاۋىدىن قۇتۇلۇپ ئۇنىڭ بىلەن خۇشال خوشلاشقاندا ئۇ، ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھارغىنلىغىنى ئۇنتۇپ، شاتلىققا چۆمەتتى. ئۇلارنىڭ مىنىداشلىقلىرىدىن ئازاپلانغان كۆڭلىگە تەسكىن تاپاتتى.

«كەلگىنىمگە نەچچە ئاي بولدى. بىرەر تال ئوتۇندىن قىسىلىپ باقتىممۇ؟ دوختۇرخانىدا كەچ قالغان كۈنلىرىم يالغۇز قېلىشتىن ئەنسىرەپ باقتىممۇ؟» دەپ ئويلايتتى ئۇ دائىم.

3

كەۋسەر بىرقانچە كۈندىن بۇيان ئامىنەنى كۆرەلمەي كۆڭلى دەككە - دۈككە بولۇشقا باشلىدى، ئۇ ئامىنەنىڭ ئاغرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى، چۈنكى ئايسىخان دوختۇرخانىنىڭ دورىسىنى يېيىشتىن بەكمۇ پەرىز قىلاتتى. ئاخىرى ئۇ بۆگۈن ئامىنەنى ئىزلەپ ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى، ئۇ ئەمدى ھويلىغا كىرىشى بىلەن ئۆينىڭ ئىچىدىن چىقىۋاتقان ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئاۋازنى ئاڭلاپ قەدىمىنى توختىتىۋالدى.

— سەن ھۇشۇڭنى يىغىپ يۈر، جۇمۇ! «قازاننىڭ يېنىغا بارساڭ قارىسى يۇقۇدۇ، يامانىنىڭ يېنىغا بارساڭ يارىسى» دەپتىكەن، ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ ھېلىتىنلا بېشىڭغا

AltunOq

ياغلىق ئارتىشنى خالىمايدىغان بولۇۋالدىڭ، خۇدايىم كۆرۈپ تۇرۇپتۇ، گويا قىلساڭ ئۆزەڭگە قىلىسەن. ئۇنىڭ يېنىغا ئەمدى بارغۇچى بولساڭ مەندىن كۆرگۈلىكىڭنى كۆرىسەن. ماڭ، ئوكاڭنى ئويىنىتىپ كىر !― ئايىسخان ئاچچىقى بىلەن ئامىنەگە ۋاقىراۋاتاتتى.

― كەۋسەر يامان قىز ئەمەسقۇ، ئۇ كىشىلەرنى داۋالاپ ساقايتسا ماڭا نەپ قالمامدىكىن، دەپ سەنلا ئۇنىڭ بىلەن قېرىدىشسەن، ― دىدى ئامىنەمۇ بوش كەلمەي.

بەلكىم ئۆز قىزىنىڭ ئاغزىدىن بۇنداق گەپنىڭ چىقىشى ئايىسخانغا هار كەلدى بولغاي، «قارس - قۇرس» قىلغان تەستەك ئاۋازى ئاڭلاندى.

― ياخشى بولسا مۇشۇ كەمگىچە ئەرگە تەگمەمتى؟ ياخشى بولسا، نەچچە ئايدىن بېرى ئۆيىدىن بىرەر پارچە خەت كەلمەمتى؟ قانداق ئاتا - ئانىكەن ئۇ قىزىنى سېغىنمايدىغان؟!... ― ئايىسخاننىڭ ئاچچىقى بىلەن دەۋاتقان بۇ گەپلەردىن كەۋسەرنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ كەتتى، هۇجۇدىغا مۇزدەك تىترەك ئولاشتى ۋە كەينىگە ياندى -دە، يۈگۈرگەن پېتى ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. «ئاھ خۇدا، مەن نىمە گۇنا قىلغاندىمەن!؟» ئۇ ئۆزىنى باسالماي ئۆكسۈپ يىغلايتتى. ئايىسخاننىڭ سۆزلىرىدىن مەھەللىدىكىلەرنىڭ ئۇنىڭ شەخسى تۇرمۇشىنى سۈرۈشتە قىلغانلىقىنى چۈشەندى. ھەقىقەتەنمۇ بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان ئۇنىڭغا ئۆيىدىن بىرەر پارچىمۇ خەت كەلمىگەن ئىدى. لېكىن ئۇ، دۇنيادا ئۆز بالىسىنى سېغىنمايدىغان تاش يۈرەك ئاتا - ئانىنىڭ بارلىقىغا ئەسلا ئىشەنمەيتتى. كىممۇ ئۆز باغرىنى يېرىپ چىققان پەرزەنتىگە كۆيمىسۇن؟ دېمىسىمۇ كەۋسەر ئانىسى ئۈچۈن كۆزىنىڭ قارىچۇقى ئىدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، 40 ياشقا كىرگەندە كۆرگەن بۇ قىزى باشقا بالىلىرىغا زادى ئوخشىمايتتى، كەۋسەر كىچىكىدىنلا يۇۋاش ھەم ئەقىللىق ئىدى. ئۇنىڭ ھەر بىر ئۇماق قىلىقلىرى، ھەربىر تاتلىق سۆزلىرى ياشانغان ئاتا - ئانىسىنىڭ بەخت، شاتلىق بۇلىقى ئىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئەتىۋارلىق بىلەن چوڭ بولدى، ئوقۇدى، ئاكا - ئاچىلىرىنىڭ ئالدىدا ئەلا نەتىجىلەر بىلەن ئالى مەكتەپكە قوبۇل قىلىنىپ، ئاتا - ئانىسىنى يەنە بىر قېتىم خوشال قىلدى، لېكىن كەۋسەر ئانىسى ئاخىرىغىچە خۇش قىلالمىدى. بولۇپمۇ كەۋسەرنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى پولات بىلەن توي قىلمايدىغانلىقى ئانىنى بەكمۇ ئۈمىتسىزلەندۈرۈۋەتتى، ئۇ قىزىنىڭ ئۆز گېپىدىن قايتمايدىغانلىقىدىن گۇمان قىلمايتتى، شۇڭا ئامالسىزلىقتىن بار ئۈمىدىنى كەۋسەرنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۆز يېنىدا خىزمەت قىلىشىغا باغلاپ، ئۇنىڭ رايىغا بارغان ئىدى.

بىراق ئۇ مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن يەنىلا ئۇنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىقمىدى، كەۋسەرنىڭ ئۆزىدىن ئايرىلىپ چەت، يىراق بۇ ناھىيىگە بېرىشنى تەلەپ قىلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى چىدىغۇسىز ئازاپلايتتى، ئۇنىڭ زار-زار يىغلاشلىرى، ئاھ ئۇرۇپ يالۋۇرۇشلىرى كەۋسەرگە كار قىلمىغان ئىدى.

«ئەنە شۇنداق ھالەتتە ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەن قىزىغا ئانا قانداقمۇ خەت يازسۇن؟!» دەپ ئويلىدى كەۋسەر. مۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ خىيالى خۇددى قاناتلانغان قۇشتەك ئۇنى ئۆزى ئويناپ چوڭ بولغان ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېتەتتى. ئۇ يۇرتىنى سېغىناتتى، ئاتا - ئانىسىنى سېغىناتتى، گەرچە ئۇنى دادىسىلا بىردىن - بىر قوللاپ كەلگەن بولسىمۇ، ماشىنا قوزغالغاندا ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلگىنىنى كۆرگەن ئىدى.

ئۇ ئانىنىڭ ئىللىق قويىندا قانغىچە ئۇخلاشنى، دادىسىنى قولتۇقلاپ يول بويىدىكى دەرەخلىقتە ئۈزۈنغىچە سەيلە قىلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇ يەنە دوستلىرىنى ئەسلەيتتى، ئۇلار بىلەن بىرگە ئۆتكەن خوشاللىق كۈنلىرىنى ئويلايتتى. مانا ئەمدى ئۇ ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ئايرىلدى... ئەمما كەۋسەر بۇلارغا پۇشايمان قىلغان ئەمەس. ئۇ مارك تېۋىنىنىڭ «تۇرمۇش — بەخت بىلەن ھەسرەتتىن، ئازاپتىن تەركىپ تاپقان بىر تەسۋىي... ئازاپنى قانداقمۇ ئىنسان ئۈچۈن ناھايىتى مول مەنىۋى بايلىق ئەمەس دىگىلى بولسۇن؟! ھەممە ئىش ئوڭۇشلۇق بولغان ئادەم دائىم چاغلىق كېلىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش پۇرسىتى ناھايىتى ئاز بولىدۇ.» دىگەن سۆزىگە قەتئىي ئىشىنەتتى.

ئىشىكنىڭ ئۇشتۇمتۇت قېقىلىشى بىلەن بىر ئايالنىڭ يىغا ئارىلاش چاقىرغان ئاۋازى كەۋسەرنى چۆچىتىۋەتتى. ئۇ ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتىۋېتىپلا ئىشىكنى ئاچتى.

— قىزىم، تېز... تېزرەك بېرىپ قىزىمنى قۇتقۇلدۇرۇپ قالسىڭىز!... — كەۋسەر ئىشىكنى ئېچىپ جىددىيلىكتىن چىرايىدا قان قالمىغان مەرھەمخاننى كۆردى، بىرنىمىنى ئويلاشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەي، مەرھەمخاننىڭ كەينىدىن مەھەللىگە قاراپ ئوقتەك يۈگۈرۈپ كەتتى.

— زادى نىمە بولدى، مەرھەمخاچا؟ — دەپ سورىدى كەۋسەر يولدا كېتىۋېتىپ.

— چوڭ قىزىم ئايشەم ئىككى قات ئىدى. تولغاق تۇتقىلى ئىككى كۈن بولۇپ قالدى، تۇغۇت ئانىسى ئەنە - مانا دەپ بۈگۈن ئاران كەلدى، بىراق بۈگۈن ئەمدى، بىچارە قىزىمنىڭ كۆزىنى ئېچىشقىمۇ ماغدۇرى قالمىدى، بالا تېخى چۈشمىدى... — دەپ ئېسەدەپ تۇرۇپ جاۋاپ بەردى مەرھەمخان.

— نىمىشقا دوختۇرخانىغا ئاپارمىدىڭلار؟ — كەۋسەرنىڭ ئاچچىغى كەلدى. ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ: «تۇغۇت خۇددى گۆرنىڭ ئاغزىغا بېرىپ يانماقتۇر، بەزى ئاياللار دوختۇرخانىدا تۇغۇشقا ئادەتلەنمىگەن، ئۇلار يېنىدا يات ئادەملەرنىڭ بولۇشىدىن پەرىز قىلىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالنى ئۆزگەرتمەي، ئاياللارنىڭ تۇغۇت ئازاۋىنى يېنىكلىتىش سەلەرنىڭ بۇرچىڭلار» دىگەن سۆزىنى ئەسلىدى.

— دوختۇرخانىغا بارسام ئىككى خەنزۇ دوختۇر ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلارغا گېپىمنى ئۇقتۇرالمىدىم، ئاخىرى سىزنى ئىزلەپ كەلگەن ئىدىم، — دىدى مەرھەمخان يىغىسىنى توختىتىپ.

— سىلى دەرھال قايتىپ قىزلىرىغا قاراپ تۇرسىلا، مەن دوختۇرخانىغا بېرىپ سايمانلارنى ئېلىپلا دەرھال يېتىپ بارىمەن، — دىدى كەۋسەر ۋە دوختۇرخانىغا چاپتى.

«يۈز ئاڭلىغان بىر كۆرگەنگە يەتمەس» — نىمە دىگەن جايىدا ئېيتىلغان سۆز-ھە! كەۋسەر بۇرۇن، باشقىلاردىن بۇ يەرنىڭ داۋالىنىش شارائىتى قالاق، ئۇنىڭ ئۈستىگە، دوختۇرغىمۇ ئانچە بەك ئىشەنمەي كەتمەيدۇ، دىگەن گەپلەرنى ئاڭلىغاندا ئانچە ئىشەنمەگەن ئىدى، ئەمدى ئۇ كۆز ئالدىدىكى كىشىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالدى. كەۋسەر كەلگەندە ئايشەم كاڭغا يېتىلغان قومنىڭ ئۈستىدە ياتاتتى، بالا تەتۈر كەلگەچكە تەمتىرەپ كەتكەن تۇغۇت ئانا نىمە قىلىشنى بىلمەي ھەدەپ ئايشەمنىڭ پىشانىسىدىن ئېقىۋاتقان تەرلەرنى سۈرتۈپ، بىر نىملەرنى ئوقۇپ سوپكۇشلەۋاتاتتى.

— ئايشەمنى چاپسان بۇ ياققا يۆتكەڭلار، — كەۋسەر ئىززىنىڭ تونجى قېتىم بىر مۇشكۈل ئىشقا دۇچ كەلگىنىنى ھىس قىلدى-

دە، ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئۆزىگە ياردەملىشىشىنى تەلەپ قىلدى.

ئۇنىڭ يۈرىگى ئەنسىز دۇپۇلدەيتتى، لېكىن مۇشۇ پەيتتە بىر دوختۇرنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بۇرچى ئۇنىڭغا كۈچ بېرەتتى. ئەگەر ئايشەم بوگۈن ئۇنىڭ قولىدا ئوڭۇشلۇق يەڭگىيەلىسە ئۇ قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر-ھە! ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ئايشەمنىڭ قېشىغا كەلدى...

ۋاقىت سائەت ئىستىرېلكىسىنىڭ چىكىلدىغان ئاۋازىغا ئەگىشىپ توختىماي ئۆتۈپ باراتتى.

— ئۆزىڭىزنى بەك قويۇۋەتمەڭ، بالا توغرىلاندى، مېنىڭ دېگىنىم بويىچە ھەركەت قىلىڭ، — دېدى كەۋسەر بىر ھازا ھەپىلەشەكەندىن كېيىن.

— قىزىم، خۇدايىم ئۆمرىڭىزنى ئۇزۇن قىلغاي، قىزىمنى قۇتۇلدۇرۇپ قالسىڭىز! — قىزىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك چۆگىلەپ يۈرگەن مەرەمخان كەۋسەرگە يالۋۇراتتى.

— خاتىرجەم بولسىلا.

ئۆي ئىچىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. نەچچە جۈپ كۆز ئۈمىت بىلەن كەۋسەرگە تىكىلدى.

— ئاستا، يەنە كۈچەڭ! يەنە كۈچەڭ!

كەۋسەر ئاستا ئەمما ئېنىق قىلىپ بۇيرۇق قىلاتتى. بالىنىڭ بېشى چۈشتى، كەۋسەر ئىككى قولى بىلەن ئۇنى ئاۋايلاپ تۇتتى-دە، يەم بىلەن ئاستا مىدىرلاتتى، ئۇ قارا تەرگە چۆمگەن ئىدى، ئەگەر شۇ تاپتا ئۇنىڭ قولى نېرى-بېرى بولۇپلا كەتسە، ئەمدى دۇنياغا كېلىپ تېخى يورۇقلۇققا كۆزىنى ئاچمىغان بۇ كىچىك نارسىدىنىڭ ھاياتى...

— قۇدرەتلىك ئۇلۇغ خۇدا، مۇشكۇلچىلىكنى ئاسان قىلغايسەن! — مەرەمخانىنىڭ تىنىماي ئوقۇۋاتقان دۇئالىرى كەۋسەرگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بالا يەرگە چۈشكەندە تاڭ يورۇغان ئىدى. لېكىن توغۇت ۋاقتى بەك ئۇزۇراپ كەتكەچكە بالىنىڭ پۈتۈن بەدىنى كۆكىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئۈن-تىنسىز ياتاتتى.

— ئاغزىغا باش سۈيى قاپلىشىپ قاپتۇ، بالا ئۇزاق تۇنجۇقۇپ قالسا خەتەرلىك، — دېدى كەۋسەر ھولۇققان ھالدا.

— ئەمدى قانداق قىلارمىز، ۋاي خۇدايىمەي! — دەپ يەنە يىغلاشقا باشلىدى مەرەمخان.

«قانداق قىلىش كېرەك؟» كەۋسەر بىردەم ئويلىغاندىن كېيىن، بىرنىمىنى ئېسىگە ئالغاندەك دەرھال قولىغا دورىغا چىلانغان داكىنى ئورىدى-دە، بالىنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋالغان باش سۈيى پەردىسىنى ئاۋايلاپ ئېلىۋېتىپ ئاغزىنى بالىنىڭ ئاغزىغا ئاستا ياقتى. ئۆي ئىچى يەنە جىمجىتلىققا چۆكتى. بىرئازدىن كېيىن كەۋسەر بېشىنى كۆتىرىپ ئىككى قولى بىلەن بالىنىڭ بېشىنى پەس قىلىپ كۆتەردى-دە، بالىنىڭ ساغرىسىغا ئاستا بىر قانچىنى ئۇردى.

«ئىگە، ئىگە» بالىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئۆي ئىچىنى شاتلىققا تولدۇردى. گويا ھەممەيلەننىڭ يۈرىكىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر تاش يەرگە چۈشكەندەك ھەممىسى يېنىك نەپەس ئېلىشتى، ئەتىگەنلىك قۇياشنىڭ ئۇپۇق يېرىپ كۆتىرىلىشى بىلەن بۇ يېڭى ھايات يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچتى.

— رەھمەت سىزگە، كەۋسەر، — دېدى قىينىلىپ ئاجىزلاپ كەتكەن ئايشەم.

— قىزىم، — قىزىم، — شۇ ئەسنادا ئايشەمنىڭ چوڭ دادىسى قاسىم بوۋاي بوسۇغىدا پەيدا بولدى، ئۇ نەۋرىسىنىڭ ساق-سالامەت تۇغۇلغانلىقىدىن بەك خۇشال بولۇپ كەتكەن ئىدى.

— ھەي! ھەممە ئاۋارىچىلىق سىزگە

بولدى، مۇشۇ ياشقا كىرگىچە، تېخى سىزدەك ياتلىق بولمىغان بىر قىز بالىنىڭ تۇغۇت ئانىسى بولغىنىنى كۆرمەپتىكەنمەن. ھېلىمۇ سىز كېلىپ ھەممە ئىش ئوڭۇشلۇق بولدى. رەھمەت قىزىم، رەھمەت،— دېدى كەۋسەرگە قاراپ، ئاندىن سەل قورۇنغاندەك بولۇپ سۆزنى داۋاملاشتۇردى.— ئەسلى بىزنىڭ قائىدىمىزدە تۇغۇت ئۆيىگە ئەرلەرنىڭ كىرىشى قاتتىق پەرىز قىلىناتتى، لېكىن مەن بۈگۈن سىزگە ئۆز ئاغزىم بىلەن رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈنلا كىرىپ سالدىم. خۇدايىم گۇناھىمنى كەچۈرەر.

كەۋسەر كۈلدى. ئۇنىڭ چىرايىدا شاتلىق ئۇچقۇنلىرى جىلۋە قىلاتتى. كىممۇ ئۆز ئەمگىكى باشقىلار تەرىپىدىن قەدىرلەنگەن چاغدا ھاياجانلانمىسۇن.

— ئايشەمنىڭ يەڭگىمەكچى بولغىنىنى مەن ئۇقماي قاپتىمەن. ئەگەر بىلدۇرراق خەۋەر تاپقان بولسام ئۇنچىۋالا جاپا تارتمىغان بولاتتى،— دېدى كەۋسەر بوۋايغا قاراپ.

— ھەي...! ئەگەر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا سىزگە ئوخشاش بىرەر دوختۇر بولغان بولسا، بىچارە پاتەم ھەرگىزمۇ...— بوۋاينىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، سۆزنى داۋاملاشتۇرالمىدى.

— پاتەم دېگەنلىرى كىم؟ ئۇ نېمە بولغان؟— كەۋسەر ئالدىراپ سورىدى.

— كىم بولاتتى، قىزىم، ئايشەمنىڭ چوڭ ئاچىسى، ئۇمۇ ئايشەمگە ئوخشاش نەچچە كۈنگىچە بالا چۈشمەي تۇغۇت ئازاۋىدا قىينىلىپ... ئاخىرى بالا ئانىسىنى ئېلىپ كەتتى...— بوۋاينىڭ كۆز چاناقلىرى ياشقا لىق تولدى.

كەۋسەر جىمجىت ھالدا بوۋاينىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مەرھۇم پاتەمنىڭ سەكراتتىكى ھالىتى ئېنىق نامايەن بولماقتا ئىدى.

— ئاڭلىسام، سىزنى ئۈرۈمچىدىن كەپتۇ دەيدۇ، راستمۇ قىزىم؟— دەپ سورىدى بوۋاي سۆزىنىڭ ئاخىرىدا.

— ھەئە!— كەۋسەر بوۋايغا يېنىك تەبەسسۇم بىلەن قارىدى.

— سىزگىمۇ تەس، بىزنىڭ بۇ يەر بەك چەت، قاتناش قۇلايسىز. ئۈرۈمچىدەك يەرلەردىن بۇ يەرگە كىشىلەرنىڭ ئوڭايلىقچە كەلگۈسى كەلمەيدۇ، كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش يىللىرى سىزگە ئوخشاش ئاق چاپان كىيگەنلەردىن ئىككى-ئۈچى كەلگەن، لېكىن بۇ يەرگە كۆنەلمەي قايتىپ كېتىشتى، شۇندىن بۇيان تۈزۈكرەك دوختۇرمۇ يوق ئىدى. ئەمدى سىز كەپسىز،— بوۋاي مېھرىۋانلىق نەزىرىدە كەۋسەرگە قاراپ قويۇپ سۆزنى داۋاملاشتۇردى.— بۇرۇن بۇ مەھەللىدە مۇختەر دەيدىغان بىر يىگىت بولىدىغان. ئۇمۇ مۇشۇنداق ئاق چاپان كىيىشنى بەك ئارزۇ قىلاتتى.

— مۇختەر؟— كەۋسەر چۆچۈپ سورىدى.

— ھەئە! سىز ئۇنى تونۇمسىز؟— دېدى بوۋاي كەۋسەرنىڭ چۆچىگىنىنى كۆرۈپ.

— بىز بىرگە ئوقۇغان. ئۇنىڭ بۇ يەردە تۇغقانلىرى بارمۇ؟— دېدى كەۋسەر ئالدىراپ.

— بۇ يەردە ئۇنىڭ تۇغقانلىرى يوق. ئۇنىڭ قەيەردىن كېلىپ قالغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئېسىمدە قېلىشىچە، ئاچارچىلىق بولغان يىللىرى ئىدى، بىر كۈنى مەرھۇم ھەسەن ئاخۇن 3 ياش چامىسىدىكى بىر بالىنى يېتىلەپ كەپتۇ، ھەسەن ئاخۇننىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ بۇ بالىنى گۈلباغنىڭ يېنىدىكى چىمەنلىكتىن تېپىۋاپتۇ، بۇ قازا تاپقان بىر ئايالنىڭ يېنىدا يىغلاپ تۇرۇپتىمىش، بەلكىم ئانىسى بولسا كېرەك، ھەي! كېيىن بىز بېرىپ ئۇ رەھمەتلىك ئايالنى مەھەللىگە ئەكىلىپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپ كۆمۈپ قويدۇق، مۇختەر

مۇشۇ مەھەللىدە قىپ قالدى. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بىر ۋاقلىغىنى ماۋۇ ئۆيدە، يەنە بىر ۋاقلىغىنى ئاۋۇ ئۆيدە يەپ يۈرۈپ خېلى ئوبدانلا چوڭ بولۇپ قالغان ئىدى، — بوۋاي سۆزىنى توختاتتى.

— كېيىن قانداق بولدى؟ — سورىدى كەۋسەر تاقەتسىزلىنىپ.

— ئۇ خېلى ئوبدان ئادەم بولغان ئىدى، ئۇنى بۇ يۇرتتا ماختىمايدىغان كىشى يوق، ئۇ ھەممەيلەنگە ئوغۇل ئىدى. ھەي، كېيىن، مۇختەرنىڭ كاللىسىغا نىمە جىن كىردى، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ، ھەدىسىلا دوختۇر بولىمەن دەيدىغان بولىۋالدى، مەھەللىدىكى چوڭلار ئۇنى ئەقلى-ھوشى جايىدا، دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇپ قالسا، كېيىنچە قارىم، ئىمام بولۇپ قالار دەپ ئويلاشقان ئىدۇق. بىراق ئۇ ئۆزىنىڭ دىگىنىدە چىڭ تۇرىۋالدى، مەن ئۇنى راستىنلا ئەقلىدىن ئېزىپتۇ، دەپ قالغان ئىدىم. كىم بىلسۇن، ئۇلۇغ ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇ ئۈرۈمچىدىكى چوڭ دوختۇرلۇق مەكتىۋىگە ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنىپتۇ. بۇ ئىشنى كۆرسىلە، شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ ئىلاجىسىز بوپتۇ دىدۇق، ھەي! — بوۋاي ھەسرەتلىك بىر تىنىدى-دە، سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى، — ئۇ مەكتەپكە بېرىپ خېلى تۈزۈك ئوقۇپتىكەن، ئارىدا بىر يىلى تەتىلدە بۇ يەرگە كەلگەن ئىدى. تېخى ئاتايىتەن مېنى يوقلاپ كەپتىكەن. مەكتەپتىكى ئوقۇشنى تۈگەتكەندە چوقۇم يەنە قايتىپ كېلىمەن دەپ ۋەدىمۇ بەرگەن ئىدى. كىممۇ ئويلاپ يەتسۇن، بىچارىنىڭ رىسقى توشۇپتىكەنمۇ دەيمەن، بۇ يىل ئەتىيازدا كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتتى، دىگەن خەۋەرى كەپتۇ... — بوۋاينىڭ ئاۋازى تىترەشكە باشلىدى، — يىغلاپ قاخشاشتۇق، بۇ مەھەللىدە ئۇنىڭغا كۆز ياش قىلمىغان ئادەم قالمىدى، لېكىن نىمە ئىلاج، ئۆلۈمنىڭ نۆۋىتى كەلسە، ياش قېرىغا باقمايدۇ، دىگەن شۇدە، — بوۋاي مىسكىن تەسلىكتە سۆزىنى تۈگەتتى.

كەۋسەر بوۋاينىڭ سۆزىنى يەنە داۋاملىق ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئازاپ ئىچىدە سىقىلاتتى، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى-دە، بوۋايغا قاراپ كەچۈرۈم سورىغان قىياپەتتە:

— بوۋا، مەن ئەمدى قايتاي، — دىدى-دە، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

كەۋسەر ئايشەمنىڭ ئۆيىدىن قانداق قايتىپ كەلگەنلىگىنى بىلمەيتتى، ئۇ ئۆزىنى گويا قايغۇ-ھەسرەتنىڭ تەگسىز قايىنىمىغا چۆكۈپ كەتكەندەك ھىس قىلدى. بوۋاينىڭ سۆزلىرى كەۋسەرنىڭ قەلبىدىكى ئەمدى قېتىشقان يارىنى يەنە سويىۋەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىگىدىن قان ئاقتى.

... مەكتەپ ئىچىدىكى گۈللۈكتە ئۇلارنىڭ ئىزى قالغان ئىدى. ئۇ يەردە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسىدىكى تۇرمۇشى ھەققىدە شېرىن خىياللارنى قىلىشقان ئىدى. مەكتەپنىڭ كۇتۇپخانىلىرىدا، تەجرىبەخانىلىرىدا، ئۇلار بىرگە ئۆگەنگەن، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ-غايىلىرى ھەققىدە قىزغىن پاراڭلاشقان، تىببى ئىلىمنىڭ پەللىسىگە بىللە يېتىشكە ۋەدىلەشكەن ئىدى.

لېكىن مۇشۇنداق گۈزەل ئارزۇ-ئارمانلارنىڭ خۇددى تۇماندەك كۆزدىن غايىپ بولىشىنى، مۇختەرنىڭ ئۆزىدىن بۇنداق مەڭگۈلۈك ئايرىلىپ كېتىشىنى ئۇ خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدى.

كەۋسەرنىڭ نەزىرىدە مۇختەر خۇددى رومانلاردىكى قەھرىمانلارغىلا ئوخشايتتى، ئۇنىڭ تۇرمۇشقا پىششىقلىغى، قىيىنچىلىققا دۇچ كەلگەندىكى چىدامىلىقلىغى، ئۆگىنىشكە بولغان قىزغىن ئىنتىلىشى، ھاياتقا بولغان چەكسىز ئىشەنچىسى كەۋسەرنى ئۆزىگە گويا ماگنىت-

AltunOq

تەك جەلپ قىلغان ئىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ كىشىگە بىر قارىسا مەڭگۈ ئېسىدىن كەتمەيدىغان بىر جۈپ نۇرلۇق ئۆتكۈر كۆزى كەۋسەرنى بەكمۇ مەپتۇن قىلاتتى. تۇرمۇش شۇ چاغلاردىلا نىمە دىگەن گۈزەل ئىدى-ھە!

«مۇھەببەت ئىنسان ئۈچۈن ئۇلۇغ ئۇستازدۇر، ئۇ ئىنسانغا قانداق ئادەم بولىشىنى ئۈگىتىدۇ» كەۋسەر مۇختەر بىلەن يۈرگەندىن كىيىن، ئۆزىدە كۆرۈنىۋاتقان ئۆزگىرىشلەردىن ھەيران ئىدى. ئۇ مۇختەردىن تۇرمۇشنى سۆيۈشنى ئۈگەنگەن، ئۆز تەغدىرىگە ئۆزى خوجا بولۇپ، ھايات يولىنى ئۆزى تاللايدىغان، تۇرمۇشنىڭ قەيسەرلىرىدىن بولۇشنى ئۈگەنگەن ھەمدە ھاياتنىڭ ھەقىقى قىممىتىنى چۈشەنگەن ئىدى.

كەۋسەر 20 نەچچە ييللىق ئۆمرىدە پۇشايمان دىگەننىڭ نىمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. ھەتتا ئۆزىنىڭ بىرەر ئىشقا پۇشايمان قىلىپ قېلىشىنى ئويلاپمۇ باقمايتتى، ئەمما ئاخىرى ئۇ پۇشايمان قىلدى. ئۇ شۇنداق بىر ئىشقا پۇشايمان قىلدىكى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزىنى مەڭگۈ كەچۈرمەيتتى.

«ئەگەر مۇختەر ھايات ۋاقتىدا مىنىڭ ئىسمىمنى كەۋسەرگە ئۆزگەرتكىنىمنى ئاڭلىغان بولسا قانچىلىك خوشال بولغان بولاتتى ھە!» ئۇ دائىم شۇنداق ئويلايتتى.

ئۇنىڭ ھازىرمۇ ئېسىدە، مۇختەر بۇ ئىسىمگە بۆلەكچە ئامراق ئىدى. ئۇ دائىم:

— «كەۋسەر» دىگەن سۆز سىزگە بەك باپ كېلىدۇ. مەن ئوقۇغان بىر كىتاپتا بۇ سۆزگە «كەۋسەر — جەننەتنىڭ سۈيى دىمەكتۇر، بۇ سۇنى ئىستىمال قىلغان ھەر قانداق كىشىنىڭ كېسىلى شىپا تېپىپ ياشىرىدۇر» دەپ تەرىپ بېرىلىپتۇ. بىزنىڭ يۇرتلاردىمۇ شۇنداق شىپالىق كەۋسەر بولسا، ئۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ كېسەلنى ئاخۇنغا ئوقۇتۇپ، دانەكچى قايىنتىپ ئىچىشى ھاجەتسىز بولاتتى، دەيتتى. ئۇ چاغلاردا كەۋسەر بۇ گەپلەرنى پەقەت چاقچاقنىڭ ئورنىدىلا ئۆتكۈزۈۋېتەتتى. ئۇ مۇختەرنىڭ ئۆزىنى ئاشۇنداق شىپالىق كەۋسەر بولۇپ ئۇنىڭ بىلەن گۈلباغقا بېرىشنى كۈچلۈك ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى پەقەت مۇختەر تۈگەپ كەتكەندىن كىيىن، ئۇنىڭ قالدۇرغان كۈندىلىك خاتىرىسىدىن بىلگەن ئىدى...

مەكتەپ پۈتتۈرۈشكە يېقىن سىرتتا پىراكتىكا قىلىۋاتقان كەۋسەر مۇختەرنىڭ تۇساتتىن كېسەل بولۇپ بالنىتسىغا ئېلىپ كېتىلگەن خەۋىرىنى ئاڭلىدى. ئۇ دوختۇرخانىغا يېتىپ كەلگىنىدە، مۇختەر جىددى قۇتقۇزۇش ئۆيىگە ئەكىرىپ كېتىلگەن ئىدى. ئۇ قۇتقۇزۇش ئۆيىنىڭ ئالدىغا تويلىشىۋالغان ساۋاقداشلىرىنىڭ چىرايىدىكى جىددىلىكتىن ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى سەزدى-دە ئۆزىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالدى. ساۋاقداشلىرىنىڭ: «مىڭىسىگە قان چۈشۈپتۇ» دىگەن گەپلىرى ئۇنىڭ قۇلىغىغا غۇۋا ئاڭلىناتتى.

«ئاشۇ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزنىڭ مەڭگۈلۈك يۇمۇلۇپ قېلىشى مۇمكىنمۇ؟» مۇختەر تېخى تۈنۈگۈنلا ئۇنىڭغا تېلېفون بېرىپ: «مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كىيىن سىز خالىسىڭىزمۇ، خالىمىسىڭىزمۇ مەن بىلەن بىرگە گۈلباغقا بارىسىز، بوينىڭىزغا زەنجىر سالسامۇ سىزنى ئېلىپ كېتىمەن» دەپ چاقچاق قىلغان ئىدىغۇ، ئارىدا بىر سوتكا ئۆتمەيلا ئۇنى مۇنداق ئالدىراپ تاشلاپ كېتىشى مۇمكىنمۇ؟ ياق، ياق، ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس، ئۇلار بىرلىكتە گۈلباغقا بارىدۇ، ئۇ يەردىكى كېسەللەر ئۈچۈن كەۋسەر سۈيى ئېلىپ بارىدۇ... شۇ تاپتا، گويا مۇختەر ئۇنى چاقىرىۋاتقاندەك ھىس قىلدى-دە،

قۇتقۇزۇش ئۆيىگە ئېتىلدى.

كەۋسەر كىرگەندە مۇختەر ئۇنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك مىيىغىدا كۈلۈپ، كەۋسەرنىڭ قولىنى تۇتتى. ئۇ نىمىلەرنىدۇ دېمەكچى بولدىيۇ گەپ قىلالمىدى. بۇ چاغدا ئۇ تىلدىن قالغان ئىدى. ئۇ كېسەل ئازاۋىدىن نۇرى ئۆچكەن خىرە كۆزلىرى بىلەن كەۋسەرنىڭ چىرايىغا ئۇزۇنغىچە قارىدى. كەۋسەرمۇ ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشقاندا كەۋسەرنىڭ قەلبى چىدىغۇسىز ئازاب ئىچىدە قالدى. قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، مۇختەرنىڭ كۆزى يۇمۇلدى ۋە كەۋسەرنى تۇتۇپ تۇرغان قولى ئاستا سېرىلىپ يەرگە چۈشتى.

— مۇختەر!

كەۋسەر ۋاقىرىۋەتتى.

مۇختەر تۈگەپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىردانە قىزىل تاشلىق خاتىرىسى بىلەن قەلىمى كەۋسەرگە خاتىرە بولۇپ قالدى. خاتىرىنى ئۇلار مەكتەپكە كەلگەن يىلى كەۋسەر مۇختەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئاتاپ ئۇنىڭغا سوغا قىلغان ئىدى. ئۇ يەنىلا شۇ چاغدىكىدەك يېپ - يېڭى، پاكىزە ئىدى.

كەۋسەر خاتىرىنى ۋاراقلىدى. مۇختەرنىڭ تەمكىن ئاۋازى كەۋسەرنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلاشقا باشلىدى:

«كەچۈرۈڭ، گۈلنار. سىز مېنىڭ قەلبىمدە ھىلىقى جەننەت سۈيى كەۋسەر، گەرچە سىز بۇ ئىسمىنى ئانچە ياقتۇرمىسىڭىزمۇ، مەن بۇ ئىسمىنى قەلبىمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قېتىغا ئويۇپ قويدۇم...» بۇ سۆزلەر كەۋسەرنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىۋەتتى. ئۇ ھاياجانغا چۆمدى.

«مەكتەپ پۈتتۈرۈشكە ئاز قالدى. باشقا ساۋاقداشلارغا ئوخشاش، مەنمۇ ھاياتنىڭ ئاچا يولىدا تۇرماقتىمەن. مەن يۇرتداشلارغا بەرگەن ۋەدەمگە ۋاپا قىلماي، كەۋسەر بىلەن بىرگە شەھەردە قېلىشىم كېرەكمۇ ياكى مۇشۇ شىرىن مۇھەببەت رىشتىسىدىن مېھرىمنى ئۈزۈپ، يۇرتداشلىرىم ئۈچۈن ئۆز بەختىمنى قۇربان قىلىشىم كېرەكمۇ؟»

«ياق، ھەر ئىككىلىسىدىن كېچىشىم مۇمكىن ئەمەس، كەۋسەردىن ئايرىلىشمۇ ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس، مەن قانداقمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرەلەيمەن؟ لېكىن ئۆز بەختىنى كۆزلەپ، ئارزۇ - تىلەكتىن ۋاز كېچىش يەنە نىمىدىگەن ئىرادىسىزلىق، نىمە دېگەن نومۇسسىزلىق - ھە؟ بۇنداق كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسى مەنىسىز بولىدۇ، ئەگەر بىر كىشى ئۆزىنىلا نەزەردە تۇتۇپ، ئۆزىنىڭ ياراتقان بايلىقلىرىدىن باشقىلارنى بەھرىمەن قىلالمىسا ئۇنىڭ كىشىلىك غورۇرىدىن سۆز ئېچىش مۇمكىنمۇ؟ بۇنداق ئىرادىسىز يىگىتنى ساپ دىللىق بىر قىزنىڭ ئۆمۈرۋايەت ياخشى كۆرۈشى مۇمكىنمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس؟...»

كەۋسەر يەنە ھىلىقى ئۆزىگە تونۇشلۇق مۇختەرنى كۆردى، ئۇنىڭ كۆڭلى ئارام تاپقاندەك بولدى.

«كەچۈرۈڭ، كەۋسەر. مەن شۇنداق غەيرى خىياللارنى سۈرگەنلىگىمدىن ئالدىڭىزدا خىجىلمەن. كەۋسەر سىز ئاتا - ئانىڭىزنىڭ ئارزۇلۇق قىزى، مەن سىزنى چوقۇم مەن بىلەن بىللە گۈلباغقا بېرىپ ئۆزىڭىزنىڭ ياشلىق باھارىڭىزنى شۇ يەردىكى تېخىچىلا يۈگەي ئوتنىڭ يىلتىزىنى، توغراق چىچىگىنى قايىنتىپ ئىچىپ داۋالىنىۋاتقان كىشىلەر ئۈچۈن بېغىشلاشنى خالايسىز دەپ كەسكىن ئېيتالمايمەن، لېكىن مەن سىزنىڭ بەزى شۆھرەتپەرەس، راھەت - پاراغەت قوغلىشىش

دىغان غايىسىز قىزلارغا ئوخشىمايدىغانلىغىڭىزغا قەتئى ئىشىنىمەن. چۈنكى سىزنىڭ قەلبىڭىز ئالتۇنغا بەرگۈسىز...»

كەۋسەرنىڭ كۆزلىرى غۇۋالىشىپ، تارام-لاپ ئېقىۋاتقان ياشلىرى خاتىرە بەتلىرىنى بوياشقا باشلىدى، «كەۋسەر، ۋاقىت ئاز قېلىۋاتىدۇ، سىز نىمە ئۈچۈن كەلگۈسىدىكى ئىشلار توغرىسىدا سۆز ئاچمايسىز؟ سىز بىلەمسىز، مەن سىزگە تەشنا، گۈلباغ بىز ئىككىمىزگە تەشنا!...»

كەۋسەر خاتىرىنى ياپتى-دە، ئۆزىنى كارۋاتقا تاشلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆز-يېشى گويا تېشىپ كېتىپ بارغان بۇلاقتەك توختىماي ئاقاتتى...

4

بىر كۈنى كەچقۇرۇن كەۋسەر دوختۇرخانىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، يىراقتىنلا مەھەللە تەرىپىدە ئاڭلىنىۋاتقان قىيا-چىيا ئاۋازلارنى ئاڭلاپ، قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى. كىمنىڭدۇر بىرسىنىڭ ئۆيىدىن كۆتىرىلگەن ئوت مەھەللە ئاسمىنىنىڭ يېرىمىنى چوغدەك قىزارتىۋەتكەن ئىدى.

— ۋاي مېنىڭ بالام ئۆيدە قالدى، ۋاي بالام! — ئايسىخاننىڭ نالە قىلغان ئاۋازى پۈتۈن مەھەللىنى بىر ئالغان ئىدى.

كەۋسەر ئۇچقاندەك يېتىپ كېلىپ ھىلىقى ئوت كۆيۈۋاتقان ھويلىغا كىردى. ئوت ئايسىخاننىڭ ئۆيىدىن سىرتقا شىددەت بىلەن ئۇرۇلاتتى. كىشىلەر تەرەپ-تەرەپتىن داس-چېلەكلەر بىلەن سۇ توشۇپ ئوتنى ئۆچۈرۈشكە ھەركەت قىلاتتى. ئۆي ئىچىدىن چىقىراپ يىغلاۋاتقان بالىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان كەۋسەر ھېچنىمىگە قارىماي ئۆيگە ئېتىلدى.

— كەۋسەر! — دەپ ۋاقىرىدى كىشىلەر توپىدىن بىرسى.

پۈتۈن مەھەللىنى بىر ئالغان قىيا-چىيا بىردىنلا توختىدى. ھەممە كىشى خۇددى نەپەس ئېلىشتىن توختىغاندەك ئۆي ئىچىگە قارايتتى. ئوت بارغانسېرى ئۇلغىيىپ كۆيۈۋاتاتتى. نەچچە مىنۇتتىن كېيىن كەۋسەر تۈتۈن ئارىسىدىن بالىنى ئېلىپ ئىشىككە كېلىشىگە — كۆيۈپ سۇنغان ئىشىكنىڭ يان ياغىچى خۇددى كۈتۈپ تۇرغاندەك ئۇنى بېسىپ چۈشتى:

— ۋاي بالام، ۋاي قىزىم!

كىشىلەر ئۇلارنى ياغاچ ئاستىدىن كۆتىرىپ ئالدى، بالا قورققىنىدىن لاغىلداپ تىترەيتتى، ئەمما ئۇ ساق-سالامەت ئىدى. بىراق ئوت كەۋسەرنىڭ يۈز-كۆزلىرىنى يالاپ تونۇغۇسىز ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان، ئۇنىڭ پېشانىسىدىن ئاققان قان ئاپپاق خالتىنى بوياۋەتكەن ئىدى.

— قىزىم، قىزىم كەۋسەر! — كىشىلەر ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ كەۋسەرنى چاقىراتتى.

كەۋسەر خۇددى يىراقتىن بىرسى ئۆزىنى چاقىرىۋاتقاندەك ھىس قىلدى. ئۇ كۆزىنى ئېچىشقا ئىنتىلەتتى، لېكىن ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى چىدىغۇسىز ئاغرىق ئازاۋىدا قىينىلىپ قىمىرلىيالمايتتى.

— قىزىم، قىزىم كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، ئاھ، خۇدايىم!

ئۇ كىملەرنىڭدۇ يىغلاۋاتقان ئاۋازىنى يىراقتىن ئاڭلىغاندەك بولدى ۋە تەسلىكتە كۆزىنى ئاچتى.

«شۇنچە جىق كىشىلەر نىمىشقا ماڭا قاراپ تۇرغاندۇ؟ ئۇلار تېخى يىغلاپتۇ، نىمىشقا يىغلىغاندۇ؟ مەن نىمە بولدۇم؟» ئۇ كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى بىلىشكە ئىنتىلەتتى.

(داۋامى 59- بەتتە)

ئەقىدە

(ھېكايە)

غەيرەت ئابدۇللا

ئايروپىلان ھەيۋەتلىك گۈكىرىگىنىچە كۆككە كۆتۈرۈلدى-دە، ئۈرۈمچى ئايرودورومىنى پەستە قالدۇرۇپ، تيانشان تېغىنىڭ ئاقباش چوققىلىرىغا قاراپ ئۆرلەشكە باشلىدى.

مەن شاتلىق ۋە بەختىيارلىق ئىلكىدە قىن-قىنىمغا پاتماي راھەتلىنىپ ئولتۇراتتىم. ئايرىلغىنىمغا 15 يىلدىن ئاشقان ئانا يۇرتۇمنىڭ تونۇش مەنزىرىسى كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى.

قايسى بىر شائىرنىڭ «ئانا يۇرت، مېھرى ئوت!» دېگەن بىر مىسرا شېئىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ئۇ نېمىدېگەن توغرا ئېيتقان-ھە! شۇ يىللار ئىچىدە ئۆزەم باشقا يەرلەردە يۈرگەن بىلەن كۆڭلۈم ھەمىشە يۇرتۇمدا بولدى. بالىلىق چاغلىرىمنى ئۆتكۈزگەن مەھەللىلەرنى، تال-چىۋىقنى ئات قىلىپ مىنىپ ئوينىغان قەدىمىي رەستە-كوچىلارنى، كوچا بويلاپ ئاسمانغا غولاچ يايغان قاپاق تېرەكلەرنى، بويلىرى تالى مەجنۇنلۇق، سۇلىرى چىمىلىق قىرغاقلىرىنى سۆيۈپ ئويناقشىپ ئاقىدىغان ئەگرى-بۈگرى ئېرىق-ئۆستەڭلەرنى... زادىلا ئېسىمدىن چىقىرالمىدىم. بولۇپمۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۆتكەن ئالتە يىللىق ھاياتىمنى ئەسلەش ماڭا ھەممىدىن بەك راھەت بىلىنەتتى. تالاي يىللاردىن بۇيان تېزرەك يۇرتۇمغا بارسام، ئەڭ ئالدى بىلەن ماڭا ئاڭ ۋە ئەقىل بەرگەن مەرىپەت ئۇۋىسى — ئانا مەكتىۋىمگە تاۋاپ قىلسام، پۈتۈن ئۆمرۈمنى ياش نوتىلارنىڭ پەرۋىشى ئۈچۈن بېغىشلاپ كېلىۋاتقان مۇئەللىمەنى بىر كۆرسەم، دېگەن ئارمان مېنى ئېيتقۇسىز ئىنتىزار قىلىپ كەلگەن ئىدى. مانا، شۇ ئارزۇ-ئارمانلىرىم ئەمدى ئەمەلگە ئېشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

ئايروپىلان بىر-بىرىگە مىنگىشىپ ياتقان قاتمۇ-قات تاغ تىزمىلىرىنىڭ قېلىن قار بىلەن قاپلانغان ئاقباش چوققىلىرى ئۈستىدىن ئۇچۇپ بارماقتا ئىدى. مېنىڭ

خىياللىرىم 1960 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى يىراق ئۆتمۈشكە ئايلانغان بالىلىق كۈنلىرىم ئارقىسىدىن قوغلاپ كېتىپ قالدى...

باشلانغۇچ مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن، يېزىمىزدىن تۆت ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا مەكتەپكە قوبۇل قىلىندۇق. بىز ئۆزىمىزنى تىزىمغا ئالدۇرغىلى بارغان ۋاقتىمىزدا كونا ئوقۇغۇچىلار بىزنى مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى — قاپىقى يامان، سۈرلۈك، ئېگىز بويلۇق، 50 ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشىنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. ئۇ كىشى بىزنىڭ يېڭى ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىمىزنى بىلگەندىن كېيىن، بىزنى ئازادە ۋە يورۇق بىر سىنىپقا ئەكىرىپ ئورۇنلاشتۇردى.

ئەتىسى دەرس باشلاندى. تۇنجى سائەتلىك دەرس ۋاقتىدا ئىلمىي مۇدىر ياش بىر مۇئەللىمەنى ئەگەشتۈرۈپ سىنىپقا كىرىپ كەلدى. شۇ ھامان ھەممىمىزنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا تىكىلدى. بۇ ياش مۇئەللىمەنىڭ قەددى - قامىتى سەرۋىدەك زىلۋا ھەم نازۇك ئىدى. بادام قاپىقى، چوڭ - چوڭ شەھلا كۆزلىرى، يۇمۇلاقراق كەلگەن چېھرى ۋە قان تېپىپ تۇرۇدىغان ئىككى زىناقلىق مەڭزىدىن بىر خىل يېقىملىق تەبەسسۇم تۆكۈلۈپ تۇراتتى. كالتە يەڭ كۆينىكىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بىلەكلىرى خۇددى كىچىك بالىلارنىڭكىدەك نازۇك ئىدى. ئەيتاۋۇر بىز ئۇنىڭ بالا مۇئەللىمە ئىكەنلىكىگە قىزىقىپمۇ ۋە ياكى ئۇنىڭ شەھرىمىز ئۈچۈن غەيرى بولغان يېڭى مودىدا كىيىنگىنى ئۈچۈنمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭغا خۇددى ئويۇنچۇقلارغا تەلپۈنگەن بوۋاق بالىلاردەك مۆلدۈرلەپ قاراپ قېلىشقان ئىدۇق.

— خوش! — دېدى ئىلمىي مۇدىر سۈرلۈك قىياپەت بىلەن، — مانا ئەمدى سىلەر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالدىڭلار. يەنى مەسىلەن، خوش... سىلەر باشلانغۇچ مەكتەپتە ساۋات چىقاردىڭلار، ئەمدى ئوتتۇرا مەكتەپتە بىلىم ئالىسىلەر، يەنى ئۆگىنىسىلەر، ئۆگىنىدىغان نەرسەڭلارنىڭ دائىرىسى كەڭ، مەزمۇنى تېرەن ...يەنى مەسىلەن، خوش ... سىلەر بۇ يەردە تەبىئىي پەندىن ئىجتىمائىي پەنگىچە، يەردىن ئاسمانغىچە، جۇڭگودىن چەتئەلگىچە، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن تا بۈگۈنكى كۈنگىچە، ئىنسانىيەت دۇنياسىدىن ھايۋاناتلار، ئۆسۈملۈكلەر دۇنياسىغىچە ھەممە نەرسىدىن ئاساسىي ساۋاتلارنى ئالىسىلەر. خوش ... ئاشۇ ساۋاق، ئاشۇ بىلىمنىڭ ئاچقۇچى مانا مۇشۇ مۇئەللىمە قىزنىڭ قولىدا، مانا مۇشۇ مۇشتۇمدەك قىزنىڭ قولىدا، — ئىلمىي مۇدىر ئاخىرقى سۆزلىرىنى بىگىز قولى بىلەن مۇئەللىمەنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئېيتتى، لېكىن ئۇنىڭ «مۇشتۇمدەك» دېگەن سۆزى ئارىمىزدا كۈچلۈك كۈلكە قوزغىدى. مۇئەللىمە بولسا بۇ كۈلكە تەسىرىدىن ئوتتىقاشتەك قىزىرىپ يەرگە قارىۋالغان ئىدى.

ئىلمىي مۇدىر يەنە بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، مۇئەللىمگە قارىدى:

— قېنى قىزىم، بۈگۈندىن باشلاپ مۇشۇ 40 بالىنىڭ تەقدىرى سىنىڭ قولۇڭدا. يەنى مەسىلەن، خوش ... دادىل بول، قانداق باشقۇرساڭ شۇنداق باشقۇر، لېكىن بىرمۇ بالىنىڭ ئۆمرىنى زايا قىلما، ئۇنداق بولمايدىكەن سېنى مەنمۇ كەچۈرمەيمەن، ئەلمۇ كەچۈرمەيدۇ. ھەر ئىككىمىزلا خەلق ئالدىدا گۇناكار بولۇپ قالىمىز، قىزىم! — ئىلمىي مۇدىر شۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ بولۇپ، سىنىپتىن چىقىپ كەتتى.

مۇئەللىمە بىز بىلەن يالغۇز قالغاندىن كېيىن، خىجىللىقتىنمۇ ئەيتاۋۇر چىرايى ئانار-

دەك قىزىرىپ، بىر هازاغىچە ئېغىزى سۆزگە كەلمەي تۇرۇپ قالدى. كېيىن ئۇ ئاستا - ئاستا مۇنبەر ئالدىغا كېلىپ خۇددى ئانىلاردەك مېهرى - شەپقەتكە تولغان نەزىرى بىلەن بىزگە بىرمۇ - بىر قاراپ چىقتى - دە، ئاستا سۆزلەشكە باشلىدى.

— مەنمۇ تېخى 3 ئاي بۇرۇن ئۇرۇمچىدە — ئالى مەكتەپتە سىلەردەك ئوقۇغۇچى ئىدىم. ئەمدى سىلەر بىلەن بىللە ئۆتۈمەن، ئېهتىمال، ئۆمۈر بويى مۇشۇ مەكتەپتە قالارمەن ... هېلى ئىلمى مۇدىر ئوبدان سۆزلىدى. دېمىسىمۇ، بىز هازىر ئىلىم - مەرىپەتكە تولىمۇ مۇهتاجمىز، بىزگە مەرىپەت كېرەك. مەن بىلگەنلىرىمنىڭ هېچنېمىسىنى سىلەردىن ئايىمايمەن، سىلەرگە قانچىلىك كۆپ بىلىم بېرەلىسەم ئۆزەمنى شۇنچىلىك خوشال هېس قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك رىيازەت چەكسەممۇ مەيلى؛ مېنىڭ ئىسمىم شەمشىنۇر، بۇ يىل 18 ياشقا كىردىم. سىلەردىن ئۆتۈنۈشۈم شۇكى، مېنى خاپا قىلماڭلار، سۆزۈمنى ئاڭلاڭلار ... مېنى مۇئەللىمە دېمەي، هەدە دەپ ئاتىساڭلارمۇ بولۇدۇ. مەن سىلەرنىڭ ئۆز هەدەڭلارگە ئوخشاش ...

بۇ چاغدا يېنىمدىكى تۇرسۇن مېنى بېقىندىدى:

— بىلەمسەن، هەدە دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

هەدە، دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى مەنمۇ بىلمەيتتىم. لېكىن پەرىزىمنى هۆكۈم قىلىپلا ئېيتتىم:

— هەدە دېگەن خانىم① دېگەن سۆز، جىم ئولتۇر!

لېكىن تۇرسۇن جاۋابىمدىن رازى بولمىغان ئوخشايدۇ، شۇڭا قول كۆتىرىپ، مۇئەللىمەنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

— خانىم، هەدە دېگەن سۆز خانىم دېگەن مەنىدىمۇ؟!

سىنىپ ئىچىدە قاتتىق كۈلكە كۆتىرىلدى. مۇئەللىمەنىڭ ئۆزىمۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— هەدە دېگەن سۆز، ئاچا دېگەن سۆز ئەمەسمۇ! — دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ.

شۇ هامان تۇرسۇن بىلەن ئىككىمىز هۇپپىدە قىزاردۇق. لېكىن ياخشى بولغىنى، شۇنىڭدىن كېيىن ساۋاقداشلارنىڭ هەممىسى مۇئەللىمەنى «خانىم هەدە» دەپ ئاتايدىغان بولدۇق.

كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە يېرىم يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. جاهاننى رەڭمۇ - رەڭ گۈل - چېچەكلەرگە كۆمۈپ، گۈزەل ئاپرېل ئېيى يېتىپ كەلدى. تەبىئەت دۇنياسىدىكى دەل - دەرەخ، گۈل - گىيالارنىڭ قايتىدىن بەرق ئۇرۇپ ياشنىغىنىغا ئوخشاش، ساۋاقداشلارمۇ باشقىچە جانلىنىپ كەتتى.

بەزى باللار چاپانلىرىنى يېشىپ تاشلاپ بىر - بىرىنى قوغلىشاتتى، بەزىلىرى تىك - تاك توپ، بەزىلىرى پۇتبول، بەزىلىرى ۋاسكىتبول ... ئوينىشاتتى.

بۇ كۈنلەردە بىز تۆت ئاغىنىنىڭمۇ ئويۇنغا ئالاهىدە مەيلىمىز چۈشۈپ قالغان ئىدى. تەنەپپۇسقا داڭ ئۇرۇلغاندا ئىشىكتىن چىقىشقا ئۈلگۈرمەي دەرىزىدىن سەكرەپ چۈشۈدىغان هۈنەرنىمۇ كەشپ قىلغان ئىدۇق. ئۇنى ئاز دەپ يەنە بەزى كۈنلىرى مەكتەپتىن قايتىپلا شەهەر سىرتىدىكى كونا سېپىلدە قاراڭغۇ چۈشكىچە چالما جەڭ ئوينايتتۇق. ئۆيگە كەلگەندە «مەكتەپتىكى كەچلىك مۇزاكىرىدىن ئەمدى قايتتۇق» دەپ ئانىلىرىمىزنى ئالدايتتۇق. بىر كۈنى كەچتە يازلىق

① جەنۇبىي شىنجاڭدا ئوقۇغۇچىلار خانىم دېگەن سۆزنى ئايال ئوقۇتقۇچى مەنىسىدە ئىشلىتىدۇ.

كىنوخانىنىڭ يېنىدىكى دەرەخلەرگە قاغىدەك قونۇپ ئولتۇرۇپ، تۈن تەڭگىچە كىنو كۆردۇق ۋە ئەتىسى ئەتىگەندە چالا - بۇلا ناشتا قىلىپ، ئاران دىگەندە قوڭغۇراق بىلەن تەڭ سىنىپقا كىردۇق. شۇ كۈنى ئارقىمىزدىنلا شەمشىنۇر مۇئەللىمە سىنىپقا كىرىپ كەلدى. ئۇ بۈگۈن ئالدى بىلەن بىر - بىرلەپ ئىسمىمىزنى چاقىرىپ ئېغىزچە ئىمتىھان ئېلىشقا باشلىدى:

— تۇرسۇن، تۈنۈگۈن قايسى تاپشۇرۇق بېرىلگەن، ئېيتىپ باققىنا؟

تۇرسۇن جاۋاپ بېرىش ئەمەس، بەلكى سوئالنىمۇ ئېسىگە ئالالمىدى.

— ئەخمەت! ... ئابلىز!

ھەر ئىككىسىلا خۇددى تۇرسۇنغا ئوخشاش ئۆپكىدەك قىزارغىنىچە بېشىنى سىلىپ تۇرۇپ قېلىشتى. بۇ چاغدا مېنىڭمۇ يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. كونسپېكىمنى ئېلىپ بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتىۋالماقچى بولدۇم. ئەمما بۇ ئۇرۇنۇشۇم بىكار بولۇپ چىقتى، چۈنكى كونسپېكنى كۆچۈرۈۋېلىشقا تېخى ئۈلگۈرمىگەن ئىكەنمەن. دەل شۇ چاغدا مېنىڭ ئىسمىمۇ چاقىرىلىپ قالدى. مەن بايىقىلاردىنمۇ بەتتەر ھالدا نېمە قىلاردىنى بىلمەي تەمتىرەپ، دۇدۇقلاپ يەرگە قارىدىم.

— ئاسىيەم! ...

ئاسىيەم سىنىپىمىزدا ھەممىدىن كىچىك، يىگىلەپ قالغاندەك ۋىجىك قىز ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن چاقماقتەك سۆزلەپ كەتتى.

ئاسىيەمنىڭ جاۋاۋى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، مۇئەللىمە بىزگە ئولتۇرۇشقا رۇخسەت قىلدى.

— مەن سىلەرنى ئەلاچى ئوقۇغۇچىلىرىم دەپ بىلەتتىم، — دىدى ئۇ جىددى تەلەپپۇزدا، — مانا، ئىشەنگەن تاغدا كىيىك ياتمىدى. دەرس ۋاقتىدا ئۆزەڭلار سىنىپتا، كۆڭۈللىرىڭلار سىرتتا — ئويۇندا. دەرستىن چۈشكەندە تەكرار دىگەننى بىلمەيسىلەر. شۇنچە ساۋاقداشلارنىڭ ئالدىدا تىرناق تاتىلاپ تۇرغىنىڭلارغا قاراپ، خىجىللىقتىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم...

شۇ كۈنى بىز مەكتەپتە قويدىنمۇ يۇۋاش بولۇپ يۈردۇق. كەچتە مەكتەپتىن يېنىپ تېخى ئەمدىلا تاماقنى يەپ بولۇپ تۇرۇشۇمغا ئۆيىمىزگە تۇساتتىن مۇئەللىمە كىرىپ كەلدى. ئۇنى كۆرۈپلا يۈرۈكۈم دۈپۈلدەپ، پۇت - قوللىرىم بوشىشىپ، خۇددى جانسىز ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرۇپ قالدىم. ئۇ ماڭا خۇددى ئاتا - ئانامنىڭ ئالدىدا مېنىڭ ئەپتى - بەشىرەمنى ئېچىپ، مېنى شەرمەندە قىلىش ئۈچۈنلا كەلگەندەك بىلىندى. ئانام مۇئەللىمەنى كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ تولىمۇ خۇشچىراي ھالدا قارشى ئالدى ۋە كاڭغا كۆرپە سالغاندىن كېيىن، تۆرگە تەكلىپ قىلدى. لېكىن مۇئەللىمە تەكەللۇپ بىلەن كاڭنىڭ لېۋىگە ئولتۇرۇپ ئانام بىلەن ئۇزاقتىن - ئۇزاق تېنچلىق - ئامانلىق سوراشتى.

مەن مەكتەپتىكى قىلمىشلىرىمنىڭ ئاشكارىلىنىشىنى كۈتۈپ، ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا شۈمشىيىپ ئولتۇراتتىم. ئانامنىڭ غەزەپلىك كايىشلىرى، دادامنىڭ سوئال - سوراقلىرى ئاياقتىكى ئاشتەك روشەن بولۇپ قالغان ئىدى.

مۇئەللىمە ئاخىر ئېغىز ئاچتى:

— سىلىنىڭ بۇ شاكىچىكلىرى ھەقىقەتەنمۇ زېرەك. ئۆزىمۇ تىرىشچان، ھەممە پەنلەردە ئەلا ئوقۇۋاتىدۇ، سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدى...

مەن قۇلىقىمغا ئىشىنەلمەي ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدىم.

— ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ ئەجرى، تەربىيىلىرىنىڭ خاسىيىتىدىن، — دېدى ئانام پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن.

ئەگەر خىجىل بولمىغىنىمدا ئەيىۋىمنى يوشۇرۇپ، مېنى شۇنچىلىك ماختاپ سۆزلەۋاتقان مۇئەللىمەنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، قوللىرىغا سۆيۈپ كەتكەن بولاتتىم.

— لېكىن، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى مۇئەللىمە، — چارەكلىك ئىمتىھان يېقىنلاپ قالدى. بۈگۈندىن باشلاپ ھەر ئاخشىمى 2 سائەت ۋاقىت چىقىرىپ، بۇرۇن ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى تەكرارلاپ بەرمەكچىمەن. شۇڭا ئوغۇللىرىنىڭ ھازىر مەن بىلەن مەكتەپكە بېرىشىغا رۇخسەت قىلسىلا.

ئانام قاشلىرىنى ھېمىرىپ، ئالدىراپ ئېتىراز بىلدۈردى:

— ئۆزلىرىگىمۇ يول كۆرسەتكۈچىلىكىم يوق، لېكىن بۈگۈنچە قويۇپ تۇرسىلا، ئېغىزلىرىغا تېتىغۇدەك بىر غىزا قىلاي، بىر ئاخشام مۇڭدىشايلى.

مۇئەللىمە ئانامنىڭ ھەر قانچە تۇتۇۋالغىنىغا كۆنمەي، مېنى ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى.

كۈنلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆتۈۋەردى. مېنىڭ كۆزۈمگە مۇئەللىمە بارغانسېرى ئورۇقلاپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. مەن «ئۇنىڭ بىرەر كېسەللى بارمىكىن، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە يىقىلىپ قېلىشى مۇمكىنغۇ» دېگەن ئەندىشىلەردىمۇ بولدۇم. مۇئەللىمە ھەر كۈنى ئەتىگەندە بىزنى دەرۋازا ئالدىدا كۈتۈۋالاتتى. قىش كۈنلىرى سىنىپتىكى مەشكە ئۆزى ئوت قالايتتى. كۈندۈزلىرى دەرس ئۆتەتتى. كەچتە بىز بىلەن بىللە تازىلىق قىلاتتى. بۇ ئەھۋاللار بىزگە غەيرى تۇيۇلمايتتى. ئەمما ئۇنىڭ ھەر كېچىسى تۈن يېرىملاشقىچە يەنە دەرس تەييارلاش، تاپشۇرۇق تەكشۈرۈش بىلەن بەنت بولۇدىغانلىقىنى ئۇ چاغلاردا خىيالىمىزغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىكەنمىز.

3 - ئوقۇش يىلى باشلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا بىر دۈشەنبە كۈنى ئەتىگەن سىنىپقا كىرىپ، قىزىق بىر ئىشقا دۇچ كەلدۇق. دوسكىنىڭ يۇقۇرى تەرىپىگە چىرايلىق خۇشخەت بىلەن: «يولداش قاسىم بىلەن يولداش شەمشىنۇرنىڭ توي مەرىكىسى»، تۆۋەن تەرىپىگە «مەڭگۈ بەختلىك بولۇشىڭلارغا تىلەكداشمىز» دېگەن سۆزلەر يېزىلغان ئىكەن.

بۇ خەتنى كۆرۈپ سىنىپ ئىچىدە بىردىن شاۋقۇن كۆتۈرۈلدى.

— ھوي، خانىم ھەدە توي قىپتۇ، خىجىل بولمىغانمىدۇ؟ — دېدى بىرسى.

— توي قىلسا نېمە بوپتۇ، چوڭ بولغاندا ھەممە ئادەم توي قىلىدىغۇ! مەنمۇ توي قىلىمەن، سەنمۇ توي قىلىسەن. سىنىپتىكى قىزلارمۇ، ئوغۇللارمۇ ھەممىسى توي قىلىدۇ. ئۇ چاغدا بىزنىڭ شەھەردە توي قاينايدۇ. ھا ... ھا ... ھا!

— ھوي، ھوي، توختاڭلار، — دېدى تۇرسۇن دېگەن بالا سۆزگە ئارىلىشىپ، — تۈنۈگۈن خانىم ھەدىمىزنىڭ تويىدىمۇ ناغرا چالغانمىدۇ؟ ئەگەر ناغرا - سۇناي، ئۇسۇل - مەشرەپ بىلەن توي بولغان بولسا نىمىشقىمۇ كېلىپ كۆرۈپ كەتمىدۇق - ھە! ھەي، ئىست! ھەي، ئىست!...

شۇ ئەسنادا سىنىپىمىزنىڭ رەسسامى جېلىل دوسكىدىكى ھۆسنخەتنىڭ تېگىگە شەمشىنۇر مۇئەللىمە بىلەن قاسىم مۇئەللىمنىڭ بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشۈپ تۇرغان سۈرىتىنى سىزىشقا باشلىدى. جېلىل ھەقىقەتەنمۇ كىچىكىدىن تارتىپ رەسىم سىزىشقا ھېرىسمەن ئىدى. ئۇ ئادەتتە رەسىم دەرسىدىن ئەڭ ياخشى نومۇر ئالاتتى. ئۇ شۇنچىلىك قاملاشتۇرۇپ سىزدىكى، دوسكىدىكى سۈرەت خۇددى

تىرىك كىشىلەردەك كۆرۈنەتتى. بالىلارنىڭ ھەممىسى ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ، جېلىلنى ئوراپ ئالدى ۋە رەسىمگە قاراپ كۈلۈشتى. تۇرسۇن يەنە ئالدىراپ سۆز ئالدى.

— سۈرىتىڭنىڭ بىر يېرى كەم بولۇپ قاپتۇ - دە.

— نىمىسى كەم بولۇپ قاپتۇ؟ — ئالدىراپ سورىدى جېلىل.

— ھەر ئىككىلەننىڭ مەيدىسىگە بىردىن گۈل تاقاپ قويماپسەن.

— ماڭا نېرى، سەن بىلمەيدىكەنسەن، بۇ دىگەن ئۇيغۇرچە رەسىم.

— سەن ئۆزەڭ بىلمەيدىكەنسەن، كادىرلار، مۇئەللىملەر توي قىلغاندا مەيدىسىگە گۈل تاقايدىغان ئىش بار.

دەل شۇ پەيتتە قوڭغۇراق چېلىنىپ، سىنىپقا مۇئەللىمە كىرىپ كەلدى. سىنىپ دىژۇرنىسى دوسكىنى ئۆچۈرۈشكىمۇ ئۈلگۈرەلمىدى. دوسكا ئالدىدىكى بالىلار خۇددى ئۈركىگەن قۇشلاردەك پىتىراپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا قاراپ يۈگۈرۈشتى.

مۇئەللىمە بۈگۈن تولىمۇ ئىسسىل كىيىنگەن ئىدى. نىمە ئۈچۈندۇ چىرايى تۇرۇپ - تۇرۇپ ۋىللىدە قىزىرىپ، ئوت بولۇپ يېنىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ھېچ مەقسەتسىزلا كونسىپىك ياكى يوقلىما دەپتىرىدىن نىمەلەرنىدۇ ئىزلىگەندەك بولاتتى ... بىز كۈلكە ماراپ تۇرغان كۆزلىرىمىز بىلەن ئۇنىڭ ھەر بىر ئۇششاق ھەركەتلىرىگىچە ئىنچىكىلىك بىلەن كۈزىتىپ ئولتۇراتتۇق. ئارىدىن بىر قانچە مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ دوسكا تەرەپكە ئۆرۈلدى ۋە بىردىنلا قاققان قوزۇقتەك قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. سىنىپ ئىچى تىمتاس بولۇپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن مۇئەللىمە ئۆچۈرگۈچنى قولىغا ئېلىپ دوسكىنى تېز - تېز ئۆچۈرۈشكە باشلىدى. بۇ چاغدا سىنىپنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىدىن پىخىلداپ كۈلگەن كۈلكە ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلىنىپ قالدى. ئارقىدىنلا تازا كېلىشمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: ئالدىدىكى پارتىدا ئولتۇرۇدىغان زۇنۇن ئىسىملىك بىر بالىنىڭ قوينىدىن تۇيۇقسىز بىر قۇشقاچ ئۇچۇپ چىقتى. بۇنىڭ بىلەن سىنىپ ئىچىدە بىردىن قىقاس - چۇقان باشلاندى. قۇشقاچ سىرتقا چىقىپ كېتىشكە يوچۇق ئىزلەپ دەرىزە ئەينىگىگە ئۆزىنى ئۇراتتى. بالىلار قۇشقاچقا دوپپا ياكى شەپكىلىرىنى ئېتىشاتتى. بەزىلەر قولىنى چوكا، پارتىنى ناغرا قىلىپ تاراڭشىتاتتى. سىنىپ ئىچى بەئەينى بىر قىيامەتكە ئايلانغان ئىدى.

مۇئەللىمە دەسلەپتە نىمە دىيىشىنى بىلمەي ھودۇققان پېتى تۇرۇپ قالغان ئىدى، بىر ئاز ئۆتكەندىن كېيىن سەل ئۆزىنى تۇتۇۋالدى بولغاي:

— ھەي، تۇرسۇن جىم بول! ھەي، ئەخمەت ... ھەي توختى، توختا! — دەپ ۋاقىراشقا باشلىدى. لېكىن بالىلارنىڭ قىيا-چىياسى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. بارا-بارا مۇئەللىمەنىڭمۇ ئاۋازى ئۈزۈلۈپ قالدى، ئاقىرىپ كەتكەن يۈزىدە چوڭ-چوڭ تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئاندىن ئۇشتۇمتۇت كۆزلىرىگە لۆممىدە ياش ئالدى-دە، ئىشىكنى قاتتىق يېپىپ، سىنىپتىن چىقىپ كەتتى.

ئاجايىپ ئىش: مۇئەللىمە باياتىن شۇنچە ۋاقىراپمۇ بالىلارنى تەرتىپكە كەلتۈرەلمىگەن ئىدى. لېكىن ئەمدى سىنىپ ئىچى بىردىنلا تىمتاس بولۇپ كەتتى. قۇشقاچمۇ ئاخىرى يېچۇقتىن ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. بالىلار خۇددى گۇناكاردەك بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئۈنچىقماي ئولتۇرۇشاتتى.

ھايال ئۆتمەي سىنىپقا مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن مۇز يېغىپ تۇراتتى. دىممىز ئىچىمىزگە چۈشۈپ كەتتى. ئىلمىي مۇدىر قولىنى ئارقىسىغا تۇتقان پېتى سىنىپنى بىر ئايلىنىپ چىقتى-دە، كېيىن دوسكا ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ئاندىن ھەر بىرىمىزگە بىرمۇ بىر قاراپ چىقتى-دە، كېكىرتىكىنى بىر قىرىۋېلىپ، زەردە ۋە كىنايىلىك ئاۋازدا سۆز باشلىدى:

— يەنى مەسىلەن، خوش، ئەيىپ سادىر قىلىشتىن، ئەيىپنى ئىقرار قىلماسلىق يامان. قۇشقاچ بىلەن سۈرەت!... ئىككىلا مەسىلە. قېنى، ئېيتىش، قايسىڭ قىلىشتىڭ؟!

سىنىپنى خۇددى گۆرۈستان جىمجىتلىقى باسقان ئىدى. ئىلمىي مۇدىر يەنىمۇ قاتتىقراق ئاۋازدا ۋاقىرىدى:

— ئىش تېرىغان قايسىڭ؟ سۆزلە دەۋاتىمەن! ياكى ئېغىزلىرىڭنى ئاچماسلىققا قەسەم ئىچىشكەنمىدىڭ؟

شۇ ئەسنادا ئاسىيەم قورقۇپراق ئېيتتى:

— مۇدىر، قۇشقاچ... قۇشقاچ زۇنۇننىڭ يانچۇقىدىن ئۇچۇپ چىقتى.

ئىلمىي مۇدىر يەنە ۋاقىرىدى:

— زۇنۇن دېگەن قايسىڭ؟

ھەممە بالىلارنىڭ كۆزى زۇنۇنغا چۈشتى. ئىلمىي مۇدىرمۇ زۇنۇننى تونۇۋالدى ۋە قاتتىق ئاۋازدا بۇيرۇدى:

— تۇر، ئورنىڭدىن!

زۇنۇن تىترەپ ئورنىدىن تۇردى.

ئىلمىي مۇدىر يەنە ئارقا-ئارقىدىن يەتتىمىزنى ئورنىمىزدىن تۇرغۇزۇپ، ئىلمىي بۆلۈمگە باشلاپ كەلدى. ئۇ يەردە مۇئەللىمە قانداقتۇر بىر گېزىتنى كۆرۈۋاتقان ئىكەن، بىزگە بىر قاراپ قويۇپ، يەنە كۆزىنى گېزىتكە تىكتى. شۇ پەيتتە مەكتەپنىڭ كاتىۋى كىرىپ، ئىلمىي مۇدىرنى مەكتەپ مۇدىرىنىڭ جىددى ئىش بىلەن چاقىرتقانلىغىنى خەۋەر قىلىپ چىقىپ كەتتى.

— سىز سۆزلىشىپ تۇرۇڭ سىڭلىم، مەنمۇ ھازىر كىرىمەن، — دېدى ئىلمىي مۇدىر مۇئەللىمەگە قاراپ ۋە ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

بىر بۆلۈمدە يەنە مۇئەللىمە بىلەن قالدۇق. مۇئەللىمە ھازىر بۇرۇنقىدەك خاپىچىراي ئەمەس ئىدى. ئۇ بىردەم جىم تۇرغاندىن كېيىن، مۇلايىملىق بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئىلمىي مۇدىر ئاچچىغى يامان كۆرۈنىمۇ، كۆڭلى تۈز ئادەم. سىلەرگە بەك قاتتىق ۋاقىراپ كەتتىمۇ؟! قىزلار قورقۇپ كەتمىگەندۇ؟! خاپا بولماڭلار، مەنمۇ ئۆزەمنى باشقۇرالماي قالدىم...

بىر نىمە دېيىشنى بىلمەي خىجىللىق ئىچىدە كۆزىمىزنى يەردىن ئالالماي تۇرۇ-

شاتتۇق. مۇئەللىمەنىڭ بۇنداق خۇش مۇئامىلىسى بىزنى تېخىمۇ ئۇيالدۇرماقتا ئىدى. كېيىن مۇئەللىمە ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىمىزغا كەلدى - دە، زۇنۇننىڭ مەيدىسىدىكى ئېچىلىپ قالغان ئىككى تۈگمىسىنى ئۆز قولى بىلەن ئېتىپ قويدى. جىلىلىنىڭ قىڭغىر كىيىۋالغان شەپكىسىنىڭ چىكلىگىنى توغرىلىدى... بىردىنلا زۇنۇن ئىسسەدەپ يىغلاپ كەتتى. مۇئەللىمە يېنىدىن قولياغلىقىنى چىقىرىپ، زۇنۇنغا ئۇزىتىپ تۇرۇپ دېدى:

— ئوغۇل بالا دېگەنمۇ يىغلامدىكەن؟...

شۇنىڭدىن كېيىن مۇئەللىمە بايا سىنىپتا بولغان ئىشنى قىلچە يۇزدىمىزگە سالماستىن سىنىپقا قايتىشىمىزغا رۇخسەت قىلدى.

بىز شۇنچىلىك خوشال بولدۇق، مۇئەللىمە بىزگە تېخىمۇ قەدىرلىك بولۇپ كۆرۈندى. شۇ تاپتا بايا قىلغان بەڭۋاشلىقلىرىمىز ئۈچۈن ئۆز گۆشىمىزنى ئۆزىمىز يېگۈدەك بولۇپ كەتكەن ئىدۇق. لېكىن پۇشايمىنىمىزنى، هاياجىنىمىزنى، مۇئەللىمە ئۈچۈن تېخىمۇ كۈچەيگەن هۆرمەت - ئەقىدىمىزنى قايسى يول بىلەن بىلدۇرۇشنى بىلمەيتتۇق. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن يەتتىمىز مەكتەپ بېغىدىكى چىرايلىق گۈللەردىن بىر گۈلدەستە راسلىدۇق ۋە پەيتىنى تېپىپ مۇئەللىمە يوق چاغدا ئۇنىڭ ئۈستىلىگە قويۇپ قويدۇق. لېكىن مۇئەللىمە شۇ گۈلدەستىنى كىمنىڭ ۋە نىمە ئۈچۈن ئەكىرىپ قويغىنىنى تا هازىرغىچە بىلمىسە كېرەك.

ئايرۇپىلاننىڭ قاتتىق گۈلكىرىشى ۋە سىلكىنىشى بىلەن خىياللىرىم بۆلۈندى. ئايرۇپىلان يەرگە قوندى. بىز يەنە ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرۇپ شەهەرگە قاراپ يۇرۇپ كەتتۇق.

ئاپتوۋۇز بىر كۈجۈم مەهەللىگە يېقىنلاشقاندا يول بويىدىكى غايەت زور 3 تۇپ قاپاق تېرەكنى كۆرۈپ، ئەينى يىللاردا مۇشۇ مەهەللىدە ئۆتكۈزگەن بىر هەپتىلىك هاياتىم ئېسىمگە چۈشتى.

بىز تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقىدىغان يىلى مەكتىۋىمىز مۇشۇ يېزىنىڭ يازلىق يىغىمىغا ياردەملەشكەندە، بىزنىڭ سىنىپ دەل مۇشۇ چوڭ تېرەك مەهەللىسىگە ئورۇنلاشقان ئىدى، چۈشلۈك ۋە كەچلىك دەم ئېلىش مەزگىللىرىدە ساۋاقداشلار قىن - قىنىغا پاتمايتتى. بەزىلىرى، قېرى سۆگەتلەرگە گۈلەڭگۈچ سېلىپ ئۇچۇپ، قىقاس - چۇقان كۆتىرىشەتتى؛ يەنە بەزىلەر، سۆگەت تاللىرىدىن سەللە ياساپ بېشىغا كىيىپ، دوست - دۈشمەنگە ئايرىلىپ «جەڭ» قىلىشاتتى؛ بەزىلەر، سۇغا چۆمۈلۈشەتتى...

بەزىدە شۇنداق كۆكۈلۈك كۈنلەر ئىچىگىمۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر يوشۇرۇنغان بولۇدىكەن. ئىش تەقسىماتى بويىچە سىنىپتىكى باللارنىڭ چوڭلىرى ئوما ئوروپ، كىچىكلىرىمىز ئۇنچە باغلايتتۇق. قىزلار بولسا باش تېرەتتى. بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن كېرىم دېگەن بالا نۇردۇن دېگەن بالىنىڭ ئەمدىلا بىلەپ قويغان ئوغىقىنى ئېلىپ ئۆزىچە ئوما ئورۇشقا كىرىشتى. ئۇ ئەسلىدە ئۇنچە باغلاشقا ئايرىلغان ئىدى. بىر كەمدە باشقىلارنىڭ ئوغىقىنى بىلەپ، بېرد ۋاتقان نۇردۇن ئىشنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلدى - دە، كېرىمدىن ئۆز ئوغىقىنى تەلەپ قىلدى، لېكىن كېرىم كۆنمىدى. بىر كاچ بىلەن بىر جاهىلنىڭ بۇ ماجراسىغا ئاخىرى سىنىپ باشلىقى ئارىلىشىپ، ئوغاقنى نۇردۇنغا قايتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇدى.

ئومىچى بولۇش ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمىغان كېرىم سىنىپ باشلىقىغا قېيىدىغان هالدا باش ئېگىپ، ئوغاقنى نۇردۇننىڭ ئالدىغا تاشلىدى. ئەمما كۈتۈلمىگەندە ئوغاق

قاڭقىپ چىقىپ، نۇردۇننىڭ پاچىقىغا تەگدى. شۇ ھامان نۇردۇن خۇددى ئىلان چاققاندەك چىقىراپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ پاچىقىدىن شۇقىراپ قان ئېقىۋاتاتتى. بىردىن قىيا - چىيا كۆتىرىلدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن مۇئەللىمە ئابلىز بىلەن ئىككىمىزنى مەكتەپنىڭ ھەمشىرىسىگە يۈگۈرتتى. بىز، ھەمشىرە خانىمنى باشلاپ يېتىپ كەلگەندە، چىرايى گەجدەك ئاقىرىپ كەتكەن نۇردۇن مۇئەللىمەنىڭ قۇچىقىغا باش قويۇپ ئىڭراپ ياتاتتى.

ھەمشىرە خانىم نۇردۇننىڭ پۇتىنى تەكشۈرۈپ بولۇپ، لېۋىنى چىشلەپ قالدى:

— شەمشىنۇر، بۇ بالاڭنى تېز يۆتكە، گۇڭشې دوختۇرخانىسىغا ئېلىپ بار، بىچارىنىڭ پېيى كېسىلىپتۇ، — دېدى ئۇ.

مۇئەللىمە قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. ئارقىدىنلا كۆزلىرىگە لۆممىدە ياش ئالدى. كۆز يېشى!... مۇئەللىمەنىڭ كۆز يېشى ھەممىمىزنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغان ئىدى. يارىلانغان ساۋاقدىشىمىز ئۈچۈن نىمىلىكى لازىم بولسا، شۇ زامان تەقدىم قىلىشقا تەييار ئىدۇق.

ھەمشىرە خانىم نۇردۇننىڭ پۇتىنى ئاق داكا بىلەن باغلاپ، قان توختىتىشقا ياردەم بېرىدىغان دورىلارنى چېپىپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن مۇئەللىمە نۇردۇننى ھاپاش قىلدى - دە، مېنى ۋە تۇرسۇننى ئەگەشتۈرۈپ، گۇڭشې دوختۇرخانىسىغا ماڭدى. ئارىلىق ئىككى كىلومېتىردىن ئارتۇقراق كېلەتتى. مۇئەللىمە يول تاللاپ تۇرمىدى. ئۇ گاھى ئېتىزلارنى ئارىلاپ، گاھى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى ياقىلاپ كېتىپ باراتتى.

گۇڭشې دوختۇرخانىسىدىكى دوختۇرلارمۇ نۇردۇننى تەكشۈرۈپ كۆرۈپلا بىزگە ئۆزرە ئېيتتى. ئۇلارنىڭ پىكرىچە، پەي ئۇلاش ئوپېراتسىيىسى خېلىلا نازۇك بىر ئىش ئىكەن. بۇنداق ئوپېراتسىيىگە بۇ دوختۇرخانىنىڭ چامى يەتمەيدىكەن. شۇڭا بىزگە شەھەرلىك دوختۇرخانىدىن قۇتقۇزۇش ماشىنىسى چاقىرىپ بېرىپ ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تامام قىلىدىكەن...

ئىش شۇلارنىڭ دېگىنىچە بولدى.

شەھەرلىك دوختۇرخانىدا پەي ئۇلاش ئوپېراتسىيىسى ئاياقلاشقاندىن كېيىن، مۇئەللىمەنىڭ چىرايىغا ئاز - تولا خاتىرجەملىك يۈگۈردى. چۈنكى دوختۇرلارنىڭ: «ئوپېراتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. بالىنىڭ پۇتى بۇرۇنقىدەكلا بىجىرىم ساقىيىدۇ» دېگەن سۆزلىرى ئۇنىڭغا تەسەللى بولغان ئىدى.

مۇئەللىمە تۇرسۇننى نۇردۇننىڭ ئائىلىسىگە خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى. كېيىن بىر پارچە خەت يېزىپ، 5 موچەن پۇل بىلەن ماڭا تۇتقازدى ۋە دەرھال گۇڭشېغا قاتنايدىغان ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرۇپ چوڭ تېرەك مەھەللىسىگە بېرىشىمنى، بۇ خەتنى مەكتەپ مۇدىرىغا تاپشۇرۇشىمنى تاپىلىدى.

مەن ئاپتوۋۇزدا كېتىپ بېرىپ، ئىختىيارسىز ھالدا مۇئەللىمەنىڭ خېتىنى ئاچتىم. ئۇنىڭدا مۇنداق يېزىلغان ئىكەن:

«يولداش مۇدىر!

سىزنىڭ سەمىڭىزگە سېلىشقا ئۈلگۈرمەيلا شەھەرلىك دوختۇرخانىغا كېلىپ قالدىم. بولغان ۋەقەنى بەلكىم ھەمشىرە خانىمدىن ئاڭلىغانسىز. بولمىسا بۇ خەتنى ئېلىپ بارغان بالا تەپسىلى سۆزلەپ بېرەر. ھازىر نۇردۇننىڭ ئەھۋالى ياخشى. لېكىن يەنىلا دوختۇرخانىدىن ئېلىپ چىقىشقا كۆڭلۈم ئۇنىمايۋاتىدۇ. مېنىڭچە، نۇردۇننىڭ پۇتى تەلتۆكۈس ياخشى بولماي تۇرۇپ، مەنمۇ خاتىرجەم بولالمىغۇدەك-

مەن. شۇڭا ئۇما ئاخىرلاشقىچە سىنىپتىكى 39 نەپەر ئوقۇغۇچۇم سىزگە ئامانەت قالدى.

ئىھتىرام بىلەن: شەمشىنۇر»

خەتنى ئوقۇپ بولۇشۇمغا كۆزلىرىمگە لۆممىدە ياش كەلدى. مۇئەللىمەگە بولغان چىن دىلىمدىكى ئامراقلىقىمنى قانداق سۆز-ئىبارىلەر بىلەن يىغىنچاقلاپ ئىپادە قىلىشنى بىلمەي بېشىم قاتقان ئىدى...

*

مەن شەھەرگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتىم ۋە ئەتە ئەڭ ئاۋال ئانا مەكتىۋىمگە بېرىپ، قەدىردان مۇئەللىمەگە سالام بېرىشنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ئەتىسى ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىنلا مەكتەپكە قاراپ ماڭدىم.

مەكتەپنىڭ ياغاچ رېشاتكىلىرى ۋە دەرۋازىسى يېڭىدىن ياسىلىپ سىرلىنىپتۇ. سىنىپ بىناسىنىڭ ئالدى-كەينىگە قويۇلغان ئالما، نەشپۈت، ئۈرۈك، ياڭاق... دەرەخلىرى بىر-بىرىگە گىرە سېلىپ ئۆسۈپ، مەكتەپنى بوستانلىققا ئايلاندۇرۇپتۇ. مەن ئۇدۇلدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئوقۇتۇش بىناسىغا قاراپ خېلى بىر ھازاغىچە خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدىم. قەلبىم جۇشقۇنلاپ، يۈرەكلىرىم ئويناپ، تومۇر-تومۇرلىرىمدا ھاياجانلىق بىر تۇيغۇ ئاقماقتا ئىدى. تەڭداشسىز ئالىي ئىھتىرام تۇيغۇسى ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە سالاتتى... مانا بۇ بىرنىڭ زېھنىمىزنى ئاچقان، بىزگە ئەقىل ۋە پاراسەت بەرگەن، ئىلىم-پەن بۆشۈكى ئىدى. مەكتەپ ئىچى تىمتاس ئىدى. مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرستىن چۈشۈشىنى كۈتكەچ، ئاستا-ئاستا بىنانى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئەينى يىللاردىكى بىز ئوقۇغان سىنىپنىڭ دەرىزىسىگە يېقىنلاشتىم. كۆزۈم سىنىپ ئىچىگە — دوسكا ئالدىغا چۈشۈشى بىلەن يۈرىكىم بىردىن جىغغىدە قىلدى. پۈتۈن ۋۇجۇدۇم تىترىدى... چۈنكى قەدىردان ئۇستازىم — شەمشىنۇر مۇئەللىمە دوسكا ئالدىدا تۇراتتى. مەن ئۇنىڭغا ئىھتىرام بىلەن تىكىلدىم. ئۇنىڭ چاچلىرى ئاقىرىشقا باشلىغان، بادام قاپىقى، چوڭ-چوڭ كۆزلىرى ئەتراپىغا قورۇقلار پەيدا بولۇشقا باشلىغان ئىدى. يۇمۇلاقراق كەلگەن چىرايدىن ياشلىق لاتاپىتى ئۆچكەن بولۇپ، خېلىلا جۈدەڭگۈ كۆرۈنەتتى.

مۇئەللىمەگە قاراۋەرگەنسېرى قەلبىمدىكى ھۆرمەت تۇيغۇسى بارغانسېرى كۈچەيدى. خىيالىم دېڭىزدەك تەگسىز ئوي-پىكىرلەر بىلەن تولدى. ۋۇجۇدۇم ھاياجان ئىلكىدە تىترىدى...

دەرستىن چۈشۈشكە قوڭغۇراق چېلىندى. ئەمدى قەدىردان مۇئەللىمە بىلەن دىدار كۆرۈشۈدىغان، ئۇنىڭ مېھرىۋان چىرايىغا ئىھتىرام بىلەن تىكىلىدىغان قىممەتلىك مىنۇتلار يېتىپ كەلدى. مەن چەكسىز ئىپتىخار ۋە چوڭقۇر ھاياجان ئىچىدە ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈردۈم.

تۇرپان تەسىراتلىرى

مەھەممەتجان سادىق

١ مەي ۋە تەبەسسۇم

مەي تۇتتۇڭ،
ياقۇت مەي تۇتتۇڭ
يۈزۈڭدە
مۇھەببەتتىن ئىللىق تەبەسسۇم.
ئاھ، ئالاي قايسىسىنى:
ئۈزۈم سۈيى ـ شاراپنىمۇ،
كۆڭۈل كۈيى ـ تەبەسسۇمنىمۇ؟...
قەلبىمدە
گۈل ـ چىچەكلىك مەۋسۇم...
تالدىمۇ مەي تۇتقان قولۇڭ؟
تالدىمۇ تىكىلگەن كۆزۈڭ؟
كەچۈر!
تۇرۇپ قالدىم
گاھ ئۇنىڭغا،
گاھ بۇنىڭغا تىكىپ كۆز.
بىلمىدىم، مەي مۇھەببەت ئوتىمۇ،
تەبەسسۇم ـ يالقۇنىمۇ؟
قەلبىم ھاياجاندا،
قىلالماي ھېچ سۆز...
ئاھ، بىردىنلا كەتتى قىزىپ
قالغاندەك پېژغىرىم تومۇز ئىچىدە
دىلدىكى ساراي...
شۇندىن بېرى
ئوكۇمدىمۇ،
چۈشۈمدىمۇ
مەي ئاققان ئۈزۈمزارلىق،
تېگىدە تەبەسسۇملۇك ئاي...

ئاسقىن تىل تۇمار

ۋاھ، شۇ دەم ھاياجان
ھەمدەم شۇنچىلىك،
قۇرلارغا مۇھەببەت تىزىۋاتقان
ئالتۇن قەلەمگە!
ئىشىك ۋە دەرىزىسى —
قەدىمي تۇرپانىنىڭ،
يەنە بىر ئېچىلدى، قارىغىنە،
جىمى ئالەمگە! ...
ھەي تارىخ، يادىڭدىمۇ:
بۇ قۇتلۇق دىيار
بىر زامان مۇشۇنداق تەنتەنە بىلەن
جاھانغا ئاچقان باغرىنى!؟ ...
ئاڭلىغان سۆلەتلىك گۈزەل ياۋروپا،
نەقىشلىك پەشتاقلىرىدىن
ياڭرىغان سۆنەي ـ ناغرىنى! ...
پارىژدا —
يۇلتۇزلۇق ساراي ئىچىدە
بەزمە ۋازىسى

تولدى كىشىشكە،
پاختا ۋە مەشۇت
تولدى رىم، لوندۇننىڭ سارايلىرىغا.
ھۇمىرنىڭ ناخشىسىدەك رەڭدار قەدەھتە
چاقنايدۇ ياقۇت مۇسەللەس،
ئۆرلىدى شەپەق
سۆيگۈ پەرىسى ماكلايلىرىغا ...
تۇمانلىق شەھەرنىڭ شاھانە مۇزېيلىرىدا
ئىدىقۇت تەۋەررۇگى
بۈيۈك كىتاپلار
تۇرۇدۇ قىممەتلىك بايلىقتەك، قارا.
قالدى ھەي، يېشىلمەي
زەر يىپ تۈگۈنى،
كەزىسمۇ لىكۆكتەك ئالى سەيياھلار،
گۈل - سۈرەت غەزنىسى —
بىزەكلىك ئارا ...
نىمىشقا گۈللىگەن شۇ ئالتۇن دىيار
بولدى ئاھ، ھۇقۇش ماكانى؟
بىلمىدىم، تەككەنمىكىن كۆز
بوينىغا ئاسماستىن تىل تۇمارى؟!
كۆز ئۈزمەي قارايمەن خارابىلىققا،
كۆز ئۈزمەي قارايمەن گۈل - نەقىشلەرگە
بېسىلماس يەنىلا
يۈرىگىمنىڭ پىنھان - خۇمارى ...
شۇ قەدىم،
شۇ قۇتلۇق،
شۇ ئېزگۈ جايغا،
كەلمەكتە دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن
دوستلار، مېھمانلار،
مىسالى مەككىگە كەلگەندەك،
يەنە ...
قۇم - توپا ئاستىدىن چىقىپ، باھاردەك —
گۈللەۋاتقان مۇقەددەس تۇرپان،
قىلماقتا يەر شارى كوچىلىرىدا
يېڭى تەنتەنە! ...

مەرھابا، باشلانغان ئالتۇن دەۋرىڭگە!
بۇ قېتىم، ھەي، گۈزەل يالقۇنتاغ گۈلى
«تىل تەگمىسۇن باھارىڭغا
ئاسقىن تىل تۇمار!»...①
ھاياجان ئىچىدە تۇرغان بايرۇننىڭ
بالزاك ۋە گابائىنلارنىڭ
كۆزىدە تۇرپان ئوبرازى:
ئەرشكە ئۆرلەۋاتقان نەقىشلىك مۇنار!

ئەرك جىلغىسى

(تۇرپان پارتىزانلىرىنى ئەسلەپ)

يۈرىگىم!
ۋاھ، يۈرىگىم!
ۋۇجۇدۇم چىمەنلىگىدىن
ئەڭ گۈزەل گۈللەرنى تىزىپ،
مەيلى چاچ ھۆرمەتتە
سىڭگىم ئىچىگە!
بىلەمسەن، گۈل بولار ھەي، دائىم
يۇلتۇزلار،
يورۇق يۇلتۇزلار
تاڭ ھارپىسى —
زۇلمەت كېچىگە! ...
كۆرۈمەن ئوت گۈلى
يورۇقلۇق گۈلى
ياندۇ شۇ قەدىم جىلغىنىڭ —
ھەر تېشى،
ھەر قۇمى،
تۇپرىقىدا ھەم.
ساي ئىچى گوياكى جىمىرلاپ تۇرغان —
يۇلتۇزلار گۈلشىنى،
ئاقماقتا كۆزۈمدىن
تاراملاپ شەبنەم ...
ئاھ، ئۇچۇرۇپ كېتەرمۇ
تۆكۈلگەن يامغۇر،

① بۇ ئىككى مىسرا ئابدۇكېرىم خوجايوپنىڭ.

جىلغىسىدا يالقۇنلىغان —
ئالتۇن ئۇچقۇنلارنى؟!
ئاه، سۇلارمۇ قايغۇنىڭ قارا گۆرىگە
ساي - سالادا كېزىپ يۈرگەن
ئەرۋاھلارنى —
جۇشقۇنلارنى؟!
ياق!
يۇلتۇز دىگەن كۆرەمدىكەن گۆر
ئۇ، ھەممىشەم چاقنايدۇ، قارىغىنا،
قەۋرە تېشىدا!
ئۇ، ھەممىشەم بۈيۈكلۈكتە:
چاقنايدۇ ۋىجدانلىق يارۇ - دوست،
ۋاپادار ئەۋلاتلىرى
ئۈستىدە - بېشىدا...
تۆكۈلگەن شەبنەم
تۆكۈلگەن يامغۇر
ئەمەسمۇ
يۈرىگىمنىڭ مۇقەددەس جىلغىغا
چاچقان گۈللىرى!؟
توختا!...
ئاڭلاۋاتامسەن؟
ياڭرىماقتا تۇلپار كىشنىشى،
جاراڭلىق ئەرك كۈيلىرى...
ئەنە! يەر سۆيۈپ،
تاغ سۆيۈپ تۇردى نەۋقىران
ئازاتلىق ئىزدىگەن مىلتىغىدىن
زۇلمەتكە ئەجەل چېچىپ.
ھۇررا!
گۈلدۈرلەيدۇ يالقۇنتاغ
ئوق تەككەن كۆكسىدىن
قىزىلگۈل ئېچىپ...
ياق! بىر ئەزەلدىن يىقىلغان ئەمەس—
دۇم!
قېنىدىن قىزارغان قەيسەر كۆزىدە
قىزارغان شەپەق،
قىزارغان تاڭ - سەھەر!

ياق! بىر ئۆلۈشكە رازىمىزكى،
پۈكمەيمىز تىزىمىزنى.
ئاه، خەير - خوش مۇقەددەس ئارمان،
كۆزىمىز قارىسىدەك —
ئەزىز ئانا يەر!...
ئەنە ئۇ، ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ،
ئەنە ئۇ، ئاخىرقى ئۆچىنى يىغىپ،
ئالدى بۈركۈتتەك قىسىپ
زۇلمەت چېرىگىنىڭ گېلىنى!...
قويۇۋەتمەي بىللە ئۇچتى قىيادىن،
ھا!... ھا!... ھا!...
ۋاي!... ۋايجان!...
ياڭراتتى كۈلكە ۋە نالە
ساي ۋە جىلغىنى...
كېلىمەن شۇ كۈلكە،
شۇ يىغا ياڭرىغان ساي - سالادا،
پەخىرلىنىپ،
يۈرىگىمدە ھاياجان!
بىلەمسەن، شۇ قاھ- قاھ... تىنى تۆ-
رەلگەنمەن،
ئىشەنمىسەڭ
كۆزلىرىمگە قاراپ باق،
ئانام سۈتىدەك ئاق،
ۋىجداندەك تازا
تەبەسسۇم نامايەن!...
ھەي، جەڭ جىلغىسى!
ھەي، ئەرك جىلغىسى!
ھەي، شان - شەرەپ جىلغىسى!
چاچىسەن كۆزۈمدىن
يۈرىگىم گۈللىرىنى
ساڭا —
سىڭگىم ئىچىگە!
بىلەمسەن، گۈل بولار ھەي، دائىم
يۇلتۇزلار —
يورۇقلۇق گۈللىرى،
تاڭ ھارپىسى —
زۇلمەت كېچىگە...

شېئىرىيەت باھارى

بۇيىل 2 - ئايدا ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تۇرپاندا ئۇيغۇر شېئىرىيىتى مۇھاكىمە يىغىنى بولدى بۇ شېئىر — مۇشۇ يىغىنىنىڭ تەسىراتىدىن ئېچىلغان بىر گۈل.

كىم دەيدۇ
يالقۇنتاغنى ئۆچتى، دەپ؟
ئەنە ئۇ، قارىغىنا،
يالقۇن چاچماقتا!
يەلپۈگۈچلۈك جىن - پەرىلەر،
قىش - زىمىستان ئەرۋاھلىرى
كۆيمەقاپتا
بەدەر قاچماقتا ...
بىلەمسەن، باشلىنار ھەممىدىن ئاۋال
تۇرپاندا باھار،
ناخشا چېچىپ داللارغا
ئۇچماقتا خۇشپۇراق شامال
غۇلاپ تاغ ئۈستىدىن
چۆشتى ھەسەن - ھۈسەن،
مەجنۇن تال تېگىدە،
ئۆستەڭ لېۋىدە
چاچ تارايدۇ مەلىكە —
ئاھ، ساھىپجامال ...
تىڭشىغىنا، ئامانىسا ناخشىسى
نەقەدەر جۇشقۇن،
نەقەدەر يېقىملىق! ...
بوينىغا ئاسقان ئاينى
بوغماق① قىلىپ.
مارجىنى يۇلتۇزلارمىكىن؟
ھالقىسى چولپانمىكىنە؟
كەلدىمۇ يېڭى بىر «ئىشرەت ئەنگىز» —
ئىلھامى،
ماڭدى ئۇ، بېشىغا
شەپەق سېلىپ ...
داللاردا جاراڭلايدۇ ناغرا - سۇنەي،
چوققىلاردا ئاپتاپنىڭ ناز - تەبەسسۇمى ...
كىملەر ئۇ، كېلىۋاتقان
ساماغا يول ئېلىپ؟!
كەلمەكتە ئاپىرىنچۇر تېكىن،
كەلمەكتە بادام دوپپىلىق ئۇيغۇر،
«قايىنام ئۆركىشى»،
ھاياجان ئىچىدە ئەنە، قول سېلىپ! ...
مەرھابا!
شېئىرىيەتنىڭ قەدىمى تيانشانىدا
يېڭى بىر ناخشا،
يېڭى بىر سەپەر
باشلاندى يولەن بىلەن ھاي - ھاي! ...
قىزىيدۇ ئەتىگە
(كۆرۈۋاتامسەن؟)
بۇ كۆكلۈك بەزمىدىن
ئايدىكى يۇلتۇزلۇق ساراي! ...
ئۇ يەردە يەنە بىر
بوۋىمىز مەھمۇتتەك
سالىمىز جاھاننىڭ بەيگىسىگە
ئۇيغۇر تىلىنى،
سۆزلىمەكتە تەرىپلەپ ئەنە، سورۇندا
مارس رادىيوسى
يېڭى بىر شەۋكەتلىك «بەخت ئىلمى»②نى!
ئەھ، ئايدىكى بەزمە،
شادىيانە توي

---

① بوغماق — «تۈركى تىللار دىۋانى» دا مىدالىيون دەپ ئىزاھلانغان.

② «قۇتادغۇبىلىك» كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

تەنتەنىسى ئالتۇن دەۋرىگە
نەسرى، نەزمىنىڭ!
پەرزەنتىمىز دىمەكلار،
ھەي، مىڭ ئۆيىنى نەقىشلىگەن پەرھات،
جاھاننى «خەمسە» دە كۆلدۈرگەن ئۇستاز
بولمىساق ساھىپخانى
يۇلتۇزلۇق سارايدىكى بەزمىنىڭ!
مەرھابا!
شېئىرىيەتنىڭ بۇ قەدىمىي دەرگاھىدا
باشلاندى يېڭى بىر ناخشا،
يېڭى بىر سەپەر!
كىملەر ئۇ، كېلىۋاتقان
گۈل - چىچەك ئارا.
ئايغا يول ئېلىپ!؟
كەلمەكتە خىرقىتى
قولىدا چوغدەك قىزىلگۈل
ئۈستىدە پەرۋانە خۇشئاۋاز بۇلبۇل...
كەلمەكتە بىر ئالتۇن دەۋر،
قارىغىنا،
مەغرۇر قول سىلىپ!

1985 - يىل، فېۋرال، تۇرپان — ئۈرۈمچى.

ئەسسالام، تەبىئەت

(سىكىل)

مامۇت زايىت

مۇقەددىمە

تەبىئەت، قايتىدىن قېشىڭغا، ئەسسالام،
قۇچىقىڭغا ئېلىشىڭغا، ئەسسالام.
تۆھپىكارسەن، بەك ئۇلۇغ، بەك كەمتەرسەن،
سوكۇنات ھەمرا ئىشىڭغا، ئەسسالام.
بىر مەھەل، كۈيلەش سېنى بولدى گۇنا،
ياغدى جۇت، تۆھمەت بېشىڭغا، ئەسسالام.
ئەمدى سەن گۈللەش، ۋىسالىنىڭ ئىلكىدە،
قوندى نۇر يازۇ - قىشىڭغا، ئەسسالام.
پاك، تەبىئىي ئۇزلىغىڭ، ئادىللىغىڭ،
ياقىدۇ مەن سىردىشىڭغا، ئەسسالام.
ساقتىلىقتىن ئەل بىزار، مەنمۇ بىزار،
كۆيىچىدىن خاكۇ - تېشىڭغا، ئەسسالام!...

گۈل

تاڭ سەھەر، مەشرىق ئاقارغان چاغ ئارا،
سەيلە قىلدىم چەت ۋە خىلۋەت تاغ ئارا.
بۇ — تەبىئىي ھەم گۈزەل گۈلشەن ئىكەن،
بىر ئۇماق ئاق گۈلنى كۆردۈم باغ ئارا.
دېدى: «خالىسەن ئايازنىڭ جۇتىدىن،
تاغ قويالماس مېنى ھەسرەت - داغ ئارا.»
تاڭغى شەبنەم لېۋىدىن سۆيگەن ئۇنىڭ،
جىلۋە ھەم ناز قىلدۇ ياپراق ئارا.
رازى ئۇ، ئۆز تەقدىرىدىن، پۇشتىدىن،
بولمىغاي دەپسەندە يات ئاياغ ئارا.
يېنىدا سۆيگەن نىگارى — بۇلبۇلى،
بەختىنى كۈيلەيدۇ خەندان شاخ ئارا...

ئۆرۈك

سەن يېتىلدىڭ بەك مۇشەققەتتە، ئۆرۈك،
نوتا ۋاقتىڭ ئۆتتى كۈلپەتتە، ئۆرۈك.
چاتىدىم، قويماي شېخىڭنى ئۆسكىلى،
قارىدىڭ پالتامغا ھەسرەتتە، ئۆرۈك.
پەرۋىرىش قىلماق ئىدى بۇرچۇم، بىراق،
ئاچ، سۇسىز قالدىڭغۇ غۇربەتتە، ئۆرۈك.

بولدى سايەڭ، پۈتىنلەي مېنىڭ گۈنا،
زەربە بەردىم ساڭا ھەر پەيتتە، ئۈرۈك.
ئەمدىلا تاپتىم ئەقىل، كەچۈر مېنى،
ئەركىن ئۆسكىن مېۋىرى ـ شەپقەتتە، ئۈرۈك.
پور تېرەكلەر قالدى پەگادا بۈگۈن،
مېۋە، سايەڭ شانۇ ـ ھۆرمەتتە، ئۈرۈك.

تالنىڭ شاتلىقى

مەن ئىدىم ئۈز، ئەۋرىشىم، نازۇك چىراي،
مارىلايتتى شاخلىرىمدىن تۈندە ئاي.
ياپ ـ يېشىل بەخت كۆكلىمى ھەمرا ئىدى،
تەن ـ غولۇم ياپراق بىلەن شەرۋەتكە باي.
سىدە، ئارچا قىلىسا ھۆسنىمگە ھەسەت،
تالسۆگەت دەيتتى «بويۇڭدىن ئايلىناي!»
رەڭمۇ ـ رەڭ شېرىن ئىدى بەرگەن مېۋەم،
ھەممە ئۆتمەيتتى يېنىمدىن ماختىماي.
ۋاقت مېنى دوڭغاق ۋە قاقشال ئەيلىدى،
سوقتى يىللار بورىنى ھېچ توختىماي.
ئالدى ئورنۇم، ياشلىقىمنى نوتا تال،
رازى ــ مەمنۇنمەن، نېچۈن شات يايرىماي!؟

لازا بىلەن شېكەر قومۇشى

دەپتۇ بىر كۈن لازىغا شىكەر قومۇش:
«مەن تۇرۇغلۇق، ياشىماق ساڭا نومۇس.
بېرىمەن شېرىن ھۆزۈر ئەل ئاغزىغا،
ساڭا ئارتۇقچە يانا لەيلەپ يۈرۈش.
داستىخاندىن نېرى تۇرغىن، بەغەرەز،
ئاچچىقىڭغا بولمىغاي چىداپ تۇرۇش.
باشلىنار، يېسە سېنى قايسى كىشى،
كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ، قاپاق تۈرۈش ...»
لازا دەپتۇ: «ھەي قومۇش، بولما نادان،
ئىككىمىز سىز، بولمىغاي بەزمە قۇرۇش.
بىرلا تەملىك ئاش ـ غىزادىن ئەل بىزار،
بىللەمىز، خاھ بول ئاداش، خاھى ئۇرۇش!...

تۇرنىلار

كايىما، كەتسە جەنۇپقا تۇرنىلار،
قايتىدۇ كۆكلەمدە يۇرتقا، تۇرنىلار.
بار ئۇنىڭدا ئۆزگىچە خىسلەت، غۇرۇر،
شۇنچىلىك ئۈچ قىش ۋە جۇتقا، تۇرنىلار.
ئەيىپلىسەڭمۇ، دەپ «تۇراقسىز قۇش» بىراق،
بارمىدى دەۋاغا، سوتقا، تۇرنىلار.
چۈشتى تېخى بىر مەھەل تۆھمەت بىلەن
باغلىنىپ، قەپەزگە، ئوتقا، تۇرنىلار.
شۇندىمۇ ئۆزمەي ئۆمىتنى ئەتىدىن،
قىلمىدى ھېچ سەجدە بۇتقا، تۇرنىلار.
ئۇ سۆيەر ھۆرلۈك، قۇياش، كۆكلەمنى ھەم
ئۇچۇدۇ ئۆرلەپ بۇلۇتقا، تۇرنىلار ...

پاختەك

ماڭا ياتتۇر گەپنى يۈزدە سۆزلىمەك،
پايدىسىز، لاچىن بولۇشنى كۆزلىمەك.
مەنكى پاختەك كەم زۇۋان، كامىل ئەقىل،
«يۈك ئېشەككە تولا ـ ئارتۇق سۆز» دىمەك.
دەيدۇ «قورقۇنچاق» مېنى، كارىم نىمە،
باشقا چىققاي يېگىنچە يول ئىزدىمەك.
ئېھتىيات، تەشۋىشتىمەن ... ئادەت ماڭا:
«بىر بالاسى تەگمىسۇن» دەپ، غەم يىمەك.
بولمىسامۇ تۆھپىكار، تېنىچ ياشىدىم،
بەك قاراملىق تاققا، كۆككە ئۆرلىمەك.
قارغۇ چاشقانغا كېلەر زوق ـ ھەۋىسىم،
جان بېقىش ئەۋزەلغۇ، يۈزدە ـ يۈز دىمەك ...

پوجاڭزا

مېنى پوجاڭزا ئاتايدۇ ھەممىسى،
كىرگۈزەر بايرامغا تۈس دەپ غەلۋىسى.
ئەسلىدە ئورنۇم ئەمەستى ئانچە چوڭ،

قلدى چوڭ، يالغانچلقنىڭ غەلبىسى.
مىنى ئاتقانلار ئۆزىنى ئالددى،
ئاچ قوساق، كۆزدە شاتلىق جىلۋىسى.
قلدى ھەيۋەم بارچىنى بخوت - گاراڭ،
تىخى كىرلدى نادانلار گەۋدىسى.
ئاخىرى پاش بولدى سىرىم ئەل ئارا،
يوقلىپ ئالدامچىلقنىڭ دەللىسى.
ھەممىنىڭ ئۆز ئورنى بار، داۋراڭ بىلەن
قىسقىرىپ قالماس يۈرۈشنىڭ پەللىسى...

ئەينەك

بىر پاقا تۇرار قىياغا يامىشىپ،
مەقسدى: چىقسا ئىگىز بەلدىن ئېشىپ.
قلسا بىر ھەركەت، تۆۋەنگە سىيرىلار،
يامىشار ئۇ، يەنىلا تەرلەپ - پىشىپ.
كۆڭلدە ھەسەت ئوتى تاقىتا قاراپ،
چوقىدا بۈركۈت تۇرار بەك يارىشىپ.
يامىشىش ھەم سىيرلىش قىلدى داۋام،
ئۇرغدى ئىلھاملىرىم قايناپ - تېشىپ.
تەبىئەت — گوياكى تۇرمۇش ئەينىگى،
بىر ھەقىقەتنى ماڭا بەردى يېشىپ.
ئويلىدىم: بۈركۈتكە چوقىدا يارىشار،
پاقىغا ئۇ، بولمىغاي ئاخىر نىسىپ...

يەر بىلەن سۆھبەت

مەن دىدىم: «يەر، سەندە نەدۇر ئېھتىياج؟»
يەر دىدى: «قالدىم مانا تەشنا ۋە ئاچ».
مەن دىدىم: «ئاچلىق ساڭا يات ئانىسەن،»
يەر دىدى: «ئاچقا ياراشماس ساختا تاج.»
مەن دىدىم: «قانداقچە قالدىڭ ئاچ-يېلىڭ؟»
يەر دىدى: «ئېگەم نادان، ھورۇن ۋە كاج.
ئەتمىدى پەرۋىش مىنى، لەيلەپ يۈرۈپ،
قىلمىدى باي بولغىلى ھەركەت - ئىلاج.
ئەسلىدە مۇنبەت ئىدىم، بولدۇم قاقاس،
تاپمىدى كۆپ لاپ ئۇرۇپ، ئۇمۇ راۋاج.
بۇ ھەقىقەتنى چۈشەنگەنسەن يىگىت:
مىنى ئاچ قويغان ئۆزى ئاچ - يالىڭاچ...»

تاغ

تۇرۇسەن كۆككە تىرەپ باش، گىدىيىپ،
جىلغىنى ئىلماي كۆزۈڭگە، گۆلىيىپ.
ياكى سەندە يوق ھاياتلىقتىن ئەسەر،
كۆرمىدىم تۇرغان گىيانى كۆكىرىپ.
يوق ئىكەن ئاستىڭدا بايلىق كانلىرى،
كەتتى بىر - بىر گېئولوگلار قىدىرىپ.
جىلغىدا ياشنار ھايات، ياپلايدۇ مال،
چاقنىتار كۆز گۈل - چېچەكلەر قىزىرىپ.
ئەجىبا، دەيسەن: «ئۆزەم گىگانت، بۈيۈك،»
ئەلگە نەپ بەرمەي تۇرۇپلا، بېزىرىپ.
ئويلىدىم: ماسىمۇ بۈيۈكلۈك تاغ ئۈچۈن،
ياتسا نەپسىز كاتتا نامىنى كۆتىرىپ؟!...

ئۆمرۈم ئوخشار ئاقار يۇلتۇزغا

ئابلىز ھوشۇر

ياق، خىجىللىق ھىس قلدى بەلكى،
كۆكتە بىر - بىر ئۆچتى يۇلتۇزلار.

قەلبىم يۇلتۇزى

جىلۋىسىدىن سۇبھى قىزنىڭ
تەئەججۇپكە چۈشتى يۇلتۇزلار.

AltunOq

كۆكتە يۇلتۇز ئۆچتى ۋە لېكىن
ياندى چاقناپ قەلبىم يۇلتۇزى.
ئۇ قاقدۇ ئالتۇن كىرپىگىن،
قۇياش قانچە پارلىغانسېرى.

ئاقار يۇلتۇز

تەبىئەت گۈل چەكتى زەڭگەر ساماغا،
ھەر گۈلنىڭ ھۆسنىدە ئۆزگىچە ئۇزلۇق.
ئىشقىمنى ئىلكىگە بېرىپ شۇ ئەسنا،
تىكىلدىم كۆز ئۇزمەي كۆككە يۇلتۇزلۇق.

بىر يۇلتۇز ...
ئاھ، شۇدەم ئاقتى - دە، ئۇچتى،
(سەندەلدىن چاچرىغان ئۇچقۇندەك گويا.)
ھېسسىياتىم تەپەككۇر ئىلكىگە كۆچتى،
ئۆمۈرنى ئوخشاتتىم ئاقار يۇلتۇزغا.

1984 - يىل، دېكابىر.

يېشىل مەرۋايىت

(پوۋېست)①

قەييۇم تۇردى

8. «ساندۇقتىن چىققان ھاكىم»

شۇنداق قىلىپ، ئۈمىت نۇرىغا تولغان كۆڭلىمىز يەنە خىرەلەشتى. قولىمىز ئىشقا بارمايلا قالدى. بۇ كۈنلەردە مەتنۇر شۇجى نىمىشقىدۇر ھېچ ئىش بولمىغاندەك، پۈتۈنلەي خاتىرجەم ئىدى. ئادەتتىكىدەك، كەتمىنىنى مۈرىسىگە سالغىنىچە ئېتىزغا چىقىپ، كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئىشلەيتتى، يېزا-كەنتلەرنى ئارىلاپ، مەھسۇلاتنى ھۆددە ئالغانلارنى ئىلھاملاندۇراتتى، ئەمما مەن مەتنۇر شۇجىنى كۆرسەملا، قىممەتلىك بىر نەرسىنى يوقىتىپ قويغان ئادەمدەك، تىت-تىت بولۇپ كېتەتتىم. بىر كۈنى ئۇ، مېنىڭ بۇ ھالىتىمنى سېزىپ:

— روزىمەت ئاغا، بەل قويۇۋەتمەڭلار، مەركەزنىڭ دىگىنى ھېساپ، — دىدى.

«مەركەزنىڭ دىگىنى ھېساپ!» — بۇ گەپ شۇ كۈنلا ئۆيدىن-ئۆيگە، قۇلاقتىن-قۇلاققا تارىلىپ كەتتى. ھەممىمىز گۆھەر تېپىۋالغاندەك مۇشۇ گەپنىلا غۇلغۇلا قىلىشـ

① بېشى ئۆتكەن ساندا.

تىـۇق: دۇرۇست، مەركەزنىڭ دىگىنى ھىساپ،
مەتنۇر شۇجىـنىڭ كـۈڭـلـمىزنى چـۈشـنىپ،
مەركەزنىڭ پەرمانىنى بـىجا كەلـتۈرگـىنىدىن
باشقا نىمە ئەيىۋى باركەن؟ مەركەز دىخانلار
بىيىسۇن، روناق تاپـسۇن، بۇنىڭ چارىسىنى
ئۆزلىرى كـېڭەشـسۇن دىگەن تۇرسا! يىگىرمە
يىـلـدىن بۇيان ياپـسام پـىشارمۇ، كۈەـسەم
پىشارمۇ، دەپ بىر ئىزدا چۆگىلەپ بىر نېـ
نىـمىزنى ئىلـكى قىلال مىدۇقـقۇ! كىم بىزنى
نان تېگىدىغان يولـغا باشـلىسا، بىز شۇنىڭ
پېشىنى تۇتۇمىز. مەتنۇر شۇجـىنى قايـتۇرۇپ
بەرسۇن! بىز ھىچ ئىـشنى باشقا ئېپچىقالـ
مايدىغان شۇجىدىن جاق تويغان! ...

بىز بۇ ھەقتە ناھىيە بىلەن سـۆزلـ
شىش ئۈچۈن ئارىمىزدىن بەش كىشىنى ۋەـ
كىل قىلىپ سايلىدۇق. بۇنىڭ ئىچىدە مەن بۇ
بار. ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتنىڭ شۇـ
جىسىنى ئىزلەپ يـۈرۈپ، بىزگە ئۇزاقـتىن
بۇيان تونۇش بولغان يېزا ئىگىلىك بـۆلۇـ
مىنىڭ بۇجاڭـى بىلەن ئۇچـرىشىپ قالدۇق.
ئۇ كىشى بىزنىڭ مەقسىدىمىزنى ئۇققاندىن
كېيىن، مۇنداق دىدى:

— ناھايىتى ياخشى، دەل ۋاقتىدا
كەپسىلەر. يـولداش مەتـنۇرنىڭ مەركەزنىڭ
ھۆججىتىنى كۆرگەندىن كـېيىن بىردىنلا قاـ
ناتلانغىنى راست. داشـۆيـلىڭ ئەمەسـمۇ، بىر
قاراپـلا مەركەزنىڭ مۇددىئاسىنى چـۈشىنىپ
يېتەلىدى، ئۇزاقـتىن يىل داۋام قىلغان قاتـ
مالـلىقنىڭ يىلتىزىنى كۆردى. بۇنىڭ
ئۈچۈن ئاشۇنـداق سەۋىيە، جاسارەت بولمىسا
بولمايدۇ. يولداش مەتنۇر يېزا ئىگىلىك تۈزۈلمە
سىنى ئىسلاھ قىلىشقا بەل باغلاپ، كونا رامكىلارنى
بۇزۇپ، مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددە بېـ
رىشنى يولغا قويغاندىن كېيىن، بۇ يېڭىلىق
پۈتۈن ناھىيىدە چوڭقۇر زىلـزىلە پەيدا
قىلدى، دىخانلارنىڭ كۆڭلىگە تازىمۇ ياقتى،
ھەممە كىشىنىڭ كۆزى سىلەردە بولۇپ قالدى.
ئەمما، بەزى كىشىلەر بۇ ئىشنىڭ ئەھمىيەـ
تىنى تېخى يولداش مەتنۇردەك چۈشىنەلـ
گىنى يوق، ئەكسىچە، غەلىتىلىك ھىس قىلىۋاتىـ
دۇ، مەن سىلەرنى بىرىنچى شۇجىنىڭ ئالـ
دىغا باشلاپ كىرەي، ئـۆز تەلـۋىنىڭلارنى
تارتىنماي دەڭلار. بۇ، ھۆججەتنى ئىزچىلـ
لاشتۇرۇشقا جەزمەن تۈرتكە بولۇدۇ...

ناھىيىلىك كومىتېتنىڭ شۇجىسى بىزنى
چۈشتىن كېيىن ئىشتىن چۈشۈشـكە بىر سا-
ئەت قالغاندا قوبۇل قىلدى. بۇ ئادەم ماڭا
تونۇش. ئۇ يەر ئىسلاھاتىدا يومشىشك - زوـ
مىگەرلەرنىڭ ھەيۋىسىنى ئەرەختەن - پەرەخـ
تەن قىلىۋەتكەن يولۋاس ئىدى. يەر ئىسلاـ
ھاتىدىن كېيىن، هاردىم - تالدىم دىمەي يېزا-
كەنتلەردە چېپىپ يۈرۈپ، كۆپچىلىكنى تىرىشىپ
ئىشلەپ، باي - پاراۋان بولۇشقا قوزغاپ، بىزـ
نىڭ قالتىس ھۆرمىتىمىزگە ئىگە بولغان. كېيىن
ناھىيىمىزنى ۋىلايەت بويىچە ھەممىدىن ئاۋال
تۇتاش كوپىراتسىيىلەشكەن ناھىيىگە ئايلاندۇـ
رۇپ داڭ چىقارغان. شۇنىڭدىن كېيىن مەن
ئۇنى كۆرمىگەن ئىدىم. قارىغاندا، ئۇ ھازىر
خېلىلا قېرىپ قاپتۇ، ئەسلىدىكى غەيرىتىدىن
ھىچنىمە قالمىغاندەك ئىدى.

— مەتـنۇر مېـنىڭ ئـۈمىدىمنى يەردە
قويدى، پارتىيىنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىمىدى، —
دىدى ئۇ بىزنىڭ تەلەپ - ئۈمىتلىرىمىزنى
چالا - بۇلا ئاڭلىغاندىن كېيىن، — سىلەر ئۇنى
ئاقلاپ ئاۋارە بولماڭلار، بۇ ئۇنداق ئىش
ئەمەس، شۇنداق ئاسانمىكەن! مەتنۇر ناھىيەـ
لىك پارتىيە كومىتېتىدىن يولـيورۇق سوردـ
ماي ئۆز بېشىچىلىق قىلىپ، خەقنىڭ كۆڭـ
لىنى پاراكەندە قىلىۋەتتى. يىگىرمە نەچچە
يىل كۆرەش قىلىپ، مىڭبىر مۇشەققەتتە
يۈلەپ تۇرغۇزغان كوللىكتىپ ئىگىلىگىنى
بىرلا قويۇن چىقىرىپ ۋەيران قىلدى. ئېسىڭـ

لاردا بولسۇنكى، بۇزماق ئاسان، قۇرماق تەس. مەتنۇر تېخى بۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ!...

— مەتنۇر شۇجى بىزگە مەركەزنىڭ ھۆججىتىنى يەتكۈزگەن، — دېدىم مەن ئەلەم بىلەن خورسىنىپ، — مەركەزنىڭ ھۆججىتىدە...

— ھۆججەت!— شۇجى ئاچچىقى كەلگەندەك بوزۇرۇپ كەتتى، — بىلىمەن، بىلىمەن، مەن ئۇنى كۆرمەپتىمەنمۇ، ئوقۇماپتىمەنمۇ؟ كۆرگەن، تازا كۆرگەن! ئەلۋەتتە، مەركەزنىڭ يوليورۇقى قانۇن. لېكىن ھەر ئىشنىڭ ئۆز قەدەم - باسقۇچى، ھەر جاينىڭ ئۆز شەرت - شارائىتى بولىدۇ. مەن تېخى ھايات. بۇ ھۆججەت توغرىسىدا دېۋىنىڭ بىرەر نەرسە دەپ ئېغىز ئاچقىنىنى ئاڭلىمىدىم، ئاۋال باشقىلار قىلىپ كۆرسۇن، دېۋېيمۇ ئاق قەغەزگە قارا سىيادا بىر نېمە يېزىپ، قىزىل تامغا بېسىپ، ئىجرا قىلىڭلار، دەپ يوليورۇق چۈشۈرسۇن. ئاشۇنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئاندىن مىدرايمىز...

شۇجى شۇنىڭدىن كېيىن، سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلىدى، بۇ گەپلەرنى باشلانغۇچ كوپىراتىپ مەزگىلىدىن تارتىپ تولا ئاڭلاپ قۇلىقىمىز پىشىپ كەتكەچكە، ئازراقمۇ يېڭىلىق ھېس قىلمىدۇق. ئەمما، تاقەتسىز - تاق بولۇپ تۇرغان سوئاللىرىمىزغا بولسا، يېقىن يولاشنى خالىمىدى، ئەكسىچە، «مەتنۇرنى يەنە ئاقلايدىغان بولساڭلار، ئۇنىڭ مەسىلىسىنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىسىلەر»، دەپ پوپوزا قىلدى...

كۈنلەر، ئايلار ئۆتسەۋەردى، بىز «مەركەزنىڭ دېگىنى ھېساپ» دېگەندە چىڭ تۇرۇپ، ھۆددە ئالغان يېرىمىز بىلەن ھەپىلىشىۋەردۇق. گۈڭشېمىزغا ناھىيىنىڭمۇ، دېۋېينىڭمۇ خىزمەت گۇرۇپپىلىرى كۆپ قېتىم كېلىپ كېتىشتى. ئەمما يا «ياخشى»، يا «يامان» دېگەن گەپنىمۇ قىلىشمايتتى. ھە دېسىلا مەتنۇر شۇجىنىڭ ماڭغان - تۇرغان قەدەملىرىدىن بىر نېمە ئىزلەيتتى. بىزدە بولسا ئۇنى «يامان» دەيدىغان بىرمۇ ئادەم يوق. تەلۋۈمىز مەتنۇر شۇجىنى قايتۇرۇۋېلىش!

كۈزلۈك يىغىم - تېرىم راسا قىزىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھەممىنى سۆيۈندۈرگەن بىر خەۋەر گۈڭشېنى قاپلاپ كەتتى:

— مەتنۇر شۇجى قايتىپ كەلدى!...

— مەتنۇر شۇجىنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەپتۇ!

— مەتنۇر شۇجى تامغىسىنى قولىغا ئاپتۇ!...

بىر ئارا - گۇرجەكلىرىمىزنى تاشلاپ گۈڭشې ئىدارىسىغا يۈگۈردۇق، مەتنۇر شۇجىنى كۆتىرىۋېلىپ ئاسمانغا ئاتتۇق. ناھىيە ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى يا «توغرا»، يا «خاتا» دەپ ئېنىق بىرنېمە دېمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز كۆڭلىمىزدە بىلىملىك، جۈرئەتلىك شۇجىمىزنىڭ مەركەزنىڭ مۇددىئاسىنى توغرا چۈشىنەلىگەنلىكىنى، سىناقتىن ئۆتەلىگەنلىكىنى دەررۇ پەملىۋالدۇق!...

شۇ يىلى گۈڭشېمىز ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان تۇنجى قېتىم يۈرەك چىلاشقىدەك ھوسۇل ئالدى. ناھىيە بويىچە 1 - بولۇپ غەللە - پاراقلىرىمىزنى تاپشۇرۇۋېتىپ، ئارتۇق ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دانلىرىمىزنى دۆلەتكە سېتىپ بەردۇق. ئاشلىق سېتىۋېلىش پونكىتىنىڭ تەييارلىغى بولمىغاچقا، سېتىۋالغان ئاشلىقنى سىغدۇرىدىغان ئىسكىلات تاپالماي، ساقلاپ بېرىشنى ئۆزىمىزگە ھاۋالە قىلغان ئىشمۇ بولدى تېخى!...

12 - ئايدا ناھىيە 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىسنى چاقىردى. بىز بىر ئېغىزدىن مەتنۇر شۇجىنى بۇ قۇرۇلتايغا ۋەكىل قىلىپ

سايلىدۇق. گەپنىڭ لىلالاسىنى ئېيتسام، يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن مەن كۆپ قېتىم خەلق قۇرۇلتايلىرىغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشقان. ئۇ چاغلاردا بىز رەھبەرلىرىمىز ھەممىنى تەل قىلىپ بېرىدۇ، دەپ ساددىلا ئويلايتتۇق. قۇرۇلتاي جەريانىدىكى مېنىڭ ۋەزىپەم ئۈچ ۋاقلىق ئىسسىق، پۇلسىز غىزانى تۈزۈت قىلماي يېيىش، ئىلگىرىكىسىدىن پەرقى بولمىغان بىر خىل مۇقامدىكى ھىساۋات دوكلادىنى ھۇگۇدەپ ئولتۇرۇپ ئاڭلاش، ھاكىملار نامزاتىغا نېرى-بېرىسىنى سورۇشتۇرمەيلا قول كۆتىرىش بولغان دىسەم، قىلچە يالغان ئېيتقان بولمايمەن.

لېكىن-زە، بۇ قېتىم ئىش ئۇنداق بولمىدى. 467 ۋەكىل يىغىندا بېرىلگەن دوكلاتلارغا ئەمەس، ئەكسىچە، پۈتۈن دىققىتى بىلەن بىزنىڭ گۇڭشېدىكى ئىسلاھاتنىڭ ھاسىلاتىغا ھەۋەس قىلىشتى. ھىساۋات دوكلاتىدا بىزنىڭ گۇڭشېدىكى ئىسلاھات تىلغا ئېلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن ۋەكىللەر ھەدىسىلا بىزنى ئىزلەپ، ھەممىنى سورۇشتۇردى، ۋەكىللەر ئۆمەكلىرى گۇڭشېمىزدىن كەلگەن ۋەكىللەرنى ئۆزلىرى چۈشكەن ياتاق-مېھمانخانىلارغا تەكلىپ قىلىپ، ئىسلاھاتنى سۆزلەتكۈزدى، مەتنۇر شوجىنى دەڭسەپ باھالاشتى.

خۇلاسە كالام، ھاكىم سايلاشنى باشلىۋەتتۇق. ئەلۋەتتە، بىز تەجرىبە-ساۋاقلىرىمىزدىن ياش، بىلىملىك، ئىقتىدارلىق بىر باشلامچىنىڭ، ئارزۇيىمىزغا، ئىستىقبالىمىزغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتەلەيدىغانلىقىنى، ئۈمىت — ئىسلاھاتقا باشلامچىلىق قىلغۇچىدا ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ئىدۇق. شۇڭا، قايتا-قايتا كېڭىشىپ، سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، ھەممىمىز بىردەك مەتنۇر شوجىنى ھاكىم نامزاتى قىلىپ كۆرسەتتۇق. كىم بىلسۇن، بۇنىڭدىن بەزى ناھىيە رەھبەرلىرى ئالاقزادە بولۇپ كەتتى، بولۇپمۇ قېرى شوجى ئۆزىنى باسالماي قالدى. تەرەپ-تەرەپكە چېپىپ، مەتنۇر شوجىنى ھەدەپ ئەيىپلىگىلى تۇردى. تالاش-تارتىش، تىركىشىش بىر كېچە، ئىككى كۈندۈزگە سوزۇلدى...

ئۇلار: «مەتنۇر مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا ئىسيان كۆتەرگەن، بۇنى ئېنىقلاش زۆرۈر» دېيىشتى، بىز: «ئىسيان كۆتەرگىنى راست. كېيىن مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدىن نەپرەتلەندى، ئۆزىمۇ زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى» دەپ پاكىت ساندۇق. ئۇلار «مەتنۇر سولاققا چۈشكەن» دېيىشتى، بىز زەردىمىز قاينىغان ھالدا: «بۇ، ئۇنىڭ شەرىپى!» دەپ كۆرسەتتۇق، تېخى «مەتنۇر رەھبەرلىك بىلەن قارشىلاشتى، باشباشتاق» دېگەنلەرمۇ بولدى. بىز بۇ گەپكە: «كونا قېلىپ ۋە ئۆمىلەپ مېڭىشقا قارشى چىقتى، تۈزۈكرەك كۈن كۆرىشىمىز ئۈچۈن، يېڭى يول ئاچتى ...» دېدۇق. «مەتنۇر بىر زىيالى، زىيالىنىڭ قىزغىنلىقى ئۇزاققا بارمايدۇ» دېگىنىنى قارىمامدىغان! بىز ئۇلارغا: «بۇ ئەبجەش چىققان كونا سەپسەتە. بۈگۈنكى كۈندە زىيالىي بىزنىڭ ئەقىل-پاراستىمىز، ئارزۇيىمىزنىڭ ۋەكىلى» دەپ ئاغزىنى تۇۋاقلىدۇق. يەنە: «مەتنۇر تېخى ياش، بېشىدىن ئىسسىق-سوغاق ئۆتمىگەن» دېگەنلەرمۇ بولدى. كۆپچىلىك بۇنىڭغا: «ياش بولسا نېمە بوپتۇ، ياشلارنىڭ جۈرئىتى تولۇپ-تاشقان بولىدۇ، ئىسسىق-سوغاقنى قول سېلىپ ئىشلىگەن ئادەم باشتىن كەچۈرىدۇ» دەپ رەددىيە بەردۇق...

قىسقىسى، ئىككى كۈن تىركىشىپمۇ ھەر ئىككى تەرەپ قايىل بولمىدى، ئاخىرى ۋەكىللەر ئىچىدىكى زىيالىلار، ئوقۇتقۇچىلار «ئاساسىي قانۇن» نى ھەمدە «سايلام قانۇنى» غا پۈتۈلگەن ھېكمەتلەرنى كۆتىرىپ

چىقىپ، يوشۇرۇن ئاۋازغا قويۇشىنى تەكلىپ قىلدى. بۇ تەكلىپ شۇ زامان ۋەكىللەرنىڭ بىردەك ماقۇللىغىغا ئېرىشتى. قۇرۇلتاي ھەيئەت رىياسىتى بىر ھازا باش قاتۇرغاندىن كېيىن، يەنىلا مەتنۇر شۇجىنى نامزاتلىقتىن چىقىرىۋېتىپ، سايلىنىدىغان بەش ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملارنىڭ نامزات ئىسىملىكى كۆرسىتىلگەن سايلام قەغىزىنى قولىمىزغا تارقىتىپ بەردى.

ياپىردىم! ... بۇنىڭغىمۇ شۈكرى دېدۇق. چۈنكى بىر بىردىمىز بىلەن قولاق قېقىشىپ بىر نېمە دېيىشمىسەكمۇ، قولىمىزدىكى قەغەزنىڭ ئۆز ئىرادىمىزنى باسىدىغان تامغا ئىكەنلىكىنى، مۇشۇ دەقىقىنىڭ ئۆزى ھوقۇق، بۇرچىمىزنى ئادا قىلىدىغان، ھېچكىم ھۆررۆ-پۆررۆ قىلالمايدىغان گۆھەردەك پۇرسەت ئىكەنلىكىنى تۇيۇق چۈشەنگەن ئىدۇق. شۇڭا سايلام بېلىتىگە ئۆزىمىز ئىشەنچ قىلىدىغان كىشىنىڭ ئىسمىنى يازدۇق-تە، «سايلام ساندۇقى» غا تاشلىدۇق.

ئەسلىدە، ۋاقىت چۈشكە تاقاپ قالغاچقا ئاۋاز بېرىپ بولغاندىن كېيىن، چۈشلۈك غىزاغا چىقساقمۇ بولاتتى، لېكىن بۇ قېتىم ھېچكىم غىزانى خىيالىغا كەلتۈرمىدى. خۇددى ساندۇقتىن كارامەت چىقىدىغاندەك، ھەممەيلەن «سايلام ساندۇقى» دىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. قەغەز تاشلىنىپ بولغاندىن كېيىن، زالنىڭ ئىچى بىر خىل سۈرلۈك جىمجىتلىق ئىچىگە چۆكۈپ قالدى.

ئاۋاز بېرىش ئاياقلاشتى، — دەپ ئېلان قىلدى باش بېلەت نازارەتچىسى، — ۋەكىللەرنىڭ تاماققا چىقىشىنى تەكلىپ قىلىمىز، سايلام نەتىجىسى چۈشتىن كېيىن ئېلان قىلىنىدۇ.

بۇ تەكلىپكە ھېچكىم مىدىر-سىدىر قىلىپمۇ قويمىدى. ۋەكىللەر «سايلام ساندۇقى» غا مىختەك قادىلىپ ئولتۇرۇۋەردى.

بۇ ھال باش بېلەت نازارەتچىسىنى تەمتىرىتىپ قويدى بولغاي، ئۇ نېمە قىلارىنى بىلمىگەندەك كەينىگە بۇرۇلۇپ، سەھنىدە ئولتۇرغان شۇجىغا قاراپ قويدى. شۇجى ئورنىدىن تۇرۇپ بىر نېمە دېمەكچى بولدىۋىدى، دەل شۇ پەيتتە، تۆۋەندە ئولتۇرغان ۋەكىللەردىن بىرەيلەن:

— غىزا ھېچنەگە قاچمايدۇ، سايلام نەتىجىسىنى ئېلان قىلىپ بەرسۇن! — دەپ ۋاقىرىدى.

پۈتۈن زالنى گۈلدۈرلىگەن چاۋاك، قىقاس-سۈرەن قاپلاپ كەتتى. باش بېلەت نازارەتچىسى بىلەن شۇجى كۈتۈلمىگەن بۇ مالىماندىن ھودۇقۇپ بىر-بىرىگە قاراشتى. شۇجى بىر نەچچە قېتىم مىكروفوننى ئالدىغا كېلىپ نىمىندۇر دەپ توۋلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازى «ئېلان قىلىپ بەرسۇن!» دىگەن سادا ئىچىدە كۆمۈلۈپ كەتتى...

خۇلاسە كالام، سايلام قەغەزىنى ئاشكارا ساناشتىن باشقا چارە تاپالمىدى. ھەممىمىزنىڭ كۆزى سەھنىدە، كۆڭلىمىزدە بۇ قەغەزلەرنى ھەممىمىز تەڭ سانايتتۇق، تەقەززالىق بىلەن بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە، باش بېلەت نازارەتچىسى ۋە باش بېلەت سانىغۇچى ئاۋازلار جەملەنگەن بىر ۋاراق قەغەزنى شۇجىغا ئەكىلىپ كۆرسەتتى، ئاندىن بۇ قەغەز يەنە بىر نەچچە كىشىنىڭ قولىدىن ئۆتتى. نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقىرالمىدۇق، ئۇشتۇمتۇت بىر نەچچە باش بىر يەرگە كېلىپ قالدى، سەھنىدە ئۇزاق گۇدۇڭ-گۇدۇڭ ھۆكۈم سۈردى، شۇجى ھېلىقى قەغەزنى مىجىقلاپ، قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، سەھنىدە نىمىشقىدۇر پەرىشانلىق بىلەن ئۇياقتىن-بۇ-

ياقڤا ماڭاتتى.

بىز تاقەتسىزلىك ئىچىدە ئىختىيارسىز يەنە چاۋاك سوقتۇق. شۇجى بىر ئاز تەمتىرىگەندەك، كۆزلىرىنى پال-پۇل قىلىپ مىكروفون ئالدىغا كەلدى-دە:

— ياخشى، ۋەكىللەرنىڭ سايلامغا مۇشۇنداق كۆڭۈل بۆلگەنلىگى كاتتا ئىش. بۇنى قارشى ئالىمىز، قالتىس گەپ. لېكىن، سايلام نەتىجىسىنى يۇقۇرىنىڭ پىكرىنى ئالغان، زۆرۈر رەسمىيەتلەرنى ئۆتكەندىن كېيىن ئېلان قىلىدىغان بولدۇق، — دىدى.

بۇ گەپلەر بىلەن تەڭ، پۈتۈن زال ئۆرە-تۆپە بولۇپ كەتتى. ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاۋازلار زالنى كۆتىرىۋەتتى:

— سايلام قانۇنى قېنى؟! ...

— بۇ قۇرۇلتاي نىمگە ھىساپ؟! ...

— سايلام نەتىجىسىنى دەرھال ئېلان قىلىپ بەرسۇن! ...

— بولمىسا، كۆدە-كۆرپىمىزنى كۆتىرىپ كەتتۇق! ...

— قەتئى نارازىلىق بىلدۈرىمىز! ...

— ... ...

شۇ ئەسنادا مېنىڭ كۆزۈم سەھنىدە ئولتۇرغان بىزگە تونۇش بۇجاڭ بىلەن ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ بىر فۇ شۇجىسىغا چۈشۈپ قالدى. ئۇلار باش بېلەت نازارەتچىسى بىلەن باش بېلەت سانىغۇچىغا جىددى تۈردە نىمىنىدۇر دىگەندەك قىلدى. باش بېلەت سانىغۇچى قەتئى نىيەتكە كەلگەندەك، ھېچكىمگە پەرۋا قىلماي گۈس-گۈس دەسسەپ مىكروفون ئالدىغا كەلدى-دە، سايلام نەتىجىسىنى ئېلان قىلىۋەتتى:

— يولداش مەتنۇر 431 ئاۋاز، ئاۋاز سانى بويىچە بىرىنچى.

— يولداش ... 391 ئاۋاز، ئاۋاز سانى بويىچە ئىككىنچى.

— يولداش ... 387 ئاۋاز، ئاۋاز سانى بويىچە ئۈچىنچى.

— يولداش ...

باشقا گەپلەر قۇلىقىمىزغا كىرگىنى يوق. كۆڭلىمىز شاتلىق بىلەن دولقۇنلاندى. دوپپا-تۇماقلىرىمىزنى ئاسمانغا ئېتىپ، ئالقانلىرىمىز قىزىپ كەتكىچە چاۋاك چالدۇق. قول سىقىشىپ، بىر-بىرىمىزنى مۇبارەكلىدۇق، راسا پۇخادىن چىقتۇق. خۇشاللىقىمىزنى باسالماي، بۇ خەۋەرنى شۇ زامان ناھىيە ئىچىگە يېيىۋەتتۇق. بىزنىڭ ھاكىم ساندۇقتىن ئەنە شۇنداق چىققان! ...

9. جاراھەت

روزىمەت تاغا سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، بىردەم توختىۋېلىپ بىزنى ئالدىمىزدىكى قوغۇنغا تەكلىپ قىلدى. پىشقەدەم پروفېسسور رازىمەنلىك بىلەن روزىمەت تاغىغا قارىدى:

— رەھمەت، كۆپ رەھمەت. بۇ قوغۇنغۇ بەك شېرىن ئىكەن، «ساندۇقتىن چىققان ھاكىم» نىڭ ھىكايىسى تېخىمۇ شېرىن بولدى-دە، — دىدى ھەممىدە تاقەتسىزلەنگەندەك، روزىمەت تاغىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — قېنى ئاڭلايلى، شۇنداق قىلىپ ئاخىرى نىمە بولدى، مەتنۇر ھاكىم مۇنداق ئادەم ئىكەن-دە! — دەپ ھىكايىسىنىڭ ئاخىرىغا تەلپۈندى.

روزىمەت تاغا تىزىنىڭ ئۈستىگە

ئىككى قولىنى ئۆزىتىپ قويغىنىچە بىر پەس تۇرۇۋېلىپ دېدى:

— ئاخىرى يەنە بار. مەن بۇنى ئاڭلايدىغانلا كىشى بولسا دەپ كېلىۋاتىمەن، ئازراق سەۋرى قىلىڭلار. مۇنداق بولسۇن، بۇ يەر مېنىڭ چوۋۇق كەپەم ئەمەس، قوغۇنلۇق. قوغۇنلۇققا ئاياق بېسىپ كەلگەن مېھمان ئۆز قولى بىلەن ئۈزۈپ يېمىسە ھېساپ بولمايدۇ. بايىقىسى مېنىڭ مېھماندارچىلىقىم. ئەمدى ئۆزەڭلار چۆنەك ئارىلاپ خالىغانچە تېتىپ بېقىڭلار، قېنى، مەرھەمەت قىلىڭلار...

بىز قوغۇنغا تويغان ئىدۇق، رەھمەت ئېيتتۇق، لېكىن روزىمەت تاغا:

— ئۇنداق دېمەڭلار، مېھمان پىلەكتىن ئۆز قولى بىلەن بىر قوغۇن ئۈزۈپ يېسە، ئۈزگەن يەردە سويمىسى ئۇن بولۇپ ئاۋۇيدۇ، دېگەن گەپ بار، مېھماننىڭ رىسقى ئۆزى بىلەن ئەمەسمۇ، قېنى، بەھۇزۇر ئىلتىپات قىلىڭلار... — دېگىنىچە چەللە قاشانىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى.

پىشقەدەم پروفېسسور كۈلۈپ: «قىزىق ئادەتكەن - ھە، ئالىمجان، قانداق قىلىمىز؟» دېگەندەك ماڭا قارىدى.

— قېنى، روزىمەت تاغىنىڭ كۆڭلى قالمىسۇن، تەلىيىڭىزنى بىر سىناپ كۆرمەمسىز؟ — دېدىم مەن پروفېسسورغا.

پروفېسسور ئىشەنچسىزرەك قەدەم بېسىپ چۆنەككە چۈشتى. قايسىنى ئۈزسەمكىن دېگەندەك، پىلەكلەر ئارىسىدا ياتقان ھەر خىل رەڭدىكى قوغۇنلارغا بىر - بىرلەپ قاراپ ماڭدى. كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنىدى بولغاي، بەقەسەم يولۇق بىر قارا قاش قوغۇننى تەۋەككۈل قىلىپ ئۈزدى. مەن «ئىم» دەپلا قالدىم. چۈنكى قارا قاش كۆزلۈك قوغۇن بولۇپ، ئۇنىڭ پىشىشىغا تېخى بىرەر ئايچە ۋاقىت بار ئىدى.

پىشقەدەم پروفېسسور كالا مۈڭگۈزى ساپلىق پىچاقىنى قولىغا ئېلىپ قوغۇننى تىلدى ھەمدە ئالدى بىلەن بىر تىلىمىنى روزىمەت تاغىغا سۇندى. روزىمەت تاغا قوغۇننى تېتىپ كۆرۈپ مۇنداق دېدى:

— تەم كىرىپتۇ، يامان ئەمەس، ئالما تاتلىغى بوپتۇ. بىزنىڭ بۇ قومۇلۇقتىكى تىرىكچىلىگىمىزگىمۇ ئەمدىلا تەم كىردى. خۇدا خالىسا، يەنە ئۈچ يىلدىن كېيىن ھەممە ئىش باشقىچە بولىدۇ، يازلىق، كۈزلۈك، قىشلىق قوغۇنلارنى ئۆز تۈرى بويىچە پاسىل قىلىپ ئايرىپ تېرىيمىز، ئۇ چاغدا قولىغا چىققىنىنىڭ ھەممىسى ناۋات بولىدۇ!...

ئاندىن كېيىن روزىمەت تاغا بىزنى كېۋەز - قوناقلىرى ۋە كۆزگى بۇغداي تېرىش ئۈچۈن تەييارلىغان ئېتىزلىرىنى كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدى.

— ئاشۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدىن كېيىن، — دەپ باشلىدى ھېكايىسىنى بوۋاي، — غايىپتىن بىرسى كېلىپ ئېگىلگەن قەددىمنى رۇسلاپ قويغاندەك، يىگىرمە يىل كەينىمگە يېنىپ ئۇنتۇلغان ياشلىرىمنى قايتىدىن تېپىۋالغاندەك بولۇپ قالدىم. ئىچىمگە بىر ئوت كىرىۋالدى، پۈتۈن بىر ھۆكۈمەتنى ئۆزىمىز دەڭسەپ ئۆرە قىلالىغان يەردە، نېمىشقا خۇدا بەرگەن كاللا بىلەن قول - پۇتىمىزنى ئىشقا سېلىپ ئۆزىمىزنى ئۆرە قىلالمايمىز، دەپ ئويلىدىم. مەھسۇلاتنى ھۆددە قىلىش دېگەن نېمىكەن؟ شۇ يىلنىسى مەھسۇلاتلا ئەمەس، يەرمۇ قولىمىزغا ئۆتتى. لېكىن، دوپپامچىلىق بۇ يەر مېنىڭ ئۆزەمنى ئۆرە قىلىش ئارزۇيۇم بىلەن قانداقمۇ كېلىشەلسۇن؟ 40 يىلدىن بۇيان دىلىمنىڭ چوڭقۇر قېتىدا جاراھەت بولۇپ ساقلىنىپ كېلى-

ۋاتقان بىر ئۆي باشقىدىن لاۋۇلداپ يېنىپ قالدى. بىر كۈنى ئوغۇللىرىم، كېلىنلىرىم، نەۋرىلىرىمنى يىغىپ:

— باللىرىم، ئىشلىگەن چىشلەيدىغان زامان يېتىپ كەپتۇ. داستىخان كىچىك كېپقالدى. قەدىمي ماكانىمىزغا بېرىپ بەگۋاش قۇم بىلەن يەر تالىشىمىز، ئۇ بىزنىڭ بولىدۇ، ئۇ يەردە نى - نى ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ، گۆھەر تەلمۈرۈپ ياتسا سايدا، بېرىپ قولغا ئالمىساق نىمە پايدا، دىدىم...

ئوھۇ... ماۋۇ پىشكەلچىلىكنى كۆرمەمدىغان! مېنىڭ بۇ گېپىمنى ھە دىگەنىدىلا پۈتۈن ئائىلىمىزدە چوڭ غەۋغاغا سەۋەپ بولدى. تىلى ئۆزۈنراق بىر كېلىنىم:

— دادىكا، بۇ نىمە دىگەنلىرى؟ توپتىن ئايرىلغاننى توپا يەپتۇ، ئەلدىن ئايرىلغاننى بۆرە، دىگەن گەپ بار. يەنە ئاشۇ ئالۋاستىنىڭ ئۇۋىسىغا بارىمىزمۇ؟ — دىدى نارازى بولۇپ.

— دادا، بىزگە تەقسىم قىلىنغان يەر ھېچكىمنىڭكىدىن ئاز ئەمەس، توپىسى بەزرەك بولسىمۇ، ئەجىر قىلساق نەپ بېرىدۇ. بىزنىڭمۇ قولىمىزنىڭ پەنجىسى بەش. سۇ- سەللىرى، باغ - ۋارانلىرى بار مۇشۇنداق يەرنى تاشلاپ يەنە نەگە بارىمىز؟ — دىدى چوڭ ئوغلۇم.

— ئەمدى ئۇھ دىدۇق، بىر چىشلەم يەرگە ئىگە بولدۇق، خۇدا ئۇرسۇن ئۇ قۇملۇقنى! — دەپ ماي تارتتى ئوتتۇرانچى كېلىنىم.

— ئىست بالام، كۆز قارىچۇغۇم، يۈرۈگۈمنىڭ پارىسى، سېنى ئاشۇ دوزاق خازان قىلىمىدىمۇ؟ مەن بۇ دەرتكە قانداق قىلاي، قانداق چىداي. مېنى ئۇ يەرگە باشلىغىچە مۇشۇ يەرگىلا تىرىك كۆمۈڭلار...— دەپ ھازا ئېچىپ ئۆينى بېشىغا كىيدى ئانىسى.

چوڭ ئۈچ ئوغلۇم، تۆت كېلىنىم خۇددى مەن ئۇلارنى بارسا كەلمەس كۆيىقاپقا ئىتتىرىپ كېتىۋاتقاندەك، غەزەپتىن يېرىلىپ، قەدىمي ماكانغا قايتىشقا نە ئۆزەمبىلا ئۇناشمىدى. 4 - ئوغلۇم مەتتوختى بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ ھېچنىمە دىمىدى، ھەدەپ ئېغىر پۇشۇلدايتتى. پەقەت كەنجى ئوغلۇم مەتتۇرسۇن بىلەن نەۋرە ئوغلۇم مەتسايىتلار شەھەر كۆرۈشكە ئالدىرىغاندەك، بۇ ئىشقا ھەۋەس قىلىشتى. مەتسايىت:

— بېرىپ باقمايمىزمۇ، كۆرۈپ باقمايمىزمۇ؟ — دەپ تىپىرلاپ ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى.

خۇلاسە كالام، بىر كېچە، ئىككى كۈندۈز دەتالاش قىلدۇق، ئوغۇللىرىممۇ، كېلىنلىرىممۇ، ھەتتا چوڭ - كىچىك نەۋرىلىرىممۇ ئىككى قاش بولۇپ كەتتى. نىمە دىگۈلۈك، ئەرلىرى ماقۇم دىسە، خوتۇنلىرى تېرىكەتتى، خوتۇنلىرى بوپتۇ دىسە، ئەرلىرى ئۇنىمايتتى. يامانلاپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىشكە ھازىرلانغان كېلىنلەرمۇ، ئۆي ئايرىپ بۆلەك بولماقچى بولغان ئوغۇللارمۇ چىقتى. قىسقىسى، توغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتتىن، كۆنۈپ قالغان جامائەتتىن ئايرىلغۇسى كەلمەيتتى، كۆپرەگى يىگىرمە چاقىرىم چەتتىكى دەشتى باياۋاندىن نىمە چىقار دەپ ئەنسىرەپ ھۆدۈقاتتى...

روزىمەت تاغا سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، نىمىندۇر يادىغا ئېلىپ شۈك بولۇپ كەتتى. ساقال باسقان كالپۇكلىرى تىترەپ، سەل كومشەكرەك بۇرۇن چاناقلىرىنىڭ كېرىلىۋاتقانلىقىنى سەزدىم. ئۇ ئېغىر بىر تىنىۋېلىپ بىزگە قاراپ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى.

— دۇرۇست، بۇ بىر ئىش سىلەرگە

قاراڭغۇ، بۇنىمۇ دەپ بېرەي، خەقلەر مېنى: «يېڭى سىياسەت روزىمەت تاغامغىلا ياراشتى، گۈسىۋستەك بەش ئوغلى بىلەن ئاسمانغا چىقىپەن دېسىمۇ چىقالايدىغان بولدى» دېگەندە، ئۇلارنىڭ كۆزى مېنىڭ بەش ئوغلۇمغىلا چۈشكەن. لېكىن تولا كىشىلەر مېنىڭ ئوغۇللىرىمنىڭ ئەسلىدە بەش ئەمەس، ئالتە ئىكەنلىگىنى، بۇنى ئويلىسام، ھىلىمۇ يۈرىكىم قانغا تولىدىغانلىغىنى ئۇلار نىمە بىلسۇن؟

روزىمەت تاغا ئۇچىتەك ئاقارغان قاشلىرىنى ھۈرپەيتىپ، بىردىنلا قېرىپ قالغاندەك سولىشىپ، ھەپسىلىسى قاچقان ھالدا تال بىلەن تۇقۇلغان كەپىنىڭ ئۇدۇلىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان چاقپەلەكلىك قۇدۇققا نادامەت بىلەن تىكىلدى - دە:

—ئۇ بالامنى كۆمۈۋەتكەن، ئاشۇ قۇدۇققا تىرىك كۆمۈۋەتكەن!— دەپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

مەن خۇددى تۈك سوقۇۋەتكەندەك، تېنىم شۈركىنىپ، ئىتتىك روزىمەت تاغامغا قارىدىم. ئۇ، ساقاللىرى تىترىگەن ھالدا تامدەك تاتىرىپ، بېشىنى سىلىپ، بىر ھازاغىچە ئۈنچۈقمىدى.

— بۇنىڭدىن قىرىق يىل مۇقەددەم،— دەپ تىترەك ئاۋازدا ھېكايىسىنى باشلىدى بوۋاي،— نىمىسىنى دەي، شۇ تاپتا سىلەر كۆرۈۋاتقان بۇ بىر تاناپ يەر نەدىمۇ مۇنداق يۇلغۇن، يانتاقلىق بولسۇن؟ خېلىلا كۆچۈم مەھەللە ئىدى. بۇ يەرلەر، ئۇنىڭ ئايىغىدا ئوت - چۆپلىرى مول كەڭرى يايلاق بولىدىغان. كەچكۈزدىن تاكى ئەتىيازغىچە مال - ۋاراننى سۇغىرىشقا، ئۆزىمىز ئىچىشكە يەتكۈدەك سۈپ - سۈزۈك بۇلاقمۇ، ياز كۈنلىرى يورۇڭقاش دەرياسىنىڭ بىر ئېرىق سۈيىمۇ ئېقىپ كېلەتتى. يايلاق يۇرت كاتتىسى بەگ ھاجىغا تەۋە بولۇپ، قىش - ياز ئۇنىڭ بىر قوتان ئۇزۇن يۇڭلۇق ئاق قويلىرى ئوتلايتتى. ئاز - تولا تېرىلغۇ يەردە بولسا، بىز ئون نەچچە ئۆيلۈك نامرات دىخان سۇ - سەلنىڭ يېتىشىگە بېقىپ تىرىكچىلىك قىلاتتۇق. نىمە چارە، شۇنىڭغىمۇ شۈكرى قىلغۇلۇق.

بىر يىلىنىسى كۆيىقاپىنىڭ تېمى ئۆرۈلگەندەك، بىر ھەپتىگىچە بوران قۇتراپ، قۇم يۆتكىلىپ سۇ كېلىدىغان ئېرىقنى كۆمۈپ تاشلىدى، ئېرىقنىڭ ئىزى تۈگۈل ئىزناسىمۇ قالمىدى. بۇلاقنىڭ كۆزىگە قۇم تىقىلىپ كاردىن چىقتى. ئېرىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوڭاي بولمىغاچقا، ھەممىمىز ئولىشىپ بۇلاق كۆزىنى چەنلەپ قۇدۇق قازدۇق. قۇدۇق ئىچىدە ئادەم بويىسى سۇ توپلاندى، لېكىن سۇ قانچە قىلساقمۇ تۆپىگە كۆتىرىلىپ چىقالمىدى. چاقپەلەك ئارقىلىق سۇنى تارتىپ چىقماقچى بولدۇق. ھەممە ئىش پۈتكەندە، بەگ ھاجى يېتىپ كەلدى:

—بولدى، بەس. قۇدۇقنىڭ سۈيى مال-چارۋىغا كېرەك، ئاشقىنى يايلاقنى سۇغارسۇن. سىلەر يۇرتقا قايتىڭلار،— دەپ بۇيرۇدى.

ئۇ كەمدە كىممۇ ئۇنىڭغا تىل قايتۇرالىسۇن! ئۇنىڭ دېگىنى قانۇن تۇرسا! شۇنداقتىمۇ «ئەمدى نەدە سەرسان بولۇپ يۈرىمىز، قۇدۇقنى بىز كولىدۇقغۇ؟» دەپ تىركەشتۇق. بەگ ھاجى:

—مەن مەسلىھەتلەشمەكچى ئەمەسمەن، گەپ شۇ. قۇدۇقنىڭ سۈيىدە ھەر قايسىڭ يەر سۇغارساڭ، چارۋا بىلەن يايلاقنى مەن تەلپىگىمدە سۇ توشۇپ سۇغىرامدىمەن؟! دەپ، زەھەر تېمىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى پاقىرىتىپ زەردە بىلەن گۈلەيدى.

نىمە قىلغۇلۇق! دەردىمىزنى ئىچىمىزگە يۇتتۇق، كۆدە-كۆرپىمىزنى تېڭىپ يۇرتقا قايتىپ، بەگ ھاجىغا يىللىقچى، ئوتاقچى بولۇشقا مەجبۇر بولدۇق. يۆتكىلىشتىن ئىلگىرى بەگ ھاجى يىللىقچىلار ئىچىدىن ئۈچ كىشىنى تاللاپ چارۋىسى بىلەن قودۇقتىن خەۋەر ئېلىشقا بەلگىلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭ تۇنجى ئوغلۇم مەتسېيىتمۇ بار.

مەتسېيىت شۇ چاغدا ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا كىرگەن بولۇپ، پۈتى يەر دەسسىگەندىن تارتىپ ماڭا قول-قانات بولىۋاتقان بالا ئىدى. بەگنىڭ ئىشىغا ھىلە قىلمايتتى، كۈندۈزى مالنىڭ كەينىدە چاپسا، كېچىسى مېنىڭ دەردىمگە دەرمان بولاتتى، بىر پارچە يۇمشاق نان تاپسا ماڭا قىستىپ ئېلىپ كېلەتتى. تۇرۇپ-تۇرۇپ: «دادا، ھەجەپ ئىشكەن، قوينى بىز باقساق ياغلىق گۆشى ئۇلارنىڭ، جاپا تارتىپ يەرنى بىز تېرىساق، نىمىشقا بۇغداي بىلەن پاختىسى ئۇلارنىڭ؟» دەپمۇ قويىدىغان ... گەپنىڭ قىسقىسى، بەگ ھاجى دىگەندىكىن نىمە چارە؟ قانىتىدىن ئايرىلغان قۇشتەك بويۇن قىسىپ مەتسېيىتنى تاشلاپ يۇرتقا كەتتۇق.

كېيىنكى يىلى جۇدۇنلۇق ئەتىيازنىڭ بىر كۈنى مال قوتىنىدىن شۇم خەۋەر يېتىپ كەلدى: كۈپ-كۈندۈزدە بوران قوتراپ، يەر جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ كېتىپتۇ. بوران بىلەن تەڭ، چۆل ئىچىدىن بىر توپ چىل بۆرىلەر ئېتىلىپ چىقىپ مال پادىسىغا چاڭ سېپتۇ، نەچچە يۈز ئاق قوي ساراسىمىگە چۈشۈپ، ھۈركۈپ-تېنەپ يايلاقتىن چىقىپ قۇملۇق تەرەپكە پىتىراپ قېچىپتۇ. بۆرىلەر ماللارنى ئالدىغا سېلىۋېلىپ، بوقىنىنى بوغۇپ، قارنىنى يارغىنىنى يېرىپ غالجىرلىق بىلەن سۈر-توقاي قىلىۋېتىپتۇ.

ئۈچ پادىچى شۇ كۈنى چۈشتىن تارتىپ ئەتىسى تاڭ ئاتقىچە ماللارغا ئەگىشىپ بۆرىلەر بىلەن ئېلىشىپتۇ. ئوغلۇم مەتسېيىت بۆرى تاللاپ قانسىرىتىۋەتكەچكە، باشتىلا ھۇشسىزلىنىپ بىر ئازگالدا يېتىپ قالغان ئىكەن. ئەتىسى تاڭ يورۇغاندا ھۇشىغا كېلىپ قارىسا، قۇملۇق ئىچىدە نە پادىچى ھەمراھلىرى، نە قويلار كۆرۈنمەپتۇ. بىر ھازا ئاقتۇرغاندىن كېيىن، دەسلەپ قانغا مىلەنگەن، چىشلەپ تارتىپ پارچە-پارچە قىلىۋېتىلگەن ماللارنى، كېيىن بۆرى تاللاپ قىيما-چىيما قىلىۋەتكەن ئىككى پادىچى قېرىندىشىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرۈپتۇ...

بەگ ھاجى بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، شۇ كۈنىلا ئېتىنى چېپىپ يايلاققا يېتىپ كەپتۇ. ئاق قىرى بەگ ھاجىنىڭ جېنى بولۇپ، بىرەر-يېرىمىنىڭ زايە بولۇشىغا يول قويمايتتى، ئاغرىپ ئۆلگەن بىرەر قوي ئۈچۈن ئۆمۈر بويى بەگدىن قەرزىنى ئۈزەلمىگەن پادىچىنىمۇ كۆرگەن بىز. نىمىشقا دىسە، ئاق قوينىڭ كەم ئۇچرايدىغان ئۇزۇن ئىنچىكە يۇڭىدىنمۇ پاتمانلاپ پۇل تاپاتتى، ئاشۇ بىر قوتان ئاق قوينى دوچىقىپ باشقا بايلار بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇراتتى، تېخى ئاق قوي يۇڭىنى لاداخ يولى بىلەن قايسىبىر ئەلگە يۆتكەپ، ھەر خىل گەزلىمىگە تېگىشىپ سودا-سېتىقمۇ قىلاتتى. بەگ ھاجى كەلگەن پېتى ھالسىز بېشىنى سىلىپ قول باغلاپ تۇرغان مەتسېيىتنى سوراققا تارتىپ كېتىپتۇ:

— ھۆي ئوغرى، سەن تېخى تىرىكمۇ؟! — دەپ ۋاقىراپتۇ.

مەتسېيىت چىشىنى چىشىغا بېسىپ، كۆزى ئېلىشىپ ئىندىمەپتۇ. بەگ ھاجى:

— مەن ساڭا نىمە دىگەن-ھە! ئاق

قويلار بار — سەنمۇ بار، ئاق قويلار يوق — سەنمۇ يوق، جانىغا - جان ئالىمەن، قويلار ساڭا ھۆددە دىمىگەنمىدىم! قوي قېنى؟ دەپ چىقىراپ كېتىپتۇ. مەتسىيىت تىترەپ:

— قويلارنى... بىقۇۋۇل كەپقالدۇق، بۆرىلەر... — دىگەن ئىكەن، بەگ ھاجى:

— قوينىڭغۇ بۆرى يەپتۇ، سېنىچۇ، سېنى نىمىشقا يېمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن تۆلەيمەن، ئىشلەپ تۆلەيمەن، — دەپتۇ بىچارە ئوغلۇم مەتسىيىت.

— ھوي ئوغرى، سەن نىمەڭگە تۆلەيسەن، پىتىڭگە تۆلەمسىنا! — دەپ بەگ دەرغەزەپ بولۇپ ئەتراپىدىكى يالاقچىلىرىغا قاراپتۇ، — بۇ ئوغرى مېنى زەردىگۆش قىلىپ ئۆلتۈرمەكچى، ئەسلى - ۋەسلىمنى قۇرۇتىۋېتىشكە قەست قىلغان. دوغا! مەتسىيىتنى تۇت، قۇدۇققا تاشلا!...

يالاقچىلار مەتسىيىتنى سۆرەپ قۇدۇق بېشىغا ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن، قۇدۇققا تاشلاشقا پېتىنالماپتۇ. ئىككى كۆزىگە قان قۇيۇلغان بەگ ھاجى چىقىراپ ئېتىلىپ بېرىپ، نىم جان ياتقان ئوغلۇم مەتسىيىتنى پۇتىدىن سۆرەپ قۇدۇققا بېشىچە تاشلاپ، ئۈستىدىن ئۆز قولى بىلەن قۇم تاشلاپ كۆمۈۋېتىپتۇ...

مەن ئىككى پۇتۇمنى ئات، ئىككى قولۇمنى قانات قىلىپ قۇدۇق بېشىغا يېتىپ كەلگىنىمدە، يالماۋۇز بەگ ھاجى ئېتىغا مىنىپ، يالاقچىلىرىنى كەينىگە سېلىپ يۇرتقا قايتاي دەپ تۇرغان ئىكەن. بىچارە ئوغلۇمنىڭ بېشىغا چۈشكەن تەتۈر قىسمەتنى ئاڭلاپ كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. تاپىنىمدىن كىرگەن بىر ئوت مىڭەمدىن چىقىپ كەتتى. «ئاھ، ئوغلۇم، ئاھ، مېنىڭ شور پېشانەم، ئاھ، جىگىرىم بالام!» دەپ ۋاقىرىغىنىمچە، ئېتىلىپ بېرىپ بەگ ھاجىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدىم، ئىگەر ئۈستىدىن يۇلۇپ ئېلىپ يەرگە ئېتىۋەتتىم.

— ھەي مۇناپىق، كۈندۈزنى قاراڭغۇ قىلىۋەتكەن مېنىڭ ئوغلۇممۇ؟ بۆرىنى چىللاپ كەلگەن پادىچى قېرىنداشلىرىڭمۇ!؟ سەندە ئىمان، ئىنساپ دىگەن نەرسە بارمۇ - يوق!؟ جانىغا - جان، خۇنىغا - خۇن! — مەن بەگ ھا-

جىنى تېگىگە بېسىپ، مەيدىسىگە دەسسىلاپ
كانىيىنى بوغۇپ شۇ گەپنى دېگىنىمنى بىلە-
مەن. ئارقامدىن بىرى كالتەك بىلەن بېشىمغا
«قاس» قىلىپ ئۇرغانلىغىنى سەزدىم. ھوشۇمغا
كېلىپ كۆزۈمنى ئاچسام، پۈتۈن بەدىنىم تى-
لىم-تىلىم يېرىلغان، قانغا بويالغان ھالدا
ئۆزەمنى ھۆكۈمەتنىڭ گۇندىخانىسىدا كۆردۈم...

10. ھېكايىنىڭ ئاخىرى

روزىدەت تاغا شۇنىڭدىن كېيىن خېلى
بىر ۋاقىتچە تىم-تاس بولۇپ كەتتى، ئۇ
ھەسرەت يېشىنى بىرگە كۆرسەتمىشنى خالىمىدى
بولغاي، چەتكە قارىۋالدى. لېكىن بىز ئۇنىڭ
قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئۈن-تىنسىز يىغ-
لاۋاتقانلىغىنى، مۇيسىپىت چېھرىسىنى بويلاپ
ئاققان يېشىنىڭ بىر تېمىم-بىر تېمىمدىن
تامچىلاپ قۇمغا چۈشۈپ سىڭىپ كېتىۋاتقانلىغىنى
كۆرۈپ تۇردۇق. ئاخىر يەلكىسىنىڭ تىترىشى
توختاپ، ئېسەدىشنى باستى. بەلۋىغىنىڭ ئۇچى
بىلەن كۆز-يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ مۇنداق دېدى:

— مەن ئۇ كۈنلەرنى ئەسلەشنى خالى-
مايمەن، يۈرەكنى زىدە قىلىدىغان ئۇ جىنا-
يەتلىك جەمىيەتنىڭ ھازىر كېرەگە لازىمى!
لېكىن، ئائىلىمىزدە داستىخان ئۈستىدە بىچارە
ئوغلۇم مەتسىيىتنىڭ پاجىئەسىنى ئەسلىشىم
ئوغۇل، كېلىنلىرىم، نەۋرىلىرىمنىڭ ھېچ ئويى-
لىمىغان يەردىن تومۇرلىرىدىكى قاننى قىزىتىپ
قويىدى، غەزەپلىنىپ كۆزىگە ياش ئېلىشتى،
بولۇپمۇ ئانىسى: «مېنى مەتسىيىتنىڭ قەۋرى-
سىنىڭ تۈۋىگە كۆمۈڭلار» دەپ ھازا ئېچىپ
ئالەمنى مالەم قىلىۋەتتى. ئۆي ئىچى «ئاھ،
ئۇھ» قا تولدى. مەن:

— گەپ شۇ، بالىلىرىم، مېنى كونا ما-
كانىڭ نىمىشقا ئۆزىگە شۇنچە تارتىدىغانلىغى-
نى ئاڭلىدىڭلار، قالغىنىنى ئۆزەڭلار دەڭسەپ
كېسىڭلار، — دېدىم.

راست گەپنى دېسەم. بۇ ئىشتا ھەممى-
دىن بۇرۇن ئىسيان كۆتەرگىنى يەنە مەتسا-
يىت بولدى. ئۇچ كۈنگىچە ياغ ئىچىۋالغاندەك
بوغۇلۇپ يۈردى. كېيىن مېنى ئالدىرىتىپ
كەتتى. ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن
كېيىن، ئۇنىڭ جەزمەن دېخان بولغۇسى
بارلىغى ماڭا ئايان ئىدى. ئائىلىمىزدە يېڭى
سىياسەتنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى بىلىدىغىنىمۇ
شۇ ئىدى، كۆپ نەرسىلەرنى مەتسايىت ئار-
قىلىق ئاڭلايتتۇق. خۇلاسە كالام، شۇ يىلى
باش باھارنىڭ ئىزغىرىن شامالىرى يۈز-
كۆزىمىزنى چىمدىپ تۇرغان بىر كۈنى كۆك
ئېشەكنى ئالدىمىزغا سېلىپ، مەتسايىت بىلەن
بىللە مۇشۇ قۇملۇق ئارىسىغا كەلدۇق، مەت-
سىيىتنىڭ قەۋرىسىگە دۇئا-تەكبىر ئوقۇدۇق.
مەتسايىتقا كۆزى تىنىپ كەتكەن بولسىمۇ
ئەتراپى نەم كۆتىرىپ تۇرغان بۇلاقنى، كۆ-
مۈۋېتىلگەن قۇدۇقنى، سوك-سوك بىلەن
يۇلغۇن كۆتەكچەكلىرى قاپلاپ كەتكەن قە-
دىمىي ئېتىزلارنىڭ قىر-تىگەنلىرىنى كۆرسى-
تىپ يۈرسەم، ساي ئىچىدە ئاسماندىن چۈش-
كەندەك، ئۇشتۇمتۇت ئىككى ئادەم پەيدا بو-
لۇپ قالدى.

— بوۋا، بوۋا، قارىغىنا، مەتنۇر ھاكىم،
مەتنۇر ھاكىم كېلىۋاتىدۇ، — دېدى نەۋرەم
مەتسايىت خۇشال بولۇپ:

— ماۋۇ كارامەتنى كۆرمەمدىغان! ساي
تەرەپتىن بىز تەرەپكە كېلىۋاتقان ئىككى ئا-
دەم — بىرسى بىزنىڭ مەتنۇر ھاكىم، يەنە
بىرسى بولغۇسى كېلىن ئاغىچا تۇنسايىمنىڭ
دادىسى ھامۇتاخۇن ئىكەن ئەمەسمۇ! مەتنۇر

هاكىم ساندۇقتىن چىققاندىن كېيىن، ئىككى ئايغا يېقىن گۆڭشىمىزدا تۇرۇپ، ئاندىن ناھىيىگە يۆتكىلىپ كەتكەچكە، ئۇچرىشىپ تۇرۇشىمىز ئىلگىرىكىدەك قويۇق بولماي قالغان ئىدى. مانا بۇمۇ بەلەن بولدى. قۇدۇق بېشىغا كۆچۈپ كېلىش خىيالىمغا نىمە دەيدىكىن، كەڭتاشا بىر سۆزلىشىۋالىدىغان بولدۇم، دەپ ئويلىدىم. ئەلۋەتتە، هامۇتاخۇن باشقا يېزىلىق بولسىمۇ، بىر بۇرۇنتىنلا ئوبدان تونۇش. ئۇمۇ جىق قازاندا قاينىغان، پىشقان، يوقسۇزلۇقنىڭ دەرت - ئەلىمىنى تارتقان، كېيىن كەنت دىخانلار جەمئىيىتىگە رەئىسمۇ بولغان ئادەم ئىدى. قىلىمەن دىگىنىنى قىلىدىغان، جىگىرى بار دىخان ئىدى. شۇغىنىسى، ئۇنى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان كۆرمەپتىكەنمەن، شۇ تاپتا، كۆزۈمگە قەددى تىكلىنىپ، ئىسكەتلىك ياساتىلغان ساقال - بۇرۇتلىرى ئۆزىگە يارىشىپ، ياشلىغىغا يېنىپ قالغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. خىيالىمدىن: هامۇتاخۇن يەنە بىر نىمىنى ئويلاپ تاپتىمۇ ھەقىچان. ئۇنىڭ مەتنۇر هاكىمنىڭ پېشىنى تۇتۇپ قۇملۇقنى چۆگىلىشىدە بىر گەپ بار، دىگەن ئوي كەچتى.

مەتنۇر هاكىم بىلەن هامۇتاخۇن بىزنى كۆرۈپ قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى، بىز ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن ئۇرۇق - تۇققانلاردەك قىزغىن قول ئېلىشىپ دىدارلاشتۇق.

— شۇ...دىسەم - دىمىسەم يەنىلا نىيەتىمىز بىر يەردىن چىقتى، روزدەت تاغا، — مەتنۇر هاكىم ماڭا مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ قويىدى، ئۇنىڭ پۈتىدا پەتىنكە بولسىمۇ، ئىشتىنىنى تىزىغىچە تۈرۈۋالغان بولۇپ، كالتە كەمزۇلنى مۈرىسىگە ئېسىۋالغان ناسۋال رەڭ ئاسما سوەكىسىنىڭ بېغىغا قىستۇرۇۋالغان ئىدى، — كۆڭۈللىرىگە كىرىۋالغان ئوت سىلىنى ئاخىرى بۇ يەرگە باشلاپ كەپتۇ - دە!...

— ئات ئايلىنىپ ئۆز ئوقۇرىنى تاپىدۇ، دىگەن گەپ بار ئوغلۇم، پەلەكنىڭ چاقى ئوڭ ئايلىنىۋەرسە، چۆلنىڭ گۈلىستان بولمىقى ھىچ گەپ ئەمەس. كۆزىمىزنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپ، شۇنچە بەلەن ئېتىزلارنى قۇمنىڭ يالماپ يۇتۇۋېتىشىغا تاشلاپ بەرسەك، ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلامدۇ؟ — دىدىم مەن ئۇنىڭغا.

مەتنۇر هاكىم هامۇتاخۇننىڭ كۆزىگە قاراپ قويدى:

— مانا، هامۇتاخۇن ئاكامۇ شۇ خىيالدا ئىكەن، ياخشى بولدى، — مەتنۇر هاكىم نەۋرەم ئوغلۇم مەتسايىتنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ، ئۇنىڭ پاخماق چاچلىرىنى سىلىدى:

— ھە، يىگىت، دىخان بولۇمەن، بۇۋامنى دورايمەن دىگەنتىڭ، راستىنلا بوپسەن - دە. سەن مەكتەپتە ماڭا شۇنداق دىگەن ئەمەسمىدىڭ؟

مەتسايىت مەتنۇر هاكىمغا قاراپ راست دىگەندەك بېشىنى ئىرغىتتى.

بىر كۈلۈشتۇق. مەتنۇر هاكىمنىڭ تەكلىۋى بىلەن قۇدۇق بېشىدا ئولتۇرۇشتۇق ۋە نان - پان يىگەچ ئۇزاق مۇڭداشتۇق.

مەتنۇر هاكىم خېلىلا تارتىلىپ، يۈزلىرى يېرىلىپ ئازراق قارىداپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن كۆزلىرى ئىشەنچلىك يېنىپ، ۋۇجۇدىدىن كۈچ - غەيرەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. گەپ قىلغاندا كۈلكىسى جاراڭلاپ بىردەمدە پاراڭنى قىزىتىۋەتتى. بۇ بىر ئايدىن بۇيان ئۇ پىيادە يۈرۈپ ناھىيىمىزنىڭ چەت - چۆرىسىدىكى قۇملۇق بارمۇ، بىنام، يۇلغۇنلۇق بارمۇ، قۇم يۇتىۋالغان قەدىمىي ئېتىز - ئېرىق، مەھەللە - كويلارنىڭ ئىزلىرى بارمۇ، ھەممىسىنى كېزىپ كۆرۈپ چىققان ئىكەن، قۇم سىقىپ چىقىرىۋەتكەن كىشىلەرنى ئىزلەپ

تېپىپ مۇڭدىشىپتۇ، هامۇتاخۇن ئاشۇلارنىڭ بىرى ئىكەن.

— ئەمدى قۇم بىلەن كارىمىز بولمىسا بولمايدۇ،— دىدى مەتنۇر هاكىم بىر پارچە قۇرۇق نانني ئاغزىغا سېلىپ تۇرۇپ، — مەن تەكشۈرگەن ئۈچ يېزىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا، يېقىنقى قىرىق - ئەللىك يىلدىن بۇيان قۇم سىلجىپ كېلىۋېرىپ مۇشۇ ئۈچ يېزىدىنلا ئونمىڭ موچە تېرىلغۇ يەرنى يۇتۇپ كېتىپتۇ. كۆكتېرەك يېزىسىدىكىلەر بۇ بىر نەچچە يىلدىن بۇيان بەل قويۇۋەتمەي قۇمغا قارشى ئورمان بەلۋاغلىرى، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر توساقلىرى بىنا قىلغاچقا، قۇم دەككە يېگەن، ئېتىزلارغا سىلجىپ كېلىۋېرىشتىن يالتايغان. بۇنى ئۇلار «يېشىل سېپىل سوقۇپ، قۇمنى تىزگىنلەش» دەپ ئاتىغان، يارايدىغان چارە ئەمەسمۇ؟...

مەتنۇر هاكىم بىر تال ئامۇتنى پىچاق بىلەن ئاقلاپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— قارىغاندا، قۇملۇقنىڭ ھەممىلا يېرى قۇم دۇنياسى ئەمەسكەن، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا مۇنبەت تۈزلەڭلىكلەرمۇ، دەرھاللا تېرىقچىلىق قىلغىلى بولىدىغان قەدىمىي ئېتىزلارنىڭ ئىزلىرىمۇ بار ئىكەن. بەزى يەرلەرگە سۇ باشلاپ كېلىش ئىمكانىيىتى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، بەزى يەرلەردە سۈيى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇلاق، تاشلاندۇق قۇملارنىمۇ كۆردۈم. هامۇتاخۇنكام تۈنۈگۈن كەچتە تۈنەپ «بۇ يەر ماڭا تەۋە بولسۇن» دەپ قىزىق قاققان يەر بۇ يەرگە يېقىنلا. ئەسلىدە قۇم يۇتۇپ كەتكەن بۇ ئېتىزلار هازىر يەنە قۇم كۆچۈپ خۇددى رەتلەپ قويغاندەكلا ئېچىلىپ قاپتۇ. ئازراقلا ئەجىر قىلساق، دەريادىن سۇ باشلاپ كەلگىلىمۇ بولىدىكەن. هامۇتاخۇنكام ئىشنى بۇ يىل ئەتىياز ئورمان بىنا قىلىشتىن باشلىماقچى بولىدى. مەن مۇڭداشقان نۇرغۇن كىشىلەرمۇ مۇشۇنداق ئۈمىدتە بولۇۋاتىدۇ...

— سىلجىپ كېلىۋاتقان قۇم، — دىدى ئۇ، — كۆز ئالدىمىزدىكى ئاشكارا دۈشمەن. ناهىيە بۇ ھەقتە مۇكەممەل بىر ئىلمىي پەلان تۈزمەكچى، بۇنى تۈتماسلىق تارىخ ئالدىدا ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىك بولىدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇندىن باشقا ھەرخىل چارىلەر بىلەن قۇم شەدىرىگە بۆسۈپ كىرىپ، ئاز - تولا پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىشىمىزمۇ زۆرۈر. بۇنى «قايتۇرۇۋېلىش ئۇرۇشى» دىسەكمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدا يەكمۇ - يەك جەڭ قىلىشقا، ئاز - تولا جاسارەت كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ...

شۇنىڭدىن كېيىن مەتنۇر هاكىم ماڭا قاراپ:

— قېنى، ئەمدى گەپنى سىلىدىن ئاڭلايلى، — دىدى.

مەن نىمىنۇ دەيەن. ئاللىبۇرۇن بىر قارارغا كېلىپ بولغان تۇرسام!...شۇ قېتىمقى مۇڭدىشىشتىن كېيىن نەۋرەم مەتسايىت ئوت بولۇپ ياندى، جاسارىتى ئۇرغۇپ كەتتى، ئەتراپىنى ئۆلچەپ، خەرىتىلەرنى سىزدى. شۇنداق پىلانلارنى تۈزۈۋەتتىكى، ئاھھاي... نەۋرەمنىڭ ئويلىغىنى كەلسۇن. ياخشى ئارزۇسىغا مىڭ رەھمەت، دىدىم ئىچىمدە. كەنتكە قايتقاندىن كېيىن، مېنى قايىل قىلىپ قويۇپ ئۆزى پۈتۈن ئائىلىمىزدىكىلەرنى قوزغاپ، ھەممەيلەننى بىر بىرلەپ قايىل قىلدى. مەتنۇر هاكىممۇ 3 قېتىم ئائىلە كېڭىشىمىزگە داخىل بولۇپ مەدەت بەردى. خۇلاسە كالام، نىمە دىگۈلۈك، ئۆتكەن يىل قۇتلۇق باھار بىلەن تەڭ «يا باغدىن چىقسۇن، يا تاغدىن» دەپ قۇملۇققا كۆچتۇق. مانا سىلەر كۆرۈۋاتقان مۇشۇ كەپىلەرنى تىكىپ، قۇدۇقنىڭ كۆزىنى ئاچتۇق. هامۇتاخۇن بىلەن خوشنا

AltunOq

بولغىنىمىز تازىمۇ بەلەن ئىش بولدى، بەش يىللىق پىلان بىلەن مۇسابىقە شەرتىمۇ تۈزدۈق. بۇ پىلاندا نىمە بار دىمەمسىلەر، يورۇڭقاشنىڭ سۈيى، ئۈستەڭمۇ بار تېخى!

— ئەمما يامان بولغىنى، ئۆتكەن يىل كۈزدىكى ھوسۇلىمىز كەنت ئىچىدە ئالدىنقى يىلى ئالغان ھوسۇلىمىزنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمىدى، ئوغۇل - كېلىنلىرىم ئازار يېگەندەك چىرايىدا تۇپا ئۆرلەپ لېۋىنى چىشلەشتى، تېرىككەك بولۇپ قېلىشتى. 3 - كېلىنىم بىلەن ئوغلۇم ماي تارتىپ قايتىپ كەتمەكچىمۇ بولدى. ئەمما، مەتسايىتلا بەل قويۇۋەتمىدى، بەلكى بارغانچە قەيسەرلىشىپ، نىمىشقا ئەمگەككە لايىق ھوسۇل ئالالمىغانلىغىمىزنىڭ سىرىنى تېپىشقا تۇتۇندى...

مۇشۇنداق پاراكەندىچىلىك ئىچىدە تۇرغىنىمىزدا بۇ يەرگە چىچەك يۈزلۈك بىر كىشىنى باشلاپ مەتنۇر ھاكىم كېلىپ قالدى. ئەلۋەتتە مەتنۇر ھاكىمغا يازدىن بۇيانقى ھەممە ئوقەتىمىز مەلۇملۇق ئىدى. ئۇ پات-پات كېلىپ ھالىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ، مەسلىھەت بېرىپ تۇرغان ئىدى.

— بۇ كىشى ئاگرانوم مەجىت، — دىدى مەتنۇر ھاكىم ھەمراسىنى تونۇشتۇرۇپ، — ئوبدان تونۇشىۋېلىڭلار. ھازىردىن باشلاپ، مۇشۇ ئەتراپتا قوملۇقتا كۆچۈپ كىرگەن 9 ئائىلىنىڭ دىخانچىلىغىغا تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەتچىلىك قىلىشقا بەلگىلەندى. بۇياق كۆپ يىللاردىن بۇيان قوملۇقنى تىزگىنلەش-ئۆزگەرتىشنى تەتقىق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. سىلەرگە جەزمەن ياردىمى تېگىدۇ...

ئاگرانوم مەجىت بۇ يىلقى پىشكەلچىلىكنىڭ سىرىنى يېشىپ بەردى. بىرسى، ئېتىز ئۈستىدىكى بىر قەۋەت قۇم ھاۋا تازا قىزىغاندا زىرائەتنىڭ يىلتىزىنى كۆيدۈرۈپ ناكا قىلغان، يەنە بىرسى، يۇلغۇن چىرىندىسى كۆچلۈك كېلىپ، زىرائەتنى پاك قىلىۋەتكەن. بۇ دۇرۇست گەپ ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ تەكلىۋى بويىچە قىشچە ئىككى ئىش قىلدۇق. بىرى، قۇينىڭ تېرىسىنى سويىغاندەك، ئېتىز ئۈستىدىكى بىر قەۋەت قۇمنى قىرىپ چىقىرىۋەتتۇق؛ يەنە بىرى، قۇدۇقنى تىرەن ئويۇپ، سۇ تارتىش چاقپەلىگىنى باشقىدىن ئۆزگەرتىپ ياسىدۇق. ئاگرانوم مەجىت راستىنلا بىر جان كۆيەر ئادەم بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ قوسىغىدىكى ھىكمەتكە ئەقلىم ھەيران. مانا ئۆزەڭلار كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئاشلىقتا ئون مىڭ جىڭلىق ئۆتكەلدىن ئۆتىش ئومىدىكى ئىش بولۇپ قالدى، قونىاق بىلەن كېۋەز ئالدىڭلاردا تۇرۇپتۇ، مەن ئويلايمەن. بۇ يىل كۈز ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كېتىدىغان كېلىن بولماس. ئەمدى مەتنۇر ھاكىم ھەل قىلىپ بەرگەن تىراكتورنى ئەكىلىۋالساق، ماتور سېتىۋېلىپ سۇ تارتىشنى ماشىنىلاشتۇرساق، بۇ يىل قىش يورۇڭقاشنىڭ سۈيىنى بۇرۇندىن تارتىپ بۇ يەرگە ئەكىلىشنىڭ يولىنى ئاچساق، كۆرىسىلەركى، كېلىنلەرمۇ ئىلگىرىكى ئىشلىرىغا خىجىل بولىدۇ، تېخى!...

11. سېرىق قار

تىك ئۇچار ئايروپىلان كەچكى شەپەق نۇرلىرىغا پۈركىنىپ خوتەن ئايرودرومىغا قوندى. ئالىمجاننىڭ ھىكايىسىمۇ ئاياقلاشتى. خىيالىمىنى روزىمەت تاغا ۋە ئۇنىڭ

پەرزەنتلىرى ھەممە ئۇلار ئۆز ئۈممىتىنى باغلىغان «ساندۇقتىن چىققان ھاكىم» ئەسىرى قىلىۋالدى. قەلبىم ھاياجانلىق ھېسسىياتلارغا چۆمۈلۈپ، ئالىمجاندىن ئاڭلىغانلىرىمنى شۇ كېچىسى كىرپىك قاقماي خاتىرە دەپتىرىمگە بىر بىرلەپ يېزىۋالدىم-دە، ئەتىسى ھەمرالىرىم بىلەن خوشلاشتىم.

— يولداش مۇخبىر، — دېدى پىشقەدەم پروفېسسور بىلەن ئالىمجان قولۇمنى قىسىپ، مەن بىلەن خوشلىشىپ تۇرۇپ، — ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ ئوبدان تونۇشلاردىن بولۇپ قالدۇق. روزىمەت تاغىغا، مەتنۇر ھاكىمغا بىزدىن سالام دەڭ. ناۋادا پات-ئارىدا ئۈرۈمچىگە قايتماقچى بولسىڭىز بىزنى ئىزلەڭ، روزىمەت تاغا توغرىسىدا، مەتنۇر ھاكىم توغرىسىدا ئاڭلىغىمىز كېلىدۇ...

مەن شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن تەكلىماكان قىرغىقىدىكى «ن» ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدىم.

بۇ كۈنى ناھىيە بازىرى بايرام تۈسىگە كىرگەن بولۇپ، چوڭ كوچا ۋە قەۋەتلىك بىنالارنىڭ ئۈستىدە توغرىسىغا تارتىلغان «ناھىيىلىك 7-نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز» دېگەن خەتلەر يېزىلغان پىلاكاتلار لەپىلدەپ تۇراتتى. كوچا-كويلار پاكىزە بولۇپ، سۇ سېپىلگەن ئىدى، نەۋرىلىرىنى يېتىلىۋالغان ئاپپاق ساقاللىق بوۋايلار، بېشىغا ئاق داكىدىن لېچەك سالغان مومايلار، رەڭگا-رەڭ كىيىنگەن شوخ، چېچەن قىز-يىگىتلەر رادىيودىن بېرىلىۋاتقان قۇرۇلتاي ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ئاڭلىغاچ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى مەجنۇنتاللىق يوللاردا سەيلى-تاماشا قىلىشىپ يۈرۈشەتتى.

كوچا دوقمۇشلىرى ۋە گۈزەرلەردە قايىنام-تاشقىنلىق بىلەن خېرىدار چاقىرىپ تىجارەت قىلىۋاتقان كاۋاپچى، سامسىپەز، باققال، ھۆپىگەرلەرمۇ ئارىلاپ تىجارىتىنى ئۈزۈپ قويۇپ، رادىيوغا قۇلاق سېلىشاتتى ۋە بىر بىرىگە قاراپ نېمىنىدۇر دېيىشىپ قوياتتى...

ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك بۆلۈمىدىكى بىر يولداش مېنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىمنى كۆرگەندىن كېيىن:

— مېھمانخانىلار ھازىر خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن تولغان. قۇرۇلتاي ئەتە، ئاياقلىشالامدىكىن، ... خالىسىڭىز، مەن سىزنى ۋەكىللەر تۇرۇۋاتقان مېھمانخانىلاردىن بىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قوياي. ئاندىن سۆزلىشەيلى، — دېدى.

«قۇرۇلتاي ئەتە ئاياقلىشالامدىكىن» دېگەن مۈجمەل سۆز مېنىڭ دىققىتىمنى تارتتى:

— قۇرۇلتاينىڭ قانچە كۈن ئېچىلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن بولغىيتتى؟ — سورىدىم مەن ئۇنىڭدىن.

— بەلگىلەنگەن، بەلگىلەنمەيدىغان ئىش بولامدۇ؟ — ئۇ شۇ گەپنى دەپ تۇرۇپ ماڭا قارىدى. ئوتتۇرا بوي، پېشانىسى كەڭ كەلگەن بۇ كىشىنىڭ كۆزىگە سىنچىلاپ قارىغاندا، ئۇنىڭدا كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان ھاياجانلىق بىر نۇر چاقناپ تۇراتتى. بۇ نەرسە مېنى بىر ئاز تەئەججۈپلەندۈردى، ئۇ تەمكىنلىك بىلەن دېدى:

— قۇرۇلتاينىڭ ۋاقتى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئىككى كۈن ئۇزارتىلدى. ئەتە ئاياقلىشالمىسا ئۈچ كۈن! پۈتۈن ناھىيە خەلقى ھېچقاچان خەلق قۇرۇلتىيىغا مۇشۇ قېتىمقىدەك كۆڭۈل بۆلگەن ئەمەس. قۇرۇلتاينىڭ ئىچى-تېشى بىرلىشىپ كەتتى دېسەكمۇ بولىدۇ. كارامەت يېڭىلىق! نېمە دېسەڭ شۇنىڭغا ئۇسۇل ئويناۋېرىدىغان خەق ھازىر نەدە تۇرۇپتۇ؟ خەق ئۆزىنىڭ ۋەكىلىنى تال-

لاۋاتىدۇ، بەس - مۇنازىرە قىلىۋاتىدۇ، يۈرۈك، ماڭغاچ سۆزلىشەيلى ...

مەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مېھمانخانىسا تەرەپكە كېتىۋېتىپ سورىدى:

— تونۇشۇپ قويايلى، سىز بۇ يەردە كىم بولىسىز؟

— خىزمەتچى، نىمە دىسەم بولىدۇ، بۇجاڭ ...

— يېزا ئىگىلىك بۆلۈمىنىڭمۇ؟

— شۇنداق، يېزا ئىگىلىگى بىلەن شۇغۇللىنىش مېنىڭ كەسپىم بولۇپ قالدى.

— مۇنداق دەڭ، ئۇنداقتا، مەتنۇر هاكىمنىڭ ئىشى توغرىسىدا روزىمەت تاغام بىلەن سۆھبەتلەشكەن كىشى سىز ئوخشىمامسىز؟

— مانى قاراڭ، بۇنى سىز قانداق بىلىسىز؟

— ئاڭلىغان، تېخى تۈنۈگۈنلا ئاڭلىدىم. ئەلۋەتتە بۇ تۆت يىل بۇرۇنقى ئىش.

ئۇ نىمىندۇر ئويلىنىپ ماڭا غىل - پاللا كۆز يۈگۈرتتى:

— سىز بۇ ناهىيىگە شۇ ئىش بىلەن كەلدىڭىزمۇ، ئىگەللەپ باقاي دەۋاتامسىزا؟

— ياقەي، مەن روزىمەت تاغا توغرىسىدا، «يۈزمىڭجىڭچى» كەسپي ئائىلە ... باشقا ئىش بىلەن ...

بۇجاڭ سەل توختاپ بولۇق قوشۇما قاشلىرىنى ئىگىز كۆتەردى:

— قانداق باشقا ئىش بولسۇن؟ ئىككىلىسى بىر گەپ، تازىمۇ بىر گەۋدە دەڭا، روزىمەت تاغىنى، قۇملۇققا بۆسۈپ كىرىپ ئىگىلىك تىكلىگەن نەچچە ئون كەسپي ئائىلىنى مەتنۇر هاكىم ئۆزى يول ئېچىپ يۆلەپ تۇرغۇزغان، ئۇلارنىڭ خامىندىكى هەربىر تال دانغا يۈرەك قېنىنى سىڭدۈرگەن تۇرسا! ئۇلارنى قانداقمۇ ئىككى ئىش دىگىلى بولسۇن؟ روزىمەت تاغىنى چۈشىنىش ئۈچۈن، مەتنۇر هاكىمنى چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. سىز مەتنۇر هاكىم توغرىسىدا ئاڭلىغانمىدىڭىزا؟

مەن ئالىمجاننىڭ هېكايىسىنى مەتنۇر هاكىم توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىمنى قىسقىچە دەپ بەردىم.

— بۇ، ناهىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن ئىلگىرىكى ئىش، — دىدى بۇجاڭ، — گەپ بۇ يەردە ئەمەس. دىۋىي يېقىندا ئېچىلغان قىسمىدا هەر قايسى ناهىيىلەرنىڭ رەهبەرلىك بەنزىلىرىنى تەڭشىدى. بىزدە ئىلگىرىكى يەتتە چاڭۋېيدىن قېرىپ كەتكەنلىرى ئورنىدىن قالدۇرۇلۇپ، بىر داشۆسىڭ، ئىككى تېخنىكوم پۈتتۈرگەن ياش چاڭۋېيغا كىرگۈزۈلدى. بىراق، بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا رەسمىلەشتۈرىدىغان هاكىملار نامزاتى ئىچىدە يولداش مەتنۇر يەنە يوق. يوقلا ئەمەس، هەتتا ئۇنىڭ ئامىنىڭ ئىرادىسى بويىچە ۋەكىل بولۇپ سايلىنىشىغىمۇ يول قويۇلمىدى. قۇلاق سېلىڭ، مەسىلەن: ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى ئىدارىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاساس قىلىنغان سايلام رايونىدا كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن ئۇنى 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل قىلىپ سايلىماقچى بولغاندا، شۇجى ئۇشتۇمتۇت ئادەم ئەۋەتىپ، «مەتنۇر يۇقۇرىنىڭ تەستىقى بويىچە سۇ ئېلېكتىر ئىدارىسىغا جۆيجاڭ قىلىپ تەيىنلەندى، بۇ يەردە سايلىنىش مۇۋاپىق ئەمەس» دىگەننى ئۇقتۇردى. سۇ.ئېلېكتىر ئىدارىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنى ئۆزلىرىگە ۋەكىل قىلىپ سايلىماقچى بولغاندا، يەنە: «بۇ يەرگە تەقسىم قىلىنغان ۋەكىل ئايال بولۇشى لازىم» دىيىلدى. شۇنىڭ بىلەن يولداش مەتنۇر ۋەكىل بولالمىدى. هازىر بۇ ئىش قۇرۇلتايدا جىددى سۈرۈشتۈرۈلىۋاتىدۇ، تالاش - تارتىشمۇ مۇشۇ ئىشتىن چىقتى ...

مەن بىر ئاز غەلىتىلىك ھىس قىلىپ سورىدۇم:

— ئاڭلىسام، بۇ ناھىيىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىسلاھاتى ھەققىدە كىشىنى رازى قىلىدىكەن، ئۈنۈمىمۇ چوڭ ئىكەن. شۇجى يەنىلا ئاشۇ بۇرۇنقى قېلىپتىمۇ؟

— گەپ بۇ يەردە ئەمەس، — دېدى بۇجاڭ تەمكىنلىك بىلەن مۇلاھىزە قىلىپ، — ھازىر چاكۇپىلار ئىچىدە يېڭى سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا باشقىچە قارايدىغان بىرمۇ كىشى يوق. شۇجىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە. ئەكسىچە، بۇ جەھەتتە قولغا كەلگەن نەتىجە ۋە يۇقۇرىنىڭ ماختاشلىرىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى شۇجىنىڭ تۆھپە دەپتىرىگە يېزىقلىق. لېكىن، بىر ئادەمنىڭ ئىقتىدارى، تەشەببۇس - تۆھپىسى، نام - شۆھرىتى بەزىدە ئۆزىگە دۈشمەن بولۇپ قالىدىغان ئىشمۇ بولىدىكەن - دە! مانا، مەتنۇر ھاكىمنى ئالايلى، ئۇ 6 - قېتىملىق خەلق قۇرۇلتىيىدا ھاكىم بولۇپ ساندۇقتىن چىققاندىن كېيىن، يېزا - كەنتلەرنىڭ ۋەزىيىتى ناھايىتى تېزلا ئۆزگەردى، پۈتۈن ناھىيىنى ئىسلاھات دولقۇنى قاپلاپ كەتتى، يولداش مەتنۇر يېزا - كەنتلەردە دېخانلار بىلەن بىللە خىلمۇ - خىل سىناقلارنى ئېلىپ بېرىپ، ھەر قايسى جايلارنىڭ ئۆز شارائىتىغا باپ كېلىدىغان ئىسلاھات تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلىدى، كېڭەيتتى. خەقلەرنىڭ بۇنى «يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى 2 - قېتىملىق» دەپ ئاتىشى بىكار گەپ ئەمەس. چۈنكى، بۇ ئىسلاھاتنىڭ نەتىجىسى قېتىپ قالغان كونا رامكا، تۇرغۇنلۇقنى بۇزۇۋېتىپلا قالماستىن، بەلكى ناھىيىمىزنىڭ قىياپىتىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتتى. يىل ئاخىرىدا ئۇنىڭ ھاسىلاتىغا ھېچكىممۇ كۆز يۇمالمىدى. ئەلۋەتتە، ھەممە ئىش يولداش مەتنۇرغىلا باغلىق ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ، كىشىلەر ئاغزىدا «مەتنۇر» دېگەن بۇ نام ئىسلاھاتنىڭ بايرىقى بولۇپ قالدى، شېئىر - قوشاقلارمۇ توقۇلدى. بۇ ئىش نېمىشقىدۇر شۇجىغا ياقماي قالدى...

— نېمە، ياقماي قالدى دەمسىز؟ ھېچبىر چۈشىنەلمىدىم، نېمىشقا ياقمايدىكىنا؟ — سورىدىم مەن.

— ھەي ... نېمە دېگۈلۈك، گەپ ياقماسلىقتىلا ئەمەس، — دېدى بۇجاڭ ئېغىر تىنىپ، — سىز بۇ مەسىلىلارغا قۇلاق سېلىڭ، ئالدىنقى يىلى شۇجى شەھەرنى گۈزەللەشتۈرۈش يۈزىسىدىن بىر يىللىق ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنىڭ ھەممىنى مەركەزلەشتۈرۈپ شەھەرنى تۇتاش سېمونتلاشتۇرۇش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ ئۇنىڭ يىگىرمە يىللىق ۋەزىپە ئۆتەش جەريانىدا مۇستەقىل ئوتتۇرىغا قويغان تۇنجى تەشەببۇسى ئىدى. شەھەرنى گۈزەللەشتۈرۈشكە كىم ھەۋەس قىلمىسۇن! جىق كىشىلەر بۇنىڭغا قىزىقتى، قوللىدى، لېكىن، كۈتۈلمىگەندە يولداش مەتنۇر «شەھەرنى سېمونتلاشتۇرۇش پىلانىنى ۋاقتىنچە توختىتىپ، ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنى سىلجىپ كېلىۋاتقان قۇمغا تاقابىل تۇرۇش، مۇداپىئە ئورمان بەلۋاغلىرى ئەھيا قىلىش، قۇملۇققا كۆچۈپ كىرگەن كەسپىي ئائىلىلەرگە ياردەم بېرىش ھەمدە قۇم كۆمۈپ تاشلىغان ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئىشلىتىش» دېگەن تەكلىپنى قويدى. ئۇ بۇ تەكلىپنى ئىزاھلىغاندا:

— قۇمنىڭ تەھدىتى — جىددىي خەۋپ، شەھەرنى يالماپ يۇتىۋېتىش، جەزىرىگە ئايلاندۇرۇۋېتىش خەۋپى يىراقنى ئويلىغاندا قۇرۇق گەپ ئەمەس. بۇ ئىشقا جىددىي قارىماساق، كەلگۈسى ئەۋلادلار، تارىخ ئالدىدا يۈز كېلەلمەي قالىمىز، — دېدى.

بۇ، ناھىيىمىزگە نىسبەتەن ھەممە كىشى

سېزىپ تۇرغان رىئال مەسىلە بولغاچقا، گەرچە بۇ ھەقتە شۇجى بىلەن مەتنۇر ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن تالاش - تارتىش، قىزىرىش بولغان بولسىمۇ، لېكىن كۆپچىلىك چاكۇپېيلارنىڭ مايىللىقى، قوللىشى بىلەن مەتنۇرنىڭ تەكلىۋى ئاخىر كۈچكە ئىگە بولدى. ياشىنىپ قالغان شۇجى ... ھەي ...

بىر ئوتتۇرىسىغا چىرايلىق گۈللۈك قىلىنغان 4 كوچىنىڭ يېنىدىن ئەگىپ ئۆتتۇق. گۈللۈك مېنىڭ زوقۇمنى تارتتى. بۇجاڭ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— يەنە بىر مىسال: ئۆتكەن يىل مەتنۇر ھاكىم بىر ئىشتا مەغلۇپ بولدى. گەپ مۇنداق، ئۇ شۇ يىلى بىر تەرەپتىن ئۆز تەكلىۋىدىكى ئىشلارنى قەتئىلىك بىلەن ئىشقا ئاشۇرۇشقا تۇتۇندى، قۇمنى تىزگىنلەش، كەسپىي ئائىلەرنى يۆلەش بىر دولقۇنغا ئايلىنىپ كەتتى، يەنىلا قايناม - تاشقىنلىق ۋەزىيەت جۇش ئۇرۇپ كەتتى. بەزىلەر ئۇنى «قۇم ئالىمىغا ھاكىم بولدى» دىگەنلەرمۇ بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ تېرىلغۇ يەرلەرنى ئائىلىلەرگە ھۆددە بېرىش مۇناسىۋىتى بىلەن بىكار قالغان تىراكتۇرلارنى توپلاپ، چوڭ يۈلغۇنلۇقتا پايدا - زىيىنىغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان يېزا ئىگىلىك شىركىتى تەشكىللىدى. بۇنىڭغا ئەتراپتىكى يېزا - كەنتلەر ئاۋاز قوشتى. مەتنۇر ھاكىمنىڭ مەقسىدى، بۇ شىركەت ئارقىلىق ھەم «يېشىل سېپىل» سوقۇشنى ئىلگىرىلىتىش، ھەم بەزى كەنت ھەم شەھەردە بىكار لاغايلاپ قالغان كىشىلەرگە ئىش - ئوقەت يولى تېپىپ بېرىش ئىدى. بۇ شىركەتكە نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرى قىزىقىپ قاتناشقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشنىڭ دەماللىققا ئۈنۈمىنى كۆرگىلى بولمايدىغان بولغاچقا، نۇرغۇن كىشىلەر ئىككى - ئۈچ ئاي ئىشلەپ بېقىپلا قول شىلتىپ يېنىپ كەتتى. شىركەت مەغلۇپ بولدى، راستىنى ئېيتقاندا، شۇجى دەسلەپتىلا بۇ شىركەتنى غەلىتە نەرسە ھېس قىلىپ، ئەمەلدە ھېچقانچە قوللىمىغان ئىدى. شىركەت مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن بولسا، بۇنى مەتنۇرنى ئەيىپلەيدىغان، كوكۇلىسىدىن تۇتۇۋالىدىغان دەستەك قىلىۋالدى ... ھەي، قاراڭا، مانا، چىراقلارمۇ يېنىپ كەتتى، ناھىيە بازىرىمۇ بارا - بارا گۈزەللىشىپ كېتىۋاتىدۇ ... كۆرۈۋاتامسىز، قانداق چىرايلىق!...

12. تىك قامەت

دۇرۇست، شەھەر كىچىك بولسىمۇ گۈزەل، يېقىملىق ئىدى. كوچىلاردىكى ئېلېكتىر لامپۇچكىلىرى ئارقا - ئارقىدىن ۋاللىداپ يېنىپ، شەھەر نۇر ئىلكىدە داۋالغۇپ گۈزەللىشىپ كەتتى. چوڭ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى مەجنۇنتال، ئاكاتسىيە يوپۇرماقلىرى لەرزان تەۋرىنىپ ئېلېكتىر نۇرى بىلەن چىرمىشىپ يول ئۈستىگە سايە تاشلايتتى. رادىيو كانايلىرىدىن شات مۇزىكا ئاۋازى ياڭرىدى...

مەن بۇجاڭنىڭ يەنە نىمىدۇر دىيىشىنى ئۈمىت قىلىپ، ئۇنىڭغا ياندىشتىم:

— شۇنداق قىلىپ، ئاخىرى ... ئاخىرى نىمە بولدى؟

— ھازىر بىر نىمە دىيەلمەك تەس. لېكىن، سېرىق قارنىڭ ئۆمرى قانچىلىك بولىدۇ دەيسىز...

بۇجاڭنىڭ گېپى ئاغزىدا قالدى، دەل شۇ مىنۇتتا، مەجنۇنتاللىق يول بويىدىكى ئېرىقتىن بىر قىز بىلەن بىر يىگىت «لىپ» قىلىپ سەكرەپ ئۆتۈپ ئالدىمىزغا چىقىپ

AltunOq

توختىدى.

— سالام، يولداش مۇخبىر!

— خۇش كەپسىز، مۇخبىر يولداش !...

مەن ئۆز كۆزۈمگە ئىشىنەلمەي قالدىم:

— يولداش مەتسايىت، تونۇسايىم ! — دەپ ۋاقىرىۋەتتىم بۇ بىر جۈپ ياشنى تونۇپ.

بىر قىزغىن كۆرۈشتۇق. مەتسايىت خۇشال ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە سەل تارتىناتتى، كۆزلىرى بىر ئاز قىسىلغان بولۇپ، كالپۇكىنىڭ چەتلىرىدە هاياجانلىق كۈلكىسى جىلۋىلىنەتتى. تونۇسايىم بولسا، باشقىچە، مەن ئۈرۈمچى ئايرۇدورۇمىدا كۆرگەن چاغدىكىگە ئوخشاشلا مەغرۇر ئىدى. قەددىنى تىك تۇتۇپ زوقىقا تولغان كۆزلىرى بىلەن بىزگە ئەمەس، كۆپرەك شەھەرنىڭ كەچكى گۈزەللىكىگە، ئۆتكۈنچىلەرگە قاراپ قوياتتى، هېچنىمىنى پەسەنتكە ئىلمىغاندەك بىپەرۋا كۆرۈنەتتى.

مەن مەتسايىتنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— يەنە ئۇچرىشىپ قالدۇق، — دېدىم.

— بىز سىزنى كۈتىۋاتىمىز، — دېدى قىز چىرايلىق ئۇزۇن بويلىرىنى مەن تەرەپكە بۇراپ. قىزنىڭ بويىنىدىكى مەرۋايىت كۆزلۈك يېشىل زۇننار ۋاللىدا چاقناپ كەتتى.

— شۇنداق، بۇنىڭغا ئىشىنىڭ، — دېدى مەتسايىت قىزنىڭ گېپىنى تولۇقلاپ، — كۆرمەمسىز بۇ ئىشنى. ئۈرۈمچىدە ئايرۇپىلان هاۋاغا كۆتىرىلىش بىلەنلا، تونۇسايىم: «ئاپلا، تازىمۇ هاڭۋاقتىلىق قىلىپتىمىز ئەمەسمۇ، مۇخبىر يولداشقا رەھمەت - ھەشقاللا دېگەن گەپنىمۇ قىلماپتىمىز» دېدى. خوتەن ئايرۇدرومىدا ئۈرۈمچى ئايردورۇمىدىكى ھەلىقى دوستىمىز بىزگە تېلېفون بېرىپ، سىزنىڭ تىك ئۇچار ئايرۇپىلان بىلەن يولغا چىققانلىقىڭىزنى، بىر ئىككى كۈن كېچىكىپ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىڭىزنى خەۋەر قىلغان ئىدى. سىزنى ساقلىشىمىزدىكى مەقسەت قۇملۇقتىكى ئۆزىمىزنىڭ بوستانلىقىغا سىزنى تەكلىپ قىلماقچى...

— راستمۇ، بەك ئوبدان گەپ، — دېدىم مەن. تونۇسايىم ئىززەت - ئىكرام بىلەن دېدى:

— تەكلىپ قىلساق، بىزنىڭ مەھەللىگە بارارسىزمۇ؟

— بارىمەن، نېمىشقا بارمايدىكەنمەن.

— بېرىڭ، كۆرۈڭ، — دېدى قىز، — بارمىسىڭىز، ئارماندا قالىسىز. لېكىن، بىزنىڭ مەقسىدىمىز هازىرغىچە نېمە ئىش قىلغانلىقىمىزنى كۆز - كۆز قىلىش ئەمەس، بەلكى سىز، ئالەمنى كېزىپ كەلدۇق، ئەمدى نېمە ئىشلارنى قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىمىزنى دەپ بېرىش.

بىز كۈلۈشۈپ، بۇ گەپنى ماقۇللىدۇق. مەتسايىت دېدى:

— ئۇنداق بولسا ئۆزىمىزنىڭ ماشىنىسى بىلەن ئەتىلا يولغا چىقىمىز، زېرىكىپ قالمىسىڭىز دەپ ئەنسىرىمەك، مەشرەپلەردىن زېرىكىسىڭىز، شاڭخەيدىن سىنئالغۇمۇ ئەپكەلدۇق، قويۇپ بېرىمىز...

— ياخشى، ياخشى، مانا يېڭىلىق دېگەن!

— ئەمسە گەپ شۇ. ئەتە يولغا چىقىمىز.

— ئەتىلىمۇ؟

— ئەلۋەتتە، — دېدى مەتسايىت، — بوۋام قۇرۇلتاينىڭ نەتىجىسى چىققىچە قايتمايمەن، سىلەر كېتىۋېرىڭلار، دەپ ئىجازەت بەردى...

— ئوھو ... مۇنداق دەڭ روزىەت تاغام يەنە ۋەكىل ئىكەن - دە؟

— ئەلۋەتتە...

بىز ئۇلار بىلەن بىللە، ئېلېكتىر نۇرىغا چۆمۈلگەن مەجنۇنتاللىق سالقىن كوچىدا يېرىم سائەتچە سەيلى قىلىپ، ئەتە كۆرۈشى-

دىغان بولۇپ خوشلاشتۇق.

بۇجاڭ مېنى ئىككى قەۋەتلىك بىر مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. مېھمانخانىنىڭ بوستانلىق ھويلىسىدا ۋەكىللەر سەيلى قىلغاچ، ئۈچتىن-تۆتتىن غۇجىكلىشىپ نىمىنىدۇر قىزغىن تالاش-تارتىش قىلىشىۋاتاتتى. بىر ۋەكىللەرنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ 2-قەۋەتكە كۆتۈرۈلدۇق. كۈتۈۋچى ئايال ۋاقىتلىق قونۇپ تۇرۇشقا بولىدىغان بوش ئورۇن ئىزلەپ بىر ھازا ئاۋارە بولغاندىن كېيىن، مېنى بىر ئىشىكتىن كىرىدىغان ئىككى خانىلىق ئازادە ئۆينىڭ تاشقارقى خانىسىغا ئورۇنلاشتۇردى. بۇ يەردە بىر بوش كارۋات، ئۈستەل ۋە ئورۇندۇقلار بار ئىدى.

— خوش، سىزگە يەنە نېمە لازىم؟ — سورىدى بۇجاڭ.

— ھازىرچە ھېچنېمە، ئەتە كۆرۈشەمدۇق.

— ئانداق بولسا سىز ئارام ئېلىڭ، — دىدى ئۇ سائىتىگە قاراپ قويۇپ، — ئەتە چۈشتىن بۇرۇن مەن بىرئاز ئالدىراش، ئېھتىمال سايلام بولۇپ قالارمىكىن، چۈشتىن كېيىن سىزنى ئىزلەيمەن...

بۇجاڭ ياتاقتىن چىقىپ كەتتى.

مەن نەرسە-كېرەكلىرىمنى رەتلىگەچ، ئۇنىڭ مەتنۇر ھاكىم توغرىسىدا دەپ بەرگەن گەپلىرىنى يادىمغا ئالدىم. دەل شۇ پەيتتە، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ يېرىچۇقىدىن بىر كىشىنىڭ:

— ياق، ياق! ئۇچۇق سۆزلىشەيلى، گەپ يۈزدە بەلەن، ئۇسۇل تۈزدە. ئارىمىز ئوچۇق بولسۇن. ھەق ئالمايمەن دىگىنىڭىز نىمىسى؟ بولمىسا، تېخنىكا پونكىتىدىكى خىزمىتىڭىزدىن ئايرىلىپ ماڭىلا كېلىڭ. 80 كوي مائاش ئالىمەن دىدىڭىزما؟ بولىدى مەن 120 كوي بېرەي. ياق دىمىسىڭىز توختىتام تۈزەيمىز. ھازىر ماڭا زۆرۈر بولۇۋاتقىنى سىزنىڭ ئاشۇ ھۈنىرىڭىز، ئاگرونوملىقىڭىز، — دىگەن سۆزى ئاڭلاندى.

— ئۆزلىرىگە مەلۇملۇق، — دىدى قارشى تەرەپ بوغۇق ئاۋازدا، — مەن بولسام دۆلەت كادىرى. 9 كەسىپىي ئائىلىگە تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەتچىلىك قىلىش مېنىڭ ۋەزىپەم. مەتنۇر ھاكىم بۇ ھەقتە ...

— توختاڭ، توختاڭ، — دىدى ھېلىقى كىشى، — ھازىر مەسلىھەتچىلىك بىلەن ئىش تاڭاتمايدۇ. ھۆددە توختىمى تۈزۈش مۇھىم، پايدا-زىيانغا تەڭ ئىگە بولىمىز. ھازىر مەن سىزنىڭ ھۈنىرىڭىزگە مۇھتاج. شۇ سەۋەپتىن نائىلاج 2-نەۋرەمنى يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىغا 3 يىللىق ئوقۇشقا ئەۋەتتىم. يىراقنى كۆزلىمىسەك بولمايدۇ-دە! بىر قولۇمنى ئىككى قىلالماي تۇرغاندا، بۇ ئىشنىڭ ماڭا قانچىلىك ئېغىر كەلگەنلىكىنى ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز. بوپتۇ، ئوقۇپ كەلسۇن. لېكىن، ئۈچ يىلغىچە قاراپ تۇرالمايمەن، سىز مېنى چۈشىنىڭ، قولىمىزدا ئېنىق توختامنامە بولسۇن...

— سىلى ئەتىيازدىن باشلاپ، زىرائەتلەرنى تەكشىمەكچى بولۇۋاتىلىغۇ؟ مەن مۇشۇ ھەقتە...

— بۇ، مەتسايىتنىڭ پىكرى، — دىدى ھېلىقى كىشى، — ئۆزىڭىزگە مەلۇملۇق، بۇ يىل بىز «يۈز مىڭ جىڭ» لىق ئۆتكەلدىن ئۆتتۇق، بەگ ھاجىنىڭكىگە يەتمىسىمۇ، شۇنىڭغا يېتە-قوپا بىر قوتان چارۋىمۇ قىلدۇق، 20 مولۇق باغمۇ مىۋىگە كىردى. ھەپتىدە بىرىم ماشىنا توخۇمىنىمۇ بازارغا ئاپىرىۋاتىمىز. بۇ نەرسىلەر ئەينى چاغدىكى بىر شياۋدۈينىڭ ئومۇمى كىرىمىدىن كەم ئەمەس. لېكىن مەتسايىتنىڭ كاللىسىغا باشقا بىر پىلان كىرىپتۇ، ئۇ ئاشلىقنى تېرىش بىلەن بىللە، مۇھىمى، ئۇزۇن تالالىق پاختىغا مەخسۇسلىشىشىمىز كېرەك، — دەيدۇ. بۇ گەپتە مەنا

بار. ھساپلاپ كۆرسەك، ناۋادا ئۇزۇن تالاـ
لىق پاختا تېرىشتا مەخسۇسلاشىساق، ساپ
كىرىم ئاشلىقتا قارىغاندا ئۈچ ھەسسە ئاشىـ
دىكەن. لېكىن پاختا بازىرى ئىتتىك بولغىنى
بىلەن نازۇك نەرسە، ھالالىلىقنى تەلەپ
قىلىدۇ. تېرىشتىن ـ يىغىشقىچە نۇرغۇن ھۈنەر،
ئەمگەك كېتىدۇ، بۇ ھەقتە تېخى بىر مەسـ
لىھەتكە كېلەلمەيۋاتىمىز. مەن گەپنى ئۇچۇق
ئېيتاي، ناۋادا سىز بىلەن توختام تۈزەلىسەك،
ئالدى بىلەن سىز بىزنىڭ ئۇ يەرنىڭ تۇپرىـ
غىنىڭ زادى نېمە تېرىشقا باپ كېلىدىغانـ
لىغىنى، قىسقىسى، كېلەچىگىنى ئېنىقلاپ بېرىـ
سىز. توختامنامىغا مەتنۇر ھاكىمنى گۇۋا قىلىمىز،
مەن سىزگە مۇئاشىڭىزدىن تاشقىرى ئايمۇـ
ئاي، ھەق تۆلەيمەن، پىلانىمىز ئورۇنلانسا،
ھاسىلاتىمىز ئاشسا، بىر مۇسۇلمان ئادەم،
كەلمىشلىكىڭىزگە ھەرگىز قارا سىنمايمىز،
ئەجرىڭىزنىڭ ھەققىنى كۆرىسىز...

ــ مۇكاپاتى بار دىسىلە.

ــ ئەلۋەتتە.

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، تاشقارقى
ئىشىك «غاچ» قىلىپ ئېچىلىپ، مەن تۇرغان
خانىغا ئىگىز بويلۇق، بومبا ساقاللىق بىر كىشى
بىلەن قۇندۇزدەك قاپ ـ قارا بۇرۇتلىرىنى
يالىماپ ياپ ـ ياشلا ئىككى كىشى كىرىپ
كەلدى.

مەن ئۇلارنىڭ بەستلىك كۆكرىكىدىكى
«ۋەكىل» دىگەن خەت يېزىلغان قىزىل لېنـ
تىنى كۆرۈپ ئىتتىك ئورنۇمدىن تۇردۇم. ئۇـ
لار نىمىگىدۇر ئالدىراۋاتقاندەك قىلاتتى.
شۇڭا، ماڭا «لاپ» قىلىپ قاراپ قويۇشتىـ
دە، ئۇدۇل ئىچكىركى ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى
ياپتى. بىر پەستىن كېيىن، ئۆي ئىچىدىن
ئويۇر ـ تويۇر قىلغان ئاياق ئاۋازلىرى ئاڭـ
لاندى ۋە ئۈچ كىشى بەش بولۇپ، ئۆي
ئىچىدىن ئالدىراپ تالاغا چىقىپ كېتىشتى.

ئىچكىركى ئۆيدىن چىققان ئىككى ئادەم
مېنى ئۆزىگە جەلىپ قىلدى، مەن ئۇلارنى
يان تەرىپىدىن كۆردۈم، بىرى، تەبىئەت
ئاجايىپ سېخىلىق بىلەن ئىككى كىشىلىك
قەددى ـ قامەت، مەزمۇت ئۇستىخان ئاتا قىلـ
غان ئاپـپاق ساقاللىق مويسىپىت كىشى ئىـ
دى؛ يەنە بىرى بولسا، مويسىپىت كىشىنىڭ
دەل يېرىمىغا توغرا كېلىدىغان ئورۇق ئەت،
چىچەك يۈزلۈك كىشى ئىكەن.

«بۇنىسىغۇ جەزمەن ئاگرونوم مىجىت
بولسا كېرەك، ــ دەپ ئويلىدۇم مەن چىـ
چەك يۈزلۈك، ئورۇق ئەت كىشى توغرىسىدا ــ
ئاۋۇ كىشىچۇ، ساقاللىقى. بۇ كىم بولغىيـ
دى، مەتساينىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغانلىغا
قارىغاندا، «يۈز مىڭ جىڭچى» شۇ ئەمەسـ
مىكىن، بايىقى گەپلەر ئاشۇ كىشىنىڭ ئاغزىـ
دىن چىققانمىدۇر ـ ھە؟ ...» كۆڭلۈمدە نۇرـ
غۇن ئالامەتلەرنى سېلىشتۇرۇپ بايىقى ئاقـ
ساقالنى «روزىمەت تاغام مۇشۇ كىشى بولسا
كېرەك» دەپ ھۆكۈم قىلدىم. ئۇنىڭ بىلەن
دىدارلىشىشنى ئۈمىت قىلىپ خىيالغا چۆكۈپ
قاپتىمەن. بىر كەمدە تاشقارقى ئىشىكنىڭ
«غاچ» قىلغان ئاۋازى خىيالىمنى بۆلۋەتتى.
ئىشىكتە بايىقى قامەتلىك ئاقساقال كۆرۈندى.

مەن ھۆرمەت بىلەن ئىتتىك ئورنۇمـ
دىن تۇردۇم. 70 تىن ھالقىغان ئادەمدە
مۇنچىلىك تىك قامەتنىڭ بولۇشى ھەيران
قالارلىق ئىش. بېشىدىكى گۈللۈك دوپپا،
ئۈستىدىكى ياقىسىغا كىر تەگمىگەن ئاق يەكـ
تەك، تۆمۈر رەڭ سارجىدىن تىكىلگەن يېلىڭ
تون، پۇتىدىكى ئارا پاشنىلىق خۇرۇم ئۆتۈك،
يەكتىگى ئۈستىدىن باغلىغان مەللە رەڭ شايى
بەلۋاغ ھەممە كۆكرىگىدە يالتىراپ تۇرغان
قىزىل لېنتا ئۇنىڭغا ئۆزىگە خاس سۆلەت
بېغىشلىغان ئىدى. يۈزلىرى قىپ ـ قىزىل
بولۇپ، يىرىك، ھۆرپىيىپ تۇرغان ئاپـپاق

قاشلىرى ئاستىدىكى بىر جۈپ كۆزى ساددا، لېكىن زىرەكلىك بىلەن يېنىپ تۇراتتى.

ئۇ، ئىشىكتىن كىرىۋېتىپ ماڭا بىر قۇر سەپسالغاندىن كېيىن، ئىچكىرىكى خانىغا قاراپ بىرنەچچە قەدەم ماڭدى - يۇ، - بىردىن توختاپ، يەنە ماڭا قاراپ بۇرۇلدى:

— ئولتۇرسىلا، ئولتۇرۇۋەرسىلە، ئەپەندىم. ئۆزلىرى يىراقتىن كەللىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنداق، ئۈرۈمچىدىن كەلدىم، — دىدىم مەن.

— ئۈرۈمچىدىن؟ — ئاقساقال «ئۈرۈمچى» دىگەن گەپنى ئاڭلاپ، ئويلىنىپ قالدى، — ماۋۇ ئىشنى. ئۈرۈمچى دىدىلىما؟ بىز كۆرمىگەن شەھەر. خوش، مەن بىر نەرسىنى سوراي، ئۇ يەردىمۇ كاڭكا سېتىۋالماق شۇنداق تەسمۇ؟ مەسىلەن، يېڭىسىنى - دە.

بۇ سوئالغا مېنىڭ تەييارلىغىم بولمىغاچقا، نىمە دەپ جاۋاپ بېرىشىمنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدىم.

ئاقساقال دىدى:

— قانداق قىلىدىغان ئىشكىن - تاڭ. چوڭ ئوغلۇم مەتتوختى، ئوتتۇرانچىسى مەتتۇرسۇن قەشقەر، ئۈرۈمچىلەرگىمۇ باردى. ھىچ ئىش چىقىرالمىدى. ئۆتكەن يىل خوتەندىن بىر ماشىنا سېتىۋالغان، ئىشلىتىپ يۈرىمىز. شۇغىنىسى، كونىراق ئىكەن، ئارا كۈندە ئالتە قېتىم ياماپدىغان گەپ. كونا ماشىنا بىلەن بىر تىراكتۇر نىمىگە دال بولىدۇ دەيلا، مەن بۇ توغرىلىق مەتنۇر ھاكىمغا يەنە دىمىسەم بولمىدى. خوپ، ئۆزلىرى ئۈرۈمچىدە نىمىش قىلىلا؟

— مۇخبىر.

— مۇخبىر؟ — ئاقساقال «مۇخبىر» دىگەن سۆزنى تەكرارلاپ، بىر ئورۇندۇقنى تارتىپ ئولتۇردى، ئۇنىڭ سالمىغىدىن ئورۇندۇق غىچىرلاپ كەتتى:

— بىلىمەن، بىلىمەن، ئىككى - ئۈچ يىل بولدى، مۇخبىرلار بىلەنمۇ ئوبدان تونۇش بولۇپ قالدۇق. گېزىتكىمۇ، رادىيوغىمۇ نام - ئەمالىمىزنى چىقاردى. بالايىمۇاقىلارنىڭمۇ سۈرىتى بېسىلدى تېخى! شۇغىنىسى، مۇخبىرلار بىزنى تازا چۈشەنمەيدۇ - دە، ئەتىيازدىكى گەپ كۆزدىكى نەپ بىلەن ئۆلچىنىدۇ، يىل ئاخىرىغا قارايمىز - دە. ئەمما مۇخبىر ئەپەندىلەر ئايدا، ئىككى ئايدا بىر قېتىم مېنى ئىزلەپ:

— ھە، تاغا، ئىشلار قانداق؟ ھاسىلات نىمە؟ — دەپ سورايدۇ. كېيىنكى چاغلاردا مەن ئەتىيازدا گېزىتكە چىقارغانلىرىنى ئۆزلىرىگە كۆرسىتىپ:

— ھاسىلات نىمە بولاتتى، چۈجە چوڭ بولۇۋاتىدۇ، كۈزلۈككە كۆرۈشەيلى، دەيدىغان بولدۇم.

ئاقساقال شۇ گەپنى دەپ ياش يىگىتتەك ھوزۇرلىنىپ كۈلۈپ كەتتى ۋە يەنە ماڭا قاراپ:

— قانداق، دۇرۇست دەپتىمەنمۇ؟ — دىدى.

مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم:

— سىلى روزىمەت تاغامغۇ دەيمەن.

ئاقساقال تەمكىنلىك بىلەن ماڭا قاراپ قويدى:

— بۇنىڭغا خۇدا ئۆزى گۇۋا، ئىنشائاللا روزىمەت ئاخۇن بولىمەن.

مەن ئەڭ قىزىقىۋاتقان بىر ئىشنى، مەتنۇر ھاكىمنى تىلغا ئالدىم:

روزىمەت تاغا، بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا مەتنۇر ھاكىمنىڭ سايلىنىشىدىن ئۈمىت بارمۇ؟

روزىمەت تاغا «يالت» قىلىپ ماڭا بىر قارىۋېلىپ، بىردىنلا ئورۇندۇقنى غاچىرلىتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ئىككى قېشى جۈپلىشىپ، پېشانىسىدا ئوتتۇرا بارماق تەك

قاپارتما پەيدا بولدى، ئىككى قولى بىلەن سارجا تون ئىچىدىكى بەلۋاقنى قىسىپ تۇتۇپ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى، كۆزىدە چوڭقۇر ئىشەنچنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بىر خىل نۇر پارقىراپ كەتتى:

— ئۈمىت، نىمە ئۈمىت! ئۈمىت بولمىسا بىز 497 نەپەر ۋەكىل بۇ يەردە نىمىش قىلىدىغان ئادەم! — ئۇ، گۈس، گۈس دەسسەپ مېنىڭ ئۇدۇلۇمغا كېلىپ توختىدى، — ئاڭلاپ قويۇڭ، بىز جىمى ۋەكىل خىيالىمىزنىڭ تۆگۈچىنى بىر يەرگە جەملەپ گەپنى پىشۇرۇپ قويدۇق. مەتنۇر ھاكىمنى نامزات قىلىپ كۆرسىتەمدۇ. كۆرسەتمەمدۇ، بۇنىڭ بىلەن كارىمىز يوق! بىزگە لازىملىغى ئاشۇ «سايلامساندۇغى»، ھەممە كارامەت شۇنىڭ ئىچىدە. بۈگۈنكى كۈندە ئۇنى بىزدىن كىم تارتىۋالالايدىكەن؟ ئۇخلاپ چۈشى! ئاشۇ «سايلام ساندۇغى» لا بولىدىكەن، مەتنۇر ھاكىم يەنىلا ھاكىم بولىۋېرىدۇ...

*

تەخمىنەن 15 كۈندىن كېيىن مەن ئۈرۈمچىگە قايتماق بولۇپ خوتەن ئايرودرومىغا يېتىپ كەلدىم. ئىش يەنىلا ئوڭىدىن كەلدى. ئايرودرومدا خۇددى مېنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، ھېچ ئويلىمىغان يەردىن پىشقەدەم پروفېسسور ۋە ئالىمجان بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئالىمجان تىنىك ئۇچار ئايروپىلاننىڭ ئىشىگىدە ماڭا قاراپ كۈلۈپ تۇراتتى. مەن پاسسازىر ئايروپىلانىغا بىلەت ئالغىنىمغا قارىماي، ئۇدۇل شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. ئالىمجان قىزغىنلىق بىلەن قولۇمدىن تارتىپ تۇرۇپ:

— مەن بىر نەرسىنى سوراي، چىنىڭ ئېيتىڭە، تۇنسايىم بىلەن مەتسايىت قانداق، روزىمەت تاغام تىمەن تۇرۇپتۇمۇ؟ ھە، چىنىڭ. يورۇقاشنىڭ سۈيىنى باشلاپ كېلەلەپتىمۇ؟ — دىدى.

— ئەلۋەتتە، — دىدىم مەن. ئاندىن پىشقەدەم پروفېسسورنىڭ تەقەززاسىغا جاۋابەن، قۇملۇقتىكى يېشىل مەرۋايىت توغرىسىدا ھىكايە قىلىشقا باشلىدىم...

1984 - يىل، 12 - ئاي، ئۈرۈمچى.

(بېشى 17 - بەتتە)

«قىزىم» نىمە دىگەن يېقىملىق سۆزھە! ئانىسى ئۇنى دائىم شۇنداق چاقىراتتى، دادىسى ئۇنى دائىم شۇنداق ئەركىلىتەتتى.

«قىزىم» دىگەن بۇ سۆزنى مۇشۇ كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاشنى ئۇ قانچىلىك ئارزۇ قىلغان - ھە! ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىنى چۈشەنمىگەنلىكىگە كۆز ياش قىلغان ئىدى، خىزمەتتە توسالغۇغا دۇچ كەلگەندە مەيۈسلەنگەن ئىدى. لېكىن ئۇ ماڭغان يولدىن قايتمىدى، يەنىلا ئۆزىنىڭ جۇددەك ياشلىق باھارىنى خەلقتىن ئىبارەت بۇ مۇنبەت تۇپراققا بېغىشلاش ئىرادىسىدىن قايتمىدى. ئۇ ئاخىرى كىشىلەر قەلبىدىن تېگىشلىك ئورۇن ئالدى.

كەۋسەر كۈلدى. ئۇ ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنگەن ھالدا كۈلدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى بەختلىك كۈلكىسىدىن ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ يۈرىكى جىغىلدايتتى.

ئارزىگۈل بىلال 1961 - يىلى 11 - ئايدا ئاقسۇ شايياردا ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۈرۈمچىدە تۈگەتكەندىن كېيىن، 1979 - يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - ئەدەبىيات فاكولتېتىغا كىرىپ ئوقۇغان. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەرجىمانلار باشقارمىسىدا ئىشلەيدۇ.

«تەبەسسۇم» ئاپتورنىڭ تۇنجى ھىكايىسى.

AltunOq

ئاھ، مېنىڭ خەلقىم!

(داستان)

ئەتە بولماس ئۆز قولۇڭدا ئاچقۇچۇڭ،
ئەل بېشىغا چاچقىن بولسا ئالتۇنۇڭ.
شەيخ سەئدى

ئارسلان

1

شۆھرەت ئالىمگە قىلمايمەن ھەۋەس،
ساڭا شان بېغىشلاش تىلىگىم پەقەت.
ئاھ، نىچۈن تۇتقۇزدى قەلەمنى ماڭا،
تۇتقۇزماي ئالماستەك قېلىچنى قىسمەت.
كارامەت كۆرسەتكەن بولسا ئالەمنىڭ —
سەركەردە ـ شاھلىغىن بېرىپ بىر پۇرسەت.
شۇ تاجنى تاقايتتىم بېشىڭغا خەلقىم
ئايدەك، نە ئاي، پارلاق قۇياشتەك ئەبەت.
ئاتامسەن، ئانامسەن نە ئاتا ـ ئانا،
ئانامغا ئانىسەن، ئاتامغا ئاتا.
شاھلارنىڭ شاھىسەن، ئاھ، مېنىڭ خەلقىم!
زېمىنغا پەرزەنتسەن ھەمدە باشپانا.
ئۆستۈردۈڭ مىليونلاپ ئەۋلاتلارنى سەن،
ئۇلارنىڭ چۈشىدە تاڭدەك يانسەن.
كۆڭلۈڭ كەڭ، ئاسمانىنىڭ كەڭلىكلىردەك،
دۇنيادا ئەڭ بۈيۈك ئاتا ـ ئانىسەن.
شۆھرەتنىڭ سەن ئۆلمەس ئۇلۇق ئەۋلادى
ئانا يەر، ياقۇت يەر مەستانىسى سەن.
ۋەتەن تەقدىرىگە ئۆزەڭ ھۆكۈمران،
قەلبلەر قىبلىسى، ئاستانىسى سەن.
شەرىپىڭ يۇلتۇزلار يۈكسەكلىگىدە،
شەۋكەتلىك شەرقتە قىلسەن جەۋلان.
لاۋۇلداپ قېنىڭدا ئەركىنلىك ئوتى
مىڭ يىللار داۋامى زۇلمەتنى يارغان.
ئىزىڭدىن يارىلىپ كەلمەكتە تارىخ،
ئاچسەن كۆكسىڭدە يوللار كۈن ـ تۈنى.
سەن ئۆتمۈش، سەن تارىخ ۋە سەن كەلگۈسى،
كەلگۈسى ھۆسنىدە گۈلزار گۈلگۈنى.
سەن بىلەن بىرگەۋدە پاكلىق، گۈزەللىك،
ساڭا يار ئادىللىق، ئۇلۇغلۇق ئەبەت.
سەندە بار تۈزىماس ياشلىقىنىڭ روھى،
ئاسماندەك يۈكسەكلىك، يەردەك سەلتەنەت.
سەن ھايات ئۇپۇغىدا بالقىغان قۇياش،
نەزىرىڭ ئۆتكۈردۇر ئاپتاپتەك گويا.
ئىشقىڭدىن تۈندىمۇ ئويغىنار دىللار،
قەھرىڭ ئوت بورانى ۋە گۈلدۈرماما.
مېھرىڭنىڭ ئۇچقۇنى چۈشكەن قايسى دىل
باشقا بىر مېھرگە بېرىلەر بىردەم.
ئاھ، خەلقىم، يولۇڭغا سالمىسۇن سايە

پاجىئە، جاھالەت، قايغۇ، دەرت - ئەلەم.
چېنىمنىڭ قىممىتى سېنى سۆيۈشتە،
سەن بەردىڭ ھاياتلىق ھوقۇقى ماڭا.
سەن بەردىڭ راستچىللىق، ئاق كۆڭۈللۈكنى،
مەن بېرەي ئۆمرۈمنىڭ نۇرىنى ساڭا.
ئاھ خەلقىم، باھارنى يۈرسەن باشلاپ،
تىلەيسەن ئىنسانغا خوشاللىق بەخت.
مەندىكى ھەر نەپەس بىر سەن ئۈچۈندۇر،
يۈرىگىم ساڭا تەخت، قوينۇڭ ماڭا تەخت.
سەن ماڭا دۇنيانىڭ چوڭ مۇكاپاتى،
تارتۇقتۇر بەختىم ۋە تەقدىرىم ساڭا.
دانكودەك① سۇغۇرۇپ يۈرىگىمنى مەن
ئوتىدا يورۇتاي يېلۇڭنى ئانا.

2

مەن ساڭا قانماستىن قارىسام خەلقىم،
كۆپ ئىشنى ئەسلىتەر تونۇش قامىتىڭ.
كۆرۈنەر قىسمەتنىڭ قىلمىشى بىر - بىر،
باتۇرلۇق، بۆلۈنۈش، ئاپەت، ئامىتىڭ.
ئالدىمدا چېكى يوق تارىخ يوللىرى
بىلمىدىم قەيەردىن قەيەرگە بارار.
تۇرانىڭ، تارىمنىڭ تۈزلەڭلىكىدىن
كۆرۈنەر بىر خەلق مەغرۇر، جەڭگىۋار.
ئىزى بار قەدىم تاش قورال دەۋرىدە
ھالقىيدۇ بىر يېرىم مىليون يىلدىنمۇ،
تېپىلدى مەدەنىيەت خارابىلىرى
ئېگىز تاغ، يارلىقتىن، قاقاس چۆلدىنمۇ.
قەدىمي ئادەم ۋە يېڭى ئادەمگە
تەئەللۇق سۆيەكلەر تېپىلدى تالاي.
تېپىلدى تاشلارغا ئايلانغان كاللا،
تاش پىچاق، تاش نەيزە، تاش ئوق ھەممە ياي.
بۇنىڭدىن يەتتە مىڭ يىللار ئىلگىرى،
شۇ خەلق بۇ يەردە تېرىغان ئاشلىق.
يۇڭ ئەدىيال، ئۈكىيلىك تۇماق، كۆن ئۆتۈك،
قاش تېشى، مارجاندا بېزەلگەن ياشلىق.
بىلەتتى ئۇلار ھەم يىپەك ئېلىشنى،
قەدىمي قەۋرىلەر بەك خالىس گۇۋا.
مىس جابدۇق، مىس ئەينەك، تۆمۈر قۇراللار،
كۆمۈلگەن جەسەتكە قىلىنغان ھەمرا.
ھون، ياۋچى، ساك، ئۇيسۇن قەبىلىلىرى
ئەسلى شۇ خەلقنىڭ ئەجدادى قانداش.
ئوخشىشىپ تۇرسىمۇ تىل ۋە ئادىتى
ئۇلار گاھ دۈشمەن، گاھ ئىدى قېرىنداش.
ئالدىدا روران ۋە ئۇرخۇن سېپىلى
تۇرار شۇ ئەل سېپىل تاشلىرى ئارا.
تۇپراققا تامغۇزۇپ كىندىك قېنىنى
كەلگەن ئۇ بالدەك ھۆدۈرۈپ گويا.
ئىزلىرى قالغان تاغ ئوتلاقلىرىدا
يېزىلار، خارابە، شەھەرلەر ئارا.
ئىزلىرى قالغان كۆپ تاش ئابىدىلەر
پۈتۈكلەر، كىتاپلار، گۆھەرلەر ئارا.
كېلىدۇ نامى مۇز ئېقىنلىرىدىن،
كۆك ئورمان، كۆك دالا چۆللەر كۆكسىدىن.
كېلىدۇ ئوردىلار ۋەيرانىسىدىن،
شامالدەك شوخ سۆيۈپ باغلار ھۆسنىدىن.
بۇ ئەل بار زېمىننىڭ تەزكىرىسىدە،
قەدىمي قوشاقتا كۆپ رىۋايەتتە.
باغرىغا بېسىپتۇ ئاسىيانى ئۇ
ئانىغا ئاتالغان پاك مۇھەببەتتە.
دۇنياغا بەردى كۆپ يۇلتۇزنى بۇ ئەل،
تارىخنىڭ ئۇپۇقىدا ئەبەدى پارلار.
نادان ھەم رەھىمسىز يىل ھاكىلىرىدىن
ئۆتكۈزدى ئۇلارنى تۇلپار، زۇلپىقار.
ئۇلار كۆپ يېزىقنى ئەيلىدى كەشىپ،
كۆپ باسما قېلىپنى ياسىدى نەپىس.
شۇ يېزىق بېسىلغان توپ - توپ كىتاپلار
قالدۇردى قانچىلاپ كۆكۈلدە نەقىش.
قۇدرەتتە ۋاقىتنىڭ يوقتۇر تەڭدىشى،
ھاياتلىق، مەۋجۇدات ئۇنىڭ جىلۋىسى.

① دانكو— ئۆز يۈرىگىنى مەشئەل قىلىپ، قاراڭغۇلۇقنى يورۇتۇپ يول ئاچقان، ئەپسانىۋي قەھرىمان.

ھېكمەتتە ئەقلىنى قىلدىۇ خىرە،
ئالەمنى يېڭىلار ئۇنىڭ سىلىجىشى.
ئەگىشىپ ۋاقىتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە،
قان ـ لايدىن بېشىنى كۆتەردى بۇ ئەل.
ئېيت، يوللار شاھىدى قەدىمىي قۇياش
سەپەرگە تۆلەندى قانچىلىك بەدەل؟
تىڭشاپ ئېيتىدىكى ھېكايىلەرنى،
چېكمەن قەدىمىي ھىسلار دەردىنى.
شۇ ئەلنىڭ ئەۋلادى، سەن ئۆزەڭ خەلقىم،
بىلىسەن مۇھەببەت ـ نەپرەت قەدرىنى.
سەن مەنسۇپ زېمىنگە، ئىنسانىيەتكە،
سەندە بار ۋىجداننىڭ مۇقەددەسلىگى.
يۈرىگىڭ ئادالەت، ھەقنىڭ ۋەتىنى،
سەندە بار مەقسەتنىڭ يېمىرىلمەسلىگى.

*

ئويلايمەن تىكىلىپ ساڭا مەن خەلقىم،
چىكەڭنىڭ قورۇقى قېلىچ ئىزىمۇ؟
قەلبىڭدە ئىشەنچىڭنىڭ، ئۈمىتىڭنىڭ ئوتى،
كۆزلىرىڭ جىلۋىسى ۋىجدان سۆزىمۇ؟
كۆز ئېچىپ بىر ئوغۇل چۈشكەندە يەرگە،
يەر ئانا «ئەر ـ قۇت» دەپ كۈلۈپ كېتەرمىش.
يەر دەپ ئەر ئات مىنسە قېلىچ ئوينىتىپ،
يولىغا پاك قىزلار گۈللەر تۆكەرمىش.
مەن باقسام سەن ياشاپ كەلگەن بۇ يەرگە،
سېھىرلىك سۈرەتلەر بولار نامايان.
جەنۇپتا كوئىنلۇن كۆككە سىر ئېيتار،
قاشتېشى جۇلاسى رەڭدار ئوت ياققان.
تەڭرى تاغ ئايرىيدۇ شىمال، جەنۇپنى،
زەر، ئۇران، رادىغا غەزنە بۇ ماكان.
دۇنيانىڭ ئۆگزىسى پامىر تاغلىرى
كوئېنلۇن ۋە تەڭرى تېغىنى چاتقان.
بۇ ئۈچ تاغ ئارىسى تارىم ئويمىنى،
بۇندا بار تىلسىملىق يۇرت تەكلىماكان.
بۇ چۆلنىڭ چېتىگە تەتىللا يايغان
زۇمرەتتەك ساناقسىز چوڭ ـ كىچىك بوستان.

قوشۇلغاچ بېھساپ تاغ ئېقىنلىرى،
تارىم دەرياسىدا گۆكىرەر قىيان.
غەرپتىن ـ شەرققە چاپار بۇ دەريا،
ئايغى لوپنۇرنىڭ كۆلىگە مېھمان.
بۇ يۇرتنىڭ مەشرىقى شىمال يېقىدا
ئالتۇنلار دۆۋىلەنگەن ئالتاي تېغى بار.
تەڭرىتاغ ھەم ئالتاي تاغلىرى ئىچرە
يالتىرار ئۈچ قىرلىق ئويمانلىق جۇڭغار.
ئويماندا مەرۋايىت شېغىللىق گوبى،
ئەتراپى كەشتىدەك بوستان ۋە يايلاق.
ئاستىدا دېڭىزدەك قاينار يەر يېغى،
قاراماي داڭقىغا تونۇش ھەممە ياق.
جەملىنىپ ئېقىنلار ئاق دولقۇن ئاتار
ئېرتىش دەرياسى قوينىغا تولۇپ.
شىمالىي ئوكيانغا قۇيۇلار ئېرتىش،
قۇتۇپنىڭ مۇزىنى ئېرىتەدەك بولۇپ.
شىمالىي قېتىغا تەڭرى تېغىنىڭ
گۈل چاچار ئىلىنىڭ سۈيى شاقىراپ.
شۆھرەتلىك شۇ تاغنىڭ ئوڭ، سول يېقىدا
چايقىلار سايرام ھەم باغراش پاقىراپ.
بۇ يۇرتتا ئېكىنزار دورار دېڭىزنى،
چارۋا سان تالىشار يۇلتۇزلار بىلەن.
شەھەرلەر ھاياتى قاينار تاشقىنلاپ،
خۇشپۇراق تارقىتار مېۋە، گۈلچىمەن.
بۇ يۇرتقا ئاسماندىن قۇت ياغار ئىمىش،
سانالغاچ ئاق كۆككۈل بولۇش ئەزگۈ ئىش.
داسقىنى كەڭلىك بىر يوسۇن بۇ يەردە،
ئۆزۈلمەس توي، بەيگە، ئوغلاق تارتىشىش.
چوڭ دېڭىز ئىكەنمىش قەدىمدا بۇ جاي،
پەردەك ئاق دولقۇن ئۇسۇل ئوينىغان.
مەڭگۈلۈك مۇز بېسىپ ياتقان بۇ تاغلار
بوستانلىق قىرغاقمىش ھايات قاينىغان.
شېغىل، قۇم، لاتقا ۋە قىيا تاش ئىمىش
ھازىرقى سايلىق، قۇم، گوبى دۇنياسى.
ھۆكۈرەر، ۋاقىرار ئىمىشكەن تاشقىن
چىقىرىپ پىغان ۋە كۈلكە ساداسى.

دېڭىز ۋە قاش ئارا توشۇيدىكەنمىش
شاماللار مۇھەببەت بايانلىرىنى.
پارلاتقان جەننەتمىش بۇ دېڭىز، قىرغاق،
ئەجداتلار ئۆمرىنىڭ جاھانلىرىنى.
بەختنى كۆپ بەرمەس ۋاپاسىز تەقدىر
كېيىنچە كۆرسەتكەن تىلسىملىق ھۈنەر،
كۆك تىرەپ جەنۇپتا ھىمالايا تاغ
يامغۇرسىز چۆل بولۇپ قۇرۇپتۇ بۇ يەر.
پايانسىز ئۈزۈمزار — تەكلىك ماكانمۇ
مازاردەك بارخانلىق قۇملۇق بولۇپتۇ.
تاشلارنىڭ تەپتىدىن ئوت يانغان ئىمىش
قىرغاقلار كۆيۈك تاغ بولۇپ كۆيۈپتۇ.
مىسىر قەقنۇسى ① كېلىپ كۆيۈپ ۋە
يالقۇنتاغ ئوتىدا ئىمىش تۆرەلگەن.
بۇ تاغۇ-تاشتىكى گۈلرەڭ قىزىللىق
شۇ ئۆلمەس قۇش قېنى ئىمىش تۆكۈلگەن
ئۆلگەنمىش دېڭىزمۇ، باغمۇ ئادەمدەك،
كۆپىيىپ زېمىننىڭ قەۋرىلىك تۈسى.
ئاھ خەلقىم، كەتمەپسەن شۇندىمۇ تۈگەپ
قوغداپتۇ ھاياتنى قان-تېرىڭ كۈچى.
ئېرىپتۇ ئەجرىڭدىن تەسىرلىنىپ بەك،
مۇز تاغلار يۈرىگى ئاقتۇزۇپ دەريا.
يامراپتۇ تاغ-چۆلگە باغۇ-بوستانلار،
ئورمانلار، كۆك قەلئە، ياپ-يېشىل دۇنيا.
بۇلۇتلار پەردىسىنى مەن ئېچىپ پات-پات،
قارايمەن تاغ-دەريا سەلتەنەتىگە.
تۈتەكلەر ئىچىدە چاقنايدۇ شەپەق
بۈركۈتلەر قونۇدۇ تاغلار تەختىگە.
ئاسمانغا كۆتىرەر تەڭرى كۆلىنى
بوغدانىڭ ئاق چاچلىق باشلىرى ئەبەت.
بۇ ياقۇت دۇنياسى، ئالماس دۇنياسى،
كارامەت كۆرسەتەر بۇندا تەبىئەت.

قۇياشقا ئەڭ يېقىن بۇ چوققا — تاغلار،
بۇ ئاپتاپ ۋەتىنى، شەپەق ئۆلكىسى.
بۇ يەردىن ئۆتەر ئاي، يۇلتۇز يولىمۇ
بۇلۇتنىڭ كۆز يېشى، چاقماق كۈلكىسى.
تۈندە كۈن ئۇخلىسا چوققىلار ئارا
ئاي قوپۇپ تۈنەيدۇ بېقىپ شۇ يەرگە،
ھەر سەھەر زەر چاچقۇ چاچىدۇ قۇياش،
شۇ يەردىن قوزغىلىپ ئۇلۇق سەپەرگە.
ئاي، كۈننىڭ بۇ شۇنداق سۆيگەن ماكانى،
قالدۇرار ئۇلار سۇ، مۇزدا قىياپەت.
ھەر تامچە شەبنەمدە جىلمىيىشى بار،
ياڭرار ھەر دولقۇندا ناخشىسى ھەيۋەت.
ئىنسانغا كۆكتىن ئوت ئوغۇرلاپ بېرىپ
پرومىتى② جازاغا تارتىلغان چاغدا؛
تەڭرىتاغ كۆزىدىن بۇلدۇقلىغان ياش
بۇ يۇمشاق كۆڭۈلگە قوياشمۇ ھەغدا؛
تەڭرىتاغ مەڭزىدىن ئاققان دەرياغا
پرومىتى ھىلىمۇ قارار ئۇرۇپ باش.
كاۋكازدا زەنجىربەند خادا تاشقا ئۇ،
قۇزغۇنلار چوقۇشىغا بەرمەكتە بەرداش.
كۆز سېلىپ دەۋرانلار مەنزىللىرىگە
پەلەككە يېقىنلاپ قىلىمەن خىتاپ:
كوئېنلۇن، ئالتاي ۋە تەڭرى تاغلىرى
مىسلى ئۈچ قامۇس، ئۈچ تارىخي كىتاپ.
تارىم ۋە ئېرتىش، ئېلى ئېقىنى
نۇر ئاققان، جان سۈيى ئاققان ئۈچ دەريا.
ئەلگە سۈت بەرگۈچى يۇرتنى سۇغۇرۇپ،
ئۆركەشلەر مىللەتنىڭ قەلبىدىن گويا.
يۇلتۇزلار مەڭزىنى سىلار چوققىلار،
سۆيۈشۈپ ئاقىدۇ بۇلۇت ۋە دەريا.
بەرقۇتىمۇ، تاۋارمۇ تاغلار كۆينىگى
تاغ-دەريا ئۈستىگە قونغان كۆك دۇنيا.

① قەقنۇس — مىسىر ئەپسانىلىرىدىكى بىر خىل قۇش بولۇپ، مىسىردىكى قۇياش ئىلاھى رانىڭ روھى ئىمىش، بۇ قۇش ھەر بەشيۈز يىلدا مىسىرغا قايتىپ، ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ، كۈلدىن قايتا تۇغۇلارمىش.

② پرومىتى — قەدىمي گىرىك ئەپسانىلىرىدىكى قەھرىمان. ئۇ ئىنسانلار ئۈچۈن ئىلاھى ئوت ئوغرىلىغانلىقتىن، كاپكاز تاغلىرىدىكى خادا تاشقا زەنجىر بەنت قىلىنغان، قۇزغۇنلارغا ئۇنىڭ يۈرەك-باغرىنى چوقۇلاش بۇيرۇلغانىمىش.

سىلەردە بار قانچە سۆلەت، تەنتەنە،
ئېھتىرام ئاق چوقىا، زەنجىر تاغلىرىم.
سىلەردە بار قانچە بايلىق گۈزەللىك،
مۇبارەك كۆك قىرغاق، گۈلگۈن باغلىرىم.
سىلەر ھەم مىللەتنىڭ كۈمۈش بۆشۈگى
ھەم ئالتۇن ئوردىسى گۆھەر دىيارى.
ھەم تۇققان ئانىسى، باققان ئاتىسى،
ھەم ئۆلمەس ئۈمىدى، يۈرەك خۇمارى.
مىسلى زور خەزىنىسەن، ئاھ مېنىڭ خەلقىم،
ئالتۇنتاغ تۇرۇدۇ ئالقىنىڭ ئارا.
يۆلىنىپ تەڭرىتاغ، كۈئېنلۇنغا سەن،
ھاياتىي داستانلار يازسەن گويا.
كەلگەچكە خۇي-پەيلىڭ شۇ تاغ-دەريادىن،
ئەركىنلىك، چىنلىقنى سۆيمەك ساڭا خاس.
گۈزەللىك سېھرىنى قىلسەن ئىجات
ئۆرنىڭگە ئىجتىھات، ماھارەت قۇرداش.
ئاھ، يىپەك يولىدىن بۇرۇن كۆپ زامان،
بۇ يەردىن جىق يوللار تارىغان ھەر يان.
بوغدانىڭ شىمالىي يېقىنى بىر يول
كەڭ يەنسەي ۋادىسى بىلەن باغلىغان.
ئۇلىغان بىر «تۆمۈر يولى» تۇرپاننى
چۇ، تالاس، سىر، ئامۇ دەريالىرىغا.
بۇ سودا مەدىنىيەت يوللىرى بويلاپ
ياماشقان ئەجدات پەن قىيالىرىغا.
بۇ يەردە يولىمۇ، تۇرغان يېڭىلاپ،
ھاياتنى يېڭىلاپ تۇرغۇچى دۇنيا.
شۇ يەردىن ئېچىلىپ يىپەك يولى ھەم
شەرقنى، غەربنى قىلغان مەھلىيا.
«تۆگە — چۆل كېمىسى» دىگەن ھەق ماقال،
يول ئېچىش ئۈدۈم تۆگە كارۋانلىرىغا.
لوككىلار بوۋىلار ئۈچۈن بولۇپ ئۆي،
نى قان-تەر ئاققان چۆل بارخانلىرىغا.
بۇ يولغا سىڭگەن كۆپ يىغا ھەم كۈلكە،
سىڭگەن كۆپ ئارزۇ ۋە ئۈمىت شولىسى.
بۇ يولغا تەۋە كۆپ رىۋايەتلەر بار،
ئۇلۇغلۇق، يېڭىشنى سۆزلەر تولىسى.

بۇ يولنىڭ قۇملىرى ئۆۋۈلغان سۆڭەك،
چېڭىدا كۆپ قىسمەت نەيرىڭى — كەچمىش.
ئەجداتلار ئىزلىرى ياتار ئىرمىشىپ،
روھلىرى چىرمىشىپ بەزمىلەر ئەتمىش.
بۇ يولنىڭ يىراقتا سوزۇلىشىدا
ئالەمنىڭ سىرىنى ئىزدىنىشلەر بار.
بۇ يولنىڭ داۋانلار ھالقىشلىرىدا،
كۆك يارغان پەللىگە ئىنتىلىشلەر بار.
بۇ يولنىڭ ئېقىنغا ئوخشاشلىغىدا،
دۇنياغا يۈرۈشلەر، تەلپۈنۈشلەر بار.
بۇ يولمۇ ھاياتتەك ئەگمىلەرگە باي،
قىسمەتتەك ئېگىز-پەس ھەممە بىقارار.
قارىساڭ بۇ يولدا كۆرۈنەر گويا
سودىگەر كارۋىنى، رەڭلەر دولقۇنى.
تىڭشىساڭ قۇلاقتا ئاڭلىنار گويا
كۆچۈشلەر، يۈرۈشلەر جەڭلەر شاۋقۇنى.
بۇ يولدىن چاڭئەنگە بارسا تۇلپارلار،
كېلەتتى خۇنەننىڭ خۇشپۇراق چېيى.
كارۋانلار پۈتمىدىن سىڭگەن بۇ يولغا
ئوتتۇرا تۈزلەڭنىڭ توپىسى-چېڭى.
ئەجداتلار جۈرئىتى ئۆتكۈزدى ھەتتا
خەتەرلىك پامىردىن يىپەك يولىنى.
ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقىغىمۇ
ئۇلىدى ئەقىل ھەم يۈرەك يولىنى.
شۇ يولدا قاتنىدى ئالىم، سودىگەر
ھىندىستان، يۇنان، رىم، مىسىرغا راۋان.
جەھلەنگەن كۆپ سۇدەك جەھلەندى بۇندا!
كۆپ دۆلەت ياراتقان ئىقتىسات، ئېرپان.

3

قارايمەن زەر زەنجىر ئاسقان ئۈپۈققا،
دەريالار ئاسماندىن چۈشەر ھۆكىرەپ.
بىلمەيمەن بۇلۇتتەك لەيلىگەن ئىسلار
قەدىمىي جەڭگاھتىن چىقامدۇ تۈتەپ.
ئورماندا شاخلارغا ئورنىغان توپا

AltunOq

يۇرۇشلەر توزۇتقان چاڭلارمىدۇ يا ؟
گۈكىرەك شاۋقۇندىن ھۈجۈمچىلارنىڭ
«قوۋ!» دىگەن ئۇرانى ئاڭلىنارمۇ- يا ؟
تۆتەكتەك تەۋرىگەن باغۇ-بوستاندا
ئاشىقلار ئەۋلادى بارمىدۇ يۈرگەن ؟
كوئىنلۇن، تەڭرىتاغ سەلتەنەتىدە
باتۇرلار قامىتى بارمىدۇ كۈلگەن ؟
ئەل نامى ۋىجداننى ئەيلەركەن ۋەتەن
شەرەپىنىڭ نۇرىغا پاك دىللار ماكان.
بۇ يەردە چاقناتتى كۆزنى جاسارەت
بويسۇنماس جان بولغاچ تەنگە ھۆكۈمران.
قىلىچلار، قىلىچلار كەتمىدى سۇنۇپ،
تۇلپارلار پۇتىدىن ئۆچمىدى چاقماق.
يىقىلىپ قالمىدىڭ خورلۇقلاردىمۇ
قانۇندۇر تۇن ئۆتسە يورۇق تاڭ ئاتماق.
ئاھ، ئۇزۇن ئۆمرۈڭنىڭ ھەر بىر يىپىدا
بار تالاي ئەسلىمە، خىيال، پۇشايمان.
مومىلار كۆز يېشى، بوۋىلار زارى،
ئەسىرلىك ئارزۇلار كۆتەرگەن ئىسيان.
بار ئەزگۈ نىيەتنى پاكلىغان چاقماق،
ئىرادەڭ سىنالغان گۈكىرەك بوران.
بار تاغدەك سەپ تۈزۈپ، دەرىيادەك ئاقساڭ،
كۆپ گۈلدۈرمامىلار توۋلىغان ئۇران.
بار تالاي ئىپتىخار، غورۇر نىشانى،
ئۆچكەن چوغ گۈلخانلار، توختىغان قىيان،
بار تالاي خوشاللىق، ئۈمىت بەرگۈچى
قۇرۇماس دەريالار، تۈگىمەس ۋولقان...
ئۆتىرۈشكە مەس بولغىن دىمەيمەن سىنى،
ئاز مەندە قەدىمي جەڭگىۋۇ ھەۋەس.
ئىلگىرىلە، ئىراسلار ۋارىسى بولۇپ،
نەچچە مىڭ يىل ئىرپان ياراتماقمۇ تەس.
لوپنۇر ھەم ئۆتەكەن ئاۋات بولۇشتىن
باتۇرخان قۇدرەتكە تولغانغا قەدەر،
تىلىڭدا ئىلىپبە يارالغان چاغدىن
ئۆزەڭنىڭ خانلىغى بولغانغا قەدەر؛
كۈنەستە تېپىلغان مىس ھەيكەللەردىن
يەنسەيدە تېپىلغان مەڭگۈ تاشقىچە،
ئاتىللا، بۇغراخان يۈرۈشلىرىدىن
مەھمۇت ۋە يۈسۈپلەر كىتاپ ياپقىچە.
نەچچە مىڭ يىللىق بۇ تۆھپىلەر شەنى
سۆزلىگەن، يازغانغا بولمايدۇ ئادا.
باتۇر ھەم ئاتىللا، بۇغرا ئۈچ پىلانىت
مىڭ يىللاپ دۇنيادىن بولمايدۇ جۇدا.
جەڭگاھلار — شان-شۆھرەت بېرىش سەھنىسى
جەڭگاھلار — باتۇرلۇق قەبرىستانلىغى.
كۆمۈلەر قەۋرىستان، كۆمۈلمەيدۇ شان،
نۇر ئالار نەسىللەر گۈلىستانلىغى.
ئاخىرقى مەنزىلگاھ ئەمەستۇر ساڭا
قەدىمي خارابە، شان مەدىنيەت.
لېكىن تىل، قىياپەت، مىجەز ۋە ئادەت،
يۈكسەلمەس ئۇنى ھۆل قىلماستىن پەقەت.
ئەجداتلار ئىزىدىن كەلمەكتە ئەۋلات
تىزىلىپ دولقۇندەك، تاغدەك قاتارى.
بولماس ھەم بۇ ئەۋلات ئالدىڭدا خىجىل
ئەي قەدىم يۇرت، قەدىم ئىرپان باھارى.

*

ئاھ خەلقىم بەستىڭگە قارىسام چۈشەر
باللىق چاغدىكى ناخشىلار ئەسكە.
ناخشىلار يېشىمنى سۈرتكەن قانچە رەت،
ناخشىدا چوڭ بولدۇم تولىمۇ تەستە.
ئاھاڭىڭ ئانىلىق ئەللىيى، كۈيى،
ئاۋازىڭ ئاتىلىق ياڭراق ئىلتىجا.
بورانلىق دەريالار شاۋقۇنى ناخشاڭ
تۈيغۇلار ئىسيانى ئەيلىنەر جاكا.
ناخشاڭنى تووۋلايدۇ شاقىراتمىلار
يۇز غۇلاچ قىيادىن دولقۇن دۇملاپ.
ناخشاڭدىن ئويغىنار ئۇيقۇلۇق تاغلار،
دېڭىزلار ئۇيقۇنى قۇياشنى قوغلاپ.
سەن شۇنداق ناخشىدا تۆرەلگەن ئىدىڭ
شامالدىن، سۇدىن ۋە قۇشتىن كۈي ئېلىپ.
پارلىغان داللار، يېشىل ياپراقلار

ئۆگەتكەن ياشاشنى ئالتۇن ساز چېلىپ.
نەچچە مىڭ ئەۋلاتلار كەلدى ئاشۇنداق
ئالمىشىپ ئىز بېسىپ، ناخشاڭنى توۋلاپ.
دىيارنىڭ تىنىقى ناخشاڭغا ئۇدار،
ياشايسەن دىيارنىڭ تەقدىرىن ئويلاپ.
ناخشىلار سازىڭغا سېھىرلەنگەنمۇ
پىقىرار ئۇسۇلچى، تەۋرەر ھەر تەرەپ.
يۈرەكنى ئوينىتار ئۇيغۇر ئۇسۇلى،
كۆي، ئۇسۇل كەلتۈرگەن ساڭا كۆپ شەرەپ،
يىغىدىن ناخشىلار تۈزگەن چېغىڭ بار،
بەزىدە ناخشىنى يىغا قىلغان ھەم.
ئاشۇنداق يارالغان ئون ئىككى مۇقام،
خوشاللىق كۆي بېرىپ، مۇڭ بېرىپ ئەلەم.
تاغ تىڭشار مۇقامنى ئويچان ئولتۇرۇپ،
دەريالار جۆر بولار شاۋقۇن كۆتىرىپ.
تۇمانلار تىزىلىپ ساما ئوينىشار،
بويلاپ تاغ - دەريانى كۆيگە كەلتۈرۈپ.
كۆرۈنەر مۇقامنىڭ سىرى كەينىدە
كۆرمىگ يىل بۇرۇنقى جەمىيەت خىرە.
ئايلاندى ئاسىيا يەر شارى بىلەن
كۆپ ئەسىر مۇقامنىڭ دولقۇنى ئىچرە.
يۈرىگىڭ رىتىمى تۈزگەن شۇ مۇقام،
بېغىشلار جانلارغا خىسلەتلىك قانات.
بار ياشلىق جەزبىسى غەيىۈرلىكىڭدا
ھىكمەتنى بېرىدۇ جىسمىڭغا تالانت.
ھۆسنىڭدە ھاياتنىڭ كۆركەملىگى بار
ئەقىدەڭ، جۈرئىتىڭ، غەيرىتىڭ داستان.
تەرىڭدىن يارىلار نېمەت دۇنياسى
پەم ۋە پەن چىرىغىڭ، سەن يۈۋاش ئىشچان.
ھاياتقا زوقىڭ كۆپ، ئۆزەڭ تىرىشقاق،
ماگمىلار مەۋجىدە قۇدرىتىڭ ئايان.
ئۆزگە خەلق بىلەن سەن ئىناق چىقىشقاق،
كۆز سالار دوستانە مېھرىڭگە جاھان.
تىلىڭدىن بۇلبۇللار ئۆگەنگەن زۇۋان،
ئەقلىڭدىن كەشپىيات ئاچىدۇ جامال.
قېلىچىڭ بىسىدا يالتىرار ئەرلىك،
دىتىڭدىن ھۈنەرلەر تاپىدۇ كامال.
كۆلىمۇ، ئوردىمۇ چىقار قولۇڭدىن
پەقىرمۇ، سۇلتانمۇ، ساڭا تايىنار.
سېنىڭ شان - شەرىپىڭ، قۇدرىتىڭ ئۈچۈن
زېمىن تاغ - دەريادىن ياسىدى مۇنار.
خەق دەيدۇ قۇياشسىز قۇرۇيدۇ ھايات،
مەن دەيمەن ئەقىلگە بۇ سۆز ئەمدى يات.
قۇياشسىز قالسا خەلق ياسار قۇياشنى،
خەلقسىز تۈگەيدۇ ئالەمدە ھايات.

4

مېنىڭ شان - شەۋكىتىم سەندىن كېلىدۇ،
ئاھ خەلقىم، غەپلەتكە پاتۇرمىغىن ھېچ.
يىقىلسام يۆلىگىن، توپامنى قېقىپ،
ئاتلانسام جەڭگە، بەر قولۇمغا قىلىچ
ئويغىتار كۆكسۈمدە شېرىن ئىلھاملار
سەن بەرگەن غورۇر ۋە ھىسلار دولقۇنى.
خەتەرلىك دۇنيادىمۇ قوغلاشتىم سېنى،
تۇر بەرگەچ ئاتىلىق قەلبىڭ يالقۇنى.
شۇ غالجىر يىللارنى ئالسا ئېسىگە،
دەرت بىلەن ئېڭىلمەس كىمنىڭمۇ بېشى؟
پەرزەنتلەر قانلىرى يۇسا تاغلارنى،
دەريادا قاينىغان ئانىلار يېشى.
شۇ يىللار مىللەتنىڭ پاجىئەسىنى
كۆرگەنمەن ئوتىدا پانى دوزاقنىڭ.
ياۋايى قىرغىنغا تىقماقتى ئەلنى
غەرىزى بىر توپ شۇم قارا قوساقنىڭ.
شۇ يىللار يامرىغان ئاپەت ئىللەتى،
ئويلىسام ھىلىمۇ قىينىلار ۋىجدان.
ئۆيۈشۈش تۇرۇپمۇ قەدىم بايرىغىڭ
بۆلۈنۈش، كوچىلاش ئەدىگەن يامان.
نادانلىق، قالاقلىق چالۋاقىغان بەك،
يۈزسىزلىك، شۇملۇقتا ھازىرلاپ زېمىن.
پەنگە ۋە تارىخقا كامايغان ھەۋەس

مىللى ئاڭ دىللاردا ئويغانمىغاچ چىن.
ئالدىمدا شۇ يىللار مەنتىقلىرى
ۋە ھەر خىل ئاقىۋەت كۆرسەتتى جامال.
ئۇنتۇلماس پاجىئە، قانلىق ساۋاقلار،
ساۋاقلار چىقاردى جاۋاپ ۋە سوئال:
ئالداشقا ئۇستىدۇر ئىككى يۈزلىمە،
ياخشىنى تۈيدۇرماي چىشلەر ھىجايغاق.
غالچى بەك كۆتىرەر تەختىراۋاننى،
بولغاچقا ئۇنىڭغا ئۆزىمۇ چىقماق.
خۇسۇسلۇق يۈگەلسە مىللەت تونىغا،
مىللەتنى غاجايدۇ ھەممىدىن يامان،
مىڭ يىللاپ سۆزلەنگەن تۇرۇۋېمۇ ئەخلاق
نىمىشقا دىللارغا بولماس ھۆكۈمران؟
نىمىشقا زىيالى ئاز بىزدە شۇنچە؟
نىمىشقا زىيالى كۆتىرەلمەس قەد؟
نىمىشقا ئەسىرلەپ ئۇلار يولىغا
دوزاقنىڭ ئوتىدىن ئۆتۈش بولدى شەرت؟
ياۋايى ياۋۇزلار زىيالىغا ئۆچ،
زىيالى چىرىغى ئەل تەقدىرىنىڭ.
زىيالى بولمىسا نەدە ئىلمۇ-پەن،
زىيالى گۈلتاجى مىللەت ئەقلىنىڭ.
ئۇلارسىز ئىنقىلاپ غەلىبە قىلالماس،
ئۇلارسىز جەمئىيەت قايتار ئارقىغا.
ئىنسانلار ئەقلىنى جەملەپ زىيالى
توغرى يول كۆرسىتەر تارىخ چاقىغا.
نىمىشقا ئاقمايدۇ ئوچۇق-يورۇقلۇق؟
نىمىشقا تېپىلماس تۈز گەپ ھىچقاچان؟
رەڭۋازلىق، خوشامەت بازارلىق نىچۈن
رەزىللىك، گالۋاڭلىق سۈرۈدۇ دەۋران؟
ئىلمۇ-پەن ئەھلىنىڭ ئورنى قايسى چاغ
ئەمەلدار ئورنىدىن بولار يۇقۇرى؟
مەنسەپتىن ئاشار پەن قىممىتى قاچان،
ئالتۇندا ياسالماي ئېشەك ئوقۇرى؟
ئالماسلار ئەخلەتكە كۆمۈلمەس قاچان،
گۆھەرلەر تاشلانماس تاشلاردا چىقىپ.

ئوقۇش ئۆز قەدرىنى تاپىدۇ قاچان،
نادانلار ئۈستىگە دانالار چىقىپ؟
نىمىشقا بۇلبۇلنى قوغلاپ كىشلەر،
دورامچۇق توتىنى ئەتىۋالايدۇ؟
ساختىپەز مەنسەپتە ئامەتلىك نىچۈن،
ناقابىل قابىلنى ئىتتەك تالايدۇ؟
نىمىشقا پاكلارنى پالاكەت باسار،
بىئەقىل ھۆرمەتتە، ئەقىللىقلار خار؟
ئىتتىدار دوزاقنىڭ تۆتىرىغىمۇ يا،
نىمىشقا تالانتنى يەر ئاسان يۇتار؟
نىمىشقا ۋىجدانلىق شىر يۈرەكلەرنى
سولتەكلەر ئوقلىرى ئوڭاي تېشەر بەك؟
نىمىشقا دەپسەندە بولار ئادالەت،
تاجدارنى ئوينىتىپ شەرمەندە كەمەك؟①
تالانتقا ھەسەتخور بەدنىيەت ئۆچمەن
بۇ — دىلدا ۋىجداننىڭ تەختىسىزلىگى.
تالانتلىق ئادەمنىڭ گۇم قىلىنمىغى
يۇرت دادى، مىللەتنىڭ بەختسىزلىگى.
ئالىملار بولمىسا نەدە پەن-ئىلىم،
راكىتا، ئالەمنىڭ كېمىلىرى ھەم.
پەيلاسوپ يوق دىمەك-يوق پەلسەپە ۋە
قانۇنلار يەكۈنى، مەسلەكلىك ئادەم.
سەنئەتتە كۆڭۈلنى ئاچماققۇ ئوبدان،
سەنئەتچى تىللانسا بولمامدۇ يامان.
مىللەتتە بولمىسا شائىر، يازغۇچى،
يازما مەدەنىيەت بولماس ھىچقاچان.
بەزىلەر كۆزىگە سەنئەت باغلىرى
كۆرۈنەر مەنسەپنىڭ شوتا بازارى.
مەتبەنى، سەھنىنى ئالار چاڭگاللاپ،
ئۆزىگە تىكلەشكە شۆھرەت مۇنارى.
راست بولار يالغاننى تەكرارلىسا دەپ،
تېرىدۇ ئېغۋانى، چاپلايدۇ بۆھتان.
ئۆرلىگەچ ئۆزلىرى خوشامەت بىلەن
خوشامەت ئەھلىنى يۆلەر تىكىپ جان.
مەنسەپكە بۆلغىتار نومۇس-ئارنى،

① كەمەك — جەڭنىدىكى ھىلىگەر، ئەييار.

شۇڭلاشقا قەسلەشتە كۆپتۇر چارە-ئەپ.
كىر يۈرەك ئىچىگە تولغان مىكىرلەر
چىقىشىدىن چىقىرار دەمدە قىيامەت.
خارلايدۇ تالانتنى تىرىكلىكدە،
ماختايدۇ ئۆلگەندىن كېيىنلا قەۋەت.
نامىنى تۇغ قىلىپ كۆتىرىپ يۈرۈپ،
ئىزلەيدۇ ئۆزىگە مەرتىۋە، شۆھرەت.
دوستىنى شۇتا قىپ چىقىپ ئۆگزىگە،
شوتىنى تېپىدۇ تۈۋى يوق ھاڭغا.
ئۆزىنى ئازاپتىن قۇتقازغۇچىنىڭ
ئاغزىنى-بۇرنىنى بويايدۇ قانغا.
ۋاپادىن خەۋەردار بىر ئىت ياخشىدۇر،
ياخشىلىق بىلمىگەن ئادەمدىن ھامان.
غالجىر ۋە تۆھمەتخور ئادىمى قاۋان،
چىدىماس تۇرمىسا دايىم يالاپ قان.
ئاھ خەلقىم، نەپرەتلىك باقتىڭ ئەزەلدىن،
قوش يۈزلۈك ئادەمخور مەكسەپ ئەھلىگە.
ئېھتىرام ئەيلەيسەن پەرزەنتلىرىڭگە،
سېنى دەپ يولۇققان شۇملار قەھرىگە.
ھوممىيىپ تىترەيسەن، لەنەت ياغدۇرۇپ،
ھوقۇق، پۇل، شۆھرەتنى تالاشقانلارغا.
تۆرلەر جامىنى تىشقۇزۇۋېتىپ —
چاچرىتقان قان-ياشنى يالاشقانلارغا.
ئاھ خەلقىم، كۆزۈڭدە تەۋرەر مۇز ۋە ئوت،
كۆكسۈڭدىن ياڭرايدۇ ئۈنلۈك ئىلتىجا:
بۇ ناچار ئىللەتنى كۆيدۈر كۈل قىلىپ،
قېنى سەن چاقماقلىق، ئەي گۈلدۈرماما...

5

ئەسلىمە دۇنياسى ئۆتتى ئالدىمدىن،
كۆرۈندى ئاپەتنىڭ تاپقىنى زاۋال.
كۆرۈندى ھاياتنىڭ يېڭى ئېقىمى،
كۆرۈندى پۈتلاشقان لوجى ۋە داشقال.
سۆكەي شۇ جەمئىيەت ئىللەتلىرىنى،
سۆككىنىم خەلقىمگە كۆيدۈرگىنىم جان.
دېگى بار دەپ كۈندىن زېرىكىدۇ كىم،
ئالتۇن تاڭ يۈزىگە قىنماس چاڭ-توزان:
ۋىجدانىغا نامراتلار بار تېخى، خەلقىم،
ۋە بەزى ئادەمنىڭ ئەقلى گۇمانلىق.
ئۆزىنى ئۇلار بەك ئەقىللىق سانار،
پىكرى تار كاززاپقا خاستۇر بۇ قىلىق.
يۇرتۋازلىق ۋابادەك يۈرىدۇ يامراپ،
شىپاغا نەدىدۇر لوقمانى ھېكىم.
مەزھەپلەر مەكسەپنى قىلىدۇ يۆلەك،
پۇخرانى قۇربانلىق ئەيلەيدۇ لېكىن.
بارتېخى يالغانچى قارا قىساقلار
قىپاللىق، دۆتلۈكتىن جان جاق تويۇدۇ.
بىر ئاتا بالىسى بولغانغا باقماي
بىرىنىڭ كۆزىنى بىرى ئويۇدۇ.
تىللار بىر - بىرىنىڭ نىيەتلىرىنى،
نىشان بىر تۇرسىمۇ قىلماي ئېتىراپ.
ئۆزى قان يۇتۇشقا رازى ھەتتاكى
تىلەشچىن دوستىنا قايغۇ-ئىزتىراپ.
تونۇماس ھەتتا ئۆز ئاتىسىنىمۇ
كىم بولسا بولمامدۇ يوق ھېچ چاتىغى.
ئاھ خەلقىم، زاتىنى ئۆگەت ئۇلارغا
نەسلىنى تونۇيدۇ ھايۋانلار چېغى.
ئىشلىتىپ ئېلىپلا قېرىندىشىنى
«پەم بىلەن ئالدىدىم» دەپ ئويلار تېخى.
يۈزى يوق بولۇشنى تالانت ھېساپلار،
ئانىسى كۆكسىدە توپ ئوينار تېخى.
ئۆزىنى ئالدايدۇ ئۆزى زوقلىنىپ،
دەشنام يەپ لاپ ئۇرار بەش نان يېدىم دەپ.
يېتىپ خەق ئاستىدا دەيدۇ: ئۇلۇغمەن
دادىنى بالىسى مىنسە يوق ھېچگەپ.
بىلمىسىز نەپىرلار ئابرويغا ئامراق،
قىلىغى كۆڭۈلنى ئاينىتقۇدەك زاڭ،
زاڭدۇركى، بولغاندەك چوشقا ناخشىچى
ۋە ئېشەك سەللىگە سالغىنىدەك چاڭ،
سۆزلەشنى خالىماس ئانا تىلىنى،
ئۆزىنىڭ بەك بىلەس، كىكەشلەيدۇ سەت.

چەت تىلىدىن بىلەر بىر - ئىككى ئاتالغۇ،
قىستۇرسا كىرەرمىش سۆزىگە سۆلەت.
پۇشمانمۇ قىلىدۇ بەزەن خورسىنىپ
چەت مىللەت بولسىچۇ مېنىڭ ئاتام دەپ.
ئەسلىدە بولمىسا ئاڭ، ۋىجدان، غۇرۇر
چىن ئىنسان بولماق تەس ئۆزگەرتىپ نەسەپ.
بىلىمسىز كاج سۆيمەس بىلىملىكلەرنى،
نادانلار نادانىنى ماختار زوقلىنىپ.
چۈنكى زەر قەدرىگە يېتىدۇ زەرگەر،
ھايۋان ئۆز خىلىدا ياشار توپلىنىپ.
ئەقىل - پەن، ئەخلاقتىن كېلەر توغرىلىق،
ھەسەتتىن، سۇيىقەستتىن ياغار پالاكەت.
بىر سۆز بار: ناداندىن ھايۋان ياخشى، دەپ
ئەۋلىيا بەلگىسى بىلىم، پاراسەت.
ئاھ خەلقىم، مەرىپەت گۈللىنەر مەڭگۈ،
قايتمايدۇ باشلانغۇچ دەۋرگە جاھان.
ياۋايى بولۇشقا زوقمەن ئەمەسمىز،
سەن ئىجات ئەھلىنى قەدىرلە ھامان.
ئەيىپكە ئۇچرىسۇن دۆتلۈك، نادانلىق،
ياخشىلىق قىلىشقا ئىنسانىنى باشلا.
ياخشىلىق قايتسا خېيىپ يامانلىققىمۇ
ئويغىنىش يولىغا يامانىنى باشلا.
يېتىدۇ بىر قۇيغۇن قىرىق ئادەمگە
ئىككى ئىت تالىشار بىر تال سۆڭەكنى.
ئادەمنىڭ شەكلىنى بەرمىگىن ئىتقا
ئىنسانىي ۋاپاغا تولدۇر يۈرەكنى.
قىرىلىش بولمىسۇن مەقسەپ، مال ئۈچۈن،
كۆپەيسۇن ئەلنى دەپ ياشىغۇچىلار.
چاقماقتەك تېز ئۆتەر ۋاقت ۋە ئۆمۈر
ئۆلمەيدۇ ئەلگە يول باشلىغۇچىلار.
نەپسىگە ئامراقلار قابىل بولالماس
ئەلگە نەپ بېرىشتە ئادەم قىممىتى.
ۋاز كېچەر مەرت شەخس پايدا، شۆھرەتتىن
باشقىلار غېمىنى يېيىش ئادىتى.
ئاقىلدىن ئۆزگىگە بەرمىگىن مەقسەپ،
ئالىملار دۆلەتكە قوشۇدۇ چىراي.

نادانلار ئايرىلماس ئاقنى - قارىنى،
كۆڭلىدە ئۆزگىگە قالدۇرمايدۇ جاي.
ئەسلىنى، زاتىنى ئۇلۇغلىمايدۇ
ئىزدەنمەس سەن ئۈچۈن تۇتۇشقا ھوقۇق.
سېنى زور ئىشلاردا ئويلىمىغانىنىڭ
نىمىسى ئادەمكەن، ھەيكەلغۇ قۇرۇق.
بولمايدۇ قەلبىڭنى ھاقارەتلەشكە،
ئەل قەلبى مۇقەددەس كەئبە ھەر قاچان.
ئالداشقا بولمايدۇ خەلقنى زادى،
ئالدىغان بولىدۇ يەر بىلەن يەكسان.
روشەندۇر كىم ھەق، كىم ناھەق ئۆزەڭگە
خەلقنىڭ ۋىجدانى ئادىل تارازا.
تارىخ سوت، سەن سوتچى قىلىسەن ھۆكۈم
قايسىسى خىيانەت، قايسىسى ۋاپا.
ھېچ كىشى ياشالماس ئالەم بىلەن تەڭ،
توپىغا يەم بولۇپ كېتىدۇ ئادەم.
كېرەكتۇر بىر ساڭا تەقدىرنى باغلاش،
سەن ئۈچۈن ئىشلەشلا غەنىمەت ھەردەم.
تارىخنىڭ قانۇنى مەڭگۈ نوپۇزلۇق:
يامانلار يوق بولار، ياخشىلار قالار.
يەر شارى ئايلىنىپ تۇرسا سەن ھايات،
مەن ساڭا، تىلەيمەن ئۆمۈر، گۈلباھار.
مەن خىيال — ئويۇڭغا قوشاي ھەمىشە
ھەممە ئوي، ئارزۇيۇم تىلىگىمنى ھەم.
مەن سېنى سۆيگەنگە قىلاي ياخشىلىق،
ياۋىڭغا سالاي دەرت، ئازاپ دەممۇ - دەم.
پەزىلەت ئىنسانغا قوشار يۈكسەكلىك،
كەمتەرلىك، كەڭ قوساق بەرگىن ئادەمگە.
يوقاتقىن غەيۋەتنى، تۆھمەت، ئىغۋانى،
ھەقىقەت مەنزىلى تەختتۇر ئالەمگە.
دوستىنى كۆرەلمەي غىڭشىسا دوستلار
پۇرسەتتە، جۈرئەتتە دۈشمەن ئاشىدۇ.
تارقاقلىق، سۇغچىلىق باسسا دوستلارنى
ياۋ ئايرىپ بىر - بىرلەپ تۇتۇپ ئاسىدۇ.
دوستلارنى ئۈم قىل، ياۋ ئالالمايدۇ ئۆچ
ئەكسىچە چۈشەر ئۆز بېشىغا ئەلەم.

AltunOq

ئالتۇن، كۈچ، تاجۇ-تەخت كىلەر ئۆملۈكتىن
يوقىلار ھىجران ۋە تارلىق، پىتنە، غەم.
يۇرتۋازلىق قەبىلە كىسىلى ئەسلى،
باشلانغۇچ ئۇرۇقداش دەۋرىدىن قالغان.
مەزھەپكە فېئودال سازلىغى مەنبە
ئۇلار بار پاجىئە، تەپرىق بار ھامان.
بەزىدە تارقاقسەن قوم كەبى خەلقىم،
قوم بولۇپ چېچىلىپ يۈرمەكلىك يامان.
قۇملارنى ئۇچۇرۇپ، كۆچۈرۈپ كۆمەر
بوستاننى، شەھەرنى تىنىمسىز بوران.
جەم قىلىپ ئىش قىلسا قوم سېمونت بولار
پۈتەر خىش-سېمونتتا يېشىل باغ، شەھەر.
يېشىللىق ئۇزارتار دۇنيا ئۆمرىنى،
جامال قوش جاھانغا سەن شامۇ-سەھەر.

*

مەن ساڭا قارىسام، ئاھ مېنىڭ خەلقىم،
ئويغىنار مۇقەددەس ئۈمىتلەر تالاي.
ئويغىنار ئۇنتۇلغان چۈشلەر تۇيغۇسى،
يۈز ئاچار ئىستىقبال بولۇپ تولۇن ئاي.
مەن سەندىن ئۈگەنگەن دەسلەپكى تىلنى،
كۆزۈمدە چاقنىغان تۇنجى سۈرەت سەن.
ھاۋادەك سىڭگەندۇر دىمىمگە مېھرىڭ
قەلبىمدە مەڭگۈلۈك چىن مۇھەببەتسەن.
تېنىمگە ئوت كەتكەن كۆز ئۇچقۇنىڭدىن
دىلىمگە كىرگۈزسەڭ سەن يورۇق دۇنيا.
قۇلۇڭغا تەككەندە قۇلۇم تىترىگەن
ئىشقىڭنىڭ چاقمىغى سوققاندەك گويا.
شۇ سەبى چېغىمدىن باشلاپ يادلىدىم
ئەرتە - كەچ مۇبارەك نامىڭنى تويماي.
قايغۇ ھەم شاتلىغىڭ، سۆيگۈ - نەپرىتىڭ
شۇ نامدا ئالدى ياش يۈرىگىمدىن جاي.
سەن ماڭا بىرىسەن پارلاق چۈشلەرنى
سۆيگۈڭنىڭ سېھرىدىن تىترەر ھاياجان.
تىنىغىڭ ھۆرلۈكنىڭ شامىلى گويا،
يەلپۈسە ئاراملىق ئالىدۇ بۇ جان.
ئەرزىمەس خەلقتىن ئۆزگە ھېچنىمە،
يىغلىماق، كۈلمىگىم ئۈچۈن دۇنيادا،
بىرەلەر مەڭگۈلۈك قىممەتنى نىمە
كۆيمىگىم، ئۆلمىگىم ئۈچۈن دۇنيادا.
سەن ئەرلىك ئاتىسى، سۆيگۈ ئانىسى،
خەلققە مەنسۇپتۇر ئەبەدى ياشاش.
دۇنيادا ھەر نەرسە ئۆزگىرەر تەھقىق،
ئۆزگەرمەس ئاق سۈتىڭ، مېھرىڭ ھامان ياش.
ئاي چىراي ئالغانمۇ تۈنلىرى چۈشۈپ،
كۈن چىراي ئالغانمۇ كۈندۈزى كۆرۈپ.
گۈزەلسەن، دېگىنمۇ بار لېكىن خەلقىم،
يورۇغلۇق يولۇڭدا چاقىرار كۈلۈپ.
دۇنيانىڭ ئىگىسى خەلق ئەزەلدىن،
يەر تىترەر سىلكىنسەڭ، تاغ بولۇر گۇمران.
يول ئاچار سەن ئۈچۈن گۈلدۈرمامىلار،
ئاھ تارتساڭ ئاھلىرىڭ بولىدۇ بوران.
كۆزۈڭنىڭ جىلۋىسى تۇغار كۈمۈش تاڭ.
تىنىغىڭ قىممىتى مىسلى بىر جاھان.
ئۆرلەيسەن بۈيۈكلۈك چەكسىزلىگىگە،
بەستىڭنى دەمدۇ بىر تۆۋرىگى ئاسمان.
كاتتىلىق باتۇرلۇق ئالامىتىنى
نامايەن قىلىدۇ پىشانەڭ نۇرى.
ئانا يەر گۆھىرى چاقناق سەن بىلەن،
سەن ۋاقت ئوغلى، سەن تارىخ غۇرۇرى.
تۇغىڭدا ھەقىقەت غالىپلىغى بار،
يولۇڭدا سۆيگۈنىڭ ۋاپا - پاكلىغى.
ئىزىڭدا مىڭ ئەسىر مەزمۇنلىرى بار،
ئىشىڭدا كۆڭۈلنىڭ سۈتتەك ئاقلىغى.
تارىخىڭ بۇ ئانا ئاسىيامىزنىڭ
تەقدىرى جەملەنگەن ئابىدە گويا.
تۆھپەڭنىڭ ئالدىدا ئاسمان پەس كېلۇر،
پەزىلەت جىلۋىسى چاچىدۇ زىيا.
بولسىمۇ نامراتلىق، ھاقارەت ئېغىر
كۆتىرىپ كەلدىڭسەن كەتمەي مۈكچىيىپ.
مەن چېكى بولاي شۇ ئاياقلىرىڭنىڭ
زۇلمەتلەر ئۈستىدىن ئۆتسەڭ كۈچىيىپ.
كەچمىشىڭ كۈلپەتلىك، سەلتەنەتلىك ھەم،

تەقدىرىڭ، كەلگۈسىڭ ھەممىدىن قىممەت.
بىلىمىڭ، ھاياتىڭ، شانىڭ كونىرار
كونارماس سەندىكى ياشلىق مۇھەببەت.
سەندە بار نىجاتلىق شادىيانىسى،
سەن بىلەن تاپىدۇ چەكسىزلىك ئۆمۈر.
سەن چىققىن ئىلغار ئەل يۈكسەكلىكىگە،
تارقىسۇن كۈلكەڭدىن ئاي - يۇلتۇزغا نۇر.
مەزمۇنىڭ موللىقىنى تاپىدۇ ئەجىر،
تارىخىي سىناقتىن قانلىق ۋە ئوتلۇق.
ئالدىڭدا يوللارنىڭ ئەڭ شۆھرەتلىكى،
ئىلگىرىلە، بۇ مۇشكۈل سەپىرىڭ قۇتلۇق.
پەخىرىڭگە يۈكسەكلىك شەرىپى تىلەي،
پىكرىڭگە دەريالار ئوينىقىلىقىنى.
ھىسسىڭغا چاقماقلار، سەزگۈرلىكىڭگە
تىلەيمەن يۇلتۇزلار ئويغاقلىقىنى.
تىنىقىڭ كۆكلەمنىڭ ھىدىنى چاچسۇن،
تولسۇن گۈل، ئاپتاپقا ھايات گۈلزارى.
جىسمىڭغا تىلەيمەن ساھىپقىرانلىق،
مىڭ يىلدىن يېشىلسۇن دىللار خۇمارى.
تارىخنىڭ ئاچ يېڭى پەللىرىنى
يۈكسەككە يۈكسەل، ئەي باتۇر ئاتىجان.
ۋە بۈركۈت قانىتى بەرگىن ماڭا تېز،
كۆك يېرىپ سەن ئۈچۈن كۆتىرەي چۇقان.
نۇرۇڭدىن چېكىنسۇن قاراڭغۇلۇقلار،
تىلەيدۇ بەختىڭنى ئانا يەر - ئاسمان.
ئۇپۇقتىن ئاچىدۇ ئالتۇن ئىشىكلەر
كېپىنەك تون كىيىپ ياقۇت چىراي تاڭ.

6

يۈرگەندە قوينۇڭنى ئارىلاپ، خەلقىم،
ياشىرار يۈرىكىم ھۆسنىڭگە تويۇپ.
سۆيۈملۈك شۇدەملەر چىقامدۇ ئەستىن
يەر سېنى سۆيگەننى تۇرۇمەن تۇيۇپ.
ھەر بارسام ئالدىڭغا كۈتىسەن خەلقىم،
ھەر سەھەر كۈن مېنى كۈتۈپ ئالغاندەك.
توۋلايسەن «ئوغلۇم!» دەپ ئۇلۇغ ئۈنىڭدە
تۈمەنىڭ تەمبۇرنى بىراق چالغاندەك.
سەن كۆزۈم راھىتى، ئۆمرۈم قۇۋۋانچى،
سەن كۆڭۈل كۆكىدە بىر ھەسەن - ھۈسەن.
سەن قۇياش، كۈلكەڭدۇر تولۇن ئاي چۈشى،
تىنىقىڭ تەگسىلا چۆل بولۇر گۈلشەن.
مەن ئەزگۈ خىيالغا پاتىمەن پات - پات،
ئۆتكەنكى شەرەپلەر بولۇپ دىلغا يات.
ئۆتمۈشىڭ قىسسىسى ئىچىگە سىڭگەن
كۆپ غەملىك چاقىرىقلار، كۆپ ئوتلۇق پەريات.
سېنى بىر ئويلىماق ماڭا مىڭ لەززەت،
ھىسسىڭ بار، شولاڭ بار يىغا، كۈلكەمدە.
قايتۇراي ئانىلىق مېھرىڭنى ئانا،
سەن بەختۇ — دۆلىتىم كۆڭۈل مۈلكىمدە.
سەن ئۈچۈن ئۇنتۇيمەن ماختاش - شۆھرەتنى
قەلبىمنى سۆيگۈڭنىڭ ئازاۋى ئېزىپ.
بولسىدى ئىمكانىم كۈيلىسەم سېنى،
روھىڭدەك گۈزەل، پاك داستانلار يېزىپ.
مەن سىزدىم سايەڭنى،
مەغرۇر بېشىڭغا
گۆھەر تاج ئەمەس، بىر گۈلتاج كىيگۈزۈپ.
بۇ تاجغا ئورالغان ھەر گۈل - غۇنچىنى
ئارزۇغا، شاتلىققا مۇڭغا چۆمگۈزۈپ.
پورەكلەر يۈرىكىم جىلۋىسى گويا
نوتا - شاخ ئەقلىنىڭ تىمسالى گويا.
شەبنەملەر ئېچىنىش ياشلىرى سۈزۈك،
غۇنچىلار ئۈمىدىنىڭ جامالى گويا.
بىلىمەن، بۇ ساڭا نالايىق سوغا،
خىسلىتىڭ ئىزھارى كەلمەس قولۇمدىن.
سەندىكى جەسۇرلۇق، پاراسەت، غۇرۇر
ۋە غايە ئەپكەلدى مېنى يولۇڭدىن.
مەقسىدىم، تاجىڭغا قوشۇش زەررە نۇر
ئايرىلىپ قالماسلىق تۈپىڭدىن ئەبەت.
مىليونلار قەلبىنى بىرلەشتۈرسەن.
ھىكمەتلىك قولۇڭنى تەككۈزۈپ پەقەت...
كەتسەم كەچ ئۇيقىغا ئويلاپ سېنى مەن،

سىغىنىپ كۆرۈمەن تاغدا ئويغىنىپ.
خۇمارمەن سەن ھۆسۈن بەرگەن ۋەتەنگە
چاقنايدۇ تاغ ھەيۋەت، دەريا تولغىنىپ.
ئاي ۋە كۈن جىلۋىسى جانلارغا ئارام،
ساناقسىز ئەستىلىك بولىدۇ سىرداش.
دولقۇندا ئاسماننى ئۇرغاندا دەريا
كۆزلىرىم تورلىشار ھىس بولۇپ مۇڭداش.
ئالمىلىق باغلاردا قىزلار كۈلكىسى،
توقايدا، گۈلشەندە بۇلبۇل چاڭىلدار.
چاقنار سۈس جىلۋىدە چۆل بوستانلىرى،
مۆلدۈرلەر بۇلاقلار، مارال لار مارار.
يىراقتا مىچىتلەر قۇببىسى سۈرلۈك،
شەھەرلەر نۇرلارغا بۆلىنىپ ياتار.
گۈللەرنىڭ تىنىقى ئۇرۇلار يۈزگە،
شەرقنىڭ ئۇپۇغى بولسا لالىزار.
خان تەڭرى ئۈستىگە چىقسا كۈن كۈلۈپ.
چايقىلار ئالدىدا تەڭرىكۆل سۈيى.
دىلنى مەس قىلار بۇ ئىلھاملىق يۇرتتا
خەلقىم سەن ياراتقان مۇقامنىڭ كۈيى.

1984 - يىل، ماي ، ئۈرۈمچى

(پوۋېست)

ئابدۇللا ساۋۇت

بوۋاينىڭ ۋەسىيىتى

كىچىك ۋە تار پەنجىرىنىڭ يىرىقلىرىدىن شوڭغۇپ كىرگەن ئاي شولىسى ئىسلىشىپ قارىيىپ كەتكەن كامىرنىڭ تېمىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. كامىر ئىچىدىكى تىنجىق، بەدبوي پۇراق دەستىدىن نەپەس ئېلىشمۇ ئىنتايىن قىيىن ئىدى. پىت بىلەن بۈرگىمۇ كىشىگە ئارام بەرمەيتتى. ئىشىكنىڭ ئۇدۇلىدىكى تام تۈۋىدە ياتقان بوۋاي بەدەنلىرىنى توختىماي قاشلاپ تۇرۇپ يېڭى ھەمرايىغا ئۆز كەچمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى.

شۇ كۈنى بازار كاسات ئىكەن. قوزا چۈشكىچە خېرىدار كۈتۈپ تۇردۇق، بىر ئادەممۇ ئوتۇن نەچچە پۇل، دەپ سورىمىدى، قوساق ئاچ، ھاۋا بولسا بارغانسېرى قىزىپ كېتىۋاتاتتى، بىر چاغدا كوچىنىڭ بېشىدا قىيا - چىيا كۆتۈرۈلۈپ، خەقلەر قېچىشقا باشلىدى، نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى ئۇقالماي، ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە ھارۋىنى تارتتۇق، ئاسماندىن چۈشكەندەك يېنىمىزدا ئىككى چېرىك پەيدا بولدى.

— ماڭ، تارت ھارۋىنى! — دېدى بىرسى ئالدىمىزغا دىۋەيلەپ كېلىپ.

— غوجام، رەھىم قىلسىلا! — ئوغلۇم بىلەن ئىككىمىز چېرىكلەرگە يېلىندۇق، — بىز سەھرادىن كەلدۇق، بىزگە ئۇۋال قىلمىسىلا...

— تارت دېگەندىكىن تارت! — دېدى چېرىكلەر ئەلپازنى بۇزۇپ.

— نەگە؟

ئوغلۇم بىر قەدەم سىلجىپ ئالدىغا چىقتى.

— نەگە بولاتتى، سەيسىگە! — چېرىكلەرنىڭ ياشراقى مىلتىقىنىڭ پايىنىگى بىلەن ئوغ-

لىۇەـنىڭ گەجگىسىگە بىرنى ئۇردى، — ھۇ ... ئاناڭـنى ... ھارۋاڭـنى تارت، سەيسىگە ئىشـلەيسەن!

ئوغلۇم قولىدىكى ئاغامـچىنى تاشـلاپ چېرىككە ئېتىلدى، مەن بېشىمىزغا چـوڭراق بالا - قازانىڭ كېلىپ قېلىشـىدىن ئەنسىرەپ ئەتراپقا قارىدىم. بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ، بىزنى قۇتقۇزۇۋالـىدىغان ئادەم يوق ئىدى. چېرىكلەر بۇلاپ - تالىغان نەرسىلىرىنى كۆتىرىشىپ، تۇ-تۇلغان ئادەملەرنى ئالدىغا سېلىپ كېتىشىۋاتاتتى، مەن چېرىكلەر بىلەن يومىداقلىشىپ ئېلىشىۋاتـقان ئوغلۇمنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشتىم، بولمىدى. ئوغلۇم بىر چېرىكنى ئاستىغا بېسىپ مەيدى-سىگە ئىختاپ تۇرۇپ مۇش بىلەن بىر نەچـچىنى سالدى. يەنە بىر چېرىك ئاغـزىدىكى قانىنى سۈرتـۈۋېتىپ ئوغلۇمنىڭ ئـۈسـتىگە يۇـپۇرۇلدى.

— بولدى! — دىـدىم مەن ۋاقىراپ، — ئۆزىمىزگە ئـۆزىمىز بالا - قازا تېپىۋالمايلى، قوپ، كېتىمىز ... — مەن ئوغلۇمنىڭ قولىدىن تارتىۋاتاتتىم، «قارس» قىلىپ تەككەن قامچا زەربىدىن دەلدۈگۈنۈپ يىقىلدىم. ئۈستى - بې-شىمغا تاراسلاپ قامچا تېگىۋەردى. ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم. ھوشۇمـغا كەلـسەم مۇشۇ كامېردا يېتىپتىمەن، مانا، ئارىدىن بىر يىل ئۆتـۈپ كەتتى، ئوغلۇمنىڭ نەدىلىگىنى بىلمەيـمەن، بۇ يىل ئۇ 23 ياشقا تـولدى، ئۇمۇ خـۇددى سەندەك بەستلىك، كـۈچلۈك يىگىت بولغان ئىدى. ھەر جايدا بولسا خۇدا ئۇنى سالامەت قىلسۇن...

بوۋاي سۆزدىن توختىدى، ئۇنىڭ نە-پىسى قىسىلاتتى، پـۇشۇلداپ ئۇيان - بۇيان ئۆرىلەتتى، بەدەنلىرىنى قاشلىغانـدا «كارت - كارت» قىلىپ چىققان ئاۋاز كامېر ئىچىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى، بوۋاي خىلە-غىچە ئىنجىقـلاپ تولغىنىپ يەنە جىم بولۇپ قالدى.

بىركەمـدە بىلىنەر - بىلىنمەس، سۇس خورەك ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەنجانباي بوۋاي-نىڭ ئۇيقىغا كەتكەنلىكىنى بىلىپ تۈرمە ھوي-لىسىدىن ئاڭلىنىۋاتقان تومۇزغا، چېكەتكىلەر-نىڭ چىرىـلدىـغان ئاۋازىـغا قۇلاق سېلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ...

خوراز تۇنجى قېتىم چىللىغاندا ئەنجان-باي چېگىش خىياللاردىن ئويـغىنىپ پەنـجىرىگە قارىدى، پەنـجىرىدىن شۇڭغۇپ كىر-گەن ئاقۇش يـورۇقلۇق تاڭ ئېتىۋاتـقانلىقىـدىن بەلـگە بېرەتـتى، بوۋاي بـۈرگـىلەرنىڭ چېقىشىدىنمۇ، ياكى خورازنىڭ چىللىشىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ كەتتى ۋە بېشىنى كۆتىرىپ تـېخىچە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ھەمرايىغا قارىدى.

— ئۇخلىمىدىڭمۇ، ئوغلۇم؟

— ئۇيقۇم كەلمىدى، — دىدى ئەنجانباي بوۋايـغا قاراپ، — بۇ يەردە پىت بـۈرگىگە يەم بولۇپ كېتىدىغان ئوخشايمىز، تاغا.

بوۋاي جاۋاپ بەرمەي ئەنجانباينىڭ قېشىغا يېقىن سۈرۈلدى. تاڭ شەپىقى چـۈشۈپ تۇر-غان پەنـجىرىـگە ئۇزاق تىكـلىگەندىن كېيىن ئەنجانبايغا دىدى:

— پەممىچە، جىگىرىڭ بار يىگىت ئوخـشايسەن. بىر كېچە - كۈندۈزدىن بۇيان ھېچـنىمە يىمىدىڭ. يا ئۇخلىمىدىڭ. تۆمۈردەك جېنىڭ بار ئىـكەن، — بوۋاي سـۆزلەۋېـتىپ ئەنجانبايـنىڭ دولـىسىغا قولىنى قويـدى، — ئۆزەڭ توغرىلىق بىر نىمە دەپ بەرمىدىڭغۇ؟

— دىگۈچىلىكى يوق تاغا.

— مەندىن يوشۇرما، بىرەر سەۋەپ بولـمىسا بۇ دوزاققا كىرىپ قالامـتىڭ؟ دىگىنە، كىمنىڭ ئوغلىسەن، يۇرتۇڭ نەدە؟

ئەنجانباي سوكـۇتكە چـۆمـۈپ ئۇزاق

ئۇيلاندى، ئۇيچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ بوۋايغا ئېيتماقچى بولغان سۆزلىرىنى كۆز ئۆڭىدىن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى ...

ئوپال بەگلىرىنىڭ زۇلمى دەستىدىن ئۆز يۇرتىدا ياشاشقا ئامالسىز قالغان باقىباي بىلەن توختى ئايىم يۇرتتىن چىقىپ كەتتى، ئۇلار چۆللەرنى كېزىپ، تاغ - داۋانلارنى ئېشىپ مىڭ بىر مۇشەققەتتە ئەنجانغا باردى. جۇمە باي يول ئۈستىدە تۇغۇلغان ئىدى، ئىككى يىل ئۆتكەندە توختى ئايىم يەنە بىر ئوغۇل تۇغدى، باقىباي مۇساپىرچىلىق تۇرمۇشىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن بۇ ئوغلىغا «ئەنجانباي» دەپ ئىسىم قويدى. يىللار ئۆتتى، يۇرت مۇھەببىتى، ئۇرۇق - تۇققان، قەۋمى - قېرىنداشلىرىنىڭ مېھرى ئۇلارنى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىشكە ئۈندەيتتى. 1922 - يىلى ئۇلار ئاخىرى يۇرتىغا قاراپ سەپەر قىلدى، باقىباي بىر تۆگىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ياغاچ كاجۇۋا بېكىتىپ، كاجۇۋا ئىچىگە جۇمەباي بىلەن ئەنجانباينى ئولتۇرغۇزدى، توختى ئايىم تۇياقلىرى ئىنچىكە، چاققان سەمەرقەنت ئېتىغا مىندى، باقىباي ئېشەككە مىنىپ ئەڭ ئالدىدا يول باشلىدى. ئۇلار سارالا، تاشقورغان ئارقىلىق ئەگرى - بۈگرى تاغ ئارىلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئوپالغا قايتىپ كەلدى. ئىگىز قاپاق تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرىدىغان ئوپال بازىرىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى قۇمباغ مەھەللىسى ئۇلارنىڭ ئانا ماكانى ئىدى.

جۇمەباي چوڭ بولۇپ ئوي - ئوچاقلىق بولدى. بەستىلىك ئىگىز ئۆسكەن ئەنجەنبايمۇ كۆز ئالدىدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان چىرايلىق يېزا قىزى بىلەن توي قىلدى. باقىباينىڭ ئۈچىنچى ئوغلى قادىرخانمۇ چوڭ بولۇپ قاتارغا قېتىلدى، ئوغۇللار ئۆزئارا ئىناق ئىدى. باقىباي ئائىلىسىدىكىلەر قوناق ئۈمىچى بىلەن تېرىق نېنىغا شۈكرى قىلىشىپ نامراتلىقتا كۈن كەچۈرىشەتتى. ئېغىر ئەمگەك، ئالۋاڭ - ياساق، جەۋرى - زۇلۇم باقىباينىڭ بېلىنى مۈكچەيتتى. كۈنلەر ئۆتۈپ باھار كەلدى، ئۈژمىلەر پىشىپ «ھەزرىتى موللام»دا سەيلە باشلاندى. سەيلىنىڭ ئەڭ قىزىق تاماشاسى — چېلىشىش ئىدى، بىر نەچچە قېتىملىق چېلىشىشلاردا بىرىنچىلىكنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقان ئوپال بېگىنىڭ بايۋەچچىسى بۇ قېتىممۇ بىر - ئىككى يىگىتنى يانپاشقا ئېلىپ يىقىتقاندىن كېيىن ھەيۋە قىلىپ، توپا سورۇپ سەينانى ئايلىنىشقا باشلىدى. شۇ چاغدا ئەنجانباي توپ ئىچىدىن چىقىپ بايۋەچچىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. بايۋەچچە مەغرۇر قىياپەتتە ئەنجانباينىڭ بېلىنى تۇتتى، لېكىن

بىر ئىككى نەۋۋەت تۈرتىشكەندىن كېيىن، رەقىبىنىڭ ئانچىلا بوشاڭ ئادەملەردىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. پۈتۈن مەيداندىكى كىشىلەر چېلىشىشنىڭ قانداق نەتىجە بېرىدىغانلىقىنى كۈزىتىپ تۇرۇشماقتا ئىدى. چېلىشىش ئۇزاق داۋام قىلمىدى، ئەنجانباي كۆرەڭ بايۋەچچىنى بىر كۆچەپلا باش ئۈستىگە ئالدى ۋە بىر نەچچە قېتىم پىقىرىتىپ يەرگە ئۇردى. چۇقان - سۈرەن، ماختاشلار پەلەككە يەتتى، چىدىماس بايۋەچچە ئەنجانبايغا قاراپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ گۈلەيدى، زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشۈۋاتقانلارغا بىرمۇ - بىر قارىۋالغاندىن كېيىن، سالپايغان ھالدا مەيداندىن چىقىپ كەتتى ...

زەنجىر شاراقلاپ كامىر ئىشىكى ئېچىلدى، گۈندىپاي ئىككى زاغرىنى ئەنجانباينىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

— سۆزلە ئوغلۇم، — دېدى بوۋاي ئەنجانباينىڭ قولىدىن قاتتىق ناننى ئېلىۋېتىپ.

— بايۋەچچە بىزدىن ئۆچ ئالماقچى بولۇپ پەيت كۈتۈپ تۇرۇپتىكەن، — دېدى ئەنجانباي يۆتىلىپ قويۇپ، — كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەتىگىنى ئايىلىم سۇغا چىققان ئىكەن، ئېتىنى سۇغارغىلى كەلگەن ھىلىقى بايۋەچچە بۇلاق بېشىدا ئايىلىمغا ئىككى تىللانى تەڭلەپ تۇرۇپ: «ئېرىڭدىن چىق، مېنىڭ نىكاھىمغا ئۆت» دەپتۇ. «سېنىڭ ئالتۇن - تىللالىرىڭدىن ئېرىمنىڭ ھالاللاپ خەجلەپ بېرىدىغان مىس داچىنى مىڭ ئەۋزەل!» دەپتۇ ئايىلىم ئۇنىڭ تىللاسىنى رەت قىلىپ. تەلپىگى يەرگە چۈشكەن بايۋەچچە ئىزادىن يېرىلغۇدەك بولۇپ، ئايىلىمغا قامچا سېپتۇ، بۇلاق تەرەپتىن چىققان دات - پەرياتنى ئاڭلىغان كىشىلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىشىپتۇ. بايۋەچچە قۇيرۇغىنى خادا قىلماقچى بولۇپ تۇرغان ئىكەن، دەل شۇ ئىش ئۈستىگە مەن يېتىپ كەلدىم. ئەھۋالنى ئۇقۇپ غەزىۋىمنى باسالمىدىم. خورلۇقتىن پۈتكۈل ۋۇجۇدۇم ئوت بولۇپ ياندى. بايۋەچچىنى قانداق تۇتقىنىمنى بىلمەيمەن، ئۇنى ئاتتىن يۇلۇپ ئېلىپ بۇلاق يېنىدىكى سازلىققا بېسىپ - نىختاپ لايغا پاتۇرۇۋېتىپتىمەن. ئەتراپتا تۇرغان كىشىلەر سالا قىلىشمىغان بولسا شۇ يەردىلا جان بەرگەن بولاتتى. ئەتىسى بەگ بىر توپ يالاقچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ھويلىمىزغا باستۇرۇپ كەلدى، مەنمۇ ئالدىغا چىقتىم، ئۇلارمۇ قامچىلىرىنى ئوينىتىپ، كالتەكلىرىنى تەڭلەپ يېقىنلاشتى. كەينىمدە دادام، ئاكام جۇمەباي، ئىنىم قادىرخان بار ئىدى. بەگ بىرلا ئىشارە قىلىۋىدى، يالاقچىلار بىزگە قاراپ ئېتىلدى. قاس - قۇس، گاچ - گۇچ قىلىشىپ بىر نەچچىدىن مۇش ئېتىشتۇق. غالچىلارنىڭ ئاغزى - بۇرنى قانغا بويالدى. بەگ ئىشنىڭ ئانچە ئەپلەشمەيۋاتقانلىقىنى سېزىپ، غالچىلىرىنى قايتۇرۇپ كەتتى. بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، بەگ ئادەم باشلاپ كېلىپ مېنى تۇتتۇۋالدى، ئۇ چاغدا ئاكا - ئىنىم ئىككىلىسى ھاشارغا ھەيدەپ كېتىلگەن ئىدى ...

يەنە كامېر ئىشىكى ئېچىلىپ، ئەنجاينىڭ ھىكايىسى ئۈزۈلۈپ قالدى. گۈندىپاي قىيا ئېچىلغان ئىشىكتىن بېشىنى تىقىپ شامالداشقا چىقىش ئىشارىسىنى قىلدى. ئەنجانباي تاھارەت چىلىگىنى كۆتىرىپ ھويلىغا چىقتى، چىلەكنى بىر چەتكە قويۇپ، كېرىلىپ ئەسنىدى، ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالدى. تۈرمىنىڭ قېلىن، ئېگىز، سۇرلۇك تاملىرىغا نەپرەت بىلەن قارىدى، قورغان تېمىنىڭ ئۈستـ

تىندە پەلەمپەي ئارقىلىق چىقىدىغان گۈزەتخانىلار بار ئىدى. كوچا تەرەپكە قارىغان قارا دەرۋازا مەھكەم تاقالغان بولۇپ، دەرۋازا تۈۋىدە قوراللىق ئىككى چېرىك ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئەنجانباي تاھارەت چىلىگىنى كۆتىرىپ ھاجەتخانىغا بېرىپ كەلدى.

— ئاغا، — دېدى ئۇ كامېرغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، — ھاجەتخانىنىڭ ئارقا تەرىپى نەگە تۇتىشىدىغاندۇ؟ قېچىپ قۇتۇلغىلى بولماسمۇ؟

— قاچقىلى بولار، ئوغلۇم. ئەمما بۇنىڭ ئۈچۈن باشنى قولتۇققا ئېلىش كېرەك-تە. — بوۋاي بىر ھازا جىم بولۇپ كېتىپ، يەنە سۆزلەشكە باشلىدى.

— ئوغلۇم، بۇ دوزاققا كىرگەنلەر تىرىك چىقمايدۇ، سەن ئەقلىڭنى ئىشقا سېلىپ، بۇ يەردىن بىر ئامال قىلىپ قۇتۇلۇپ كەت.

بوۋاي نۇرسىز كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ ئەنجانبايغا تىكىلدى. ئەنجانباي قوڭۇر چاچلىق، كەڭ يەلكىلىك، بېشى يوغان يىگىت ئىدى. زىناقلىرى تەرەپكە قاراپ ئېگىلگەن ساغۇش بۇرۇتلىرى ئۇنىڭ قاۋۇل بەستىگە يارىشىپ تۇراتتى.

— بۇ ئىشقا سىز يول كۆرسىتىڭ، — دېدى ئەنجانباي ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، — بۇ گۆردىن قۇتۇلۇپ كېتەي.

بوۋاي ئەنجانباينىڭ چىرايىغا تىكىلگىنىچە سۆزلەشكە كىرىشتى:

— ساڭا بىر گەپنى دەي، ئوغلۇم. ئۆتكەن يىلى بىر ياش كىشىنىڭ ھاجەتخانا ئارقىلىق قاچقانلىقىنى ئاڭلىدىم، چېرىكلەر قوغلاشتى، نەچچە كۈن ئىزلەشتى بولغاي، كېيىن جىمىپ قالدى، تۇتالمىغان چېغى ...

— ھاجەتخانا كوچىغا تۇتىشامدۇ؟

— كوچىغا تۇتاشسا كېرەك، لېكىن ئارىلىقتا 3 - 4 قەۋەت تام بار، شۇ تاملاردىن ئاتلاپ ئۆتەلىسەڭ قۇتۇلدۇڭ دېگەن سۆز.

بوۋاي يەنە جىمىپ قالدى ۋە ئەتىگەن بېرىلگەن قارا ناننى يالماپ - چايناپ يۇتۇشقا باشلىدى. ئاخىرىدا ئېتىگىدىكى ئۇۋاقلارنى تېرىپ ئاغزىغا سېلىۋېتىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— بىر ئاي بولدى، ئاتۇشلۇق بىر كىشىنى قاماشتى، ئاڭلىشىمچە، ئۇنى «تەۋپىق ئەپەندى» دەپ ئاتىشىدىكەن.

ئەنجانباي بوۋاينىڭ يېڭى ھېكايىسىغا قىزىقىپ قۇلاق سالدى.

— مەكتەپ ئاچقان دەمدۇ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپ ئىش قىلغان دەمدۇ، ئىش قىلىپ ئۇنى قاماپ قويۇپتۇ، ئۇ كىشى ياتقان كامېر بىلەن بىز ياتقان كامېرنى پەقەت بىر تام ئايرىپ تۇرىدۇ. ھازىرغىچە ئۇ كىشىنى تالاغا چىقارمىدى. ئاڭلىشىمچە، ئۇ زات ئەنقەرە، ئىستانبۇل، مەسكاۋ دېگەن شەھەرلەردە ئوقۇغان ئىكەن.

بوۋاي ھەسرەپ - ھۆمىدەپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى، سۆزلەۋېتىپ چاپىنىنىڭ يىرتىقلىرىنى ئاختۇردى ۋە بىر تۈگۈنچەك لاتىنى ئالدى.

— بۇ تەۋەررۈك قولۇمغا چۈشكىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قالدى، ئېچىپمۇ كۆرمىدىم. بۇ ئاشۇ تەۋپىق ئەپەندىمىنىڭ نەرسىسى، مە، سەن ساقلا، مەن بەربىر ئۆلۈپ كېتىمەن. سەندە قالغىنى تۈزۈك.

ئەنجانباي بوۋاينىڭ قېرى ۋە كېسەللىگىگە قارىماي، خاتىرىسىنىڭ تازا ئىكەنلىكىگە ھەيران قالدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭۈل دەپتىرىگە يېزىۋالدى. خېلى كۈنلەر ئۆتتى. بوۋاينىڭ ھالى بارغانسېرى ئېغىرلىشىۋاتاتتى، بۈگۈن ئەتىگەندىن بۇيان ھېچنىمە يېمىدى، نەپەسمۇ قىيىنلاشتى. چۈشكە يېقىن قىزىت-

مىسى ئۆرلەشكە باشلىدى.
— ئوغلۇم! — دىدى بوۋاي ئاران تى-
نىپ، — مەن بولالمايدىغان ئوخشايمەن،
مېنىڭ ئەجەل سائىتىم يېقىنلاشتى، سەن
ئىلاج قىلىپ بۇ دوزاقتىن قۇتۇلۇپ كەت،
ئەگەر قۇتۇلۇپ كېتەلىسەڭلا مېنىڭ ئوغلۇمنى
ئىزلەپ باق، بەلكىم بىر كۈنى ئۇنىڭ بىلەن
ئۇچرىشىپمۇ قالارسەن، ئۇنىڭ ئىسمى نەسىر-
دىن، ئۇچرىشىپ قالساڭ، قولىدىن تۇت-دە،
ئۆزەڭگە ھەمرا قىلىۋال، ئۇ ساڭا ئەسقاتىدۇ،
پۇتۇڭغا پۇت، قولۇڭغا قول بولىدۇ. ئېسىڭ-
دىن چىقىپ كەتمىسۇن، ئۇ تىكەندەك يالغۇز
بىرلا بالام ئىدى، ئىست! نەلەردە تېنەپ
يۈرىدىغاندۇر، كىملەرنىڭ قولىغا قاراپ
قالغاندۇر... — بوۋاي سۆزلەشتىن توختاپ
قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى
تامشىپ قويدى، — ئۇنى كۆرەلمەيدىغان
بولدۇم.

— سىز خاتىرجەم بولۇڭ تاغا، — دىدى
ئەنجانباي بوۋاينىڭ كۆڭلىنى ياساپ، — مەن
بۇ گۆردىن قۇتۇلۇپ كېتەلىسەملا ئوغلىڭىزنى
چوقۇم ئىزلەپ تاپىمەن.

بوۋاي بەكمۇ ھالسىز ئىدى. ئۇ داق
يەرگە سېلىنغان يىرتىق ماتا چەكمىنى ئۈس-
تىدە ياتاتتى، پۈتۈن بەدىنى تونۇردەك
قىزىق ئىدى، كەچقۇرۇن گۈندىپايلار كىرىپ
بوۋاينى سۆرەپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

كۈنلەر ئۆتىۋەردى، ئەنجانباي سوراقمۇ
قىلىنمىدى، بوۋاينىڭ تەغدىرى نىمە بولغان-
لىغى ئەنجانبايغا نامەلۇم ئىدى. بوۋاي تە-
رىپلەپ بەرگەن تەۋپىق ئەپەندى تۈرمە
ئىچىدە كۆرۈنمەيتتى، ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى،
بىراق، ئەنجانباي ئۇ زاتنىڭ تەۋەرۈكىنى
ئەتىۋالاپ ئېھتىيات بىلەن ساقلاپ كەلدى.

كۈز كېچىسى ئىدى، تاھارەت تۈگىدىن
چىققان سېسىق بۇس دىماقنى يېرىۋەتكۈدەك
ئېچىشتۇراتتى. ئەنجانباي گۆردەك قاراڭغۇ
كامېردا تۈرلۈك ئوي-خىياللارغا بەنت
بولۇپ جىمجىت ئولتۇراتتى. تۈرمە ھويلىسى-
دىكى گۈندىپايلارنىڭ گۇدۇڭشىغان ئاۋازى
ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلدى. ئاياق تاۋۇشلىرى
بارا-بارا كۈچەيدى. گۈندىپايلار نىمىگىدۇر
ئالدىراشماقتا ئىدى. ئەنجانباي بوۋاي ئېيتىپ
بەرگەن ھىلىقى كامېر ئىشىگىنىڭ ئېچىلغان-
لىغىنى ئاڭلاپ قالدى. «ئۇلار تەۋپىق ئە-
پەندىنى نىمە قىلىشىدىكىنە؟...» بىردىنلا
كىشىنىڭ شاراقلىغان ئاۋازى ۋە گۈندىپاي-
لارنىڭ گۈرسۈلدەپ ماڭغان ئاياق تىۋىشى
ئاڭلىنىپ بارا-بارا يىراقلاشتى ۋە تۈرمە
ھويلىسى يەنە جىمىپ قالدى. ئەنجانباي
ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ ھويلىنى بىردەم
تىڭشاپ تۇردى. ئاندىن ئىشىك قانتىنى بىر
كۈچەپلا ئالدىغا تارتىۋىدى، قۇرۇت يەپ
چىرىگەن ئۈلگۈجەك «غىرىسسىدە» قىلىپ
ئاسانلا ئاجراپ كەتتى. ئەنجانباي تىۋىش
چىقارماستىن سىرتقا چىقتى، تام ياقىلاپ
بېرىپ ھاجەتخانىغا ئۆزىنى ئاتتى. «پاك-
پۇك» قىلىپ ئىككى پاي ئوق ئېتىلدى.
«توختا، كىمسەن؟» دىگەن ئاۋازلار ئاڭلان-
دى. قايسى بىر كۈزەتچى ئاغزىنى بۇزۇپ
تىللىدى، بىر قانچە ساقچى ۋاقىرىغىنىچە
ھاجەتخانىغا بېسىپ كىردى. مىلتىق زاتۋور-
لىرى شاراقلاپ، ئوقلار ئېتىلدى...

تاغ شاماللىرى

كىيىك گۆشىنىڭ مىزىلىك پۇرىقى
سوغاق ۋە ئاچلىقتىن ھېرىپ-چارچىغان
يىگىتلەرنىڭ دىماقلىرىغا ئۇرۇلۇپ ئېغىزلىرىغا
سىرىق سۇ كەلتۈرەتتى. ھايال ئۆتمەي ئۆي

ئىگىسى خالىبەك تۇغراق ياغىچىدىن ياسالغان كەڭ گىرۋەكلىك تاۋاقلاردا گۆش كەلتۈردى. يىگىتلەر قىرغىز ئادىتى بويىچە تۈزۈت قىلىشمايلا گۆشكە قول ئۇزىتىشتى.

— ھېلىقى كۈنى مېنى ئېتىۋەتكەن بولساڭ، — دېدى ئەنجانباي خالىبەككە قاراپ، — ماڭا ئوخشاش سەرگەردانىنىڭ قوسىقىنى بېقىشتىن قۇتۇلغان بولاتتىڭ.

— ئۇنى بىر دېمە، — دېدى خالىبەك كۈلۈپ، — بۇ ئالەمدە يەيدىغان رىسقىڭ تۈگىمىگەن ئىكەن، خۇدا بىر ساقلىدى - دە!

جۇمە باي «نىمە ئىش؟» دېگەندەك ئەنجانبايغا قارىدى.

— بۇ ئىشنى مەندىن سورا، — خالىبەك گۆش پارچىلاۋېتىپ بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى، — كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئەتىگەندىن كەچكىچە يول يۈرۈپ بىرمۇ ئوۋ ئۇچرىتالمىدىم، بىر نەچچە يەرگە قۇرۇپ قويغان قاپقانلىرىمنىمۇ يىغىۋالدىم، ھېچنىمە چۈشمەپتۇ، قۇرۇق قول قايتىشقا كۆڭلۈم ئۇنىمىدى، تۇقايلىقتا بىردەم ئايلىنىپ يۈرگەندىن كېيىن، بىر تاشنىڭ كەينىگە مۆكىنىپ كىيىكلەر ئىز سېلىپ ئۆتكەن جىرانى پايلاپ ياتتىم. بىردىنلا يىراقتىن بىر نەرسىنىڭ مىدىرلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال بەردەڭگىنى تۈزىلىدىم. مىدىرلاۋاتقان نەرسە بارغانسېرى ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. «ئەجەللىك تۇشمىغان بولسا مۇنداق كەچتە ماڭا ئۇچرامتىڭ؟» دېدىم - دە، قولۇمنى تەپكىگە ئۇزاتتىم، لېكىن ئېتىشقا توغرا كەلمىدى، چۈنكى مىدىرلاۋاتقان نەرسە بارغانسېرى يېقىنلاپ ئادەم قىياپىتىدە كۆرۈندى، قارىسام، بىر ئادەم ئالدىمغا كېلىپ: «ئاداش، ماڭا شىداشاڭنىڭ① ئوقلىرى تەگمىگەن يەردە سېنىڭ پاختىۋەنلىرىڭنىڭ ئوقى نىمىگە دال بولاتتى، بۈگۈن مەن ساڭا تىرىك ئوۋ، خالساڭ ئۆيۈڭگە ئېلىپ كەت!» دېدى.

ياراقنى تاشلىدىم - دە، ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئالدىغا باردىم، سالام قىلدىم، ئۆزرە ئېيتتىم، ئىسمى - زاتىنى سورىدىم، «ئەنجانباي مەن» دېدى، بۇ ئىسىم ماڭا تونۇشلۇق ئىدى، شۇڭا يىراق يەردىكى تۇققىنىمنى كۆرگەندەك بولدۇم، قايتىدىن قۇچاقلىشىپ كەتتۇق. شۇنىڭدىن بۇيان ئاكا - ئۇكا بولۇپ ئۆتىۋاتىمىز، بەزىدە بۇ دوستۇمنىڭ نەدە تۇرغىنىنى، نەگە ماڭغىنىنى بىلگىلىمۇ بولمايدۇ. قاتراپلا يۈرگىنى يۈرگەن. ئەمدى قارىسام، ئىشىنىڭ يوغىنىنى چىقاردى. «زالىملاردىن ئۆچ ئالىمەن» دەيدۇ.

خالىبەكنىڭ ھېكايىسى تۈگىشىگىلا قادىرخان كىرىپ كەلدى.

— ئۈچ چېرىك بىلەن ئون بىر تۆگە ئۆتۈپ كەتتى، يەنە تۆگىچىسىمۇ بار، — دېدى قادىرخان ئەنجانبايغا قاراپ، — قارا كۆۋرۈكنىڭ ئايىغىدىكى تاش تامغا چۈشتى.

— ئاۋال قوسىغىڭنى تويغاز ئۇكام، — دېدى ئەنجانباي قولىنى سىرتۈپ تۇرۇپ، — قاراڭغۇ چۈشۈشىنى كۈتەيلى.

قادىرخان ئوچاق ئالدىدا ئوتقا قاخلانغاچ ئولتۇرۇپ سۇۋۇغان گۆشنى مەزە قىلىپ يېدى.

— تۆگىلەرگە ياراغ ئارتىلغان بولۇشى مۇمكىن، — ئەنجانباي ئۆز قىياسىنى ئېيتتى، — بولمىسا چېرىكلەر بىللە چىقمايتتى.

— لېكىن، ئۇلار ئوخلىغان تەغدىردىمۇ جەزمەن قوراللىق كۈزەتچى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. بىزدە خەنجەردىن باشقا ياراغ يوق.

— ھەر ئىشنى ۋاقتىدا كۆرىمىز، «باشقا

① شىداشاڭ — گومىنداڭ چېرىكلىرى ئىشلەتكەن مىلتىقنىڭ نامى

AltunOq

كەلگەندە باتۇر» دەپتىكەن، بۇ بىر پۇرسەت، قولدىن كەتسە، مىڭ قېتىم پۇشايمان قىلغىنىمىز بىكار.

ئەنجانبايىنىڭ سۆزلىرىگە ھەممەيلەن قايىل بولۇپ باش لىڭشىتىشتى.

يىگىتلەر ئۆيدىن چىققاندا ۋاقىت ئېغىر ياتقۇدىن ئۆتكەن ئىدى. سوغاق شامال يۈزلەرگە سانچىلاتتى. دەريا سۈيى تىنىماي گۈرۈلدەيتتى. ئەنجانباي ھەمراھلىرىنى باشلاپ ئىگىز - پەس تاشلىق يولدا كەلمەكتە. ئۇلار بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن، تاغ بېلىدىن يۇقۇرىغا قاراپ سوزۇلغان يالغۇز ئاياق يولغا چىقىشتى. ئاسمان تۇتۇق بولۇپ، يۇلتۇزلار سۇس جىمىرلاپ تۇراتتى.

— ئالدىمىزدا بىر ئەگىم دوقمۇش بار، — دېدى قادىرخان توختاپ كەينىگە بۇرۇلۇپ، — ئۇنىڭدىن ئۆتسەك ئوڭ تەرەپتە ئويمان جاي بار، تۆگىلەر شۇ ئويمانغا چۆكتۈرۈلگەن.

يىگىتلەر قادىرخانغا ئەگىشىپ كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ كېلىشتى. ئويماندىن تۆگىلەرنىڭ كۆشىگەن، پۇشقۇرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەنجانباي يىگىتلىرىنى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن چوڭ قورام تاشنىڭ ئارقىسىغا مۆكتۈرۈپ، ئۆزى يالغۇز تۆگىلەر چۆكتۈرۈلگەن تەرەپكە قاراپ كەتتى، تۆگىلەر بىرەر شەپىنى سەزگەندەك قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ ھە دەپ پۇرقىشاتتى. تاش تام ئالدىدا بىر ئادەم مىلتىقىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قوللىرىنى قوشتۇرغان ھالدا مېڭىپ يۈرەتتى. ئەنجانباي يەر بېغىرلاپ كېتىۋېتىپ ئالدى تەرەپكە سىنچىلاپ قارىدى، تۆگىچى تۆگىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇراتتى، ئەنجانباي تۆگىچىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئۈمىلىگىنىچە تۆگىلەرگە يېقىنلاشتى. تۆگىچى مۈگدەپ قالغانمۇ، ئىشقىلىپ ھېچنېمىنى سەزمەي ئولتۇرۇۋەردى.

ئەنجانباي تۆگىلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، بىر قولدا تۆگىچىنىڭ گېلىدىن بوغۇپ، بىر قولدا ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى چىڭ تۇتۇۋالدى.

— ئاۋازىڭنى چىقارما!

تۆگىچى سەل - پەل قىمىرلىدى - يۇ، لېكىن زۇۋان سۈرەلمەي قالدى، ئۇ تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ ھادىسىدىن ھودۇقۇپ نېمە قىلارىنى بىلەمەي قالغان ئىدى.

— ئىشتلارغا خىزمەت قىلىشنى خالىدىڭمۇ؟ ئەخمەق...!

ئەنجانباي تۆگىچىدىن جاۋاپ ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاغزىدىن قولىنى بوشاتتى.

— ياق خالىمايمەن، لېكىن مەجبۇرلاشتى.

— ئەنجانباي يەنە تۆگىچىنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ دېدى:

— ئەگەر شەپە چىقىرىدىغان بولساڭ، جېنىڭنى ئالىمەن!

ئەنجانباي قولىنى سەل بوشىتىۋېدى، تۆگىچى چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ جاۋاپ بەردى:

— مەن بۇلاردىن قۇتۇلالماي يۈرىمەن، سىلە مېنى...

ئەنجانباي تۆگىچىنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالدى. بۇمۇ گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن مەجبۇرى تۇتۇلغانلارنىڭ بىرسى ئىكەن - دە. ئەنجانباي ئەمدى تۆگىچىنىڭ ئاغزىدىن قولىنى ئاجىرىتىۋېلىپ گەپ سوراشقا باشلىدى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— نەسىردىن.

— نېمە، نەسىردىن دېدىڭمۇ؟ — ئەنجانباي ھەيران قالدى، — نەلىكسەن؟

— بەشكېرەملىك.

تونۇش ئىسىمنى ئاڭلاپ ئەنجانباينىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى، تۆگىچىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ شىۋىرلىدى:

— دەل مەن ئىزلەپ يۈرگەن ئادەم ئىكەنسەن، داداڭ بىلەن تۈرمىدە بىللە ياتقان ئىدىم، داداڭ سېنى ئىزلەپ تېپىشىمنى ۋەسىيەت قىلغان ئىدى. مانا، ئاخىرى تېپىۋالدىم. ئېيتىپ باقە، يۈكلەرنىڭ ئارىسىدا ياراغ بارمۇ؟

— بار، تۆت تۆگىگە ياراغ ئارتىلغان، قالغانلىرى ئاشلىق.

ئاھ، ياراغ! تۆت تۆگىگە ئارتىلغان ياراغ! ئەنجانباي ھاياجانلىنىپ كەتتى، يۈرىكى تېپچەكلىدى. تۆت تۆگىگە يۈك بولغۇدەك ياراغ دېگەن ئاز گەپمۇ؟ ئۇ ئىلگىرى شۇنداق پەرەز قىلغان ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭ راستىنلا ياراغ ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدە خۇشاللىقتىن جېنى ئىچىگە پاتمايلا قالدى.

— سىلە كىم بولىلا؟ — نەسىردىن تېخىمۇ ھەيرانلىق ۋە تەئەججۈپلىنىش ئىچىدە سورىدى.

— سىلە - پىلە دېمەي، سەن دەۋە، مەن ئەنجانباي بولىمەن.

— ھە، ئەنجانباي... مەن سىلىنىڭ نامىلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان، دادام قانداق بولدى، ھازىر ھاياتمۇ؟!

— بىلمەيمەن، — ئەنجانباي تۆگە لوكىلىرىنىڭ ئۈستىدىن تاش تام تەرەپكە بويىنى سوزۇپ قاراۋېتىپ جاۋاپ بەردى. — ھازىر مۇڭدىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بىز ئاۋۇلارنى جايلىغىلى كەلدۇق، سەن ماڭا ياردەملەش!

نەسىردىن قىلچە ئىككىلەنمەستىن ئەنجانباينىڭ سۆزىگە قوشۇلدى. ئىككىيلەن پىچىرلىشىپ مەسلىھەتلىشىۋالغاندىن كېيىن، نەسىردىن ئالدىن مېڭىپ كۆزەتچى چېرىك تەرەپكە كەتتى، كۆزەتچى ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان تۆگىچىنى كۆرۈپ مىلتىقىنى كۆتەردى.

— توختا!

نەسىردىن توختىدى.

— نېمە ئىش قىلماقچىسەن؟

— دوخۇركاك بولسا بىر ئورام بەرسەڭ، بەك چەككۈم كېلىۋاتىدۇ.

كۆزەتچى چېرىك مىلتىقىنى پەسكە چۈشۈرۈپ يانچۇقىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى، دەل شۇ چاغدا ئارقا تەرەپتىن يېتىپ كەلگەن ئەنجانباي چېرىكنىڭ گېلىدىن «كاپ» قىلىپ تۇتتى ۋە بېقىنىغا خەنجەر ئۇردى، نەسىردىن تېزلىك بىلەن ئۇنىڭ مىلتىقىنى ئېلىپ شتىكىنى كۆزەتچى چېرىكنىڭ قورسىقىغا ئۇدۇللاپ تىقتى. چېرىك ۋاقىراشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەي يەرگە يىقىلدى. ئەنجانباي خەنجىرىنى چېرىكنىڭ جۇۋۇسىغا سۈرتتى - دە، ھەمراھلىرى تەرەپكە قاراپ پەس ئاۋازدا بۆرىنى دوراپ ھۇۋلىدى. شۇ ھامان يېقىنلا يەردىن يىگىتلەرنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ھەممەيلەن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەنجانباي ئۇلارنى تاش تام ئالدىغا باشلاپ باردى ۋە ئىچكىرىگە قولاق سالدى، تام ئىچىدىن خورەك ئاۋازىدىن باشقا تىۋىش ئاڭلانمىدى، ئەنجانباي قولى بىلەن ئىشارە قىلىۋىدى، يىگىتلەر كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە تاش تام ئىچىگە باستۇرۇپ كىردى. ئەنجانباي كۆزەتچى چېرىكتىن ئولجا ئالغان مىلتىقنى چەتتە ياتقان چېرىككە توغرىلاپ تۇرۇپ شىتىك ئۇردى، يىگىتلەرنىڭ قولىدىكى خەنجەر - پىچاقلارمۇ ھەركەتكە كەلدى، شىتىك - خەنجەرلەرنىڭ «گۈچ - گۈچ» قىلىپ ئۇرۇلۇشلىرى بىلەن خىرقىرىغان ئاۋازلار بىرلىشىپ كەتتى...

*

1945 - يىلى باھار، ئويتاغ تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئۈستىنى قېلىن قار چۆمكەپ تۇرسىمۇ، پەس يانباغىرلاردا كىچىك-كىچىك تاراملارنى ھاسىل قىلىپ ئاققان قار سۇلىرى يېشىللىققا قاراپ ئۆزگىرىۋاتقان يايلاقلارنى سۇغارماقتا ئىدى.

قىشچە سۈيى تارتىلىپ كەتكەن گەز دەرياسىنىڭ دۇغ-لاتقىلىق سۇلىرى مۇز پارچىلىرىنى ئاققۇزاتتى، تۆپىلىك، جىرالاردىن كەلگەن شامال دەريا ساھىلىغا كەلگەندە قۇم بورىنىغا ئايلىناتتى، بوران پەسەيگەندە ئاسماندا سۇر رەڭ بۇلۇتلار پەيدا بولۇپ دەم ئۆرلەيتتى، دەم يېيىلاتتى، تاڭ سەھەردە بوشلۇقنى قاپلاپ تۇرغان ئاقۇش تۇمان شامال-بورانلارغا ھەمرا بولۇپ يېزا-قىشلاقلارغا ئۇچۇپ باراتتى.

كۈنلەر ئۆتمەكتە. ئەنجانباينىڭ يىگىتلىرى 15 كە يەتتى، يېڭىدىن قوشۇلغانلارغا قورال تارقىتىپ بېرىلدى، قالغان 30 تال مىلتىق، 8 تاپانچا ۋە 4 يەششىك ئوق-دورا توقاينىڭ جەنۇبىدىكى بىر ئۆڭكۈرگە يوشۇرۇپ قويۇلدى، تۆگىلەر قىرغىزلارغا بېرىۋېتىلدى. ئەنجانباي ئەتىرىدىنى باشلاپ بوستانتېرەك، ئاقتاش يايلاقلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئوپالنىڭ يۇقۇرىسىدىكى قۇمۇشلۇققا كەلدى ۋە شۇ يەردە ماكان تۇتتى.

بىر كۈنى ئەنجانباي يىگىتلەر بىلەن بىللە تېرىق تالقىنىنى سوغاق سۇغا چىلاپ ئىچىۋېتىپ تەۋپىق ئەپەندى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. ئاخىرىدا ئۇزۇندىن بويان ئەتىۋالاپ ساقلىغان لاتا تۈگۈنچەكنى چىقىرىپ ئاچتى، ئىچىدىن پۈكلەنگەن قەغەزلەرنى ئالدى، يىگىتلەرگە كۆرسەتتى، بىراق ھەممەيلەن پۈرلىشىپ كەتكەن سامان قەغەزلەرگە تەلمۈرۈپ تۇرۇپ قالدى.

— ھېچقايسىڭلار ئوقۇيالماسىلەر؟

ئەنجانباي يىگىتلىرىگە بىر-بىرلەپ سەپ سېلىپ چىقتى، نەسىردىن ھەممەيلەننى خىجىللىقتىن قۇتقۇزدى، ئۇ ئەنجانباينىڭ قولىدىن قەغەزلەرنى يەم بىلەن ئالدى، بىر ھازا سىنچىلاپ قارىدى، ئۇنىڭ چىرايىدا جىددىيلىك ئەكس ئېتەتتى.

— ھەممىسى بېيىت ئىكەن، — دىدى ئۇ ئاخىرى.

— ئوقىساڭچۇ؟ نېمىلا بولسا بىر ئاڭلايلى.

يىگىتلەر تەقەززا بولۇشۇپ نەسىردىننى ئالدىراتتى، نەسىردىن بىرىنچى قەغەزدىكى نەزمىنى ھەجىلەپ ئوقۇدى:

«سەن ئۈچۈن ئەي خەلقىمىز، بولسۇن پىدا بۇ جانىمىز.». يىگىتلەر نەسىردىننىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ يېقىن كېلىپ ئولتۇرۇشتى. نەسىردىن ئاۋازىغا جىددى تۈس بېرىشكە تىرىشىپ ئىمىر-چىمىر خەتلەرنى ھەجىلەپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى، ئۇ ئىككىنچى قەغەزدىكى مۇنۇ مىسرالارنى تېخىمۇ يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇدى:

«پۈتسۇن ئەمدى زۇلمەت، زۇلۇم، ئىستىپدات،
شۇم تەغدىردىن، قارا كۈندىن بول ئازات!»

يىگىتلەرنىڭ ۋۇجۇدىنى ھاياجان قاپلىۋالدى، ئۇلار بىر بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ نەزمىدىكى مەردانە، يالقۇنلۇق سۆزلەرنىڭ دەل ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇسى ئىكەنلىكلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ئۇلار تېخىمۇ روھلىنىپ نەسىردىننىڭ قولىدىكى قەغەزلەرگە تەلمۈرۈشتى. نەسىردىن يەنە بىر قەغەزنى ئاچتى، قەغەزنىڭ باش قىسمىدىكى قۇرلار پۈتۈنلەي ئۆچۈپ كەتكەن بولۇپ، پەقەت ئەڭ ئاخىرىدىكى بىر مىسرا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى، نەسىردىن بىر

مىنۇتچە سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭلۇك ئوقۇپ بەردى:

«قولىمىزغا مىلتىق ئېلىپ ئېتىلىدۇق».

يىگىتلەر نەسرىدىنىڭ قولىدىكى قەغەزلەرنى قولدىن - قولغا ئېلىشىپ كۆرۈشتى، گەرچە ئۇلار ئوقۇيالمىسىمۇ قەغەزدىكى نەزمىلەرنى ئىنتايىن ئېنىق كۆرۈۋاتقاندەك ھېس قىلىشتى.

— بىز قولىمىزغا مىلتىق ئالدۇق، — دېدى ئەنجانباي تىترەك ئاۋازدا، — ئەمدى زالىملارغا بوزەك بولمايمىز. كونىلاردا «يېتىپ قالغىچە ئېتىپ قال» دېگەن تەمسىل بار، ئۆلسەكمۇ ئېتىپ ئۆلۈمىز.

ئەنجانباينىڭ كىشىگە غەيرەت بېغىشلايدىغان، ئۆتكۈر پىكىرلىرى ياش يىگىتلەرنىڭ ئەركىنلىككە، ئازاتلىققا تەلپۈنۈپ تۇرغان قەلبىگە ئۆچمەس تامغا بولۇپ ئويۇلدى.

*

باھار قۇياشى يەر - زېمىننى بارغانسېرى قىزىتماقتا ئىدى، قومۇشلار ئادەم بويى ئۆسۈپ پۈتۈن جاڭگاللىقنى قاپلىدى، پەستە ئوپالنىڭ بۈك - باراقسان تېرەكلىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى، باقىباي ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ نەلەردە نېمە قىلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ يۇرت شەنىگە داغ چۈشۈرىدىغان ئەسكى ئىشلارنى قىلمايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى، ئۇ، ئوغۇللىرى توغرىلىق سورىغانلارغا: «ئەنجانباي ھىلىمۇ سولاقتا، جۈمەباي بىلەن قادىرخان تىجارەت قىلىۋاتىدۇ» دەپ جاۋاپ بېرەتتى، باقىباي ئائىلىسى ئوپالدىكى كۆپچىلىك يوقسۇللارغا ئوخشاشلا نامرات ئىدى، كۈچ - قۇۋۋىتىدىن ئايرىلىپ، قېرىلىق يېتىپ، مۈكچىيىپ قالغان بوۋاي ئوغۇللىرىنىڭ يوقلىقىدىن ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي، تۈزۈكرەك ھوسۇلمۇ ئالالمىدى. ئاچلىق-يالىڭاچلىق ئۇنىڭ ئائىلىسىگە دەھشەت سالاتتى، ئەمما زۇلۇمنىڭ دەردىنى يەتكىچە تارتىپ بېشى پىشقان قېرى دېھقان ھەممىگە بەرداشلىق بېرەتتى، سەۋىر - تاقەت قىلاتتى، سەھەر - كەچ ئوقۇغان نامازلىرىدا ئوغۇللىرىنىڭ ھەرقاچان سالامەت بولۇشىنى، بالا - قازاغا ئۇچرىماسلىقىنى تىلەپ دۇئا قىلاتتى.

بۈگۈن باقىباي خۇپتەن نامىزىغا ئولتۇرغىنىچە ئورنىدىن تۇرمىدى، نامازنى ئوقۇپ بولغان بولسىمۇ لېكىن ئۇ تىتىلىپ كەتكەن كىگىز جەينامازدا مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئۇزاق قىرائەت قىلدى، ئاندىن ئۆزى بىلگەن ۋە دائىم ئوقۇشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن ئايەت - دۇرۇتلارنى تەكرارلاشقا كىرىشتى.

— بىرو ئىشىكنى ئۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى توختى ئايىم ساپال چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىۋېتىپ، — بۇ كېچىدە كەلگەن كىمدۇ؟

باقىباي دۇرۇت ئوقۇشىنى توختىتىپ ئايالىغا ئىشىكنى ئېچىشنى ئىشارەت قىلدى، توختى ئايىم «ئايەتەل كۇرسى» نى ئوقۇغىنىچە ئىككى تەرىپىگە سۈپ كۆشلەپ بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى.

— ئانا!

— بالام! ...

ئانا - بالا بوسۇغىدىلا قۇچاقلاشتى، باقىبايمۇ ھاسىسىنى تۇكىلدىتىپ ھويلىغا چىقتى.

— قادىرخان بالام! — يۈرىكى سېغىنىش ئوتى بىلەن ئۆرتەنگەن بوۋاي ئوغلىنى كۆكسىگە بېسىپ، مەڭزىلىرىگە سۆيدى، توختى ئايىم ئىشىكنى تاقىدى، ئاتا - بالا ئۆيگە كىرىشتى.

— مەن ئالدىراش كەلدىم، — قادىرخان ئاكىلىرىنىڭ سالامەت ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندىن كېيىن كېلىش مەقسىدىگە كۆچتى، — ئوپالدا نېمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، سىلەر نېمە ئاڭلىدىڭلار، نېمە كۆردۈڭلار؟

— ئاھ خۇدا! — توختى ئايىم چاي تەييارلاۋېتىپ نالە قىلدى، — ئەمدى كېلىسەنۇ، بىزنى قانداق تۇردۇڭلار، دىمەستىن يۇرتنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ كەتكىنىڭنى قارا.

— ئەلنىڭ ئوغلى شۇنداق قىلىدۇ. — دىدى باقىباي ماقۇللاپ.

باقىباينىڭ سۆزى بىلەن توختى ئايىم جىم بولدى، باقىباي قادىرخاننىڭ تېخى بالىلىق ھىسلىرى چاقناپ تۇرغان شوخ كۆزلىرىگە قاراپ ئولتۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئەنجانباي جۇمە ئاكاڭ بىلەن سېنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كەتكەن كۈننىڭ ئەتىسى بەگنىڭ خامىنىمىغا ئوت قويۇلغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر پۈتۈن يۇرتقا تارالدى، كېيىن ئاڭلىسام، سىلەرنىڭ قىلغان ئىشىڭلار ئىكەن، ئەسلىدە بەگ بۇنداق زور چىقىم ئۈچۈن مەندىن قاتتىق ئۆچ ئالاتتى، لېكىن، سىلەرنىڭ يەنە قايتىپ كېلىپ ئۆزىگە تېخىمۇ چوڭ تالاپەت يەتكۈزۈشىڭلاردىن ئەنسىرەپ جىم بولدى.

— ئۇ ئانچىكى ئىش، — قادىرخان مەغرۇر بىر قىياپەتتە دادىسىغا قارىدى، — ھازىر باشقىچە ئىش تۇتىۋاتىمىز، ئادەملىرىمىز كۆپەيدى، ياراغ - جابدۇق دىگەنلەرنىڭ نوچىسى قولىمىزدا، بەگ - پەگ دىگەنلەرنىڭ تومۇرىنى سىقىرىتىدىغان چاغلار كېلىپ قالدى.

— قارا كۆۋرۈكتە يوقالغان قوراللار ھېچيەرگە كەتمەپتۇ - دە، بەللى ئوغۇللىرىم، ئوغۇل بالىغا لايىق ئىش قىپسىلەر.

باقىباي ئوغۇللىرىنىڭ چوڭ يۈرەكلىك بىلەن قىلغان ئىشىدىن مەمنۇن بولدى، توختى ئايىم چاي ئېلىپ كەلدى، باقىباي چاي ئىچكەچ بۇ يەردىكى ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى.

— ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈپ، ياراغلىرىنىڭ يوقالغانلىغى بىلىنگەندىن كېيىن، گومىنداڭچىلار قەشقەر، يېڭىشەھەردىن تارتىپ تاشقورغانغىچە قاتراپ ھەممە يەرنى قېزىۋەتتى، ئۆيلەرنى ئاختۇردى، ئاخىرى بۇ ئىشمۇ تىنجىپ قالدى. ئەمدىكى ئەھۋالغا كەلسەك، پۈتۈن ئوپالدا «ئەيسا لەنجاڭ چىقىپتۇ» دىگەن گەپ تارقىلىپ كەتتى. ئاڭلىشىمچە، ئەيسا لەنجاڭ تاشمىلىق لەڭزىنى ساقلاپ ياتقان خۇالەنجاڭ بىلەن بىرلەشكۈدەك. يەنە تېخى ئۇلار تاشمىلىق، ئوپال، چاھېرىقلاردىن ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتقۇدەك...

ئاڭغا يېقىن قادىرخان ئۆيدىن ئۇزاپ چىقتى، باقىباي بىلەن توختى ئايىم ئىشىك ئالدىدا بالىلىرىغا ئامانلىق تىلەپ دۇئا قىلىشتى.

*

— بىر كۈتكەن پەيت كەلدى، — دىدى ئەنجانباي قادىرخان ئېلىپ كەلگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن كۆپچىلىككە قاراپ، — تاشمىلىق لەڭزىدىكى چېرىكلەرنىڭ كۆپىيىشى، يۇرتتىن ئەسكەر ئېلىش ئىشى بىرەر چوڭ ۋەقەنىڭ سادىر بولۇشىدىن دېرەك بېرىدۇ، بىز ئەمدى قومۇشلۇقتا يېتىۋەرمەيمىز، — ئەنجانباي سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇنداق دىدى: — مەن ئوپالغا چۈشىمەن، سىلەر نەسىردىننىڭ باشچىلىغىدا تاققا چىقىپ ھىلىقى ياراغلارنى تەق قىلىڭلار.

— يالغۇز بارما! — دىيىشتى كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن، — بىرەرسىمىز ھەمرا بولايلى.

— ياق، مەن ئۇيەردىكى ئىشلارنى دادام ئارقىلىق جۆندەيمەن، سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار.

— نەدە ئۇچرىشىمىز؟ — دىدى نەسىردىن.

— چەشتاغنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىكى جىلغىدا.

ئۈژمىلەر مەي باغلاپ پىشقان، مايسەم

AltunOq

ئۆرۈكنىڭ ئالدى بازارغا كىرگەن چاغدا «ھەزرىتى موللام» دا سەيلە قىزىپ كەتتى، قەدىمدىن تارتىپ ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بۇ ئەنئەنىۋى سەيلىگە بۇ يىل يالغۇز ئوپاللىقلارلا ئەمەس، ھەتتا قەشقەر، توقۇزاق، ئاقتۇ قاتارلىق يۇرت - شەھەرلەردىنمۇ توپ - توپ كىشىلەر كېلىپ قاتناشقان ئىدى.

باقىباي چىلان ياغىچىدىن ياسالغان توق قىزىل رەڭلىك ئەگرى ھاسىسىغا تايىنىپ مەھەللىمۇ - مەھەللە، ئۆيمۇ - ئۆي ئايلىنىپ چىقتى، سەيلە سورۇنلىرىغا ئارىلاپ كىردى، ئەيسا لەنجاڭ بىلەن ئوپال بېگى تەرىپىدىن ئەسكەرلىككە تىزىملانغان ياشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن ئۇچراشتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى باقىباينىڭ سۆزلىرىگە تازا ئىشەنچ قىلالماي تېڭىرقىدى، ئىككىلەندى. قانداقلا بولمىسۇن باقىباينىڭ يوشۇرۇن ئېلىپ بارغان تەرغىباتلىرى ئۈنۈم بەرگەن ئىدى، ياشلارنىڭ كۆپچىلىكى ۋەدە قىلىشتى، باقىباي بۇ ئىشلارنى شۇنداق مەخپىي ۋە ئەپچىللىك بىلەن جۆندىدىكى، ئەيسا لەنجاڭ دەپتەرگە تىزىملانغانلاردىن 50 نەچچە كىشىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالماي بىر ھەپتە ئاۋارە بولدى.

— بۇ ئىشنىڭ شەپىسىنى سېزىلىپ قالسا بىزنى تىنچ قويمايدۇ، — دېدى باقىباي ئايالىغا، — بالىلارنىڭ يېنىغا چىقىپ كېتەيلى، ھېچ بولمىسا ئۇلارغا چاي قاينىتىپ بېرىشكە ياراپ قالارمىز.

شۇ كېچىدە باقىباي سەپەر خۇرجۇنىنى دولىسىغا ئارتىپ، توختى ئايىم بىلەن بىللە ئويتاغ تەرەپكە يول ئالدى.

*

غۇر - غۇر شامال تاغ تەرەپتىن زىرىقنىڭ خۇشبۇي ھىدىنى ئېلىپ كېلەتتى، يايلاقلار يېشىللىققا پۈركەنگەن، جىرالار ئارىسىدا ئۆسكەن تاغ كەكرىسى ۋە چاكاندىنىڭ ئىنچىكە يۇمران شاخلىرى شامالدا ئىغاڭلايتتى، تاغ بەللىرىدە كۆككە تۇمانلار ئۆرلۈپ يۈرەتتى، گەز دەرياسىنىڭ تاغ باغرىنى بويلاپ كەتكەن ئىلان باغرى يولى خۇددى بىر تال يىپقا ئوخشاش ئېگىزلىككە قاراپ سوزۇلغان ئىدى، «ئويتاغ ئېغىزى» نىڭ ئاخىرقى قويرۇغىدا دەريا كېچىگى ئارقىلىق تاشمىلىق بىلەن چامبىرىتقا ئايرىلىدىغان كەڭ ئوچۇقچىلىق ساي يېيىلىپ ياتاتتى.

خالبېك قارا كۆرۈكنىڭ سول تەرىپىدىكى ئېگىزلىكتە تۇرۇپ پەسكە دىققەت بىلەن نەزەر سالماقتا، تاغ يولىدا تاشقىرغان، سۇباش قاتارلىق جايلاردىكى تونۇشتا يېڭىلىپ چېكىنگەن گومىنداڭچىلار قىستىلىشىپ، تاشلارغا پۈتلىشىپ، يىقىلىپ قوپۇپ كېلىشمەكتە ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاتلىقلىرى پىيادىلىرىنى قامچىلاپ يول بېرىشكە مەجبۇر قىلاتتى. بىر بىرىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشكە ھەركەت قىلاتتى. پىيادىلارنىڭ بەزىلىرى مىلتىقلىرىنى تاشلارغا تىرەپ قويۇپ كۆزدىن غايىپ بولۇشاتتى. ئۇلار گويا بۆرىدىن ھۈركىگەن پادىغا ئوخشاش قورقۇنچ ۋەھىمە ئىچىدە ئويتاغ ئېغىزىغا قاراپ سىلجىشاتتى. خالبېك بۇ مەنزىرىدە بىر ھازا قاراپ تۇردى، بارماقلىرىنى بىر بىرلەپ پۈكۈپ ئېچىپ نۇرغۇن ساناقلارنى كۆڭلىگە پۈكتى - دە، كەينىگە يېنىپ ئېتىغا قامچا سالدى.

ئەنجانباي خالبېك يەتكۈزگەن مەلۇماتلارغا ئاساسەن يىگىتلىرىنى بىر نەچچە گۇرۇپپىلارغا بۆلۈپ جەڭگە ھازىرلىدى. ھەممەيلەن بەلگىلەنگەن ئورۇنلىرىدا پۇختا تەييارلىق قىلىپ قويدى. بىسەرەمجانلىق ئىچىدە ئالدىراپ كېلىۋاتقان گومىنداڭچىلارنىڭ بىر قىسمى ئۇدۇل مېڭىپ چامبىرىق تەرەپكە يول ئالدى، بىر قىسمى تاشمىلىق

تەرەپكە بۇرۇلۇپ دەريانىڭ يېيىلىپ ئاققان جايىدىن كېچىپ ئۆتۈشتى، بۇلار ئۇدۇل بېرىپ ئەيسا لەنجاڭ بىلەن خۋا لەنجاڭنىڭ قىسىملىرىغا قوشۇلاتتى. دۈشمەننىڭ يېرىمى ئۆتۈپ كەتتى، قالغانلىرى پىيادە بولۇپ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ئاستا مېڭىشىپ ئەنجانباي ئەترىدى ئورۇنلاشقان تىك تاغنىڭ تۈۋىگە كېلىشتى.

تۇنجى ئوق ئاۋازى تاغ ئۈستىدە ھەيۋەت بىلەن ياڭرىدى، پۈتۈن ئەترەت دۈشمەنگە شىددەت بىلەن ئوت ئاچتى، دۈشمەنلەر پىتىراشقا باشلىدى، بەزىلىرى تاش كەينىگە، بەزىلىرى چوڭقۇر ئازگاللارغا مۆكۈشتى، بەزىلىرى بېشى قايغان تەرەپكە قاچتى، دۈشمەنلەر قايمۇقۇپ تاغ ئۈستىگە نىشانسىز ئوق ئۈزەتتى. بۇ قېتىمقى جەڭدە دۈشمەنلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ھالاك بولدى، ئاز قىسمى قېچىپ كەتتى. چىقىمسىز غەلىبىدىن چەكسىز شاتلانغان نەسرىدىن، جۇمەباي، خالىبېكلەر ئەنجانباينى قولمۇ-قول كۆتىرىپ يۇقۇرىغا ئېتىپ، تۇنجى قېتىملىق ئۇتۇقلىرىغا تەنتەنە قىلىشتى، تاغ ئۈستىدە خېلى ئۇزۇنغىچە قىزغىن چۇقان بېسىلمىدى.

پودپولكوۋنىك

ئەتراپى قاتمۇ-قات تاغلار بىلەن ئورالغان تەبىئىي قورغان — ئويتاغ جىلغىسى يېشىللىققا پۈركەنگەن ئىدى. ئۆرۈك، شاپتۇل، ئۈژمە دەرەخلىرى ئارىسىدا ئانچە-مۇنچە تام ئۆيلەرمۇ كۆرۈنۈپ قالاتتى. جىلغىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىنى بىر كىچىك دەريا كېسىپ ئۆتەتتى. جىلغىنىڭ يۇقۇرىسىدىكى ئات ئويناق يايلىغىنى قورشاپ تۇرغان جىرالاردىن سىرغىپ ئاققان تارام-تارام قار سۇلىرى مۇشۇ كىچىك دەرياغا يىغىلىپ ئېقىپ ئاخىرى گەز دەرياسىغا قوشۇلۇپ كېتەتتى. دەريانىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدا لاي-كېسەكلەردىن قوپۇرۇلغان قەدىمىي قورا بار ئىدى. گومىنداڭچىلار مەغلۇپ بولۇپ قاچقاندىن كېيىن، بۇ قورا ئويتاغ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتاتتى.

نەسرىدىن بىلەن قادىرخاننىڭ ھەمرالىقىدا ئاتلىق يېتىپ كەلگەن ئەنجانباي قورا ئالدىدا توختىدى.

— سالام!

قورا ئالدىدا تۇرغان قاسىم قاش بىلەن ئابدىمىلىك ئوڭ قوللىرىنى چېكىسىگە كۆتىرىپ ئەنجانباينىڭ سالىمىغا جاۋاپ قايتۇرغاندىن كېيىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

— بۇ كىشى ئويتاغ شتاۋىمىزنىڭ مەسلىھەتچىسى، — دېدى قاسىم قاش ئابدىمىلىكنى كۆرسىتىپ، — ئىسمى ئابدىمىلىك.

ئەنجانباي قارا ساقاللىق، 40 ياشلار چامىسىدىكى ساغلام، قاۋۇل كىشىنىڭ قولىنى قايتىدىن سىقتى.

ئۇلار شتاپقا كىرگەندە شتاپ باشلىقى ئەينىدىن خەت يېزىپ ئولتۇراتتى، قاسىم قاش ئەينىدىن بىلەن ئەنجانباينىمۇ ئۆزئارا تونۇشتۇردى. ئەنجانباي ۋە ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى پەگاغا سېلىنغان كىگىز ئۈستىدە بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى، ئەينىدىن ئەنجانبايدىن يىگىتلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى، ئويتاغ ئېغىزىدىكى ئۇرۇشنىڭ تەپسىلاتىنى بېرىلىپ ئاڭلىدى. ئاخىرىدا بۇ قېتىمقى جەڭدە غەلىبىگە ئېرىشكەن تاغ ئەزىمەتلىرىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ماختىدى.

— ھەقىقەتەن ياخشى جەڭ قىلدىڭلار، — دېدى

ئابدىملىك سۆز قىستۇرۇپ، ــ سىلەرنىڭ
قارا كۆۋرۈك ئەتراپىدا گومىنداڭنىڭ
قورال يۇكلەنگەن تۆگىلىرىنى قولغا چۈشۈر-
گەنلىكىڭلار ھەققىدىكى خەۋەرنى بىز بۇرۇنلا
ئاڭلىغان ئىدۇق. بۇ قېتىم قاچقان دۈشمەن-
لەرگە توسۇپ زەربە بېرىشتە تازا باتۇرلۇق
كۆرسەتتىڭلار، ئەزىمەتلىرىڭىز ناھايىتى قابىل
ئىكەن.

شۇنىڭدىن كېيىن شتاپ باشلىقى
ئەيىندىن شىرە ئۈستىدىكى قارا، قىزىل سى-
زىقلار بىلەن تولۇپ كەتكەن ئاددى ھەربى
خەرىتىنى ئېچىپ تاشقورغان، ئويىتاغ رايون-
لىرىدىكى ئىنقىلاپىنىڭ ۋەزىيىتى، نىشانلىرى
ئۈستىدە توختالدى:

ــ ھازىر زەربە يەپ چېكىنگەن گو-
مىنداڭ ئەسكەرلىرى تاشمىلىق لەڭزىدىكى
خۇا لەنجاڭ، ئەيسا لەنجاڭ دىگەنلەرنىڭ
قىسىملىرىغا بېرىپ قوشۇلدى، ئۇندىن باشقا
يېڭىشەر ھەربى سىلىڭبۇسى تاشمىلىق لەڭزى-
گە يەنە بىر بۆلۈك ئەسكەرلىرىنى يۆتكەپ
چىقتى، ھازىر چەشتاغنىڭ جەنۇبى بىلەن
تاشمىلىق لەڭزىدىكى گومىنداڭچىلارنىڭ سانى
1500 دىن ئارتۇق. ئۇلار كۈچنى توپلاپ
بىزنىڭ ئىشغالىيىتىمىزدىكى تاشقورغان، سۇباش،
مۇخ، بۇلۇڭكۆل ۋە ئويىتاغ رايونلىرىنى تار-
تىۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈۋاتىدۇ.
ئۇلارنىڭ توققۇزاق، بوستانتېرەك، ئاقتاش،
ئۇلۇغچات تەرەپلەردىمۇ ھەربى كۈچى خېلىلا
زور. پولكوۋنىك قاسىم قاش مانا مۇشۇ تە-
رەپلەردە ھەركەت قىلىدۇ، سىزنىڭ ۋەزىپى-
ڭىز ــ دىدى شتاپ باشلىقى ئەنجانبايغا
قاراپ، ــ ئاۋال چەشتاغدىكى دۈشمەنلەرنى
ئۈزۈل - كېسىل تازىلاپ، تاشمىلىق لەڭزىنى
ئىشغال قىلىپ، ئاساسي قىسىملىرىمىزنىڭ
قەشقەرگە قاراپ ئوڭۇشلۇق ئىلگىرىلىشى
ئۈچۈن يول ئېچىشتىن ئىبارەت. زۆرۈر

تېپىلغاندا، قاسىم قاش سىزگە ياردەم بېرىدۇ.
جەڭ ۋەزىپىلىرىنى غەلىبىلىك ئورۇنلاش ئۈ-
چۈن ئەتىرىدىڭىزدىكى يىگىتلەرنى ياخشى سە-
پەرۋەر قىلىش بىلەن بىرلىكتە يەنە تەسىر
دائىرىڭىزنى كېڭەيتىشىڭىز لازىم.

ئەنجانباي شتاپتىن روھلانغان ھالدا
ئۇزاپ چىقتى، ئۇ شتاپ قوراسىنىڭ دەرۋا-
زىسى ئالدىدا باشلىقلار بىلەن قىزغىن قول
ئېلىشىپ خوشلاشتى، ئۇ نەسىردىننىڭ قول-
دىن ئات چۇلۋۇرىنى ئېلىۋاتقاندا قاسىم قاش
ئەنجانباينىڭ مەزمۇت، كۈچلۈك بەستىگە زوق-
لىنىپ قاراپ مۇنداق دىدى:

ــ گومىنداڭنىڭ يېڭىشەر ھەربى سى-
لىڭبۇسى سىزنى تۇتۇپ بەرگەنلەرگە 10
جىڭ نەشە، 100 سەر ئالتۇن مۇكاپات
بەرمەكچى بوپتۇ، بۇ ھەقتىكى ئېلانلارنى
كوچا - كوچىغا چاپلىدى، پەخەس بولۇڭ.

ئەنجانباي ھەربى ئۇستاپ بويىچە
ھەممەيلەنگە چاس بېرىپ ھۆرمەت بىلدۈر-
گەندىن كېيىن ئېتىغا مىندى.

ئەنجانباي ئۆز قارارگاھىغا يېتىپ
كەلگەندىن كېيىن، ئەترەتنى يىغىپ ھازىرقى
جەڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە
بەردى ۋە يىگىتلەرگە تەييارلىق قىلىشنى
بۇيرۇپ خالبېكنى يېنىغا چاقىردى.

ــ تاغ يوللىرىنى سەن ياخشى بىلى-
سەن، يىگىتلىرىڭدىن تۆت - بەشنى ئېلىپ
چەشتاغنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يەر تۈزۈلۈشىنى
تەكشۈرۈپ كەل.

ئەنجانباي خالبېكنى يولغا سېلىۋېتىپ
ئەترەت ئورۇنلاشقان گەمە، ئاكوپلارغا كىرىپ
يىگىتلەرنى بۇ قېتىمقى جەڭنى ياخشى قى-
لىش ھەققىدە رىغبەتلەندۈردى.

چەشتاغ ــ ئويىتاغ ئېغىزىدىكى تۆپىلىك-
لەردىن باشلىنىپ جەنۇپ تەرەپكە سو-
زۇلۇپ كەتكەن سېرىق توپىلىق دۆڭلۈكلەر-

دىن ئىبارەت ئىدى. ئۇنىڭ ئاخىرى بىپايان تاشلىق ساي بولۇپ بىر تەرىپى تاشمىلىق لەۋزىگە تۇتىشاتتى. گومىنداڭچىلار ئويىتاغ ئىنقىلاپچىلىرىنى تۇسۇش ئۈچۈن بۇ ئەپلىك جاينى تاللىۋالغان ئىدى. ئۇلار چەشتاغنى بويلىتىپ چوڭقۇر ئاكوپلارنى قازدى، گەمىلەرنى كولىدى، تاش ئىستىھكاملارنى ياسىدى، چەشتاغنىڭ ئالدى تەرىپى ئوچۇق ساي بولۇپ، كەينى تەرىپىنى قاتمۇ - قات تاغ ئوراپ تۇراتتى. تاغ تەرەپتىن خەۋپ يېتىشنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان دۈشمەن مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىنى ساي تەرەپكە توغرىلاپ قويغان ئىدى.

ئاسماننى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان چاغدا خالىبېك ھەمراھلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ قايتىپ كەلدى. خالىبېكنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، چەشتاغدىكى گومىنداڭچىلارنىڭ سانى تەخمىنەن 250 تىن ئارتۇق بولۇپ، كىچىك تىپتىكى ئىككى دانە پىلىموتتىن باشقا، ھەممىسىدە ئادەتتىكى بىر ئاتار مىلتىق بىلەن پايىنگىسى قاتلىنىدىغان كونا ئاپتوماتلار بار ئىكەن.

— ساي تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىش مۇمكىن ئەمەس، — دېدى خالىبېك ئاخىرىدا — پەقەت ئارقا تەرەپتىن كېلىش مۇمكىن. لېكىن ئارقا تەرەپ تىك ئېگىزلىك بولۇپ، پەقەت بىرلا تار قىيالىق ئارقىلىق دۈشمەن ئاكوپى تەرەپكە چىققىلى بولىدۇ. ئەمما بۇ قىيالىقتىن تۇيۇلمىسىپ چىقماق تەس.

ئەنجانباي بىر ھازا قاپىقىنى تۈرۈپ، چوڭقۇر خىيالغا چۆمدى، ئاكوپ قىرىدىكى كىچىككىنە تۈزلەڭلىكتە ئۇيان - بۇيان ماڭدى، ئۇنىڭ ئەيلەنگەن تېرىدىن تىكىلگەن قىزغۇش رەڭلىك چورۇقى ئاستىدا ئۇششاق تاشلار شىرىقلايتتى. «پەقەت بىرلا تار قىيالىق ئارقىلىق چىققىلى بولىدۇ. بۇنچە كۆپ ئادەم ئۇ يەردىن قانچىلىك ۋاقىتتا چىقىپ بولار؟» ئەنجانباي شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق خىيال سۈرگەندىن كېيىن، بېشىنى كۆتىرىپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

ئەنجانباي چىراق يورۇقىدا قاچىسىنىڭ دەستىسى بىلەن يەرگە سىزىپ، مۇھىم نۇقتىلارغا تاشلاردىن بەلگە سېلىپ خالىبېك گۇرۇپپىسىنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈش لايىھىسىنى كۆرسىتىپ بەردى.

— چۈشەندىڭمۇ، ئۇنداق بولسا ھازىر ئاتلان، بىز يەنە بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن يولغا چىقىمىز. (داۋامى بار)

(بېشى 143 - بەتتە)

— جېنىم، ئەگەر دۆلەت قانۇنى ئۆزى ئېيتقىنىدەك توغرا - ئادىل بولسا، لوندۇنغا بارغىن — كەشپىياتىڭ ئۈچۈن بىر نۇسخا ئېنىق، تەپسىلى ئىزاھلانغان رەسىملىك چۈشەندۈرۈشنى قولغا كەلتۈرگىن — بۇ نەرسىنى ئېلىشىڭ ئۈچۈن 5 شىللىڭلىق يېرىم كۈمۈش تەڭگە خەجلىشىڭ مۇمكىن — مۇشۇ نەرسىگە تايىنىپ، مەخسۇس پايدا ھوقۇقى ئالىدىغان ئىشىڭنى بېجىرەلەيسەن.

مېنىڭ ھازىرقى كۆزقارىشىم تومىس جورېپىنىڭكىگە ئوخشاۋىراق كېتىدۇ. تېخى بولا ئەمەس، ۋېلېپىلىم بۇچىنىڭ مونۇ كۆز قارىشىغىمۇ قوشۇلىمەن:

— قانداقتۇ «ھۆججەت قىسقۇچىنى باشقۇرغۇچى»، «قىزىق سۈرغۇچ بىلەن پېچەتلەشنى باشقۇرغۇچى» ئىمىش تېخى، ئاشۇ نەرسىلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرماي بولمايدۇ، ئەنگلىيە ئاشۇلارنىڭ كولدۇرلىتىشى بىلەن ھازىرغىچە دەپسەندە قىلىندى.

(«چەتئەل ھېكايىلىرى» 1 - قىسمىدىن)

تۇرسۇن مەخسۇت تەرجىمىسى.

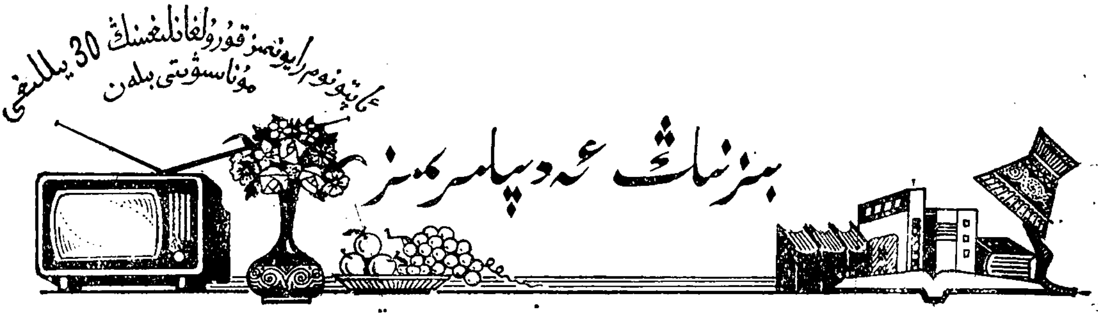

پېشقەدەم شائىر قۇربان ئىمىن

قۇربان ئىمىن 1914 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە ئۇششاق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇ دەسلەپ دىنىي ھەم پەننىي مەكتەپلەردە، 1939 - يىلدىن 1942 - يىلغىچە ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇدى. 1943 - يىلى قازىرىق باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەيىنلەندى. 1980 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە يېڭىسار ئۇيغۇر ئويۇشمىسىنىڭ مەدەنىيەت بۆلۈمى، «قەشقەر گېزىتى»، قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى ۋە شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشلىدى. كېيىنكى يىللاردا «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى.

قۇربان ئىمىننىڭ «ئەدەبىيات» ناملىق تۇنجى شېئىرى 1937 - يىلى دېكابىردا «قەشقەر گېزىتى»دە ئېلان قىلىندى. شائىر شۇندىن بۇيان ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ يېرىم ئەسىرگە يېقىن ئۇزۇن ھەم جاپالىق مۇساپىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ، خەلقىمىزگە ئاز بولمىغان قىممەتلىك مەنىۋى ئوزۇقلارنى تەقدىم قىلدى. ئۇ ئۆز ئۆمرىدە، ئاساسەن، شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللاندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىر قىسىم سەھنە ئەسەرلىرى، ئەدەبىي ئوبزور ھەم پروزا ئەسەرلىرىنىمۇ يازدى.

شائىر قۇربان ئىمىن ياش چاغلىرىدىن تارتىپلا ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى، ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى قېتىرقىنىپ ئۆگەندى، پۇشكىن، لېرمونتوپ، چېخوپ، ل. تولستوي، موپاسسان، گوركى، ماياكوۋسكى، سەدىرىدىن ئەينى، لۇشۈن، گومورو، گوشياۋچۈەن، تيەن جەن، جاڭ جېمىڭ، ئەيچىڭ قاتارلىق ئەدىپلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندە

AltunOq

ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئىنقىلاۋىي قۇربان ماۋزىمىن، چىن تيەنچيۇ ۋە مەشھۇر يازغۇچى ماۋدۇن قاتارلىق ئىلغار كىشىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى. شۇڭلاشقا ئۇ، ئازاتلىقتىن ئىلگىرىلا ئۆز خەلقىنىڭ ئىلغار پىكىرلىك ۋەكىلى سۈپىتىدە مەيدانغا چىقىپ، «شوخ - ئەركىن» تەخەللۇسى بىلەن «ئاچچىق كۈنلەر»، «ھېيتكادا ئۈچ قىز»، «ئەركىنلىك» قاتارلىق 90 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، «گۈل قىز»، «ئىبرەت» قاتارلىق بىرنەچچە پارچە ھىكايە ۋە «توكيونىڭ تەغدىرى»، «ئارسلان»، «چېچەكىم»، «ئاشنامغا دەشنام» قاتارلىق بىرمۇنچىلىغان سەھنە ئەسەرلىرىنى يېزىپ، چىرىك ئىجتىمائىي تۈزۈمنى، ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ زۇلمىنى، جاھانگىرلىكنىڭ جىنايىتىنى ۋە فېئوداللىزىمنىڭ ئاسارىتىنى غەزەپ بىلەن پاش قىلدى، خەلقىنىڭ ئەركىنلىك ۋە ئازاتلىققا بولغان تەلپۈنۈشىنى، بەختىيار، يېڭى ھايات يارىتىش يولىدىكى كۈرەش ھەم غايىلىرىنى ئىپادىلىدى. ئۇ يازغان بىر قىسىم سەھنە ئەسەرلىرى ئەينى يىللاردا سەھنىلەردە ئوينىلىپ، خەلقىمىزگە مەدەت ۋە ئىلھام بېغىشلىدى. شۇڭلاشقا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇنى «قەشقەر گېزىتى» نىڭ تەھرىر بۆلۈمىدىن قوغلىدى ھەمدە قىيىن-قىستاققا ئالدى، ئەمما شائىر زوراۋانلىق ئالدىدا باش ئەگمىدى. 1947 - يىلى ئۆزى بىلەن قەلبداش 4 نەپەر شائىر بىلەن بىرلىشىپ، «شىرىن» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى تۈزدى. بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلاردا زۇلمەتلىك كونا دۇنيا پاش قىلىنغان، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى قاتتىق ئەيىبلەنگەن، كەڭ خەلق ئاممىسى ئويغىنىشقا دەۋەت قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، توپلام «قەشقەر گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلىپ، رەسمىي تارقىلىشقا باشلىغاندا، گومىنداڭ يەرلىك ئەمەلدارلىرى تەرىپىدىن بۇيرۇق بىلەن كۆيدۈرۈۋېتىلدى. گومىنداڭ دائىرىلىرى پەيلىنى بۇزۇپ، بۇ توپلامغا شېئىرلىرى كىرگۈزۈلگەن قۇربان ئىمىن قاتارلىق شائىرلارنى قولغا ئېلىپ، بىراقلا ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقاندا، ئازاتلىق ھارپىسى يېقىنلىشىپ قېلىپ، مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىدى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە، شائىرنىڭ كونا جەمىيەتتىكى تۇرمۇشى ئىنتايىن غۇربەتچىلىك ئىچىدە ئۆتتى. شۇ يىللاردا ئۇ بىرەر تال قېرىنداش، بىرەر تاختا سامان قەغەزنىمۇ ئىنتايىن تېجەپ ئىشلەتتى. قىش كۈنلىرى مۇزدەك سوغاق ئۆيدە قارا چىراق يېقىپ، سۇپىنىڭ ئۈستىدە دۈمچىيىپ ئولتۇرۇپ ئەسەر يازاتتى.

1949 - يىلى ئۆكتەبىردە شائىرنىڭ قەلبىگە ئازاتلىق تېڭىنىڭ پارلاق نۇرى تۆكۈلدى. ئۇ 1950 - يىلى كۈزدە ئېلىمىزنىڭ غەربىي - شىمال رايونى بويىچە شىئەندە ئۆتكۈزۈلگەن 1 - نۆۋەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى، پارتىيە ۋە خەلقنىڭ بۇ خىل ھۆرمەت ۋە ئىشەنچىسى شائىرنىڭ ئىجادىيىتىگە كۈچلۈك ئىلھام بەردى. ئۇ شۇ يىلى يەنە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولدى. 1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ۋە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولدى. 1960 - يىلى جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ۋەكىللىرىنىڭ مەملىكەتلىك 3 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىغا، 1979 - يىلى 4 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىغا، 1984 - يىلى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمىيىتى ئەزالىرى ۋەكىللىرىنىڭ مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىگۇنا شائىر تەقىپ ئاستىغا ئېلىنىپ، قاتتىق ئازاپ چەكتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» غا خاتىمە بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇ يەنە بىر قېتىم ئازاتلىققا ئېرىشتى. يېڭى دەۋر ھەم ئۇنىڭ گۈللىنىش مەنزىرىسى ئەركىنلىككە ئېرىشكەن شائىر ئىجادىيىتىگە تېخىمۇ كۈچلۈك ئىلھام بەخش ئەتتى. شۇڭلاشقا ئۇ ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماستىن، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «ۋەتەن ھەققىدە ناخشا»، «قەشقەردە باھار»، «ئانامغا»، «تيانشان خىتاۋى» قاتارلىق 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، «ئۈزۈلمەس رىشتە»، «قەشقەر قىزى»، «ھاجاخۇن»، «سېمونت ئىشچىسى» قاتارلىق داستانلارنى يازدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئۇنىڭ «تارىم غەزەللىرى»، «قەشقەر ئاۋازى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلىنىپ، كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. 1979 - يىلى «توي» ناملىق دىرامىسى، 1981 - يىلى «ئانامغا» ناملىق شېئىرى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بىر قىسىم شېئىرلىرى خەنزۇ ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ تونۇشتۇرۇلدى. ئۇ يېقىندا يەنە «مېنىڭ ناخشام» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشرگە بەردى.

شائىر قۇربان ئىمىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ پىشقەدەم ۋەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ شېئىرلىرى تېمىسىنىڭ خىلمۇ - خىللىقى، ئەكس ئەتتۈرگەن مەزمۇنىنىڭ كەڭلىكى، تىلىنىڭ ئاممىباپ، راۋان ھەم يەڭگىللىكى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

ئادەمخور كونا جەمئىيەتتە ئەمگەكچى خەلقىمىزنىڭ دەردىگە دەرمان بولغان ھارماس كۈيچى، ئازاتلىقتىن كېيىن ئىجادىيەتچىلەر قوشۇنىمىزنىڭ قۇرۇلۇشىغا ۋە شېئىرىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىپ تۆھپىلەرنى قوشقان پىشقەدەم شائىر قۇربان ئىمىن 1980 - يىلى 66 ياشقا تولغان چېغىدا شەرەپلىك ھالدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولدى. ئۇ ھازىر سىياسى كېڭەش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قەشقەر شەھەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

(بېشى 93 - بەتتە)

ناملىق شېئىرلار توپلىمى بىلەن ئۇزۇن يىللىق ئوقۇتۇش تەجرىبىلىرى ئاساسىدا يېزىپ چىققان «يېزىقچىلىق بىلىمى ئاساسلىرى» ناملىق كىتاب ئەنە شۇ تىرىشچانلىقنىڭ مەھسۇلىدۇر.

بوغدا ئابدۇللا بۇرۇن، ئاساسەن، بارماق ۋەزنىدە شېئىر يازاتتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئەركىن شېئىر شەكلىدە يېزىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى ۋە ئوقۇتۇش تەسىراتى ئۈستىدە توختىلىپ: «دەۋرنىڭ رىتىمىگە ئەگىشىپ، شېئىرنىڭ رىتىمىدىمۇ ئۆزگىرىش بولۇشى كېرەك، بىز پىكىرنى ئەركىن، تولۇق ئىپادىلىگىلى بولىدىغان يېڭى شېئىرىي شەكىللەرنى دادىللىق بىلەن ئىجات قىلىشىمىز لازىم» دەيدۇ. ياش شائىر بوغدا ئابدۇللانىڭ شېئىرىيەتتە يېڭىلىق يارىتىشقا ئىنتىلىش روھى قەدىرلەشكە ھەم قوللاشقا ئەرزىيدۇ. بىز ئۇنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىجادىي پائالىيىتىگە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمىز.

لىرىك شائىر بوغدا ئابدۇللا

بوغدا ئابدۇللا 1941 - يىلى 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لەنجۇدا تىجارەتچى ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. 1950 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە ئۈرۈمچى 2 - دارىلمۇئەللىمىن قارىمىغىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە ۋە ئۈرۈمچى تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپتە، 1960 - يىلدىن 1965 - يىلى 9 - ئايغىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن تارتىپ تاھازىرغىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتىدۇ.

بوغدا ئابدۇللانىڭ بوۋىسى بىلەن مومىسى ئەسلىدە پىچاننىڭ لۈكچۈن دېگەن يېرىدىن ئىدى. ئۇلار يوقسۇزلۇق تۈپەيلىدىن 1920 - يىللىرى قۇمۇلغا كۆچۈپ بېرىپ، قوغۇنچىلىق قىلدى. 1930 - يىللىرى قۇمۇلدا يۈز بەرگەن «ئاپرېل ئۆزگىرىشى» دىن كېيىن، كۆچمەن بولۇپ، دەسلەپ دۇڭخۇاڭغا، كېيىن لەنجۇغا باردى. بوغدا تۇغۇلۇپ بىر قانچە كۈندىن كېيىنلا دادىسى ئابدۇللا ئالەمدىن ئۆتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ، مومىسىنىڭ تەربىيىسىدە قالدى. ئۇنىڭ ئائىلىسى 1947 - يىلى لەنجۇدىن ئۈرۈمچىگە كۆچۈپ چىقتى. 1950 - يىلى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ئاپىسى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشىلاندى، گۆدەك بوغدامۇ ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى.

بوغدا شېئىرىيەتكە كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا ئىشتىياق باغلىدى. مومىسى ئۇنىڭغا ھەردائىم قىزىق - قىزىق چۆچەك ھەم قوشاقلارنى ئېيتىپ بېرەتتى. مەخسۇت ئاخۇن ئىسىملىك خوشنىسىمۇ ئۇزۇن قىش كېچىلىرى ئۇنىڭغا خىلمۇ - خىل بەدىئىي ئەسەرلەرنى ئوقۇپ بېرەتتى. بوغداغا لېرمونتوپنىڭ «ئۈچ خورما» ناملىق كىتاۋىنى تۇنجى قېتىم ئاشۇ كىشى ئوقۇپ بەرگەن ئىدى. كىچىك بوغدا باشلانغۇچ مەكتەپتە پۇشكىننىڭ «بېلىقچى بىلەن ئالتۇن بېلىق ھەققىدە چۆچەك» ناملىق ئەسىرى بىلەن، ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، خەمىت

ئالىمجان، ئۇيغۇن، ئاباي قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن تونۇشتى. ئائىلە ھەم مەكتەپتىكى بۇخىل ئىجابىي تەسىر بوغدانىڭ يۇمران قەلبىگە شېئىرىيەتنىڭ ئوتىنى ياقتى.

1954 - يىلى سىنتەبىردە «شىنجاڭ ياشلىرى گېزىتى» دە ئۇنىڭ «دىخان قىزلىرى ھەققىدە قوشاق» ناملىق تۇنجى شېئىرى ئېلان قىلىندى. «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى گېزىتى» شائىرنىڭ ئىجادىيىتىنى قىزغىن قوللاپ، ئۇنىڭغا كۈچلۈك ئىلھام ھەم ئىشەنچ بېغىشلىدى، بۇ گېزىت ئۆزىنىڭ تۇنجى سانلىرىدىن باشلاپلا ئۇنىڭ ئىجادىيىتىگە كەڭ ئورۇن بەردى.

شائىر بوغدا ئابدۇللا ھازىرغىچە ھەرقايسى گېزىت - ژورناللاردا 300 پارچىدىن كۆپرەك شېئىر، 8 پارچە باللادا ھەم داستان ئېلان قىلدى. 1978 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «باھار غۇنچىلىرى»، 1983 - يىلى شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى تەرىپىدىن «يەلكەن» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىندى. 40 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ھەم داستانلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ئېلان قىلىندى. 1979 - يىلى «گۈلدەستىخان» ناملىق داستانى، 1981 - يىلى «يۈرەك لىرىكىسى» ناملىق شېئىرى 1 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شائىر بوغدا ئابدۇللانىڭ «ئانا»، «تاغلارنى قۇچاقلاپ»، «تيانشانغا»، «جۇڭگار يۇلتۇزىغا»، «تاش ئادەملەر» ناملىق شېئىرلىرى؛ «چوغلۇق» باللادىسى، «مەلىكە ئامانىنسا»، «گۈلدەستىخان»، «يېتىم قىز ھەققىدە چۆچەك»، «ئاينىڭ كىچىك مېھمىنى» قاتارلىق داستانلىرى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، شائىر ئىجادىيىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. شائىر ئۆزىنىڭ بۇ ئەسەرلىرىدە زامانىمىز كىشىلىرى ئوبرازىنى يارىتىپ، جۇشقۇنلۇق ھېسسىيات، ئوبرازلىق تىل ۋە خەلقچىل - خەلق بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق ئۇلارنىڭ كۈچلۈك لىرىك تۇيغۇلىرىنى، كەلگۈسى پارلاق دۇنياغا بولغان غايىۋى ئىنتىلىشىنى يارقىن ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

بوغدا ئابدۇللا يېڭى دەۋر ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ياش لىرىك شائىرلاردىن بىرى. ئۇ ئىجادىيەتتە تىرىشچان، قاتتىق تەلەپچان، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي ۋە ئىجادىيەت ئىستىلىدا ياخشى بولۇپ، كىتابخانلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە. ئۇ 1982 - يىلى 11 - ئايدا جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىگە ئەزا بولدى. 1984 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى ئەزالىرى ۋەكىللىرىنىڭ مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى.

خەلقنىڭ ئۈمىدى ئۇنىڭغا كۈچلۈك ئىلھام ۋە مەدەت بەردى، شۇنداقلا ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئېغىر ھەم شەرەپلىك بۇرچىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇردى.

ياش شائىر بوغدا ئابدۇللامۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت يولىدا «سول» ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ زىيانكەشلىكىدىن خالىي بولالمىدى. ئۇ 10 يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە نەزەربەنت ئاستىغا ئېلىنىپ، سوراققا تارتىلدى، ئىجادىيەت ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىندى. لېكىن تۇرمۇشنىڭ رەھىمسىز بوران - چاپقۇنلىرى بۇ ياش شائىرنىڭ غايە چىرىغىنى ئۆچۈرەلمىدى. ئۇ ھازىر ئاشۇ يىللاردا تارتقان زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ، جاپاغا چىداپ، تىرىشىپ ئىجات قىلماقتا. ئۇ يېقىندىن نەشرگە تەييارلىغان «تەك پەرى»

(ئاخىرى 91 - بەتتە)

ياشلىق ئۇچقۇنلىرى

غالىپ راخمان

هايات مېھرى

مىڭ يىللاپ تۆكۈلگەن قار ۋە يامغۇرنى
قانمىدى قويىنغا سىڭىرىپ قۇم چۆل.
قار پەسىل قارىساڭ، كۆرۈنمەس بىراق
باغرىدا بىر تۇتام كۆكات،
يا بىر گۈل.
ئېخ هايات،
تويمايمەن مېھرىڭگە!
قەلبىم—
تەشنالىق ئىلكىدە چاڭقايدۇ ھەردەم.
ئەمەسمەن ۋە لېكىن بەھرىسىز قۇملۇق:
ئىجادىم گۈلىنى پۇرايدۇ نەۋرەم.

ئەللىيىڭنى توختاتقىن، ئانا

ئەللىيىڭنى توختاتقىن، ئانا
بۆشۈكنى تەۋرەتمە يەنە.
ئۇيقىسىدىن ئويغانسۇن قوزاڭ
تاڭ قىزىرىپ كەلمەكتە، ئەنە!
قويۇۋەتكىن،
شوخ بوتىلاقتەك
ئاياق باسسۇن زېمىن قوينىغا.
ئۆمۈلىسۇن،
ماڭسۇن تام بويلاپ
ۋە تىك تۇرسۇن قەددىنى رۇسلاپ.
تاڭ نۇرىدا يۇيۇپ يۈزىنى
كىرە سالسۇن قۇياش بويىنغا!

يورۇڭقاش دەرياسى

مەن ئاقىمەن دولقۇنلىرىڭدا
سەن ئاقىسەن تومۇرلىرىمدا...

قىش

گويا
تۆكۈلگەندەك ئۆرۈك چېچىكى
قار يېغىۋېتىپتۇ
تالاغا چىقسام
لەپىلدەپ،
لەپىلدەپ...
كېتىۋەردىم مەنمۇ ئالدىراپ.
كۆرۈنمەستىن مەنزىلىم تېخى،
ھەش - پەش دېگۈچە
چاچلىرىمغا،
قاش - كىرپىكلىرىمگە
قار رەڭگىنى بەردى تەبىئەت!
قار رەڭگىنى بەردى تەبىئەت!

Altun0q

ئالما ئۈزگەچ

ئالما دەرىخىگە يۆلىدى
ئانىجان مېنى،
ئالمىنى ئۈزۈپ
يۇردىسۇن،
يەسۇن دەپ:
بىلى ئاغرىپ،
تالسىمۇ قولى
قويۇۋەتمەي،
ۋايسىماي.
ئالمىغا چىقىپ
پىيالدەك ئالمىنى ئۈزۈپ
تاشلاي دەپ ئانامنىڭ ئېتىگىگە
ئېگىشسەم،
ئۇندا بىر مومايى تۇرۇپتۇ!
بېلى مۈكچەيگەن،
هاسا تۇتقان،
ئاق چاچ بىر موماي...

پىيالىما شامالارى

ئابدۇراخمان خان پاشا باشچىلىقىدىكى خوتەن قوزغىلاڭچىلىرى گۇما بىلەن قارىقاش ئارىلىقىدىكى پىيالما سېپىدا ئەركىنلىك ئۈچۈن جەڭ قىلىپ، تۆت تۇمەن ئادەم شېھىت بولغان.

— خاتىرەمدىن.

شامىلىڭ ئۇرۇلدى ئۇچۇرۇپ توپا،
پىيالما قوينۇڭدا كېتىۋاتقاندا.
مەن يالپىتىم ئاپتىۋۇز دەرىزىسىنى،
شامالار ھۇشقىتىپ كېزەر ھەر ياندا.
شامالار...
تىنىمسىز ئۇچىدۇ شۇنداق
كۆمۈپ ئىز ۋە يۈتكەپ قۇم بارخانلارنى.
ئۇچۇرۇپ كېتەلمەس بىراق. خوتەنلىك —
ھۆرلۈك دەپ باغرىڭغا تۆككەن قانلارنى!

ساقا

ھەي سەن،
بىلەمدىغانسەن،
بۈركۈتنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزۈڭنىڭ
نۇرى نەدىن كەلگەنلىگىنى.
سەن بىلەمسەن، ئۇنى
هاسا تۇتۇپ،
تەمتىرەپ كېلىۋاتقان ئاشۇ ئاناڭنىڭ
سۈتى بىلەن بەرگەنلىگىنى.
نۆۋەت سېنىڭ ئەمدى،
ھە، سەن
پەرزەنتلىك بۇرچۇڭنى ئاقلايمەن دىسەڭ
كەل،
قولىنى تۇت،
يېتىلە، كۆزى خىرەلەشكەن
پۇتى ماغدۇرسىزلانغان ئاناڭنىڭ
جامىدا كەۋسەر بەر ئاڭا ۋاپاڭنىڭ!

بىر يۇلتۇز

كۆكتىشرەڭ بۇلۇتلار چۈشكەندەك پەسلەپ
تۇمانغا پۈركىنىپ ياتىدۇ ئەتراپ.
سۇس - خىرە كۆرۈنەر دەرەخلەر، ئۆيلەر،
كۆكتە يۇلتۇزلار يانار چاراقلاپ.
كېچە...
يول چىرىغى ئاستىدا، ئەنە
بىر يىگىت تۇرىدۇ يارىنى ساقلاپ.

1983 - 1984 - يىللار.

غالىپ راخمان 1960 - يىلى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ لوپ ناھىيە يورۇڭقاش يېزىسىدا ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، ھازىر شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدۇ.

ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان يىللىرىدىلا شېئىرىيەتكە قىزغىن ھەۋەس باغلاپ، تەڭتۇشلىرى ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ئىدى. ئۇنىڭ تۇنجى شېئىرى «ئۇستازغا مەدھىيە» سېكىلاي 1981 - يىلى خوتەن گېزىتىدە ئېلان قىلىنىدى. ئۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەندىن بۇيان ئۆز ئارزۇسىنى ۋايىغا يەتكۈزۈشنىڭ كەڭ ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ھازىرغا قەدەر گېزىت - ژورناللاردا ئۇنىڭ ئون نەچچە پارچە شېئىرى ۋە «سىرتماق» ناملىق ھېكايىسى ئېلان قىلىندى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرىنى دىققىتىڭىزگە ھاۋالە قىلدۇق.

— تەھرىردىن.

شېئىرلار

تۇرسۇن نىياز

ۋاپانىڭ ئۆلچىمى ئەمەسكەن كۆيدە

«ئاشىقكەن قۇشلارنىڭ ھەممىسى گۈلگە»
دىدىمەن باھاردا تىنىمسا سايراپ.
بىر تىلسىز كېپىنەك يۈرگەندە باغدا
ئېچىندىم ئۆزەمچە ھالىغا قاراپ.

ئاياندۇر ھەر قۇشنىڭ چۈنكى كۆيدە،
گۈللەرگە مۇھەببەت، مېھرى - ۋاپاسى.
كېپىنەك قانداقچە بولسۇن چىن ئاشىق،
يەتمىسە چىچەككە ئاھۇ - نىداسى؟

خىيالىم شۇ يەرگە كەلگەندە بىردىن،
تۇيۇقسىز ئالەمنى قاپلىدى بوران.
بۇلۇتلار تۆكۈشتى چېلەكلەپ يامغۇر،
قۇشلارمۇ يولىغا بولۇشتى راۋان.

بى مەھەل جۆت كېتىپ، سەيلە قىپ باغدا،
كۆردۈمەن قايتىدىن ئۇ كېپىنەكنى؛
ئەپسۇسكى، ئۇ ئەمدى يېتىپتۇ يەردە،
چىڭ بېسىپ كۆكسىگە بىر تال چېچەكنى.

تىرىكمۇ - ئۆلۈكمۇ بىلمىدىم، لېكىن،
قويۇپتۇ گۈل ئۆزرە مەغرۇر بېشىنى.
ئۈستىدە مەڭگۈلىنىپ تۇرغان غۇنچىمۇ،
تۆكۈپتۇ بەرگىدىن يامغۇر — يېشىنى.

مەن دىدىم شۇندىلا پىكرىدىن يېنىپ:
ۋاپانىڭ ئۆلچىمى ئەمەسكەن سۆزدە.

تىپ - تېنچ چاغلاردا سايرىغان قۇشلار
كېچەركەن باغدىنمۇ جۇدۇنلۇق كۈندە.

كۆمۈلگەن ئەنجۈر

كۈز پەسلى يەتكەندە، ئىككى تال مىۋە
تۆرەلدى كىچىككىنە ئەنجۈر شېخىدا.
زورايدى بىرى تېز، پىشتى مەي باغلاپ،
بىرى كۆك پېتىچە قالدى ئۇچىدا.

كۆز يۇمۇپ ئاچقىچە كەلدى كەچكۈزمۇ،
ئالتۇندەك ياپراقلار يەرگە تۆكۈلدى.
پىشمىغان ئەنجۈرمۇ شاختىن ئايرىلماي،
باغۋەننىڭ قولىدا يەرگە كۆمۈلدى.

«ھەي! — دېدىم بۇ ھالنى كۆرۈپ بىردىنلا،
شۇ ئەنجۈر بولسامىكەن قىلاتتىم قانداق؟»
باغۋەنمۇ ئۆزىچە سۆز قاتتى ماڭا:
«تەبىئەت ئەزەلدىن رەھىمسىز شۇنداق»

ئويلاندىم ئۆيۈمگە كىرىپ بىر ھازا:
«دەرەخقۇ كېلەر يىلى كۆكلەيدۇ يەنە.
مەن ئەگەر ئەنجۈردەك خام كېتىپ قالسام،
دۇنيادا ياشاشتىن مەقسىتىم نىمە؟»

ئوچاق ئالدىدا

ئوت ئېلىپ كىچىككىنە ئوچاقتا ئوتۇن،
ئىس تۈتەپ كۆزۈمدىن ئاقتى ئىسسىق ياش.
گۈرۈلدەپ بىر پەستە ئۇلغايدى يالقۇن
كۆرۈندى قىپ - قىزىل لالىگە رەڭداش.

شۇ يالقۇن تەپتىدىن يايراپ جان - تېنىم،
قەلبىمدە تەڭداشسىز بىر ھوزۇر سەزدىم.
راست ئىكەن «قىش گۈلى — ئوت» دىگەن تەمسىل،
ئۆزەمنى گويا گۈلشەندە كۆردۈم.

ئوت ئۆچتى ئاستىلاپ تاماقتىن كېيىن،
ئويلاندىم: گۈلنىڭمۇ باركەن تىكىنى.
شۇ ئوتۇن ئۆرتىنىپ كۆل بولغان يەردە،
نىمىكەن كۆزۈمگە كىرگەن تۈتۈنى؟

ئىككى شېئىر

جىلداي

ئۇلاقلارغا كۆز بولۇپ ...

ھەر باھاردا ئۇلاق ئۇلار باغۋەنلەر،
مىۋىلىك دەل - دەرەخلەرگە كۆز قويۇپ.
كۆكلەپ چىقار ئۇنىڭدىن ياش نوتىلار،
زەر قۇياشتىن نۇرلار ئېمىپ ئۇلغىيىپ.

ئىككى باھار ئۆتۈپ ئاشۇ نوتىلار،
ئەلگە شېرىن مىۋە بېرەر تويغىدەك.
بەختىم: مەنمۇ ئۇلاقلارغا كۆز بولۇپ،
مىۋە بەرسەم خەلقىم رىزا بولغىدەك.

باھار سىماسى

گۈل - چىچەكنى بەكمۇ ياخشى كۆرۈمەن،
بال ھەرىسى ئۇنى ياخشى كۆرگەندەك.
پىراقىدا كېچە - كۈندۈز كۆيۈمەن،
پەرۋانىلار نۇر ئىشقىدا كۆيگەندەك.

چۈنكى، ئاشۇ خۇشپۇراق گۈل - چېچەكلەر،
خاسىيەتلىك باھارىمنىڭ سىماسى.
جۇلالايدۇ ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنىدە
قۇياشلىق ھۆر بەختىمنىڭ نۇر - زىبياسى.

كېپىنەكلەر قونسا چېچەك بەرگىگە،
بەخت قۇشى قوندى دەيمەن بېشىمغا.

يۈرىكىم سۇ ئىچكەندەكلا ياشىرىپ،
كېلىچىكىم كېلەر گويا قېشىمغا...

شۇڭا، ھەردەم گۈل - چېچەككە قارىسام،
يالقۇنلايدۇ يۈرىكىمدە مۇھەببەت.
باھارىمنىڭ سىماسىنى كۈيلەيمەن،
ئىشقى ئوتلۇق بۇلبۇل بولۇپ تائەبەت.

موتوتسىكىلىت مىنگەن قىز

ئىمىن راشىدىن

كېلەتتى تۈز، تاناپتەك يول،
يېشىل بوستان ئاراسىدىن.
چۆچۈپ ئويغاندى ياپراقلار،
ماتورنىڭ شوخ ساداسىدىن.

چىقىپ كەلدى موتوتسىكىلىت
قويۇپ ئارقىدا دۇلدۇلنى.
شۇئان توختاتتى غەزەلدىن،
ئۇنىڭ غەۋغاسى بۇلبۇلنى.

بولۇپ ھەيران دىدىم توۋا!
ياقامنى مەن تۇتۇپ قالدىم.
ئىگەرنىڭ ئۈستىگە قونغان،
گۈزەل قىزنى كۆرۈپ قالدىم.

بىلىگىدە ئىسىل سائەت،
پولات رولنى تىرەپ ماڭغان.
پىدالنى ئويىنىتىپ پۇتتا
نىشان بويلاپ ئۇچۇپ ماڭغان.

چېكىسىدە قىزىل ياغلىق،
گويا پۇر - پۇر ئۇچۇپ ماڭغان.
جىنەستە لېۋىدە كۈلكە،
بويى ئەمبەر چېچىپ ماڭغان.

يېنىپ ئۆتتەك ئۆتۈپ كەتتى،
موتوتسىكىلىت ئۇچار يۇلتۇز.
تېرەككە يۆلىنىپ قالدىم
ھاياجان ئىلكىدە يالغۇز...

باھار شامىلى

ئۆمەر رەجەپ

يەرنىڭ نەمخۇش مەڭزىگە
سۆيدى شامال ئەكىلەپ.
دىدى ئاڭا ئانا يەر:
— نەگە ماڭدىڭ پەتىلەپ؟

توختا، ئىللىق كوكسۈڭنى
باغرىمغا ياق، باغاش ئەت.
مەن ئۆيقىدىن ئويغاندىم
دىخانلارغا دىگەچ كەت.

شامال دىدى: ئېرىدى
سېنىڭ باغرىڭ تەپتىمدىن.
ئالدىرايمەن، ئىشىم كۆپ،
سەزمىدىڭمۇ ئەپتىمدىن؟

بىلەمسەنكىن، بەك ئۇزاق
مېنىڭ مەنزىل - سەپىرىم.
تېز بارمىسام تاغلارغا
بولار كۆڭلۈم بەك يېرىم.

ھەممە ياقنى ئويغىتىپ،
خىزمىتىنى بېجىرەي.
مەن يانغىچە باغرىڭدا
گۈل ئۆستۈرگىن، ئانا يەر!

ئۇستاز

مەھەممەت روزى

ئانامدىنمۇ، ئاتامدىنمۇ، قەدىرلىك، مېھرىۋان، ئۇستاز،
جاھاندا ئەڭ كۆيۈملۈك، ئەڭ سۆيۈملۈك، جانىجان، ئۇستاز.
بىلىم بەردىڭ، ئەقىل بەردىڭ، تېنىمگە كۈچ - قۇۋۋەت بەردىڭ،
سېنىڭ بىرلە چۈشەندىمەن ھاياتنى ھەر زامان، ئۇستاز.
سېنىڭ ئەجرىڭ ۋە مېھرىڭدىن قاناتلاندى ئەقدەممۇ،
ئىلىم - پەن كۆكىدە پەرۋاز قىلىپ ئۇچتۇم ھامان، ئۇستاز.
ئۆمۈر بويى ئۇنۇتمايمەن سېنىڭ ئىللىق چىرايىڭنى،
ساڭا ھۆرمەت بىلەن مېھرىم دېڭىزدەك بىپايان، ئۇستاز.
مانا دەۋرىم گۈزەل شۇنچە، ئۈمىدىڭگە ئىشەنچ بەردى،
ئېلىمنىڭ كۈلكىسى كۈلكەم، دىدىڭسەن شادىمان، ئۇستاز.
تۈمەن ئەۋلات كەبى مەنمۇ ئىزىڭ باستىم تۇرۇپ يەكسنى،
ۋەتەن گۈلزارىم مەنمۇ بولۇشقا بىر قىران ئۇستاز.

AltunOq

قوچو ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى

ئەدەبىيات توغرىسىدا قىسقىچە بايان

ئىسرائىل يۈسۈپ

ئۇيغۇرلار ۋەتىنىمىزدىكى ئۇزاق تارىخ ۋە شانلىق مەدەنىيەتكە ئىگە مىللەتلەردىن بىرىدۇر. ئۇيغۇرلار ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى، شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرى ئوتتۇرىسىدا ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت ئالاقىسى ئېلىپ بېرىلىدىغان رايونلاردا ياشاپ كەلگەچكە، ماددىي ۋە مەنىۋىي مەدەنىيەت ساھەسىدە ئۆز زامانىسىدا زور تەرەققىياتلارغا ۋە خېلى يۇقىرى سەۋىيىگە ئېرىشىپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتى غەزىنىسىگە تېگىشلىك تۆھپە قوشقان.

قوچو ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرى (مىلادى 9 — 13- ئەسىرلەر) دە ئۇيغۇرلار ئىقتىسات ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلەردە زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. بۇنى يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنغان شۇ دەۋرگە ئائىت مەدەنىي يادىكارلىقلار ۋە مەدەنىي يادىكارلىق ئىزلىرى ماددىي پاكىتلىق سۈپىتى بىلەن ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. بۇ ھەقتە مىلادى 982 - يىلى شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىدىن زىيارەتكە كەلگەن ۋاڭ يەندېنىڭ «قوچۇغا قىلىنغان زىيارەت خاتىرىسى» دېگەن ئەسىرىدىمۇ خېلى تەپسىلىي مەلۇماتلار خاتىرىلەنگەن.

بۇ دەۋردە، شەرق ۋە غەرب ئەللىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئىدىقۇت (قوچۇ) دا ئۈچ چوڭ مەدەنىيەت (قەدىمقى جۇڭگو مەدەنىيىتى، قەدىمقى ھىندى مەدەنىيىتى ۋە قەدىمقى گىرېك مەدەنىيىتى) نىڭ ئۆزئارا ئۇچرىشىشى ۋە تەسىرى كۈچەيگەن، بۇددا دىنىنىڭ تەسىرى ناھايىتى زور بولغان، مانى دىنى ۋە نېستورىيان دىنىنىڭمۇ بەلگىلىك تەسىرى بولغان. مانا بۇلار بۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ، جۈملىدىن، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە نەتىجىلىك بولۇشىدا تېگىشلىك رول ئوينىغان. ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، نۇرغۇنلىغان شائىرلار، يازغۇچى ۋە تەرجىمانلار يېتىشىپ چىقىپ، ئۆز دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىنى يەنىمۇ ئىلگىرى سۈرگەن، شۇنداقلا قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ تاكامۇللىشىشىدا مۇھىم رول ئوينىغان. ئۇلار ئۆز ئانا تىلى (قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى) دا ئەسەر ئىجات قىلغان، شۇنداقلا باشقا تىللاردىن بولۇپمۇ توخرى تىلى *،

خەنزۇ تىلى ۋە سوغدى تىللىرىدىن ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان ۋە ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىگەن. تەرجىمە قىلىشتا، ئەسلى نۇسخىسىغا ئاساسلىنىپلا قالماي، بەلكى باشقا تىللاردىكى نۇسخىلىرىدىن پايدىلىنىشقىمۇ ئەھمىيەت بەرگەن. بۇنداق ئەسەرلەردىن ھازىرغا قەدەر تېپىلغانلىرى ئاز ئەمەس. لېكىن ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەتئەللەردە ساقلانماقتا. ئۇلارنىڭ بىر مۇنچىلىرى چەتئەللىكلەر تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى. بۇ ئەسەرلەر قەدىمقى ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى، دىنىي ئېتىقادى، پەلسەپۋىي كۆز قارىشى، ئەخلاقىي چۈشەنچىسىنى شۇنداقلا قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ تارىخىنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىشتا قىممەتلىك ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

تۆۋەندە مەن ئۆگەنگەن ماتېرىياللار ۋە قولىمىزدىكى ماتېرىياللارغا ئاساسەن، بۇ دەۋرگە ئائىت بەزى ئەسەرلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن.

بۇ دەۋرگە ئائىت شېئىرلار①دىن تېپىلغانلىرى خېلى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەتئەللەردە ساقلانماقتا. چەتئەل تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئېلان قىلغانلىرىغا ئاساسلانغاندا، شېئىرلار ئاساسەن قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدا يېزىلغان؛ ئاز ساندىكى شېئىرلار مانى يېزىقىدا (تىلى قەدىمقى ئۇيغۇرچە) يېزىلغان. شېئىرلارنىڭ تۈزۈلۈش ئالاھىدىلىكىگە كەلسەك، شېئىرلار ئاساسەن باش قاپىيە ۋە باش - ئاياق قاپىيەدە يېزىلغان. باش قاپىيىلىك شېئىرلاردا ئاياق قاپىيە ۋە بوغۇم تۇراقلىرى ئانچە ئېتىۋارغا ئېلىنمىغان. باش - ئاياق قاپىيىلىك شېئىرلاردا ئىزچىللىق جەھەتتە يەنىلا باش قاپىيە ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ شېئىرلار ئىچىدە ھەر كۇبلېتى ئۈچ مىسرالىق، تۆت مىسرالىق، ئالتە مىسرالىق، سەككىز مىسرالىق شېئىرلار بار بولۇپ، ھەر بىر شېئىرنىڭ كۇبلېتلىرىنىڭ ئاخىرقى مىسرالىرى كۆپىنچە قاپىيىداش چۈشۈرۈلگەن.

شائىر ئاپرىنچورتېگىننىڭ ۋىسال ئارزۇسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ھەر كۇبلېتى ئۈچ مىسرادىن تەشكىل تاپقان لىرىك شېئىرى باش قاپىيىلىك شېئىرلارنىڭ كونا نۇسخىلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ:

5. كىرەيىن تىسەر كىچىكئەم
كىرۇ يەمە ئۇمازمەن
كىن يىپار يىدلىغىم
(5. ئۇماغىم «يېنىڭغا» كىرەي دىسەم،
كىرىشكىمۇ ئىمكانىيىتىم يوق.
ئىپار ھىدلىغىم.)
6. يارۇق تەگرىلەر يارلىقازۇن
ياۋاشىم بىرلە
ياقشىپان ئادرىلمالىم
(6. يورۇق تەگرى ساقلىسۇن،

① بۇ دەۋرگە ئائىت شېئىرلاردىن نەمۇنىلەر «بۇلاق» نىڭ 1981 - يىللىق 2- ساندا ۋە «ئامموۋىي مەدەنىيەت» نىڭ 1981 - يىللىق 4- ساندا تونۇشتۇرۇلغاچقا، بۇ يەردە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

يۇۋاشىم بىلەن،
يىقىنلىشىپ ئايرىلمايلى.)

ئاپرىنچور تېگىننىڭ بۇ لىرىك شېئىرى جەمى يەتتە كۇبلېت بولۇپ، بىرىنچى كۇبلېتىنىڭ ھەر بىر مىسراسىنىڭ باشلىنىش سۆزى «ئا» بىلەن، ئىككىنچى كۇبلېتىنىڭ «قا»، ئۈچىنچى كۇبلېتىنىڭ «ئۆ»، تۆتىنچى كۇبلېتىنىڭ «با»، بەشىنچى كۇبلېتىنىڭ «كى»، ئالتىنچى كۇبلېتىنىڭ «يا»، يەتتىنچى كۇبلېتىنىڭ «كۇ» (يەتتىنچى كۇبلېتىنىڭ ئىككىنچى مىسراسىنىڭ باش بوغۇمى «كۆ») بوغۇمى ياكى تاۋۇشلىرى بىلەن قاپىيەلەشتۈرۈلگەن. يەنە ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى كۇبلېتلىرىنىڭ ئاخىرى «قاۋشىنىسا يۇرمەن» (قوشۇلۇشقا ئىنتىلىمەن) ۋە «ئۆپۈكسە يۇرمەن» (سۆيۈشكە ئىنتىلىمەن) سۆزلىرى بىلەن؛ تۆتىنچى، بەشىنچى، ئالتىنچى، يەتتىنچى كۇبلېتلىرىنىڭ ئاخىرى «باغىرساقىم» (باغرىم)، «يىدلىغىم»، «ئادرىلمالىم»، «ئولۇرالىم» (ئولتۇرايلى) سۆزلىرى بىلەن ئۆزئارا قاپىيەداش چۈشۈرۈلگەن. ئالتىنچى كۇبلېتتىكى «ياروق تەڭرىلەر» (بۇ سۆزدىكى «لەر» قوشۇمچىسى ھۆرمەت مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ) ئاتالغۇسى بۇ شېئىرنىڭ مانى دىنى مۇھىتىدا يېزىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شېئىرنىڭ تىلى ئاددى، لېكىن گۈزەل بولۇپ، كۈچلۈك ئارزۇ ۋە چوڭقۇر ھىسسىيات ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

بۇددا دىنى مۇھىتىدا يېزىلغان «شۇنداق ئورۇنلاردا» ناملىق تۆۋەندىكى شېئىر باش-ئاياق قاپىيىلىك شېئىرلارغا مىسال بولالايدۇ:

1. ئالقۇزۇ تۇرۇر قات - قات تاغدا
ئامىل ئاغلاق ئارانياتاندا
ئارتۇچ سۆگۈت ئالتىنتا
ئاقار سۇۋلۇقتا
ئامرانچىغىن ئۈچداچى قۇشقىئالار
تىرىنلىك قۇۋراغلىقتا
ئاتقاغسىزىن مەڭى تەگمىنگۈلۈگ ئول
ئانى تەك ئورۇنلارتا

(قاتار كەتكەن قات - قات تاغدا،
تېنچ، خىلۋەت ئارانياتاندا①،
ئارتۇچ دەرىخى ئاستىدا،
ئېقىن سۇلار بويىدا،
شاتلىقتا ئۇچقۇچى قۇشلار،
يىغىلىدىغان - توپلىنىدىغان يەرلەردە،
ھىچنەرسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماي ھوزۇرلىنىدىغان،
شۇنداق ئورۇنلاردا.)

① ئارانياتان ــ سانسكرىتچە (Aranya) دىن كەلگەن سۆز بولۇپ، «ئورمان، ئورمانلىق» دىگەن مەنىدە.

بۇ شېئىر جەمئىي تۆت كۇبلېت بولۇپ، ھەر بىر كۇبلېتى سەككىز مىسرادىن تەشكىل تاپقان. بۇ شېئىرنىڭ ئىككىنچى كۇبلېتىنىڭ (بىرىنچى كۇبلېتى يۇقۇرىدا كۆرسىتىلدى) باش قاپىيىسى «ئە»، ئۈچىنچى كۇبلېتىنىڭ «سە»، تۆتىنچى كۇبلېتىنىڭ «كۆ» (تۆتىنچى كۇبلېتىنىڭ 7 - مىسراسى «كۇ» بىلەن باشلانغان) بوغۇمى ياكى تاۋۇشلىرى بىلەن قاپىيىلەشتۈرۈلگەن. بىرىنچى، ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى كۇبلېتلىرىنىڭ يەتتىنچى مىسرالىرى «تەگىنگۈلۈگ ئول»، ئىككىنچى كۇبلېتىنىڭ «ئولۇرغۇلۇغ ئول» دېگەن سۆزلەر بىلەن؛ ھەممە كۇبلېتلىرىنىڭ سەككىزىنچى مىسراسى «ئانى تەك ئورۇنلارتا» دېگەن سۆزلەر بىلەن ئۆزئارا قاپىيىلىك ۋە رادىپلىق ئاياقلاشتۇرۇلۇپ، شەكىل جەھەتتە بىردەكلىكنى ۋە مۇكەممەللىكنى ھاسىل قىلغان، مەزمۇن جەھەتتىن بىر - بىرىنى تولۇقلىغان. ئاپتور بۇ شېئىرىدا ئۆي - ۋاقىنى تاشلىغان بۇددا دىنى راھىپلىرى ئىستىقامەت قىلىدىغان تىنچ، خىلۋەت تاغ - جىلغىلار، ئورمانلىقلار، ئېقىن سۇ ۋە كۆل بويلىرىنى شېئىرىي تىل ئارقىلىق جانلىق سۈرەتلەپ بەرگەن، شۇنداقلا گۈزەل تەبىئەت تەسۋىرى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ تەبىئەت گۈزەللىكىدىن زوق ئېلىش ھېسسىياتىنى ئىپادىلىگەن.

ئۇندىن باشقا، شائىر ئاتساڭنىڭ بۇددا دىنى ماھايانا مەزھىپىنىڭ مۇھىم نوملىرىدىن بىرى بولغان «بۇددا ئاۋاتانساكا ئاتلىغ سۇدۇر» (سانسكرىتچە Buddhāratam. sakamahāraipulyasūtra خەنزۇچە تولۇق ئاتىلىشى 大方广佛华严经) غا مەدھىيە ئوقۇپ يازغان 14 كۇبلېتلىق (ھەر بىر كۇبلېتى سەككىز مىسرالىق) شېئىرىمۇ باش قاپىيىلىك شېئىرلارنىڭ نەمۇنىلىرىدىن ھېساپلىنىدۇ.

ماقالىمىزدا يەنە شۇنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك دەپ ھېساپلايمىزكى، ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر تارىخىي داستانى «ئوغۇزنامە» نىڭ ھازىر پارىژدا ساقلىنىۋاتقان نۇسخىسى 15 - ئەسىر ئەتراپىدا ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يەتتە سۇ رايونى ئەتراپىدا كۆچۈرۈلگەن. ئەسلىدىكى قولىيازما (نۇسخا) 13 - ، 14 - ئەسىرلەردە شىنجاڭنىڭ تۇرپان رايونىدا قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن يېزىلغان، دېگەن كۆز قاراش بار①، يۇقۇرىدىكى كۆز قاراشقا ئاساسلانغاندا، بۇ داستاننى ئىدىقۇت (قوچۇ) ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە مەيدانغا كەلگەن (يازما شەكىلدە) دەپ تەسەۋۋۇر قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

بۇ دەۋردە باشقا تىللاردىن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر خېلى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇددا دىنىغا ئائىتلىرى زور سالماقنى ئىگەللەيدۇ. ئۇندىن قالسا، مانىي دىنى ۋە نىستورىيان دىنىغا ئائىت ئەسەرلەرمۇ بار. بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ تېپىلغانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەتئەللەردە ساقلانماقتا. قەدىمى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان بۇددىزىم كىلاسسىك ئەسەرلىرىنىڭ ئۆزى كاتتا ئەدەبىي ئەسەرلەر بولۇپ، ئۇلاردا قىزىقارلىق ۋە تەسىرلىك ھېكايىلار، رىۋايەتلەر ۋە تەمسىللەر بايان قىلىنىش ئارقىلىق بۇددا دىنى ئەقىدىلىرى تەشۋىق قىلىناتتى. ئۆز زامانىسىدا بۇنداق ئەسەرلەرنى كۆچۈرۈش ساۋاپلىق ئىش سانالغاچقا، ئۇلارنىڭ كىشىلەرگە بولغان تەسىرىمۇ كۈچلۈك ئىدى. شۇڭا بۇ ئەسەرلەر قەدىمقى ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماستىن، بەلكى قەدىمقى ئۇيغۇر

① «قەدىمقى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي داستانى — ئوغۇزنامە» نىڭ 1 - 2 - بېتىگە قاراڭ.

ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدىمۇ زور رول ئوينىدى. بۇ خىل ئەسەرلەردىن بىر مۇنچىلىرى تەتقىقاتچىلار تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى. تۆۋەندە مەن بىر قەدەر مەشھۇر ھېكايىلاردىن «ئىككى تېگىننىڭ ھېكايىسى»، «چاستانى ئىلىگ بەگ ھېكايىسى» نى؛ چوڭ ھەجىملىك ئەسەرلەردىن «ئالتۇن يارۇق» بىلەن «مائىترى سىمىت» نى مىسال تەرىقىسىدە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن:

«ئىككى تېگىننىڭ ھېكايىسى»① (كاليانامكارا ۋە پاپامكارا) نىڭ قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى بىرقەدەر تولۇق نۇسخىسىنى فرانسىيىلىك پېللوت (p.plliot) 1907 -، 1909- يىللار ئارىلىقىدا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيلىرىدىن تاپقان بولۇپ، ھازىر «پارىژ مىللى كۇتۇپخانىسى» دا ساقلانماقتا. بۇ نۇسخا كىچىك كىتابچە شەكىللىك قوليازما بولۇپ، ھەجىمى 14 × 11 سانتىمېتىر، جەمى 80 بەت، ھەر بىر بېتىگە 7 - 8 قۇر خەت يېزىلغان، لېكىن باش - ئايىغى تولۇق ئەمەس. شۇڭا بۇ ھېكايىنىڭ قايسى تىلدىن ۋە كىم تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغانلىقى ئېنىق ئەمەس. ھېكايىنىڭ ئاساسلىق باش قەھرىمانى باراناس شەھەر دۆلىتىنىڭ خانى ماخارىتىنىڭ چوڭ ئوغلى ئەدگۈ ئۆگلى تېگىن (ئاق نىيەت شاھزادە) بۇدا دىنىنىڭ «باشقىلارنى قۇتقۇلدۇرۇش» ئىدىيىسىنىڭ ئەمەللەشتۈرگۈچىسى سۈپىتىدە ئاقكۆڭۈل، مېھرىۋان، ئەقىل - پاراسەتلىك، باتۇر قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. ئۇنىڭ ئىنىسى ئايىغ ئۆگلى تېگىن (قارا نىيەت شاھزادە) بولسا، ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچى، سۇيىقەستچى، ھىلىگەر ۋە قەبىھ ئوبراز قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. ھېكايىدا بۇ ئىككى ئوبرازنىڭ سېلىشتۇرۇلۇپ بايان قىلىنىشى ئۇلارنىڭ خاراكتېرى ۋە روھىي دۇنياسىنى جانلىق گەۋدىلەندۇرۇپ، ئاق نىيەت تېگىن ئوبرازىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن، ھېكايىنىڭ جەلىپ قىلىش ۋە تەسىر قىلىش كۈچىنى ئاشۇرغان. ھېكايە تىلىنىڭ ناھايىتى راۋانلىقى، قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىغا خاس بەدىئىي ۋاستىلىرىنىڭ خىلمۇ - خىللىقى، نۇرغۇن جۈملىلىرىنىڭ قاپىيىلىك ۋە ئاھاڭدار چۈشۈرۈلۈشى ۋە ئاساسلىق ئىككى ئوبراز نامىنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچە ئېلىنىشىغا قاراپ، بۇ ھېكايىنى توخرى تىلى (قەدىمقى كۇچار ياكى قەدىمقى قارا شەھەر تىلى) دىن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلەنگەن دېيىش مۇمكىن. توخرى تىلىدىن دېيىشىمىزدىكى سەۋەپ «باراناس» دېگەن شەھەر نامى توخرى تىلىدىكى (Bārāṇas) دېگەن نامدىن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن بولۇپ، (Bārāṇas) سانسكرىتچە (Vārāṇasī) («دەريا ئايلىنىپ ئۆتكەن شەھەر» دېگەن مەنىدە) دىن كەلگەنلىكىدىندۇر.

«چاستانى ئىلىگ بەگ②» نىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنى گېرمانىيىنىڭ ئۇچىنچى قېتىملىق ئارخېئولوگىيە ئەترىدى (1905 -، 1907 - يىللار ئارىلىقىدا) تۇرپاندىن تاپقان بولۇپ، ھازىر غەربىي بېرلىندا ساقلانماقتا. بۇ ئەسەرنىڭ باش - ئايىغى تولۇق بولمىغاچقا (ساقلىنىپ قالغىنى 318 قۇر)، قايسى تىلدىن ۋە كىم تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغانلىقى ئېنىق ئەمەس. ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى قەدىمقى ھىندىستاندىكى ئۇ چايان (سانسكرىتچە — ujjayini) شەھىرىنىڭ ئىلىگ بېگى چاستانى (سانسكرىتچە — Caastṇa) خەلق ئاممىسىنىڭ

① بۇ ھېكايە «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1980 - يىللىق 9 - سانىدا تونۇشتۇرۇلغان.

② «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» نىڭ 1979 - يىللىق 7 - سانىدا تونۇشتۇرۇلغان.

Altun0q

ئۆز بېشىغا چۈشكەن دەھشەتلىك بالايى ـ ئاپەت ۋە كېسەللىك ئاپىتىنى تۈپ يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلاش ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىن چوقۇم غەلىبە قىلىش ئارزۇسىغا ھەم ئۈمىد ـ ئىشەنچىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئەسەردە ئۇنىڭ قورقۇنچلۇق، ۋەھشى ۋە ئىنتايىن ھىلىگەر جىنلار ئۈستىدىن پاراسەت، باتۇرلۇق بىلەن غەلىبە قىلغانلىقى ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەر ياردىمى بىلەن قىزىقارلىق، تەسىرلىك ۋە جانلىق بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ ئوبرازى يۈكسەك دەرىجىدە گەۋدىلەندۈرۈلگەن. قىسقىسى، ئەسەر گەرچە بۇددا دىنى مۇھىتىدىكى رىۋايەت بولسىمۇ، ئۇنىڭدا ئىنسانپەرۋەرلىك، ئادىللىق، ئالىجاناپلىق، ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ئىش قىلىش، باتۇرلۇق ۋە ئۈمىدۋار بولۇش روھى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ۋە ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇلغان. ئەسەردە تىلغا ئېلىنغان ئوبرازلار نامىنىڭ سانسكرىتچىدىن كەلگەنلىكىگە قارىغاندا، بۇ ئەسەرنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچە نۇسخىسى سانسكرىتچىدىن ياكى توخرى تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن.

«ئالتۇن يارۇق» ــ قىسقارتىلما نام بولۇپ، ئۇنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچە تولۇق ئاتىلىشى ــ «ئالتۇن ئۆڭلۈگ يارۇق يالترىقلىغ قوپتا كۆترۈلمىش نوم ئىلىگى ئاتلىغ نوم بىتىگ (ئالتۇن رەڭلىك نۇرلۇق ـ يالتىراقلىق ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان نوم پادىشاسى ئاتلىق نوم پۈتۈك)». بۇ ئەسەر بۇددا دىنى مەزمۇنىدىكى چوڭ ھەجىملىك ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچە نۇسخىسىدىن ئىككىسى تېپىلغان. بىرىنچى نۇسخىسىنى گېرمانىيىلىك لىككوك مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۇرپاندىن تاپقان. بۇ نۇسخا (10 ۋاراق، تولۇق ئەمەس) بېرلىندا ساقلانماقتا. بېرلىندا يەنە تولۇق بولمىغان نۇسخىلاردىن بىر قانچىسى بارلىقى مەلۇم. تولۇقراق نۇسخىسىنى روسىيىلىك مالوف 1910 ـ يىلى 5 ـ ئايدا گەنسۇ ئۆلكىسىدىكى سۇجۇ ئەتراپىدىن تاپقان. بۇ نۇسخا جەمى 397 ۋاراق (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز بىر قىسمى باشقا نوم پارچىلىرى ئىكەن) بولۇپ، ھەر بىر ۋارىقىنىڭ چوڭلۇقى 23 × 62 سانتىمېتىر، ھەر بىر بېتىگە 22 دىن 25 قۇرغىچە خەت يېزىلغان. چەتئەل تەتقىقاتچىلىرى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، بۇ ئەسەر توغرىسىدىكى تەتقىقاتلىرىنى ھەر خىل تىللاردا ئېلان قىلدى.

«ئالتۇن يارۇق» نى ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە ئۆتكەن مەشھۇر تەرجىمان ۋە شائىر بېشبالىقلىق سىڭقۇ سەلى تۇتۇڭ خەنزۇ تىلىدىن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا بۇددا دىنى ئەقىدىسى تەشۋىق قىلىنىدىغان ھېكايىلار، رىۋايەتلەر سۆزلەنگەن. ئەسەردىكى مۇھىم رىۋايەتلەرنىڭ بىرىدە① جامبۇدۋىپ (سانسكرىتچە ــ jambudripa) ئېلىنىڭ خانى ماخارادى (سانسكرىتچە ــ Mahāratha) نىڭ كەنجى ئوغلى ماخاساتۋى (سانسكرىتچە ــ Mahāsattva) تېگىننىڭ يەتتە ئەنۈكى (ئەنۈك ــ قەدىمقى ئۇيغۇرلار يولۋاس بالىسىنى شۇنداق ئاتايدۇ) بىلەن جاڭگالدا ئاچ قېلىپ ئۆلەر ھالەتكە يەتكەن چىشى يولۋاسنى ئۆز جېنىدىن كېچىپ گۆش ۋە قېنىنى ئۇلارغا ئوزۇقلۇق قىلىپ بېرىپ، ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغانلىقى ناھايىتى تەسىرلىك بايان قىلىنغان (بۇ ۋەقە قىزىل مىڭ ئۆيدىكى تاملارغا سىزىلغان چاتما رەسىملەردىمۇ ئېنىق كۆرسىتىلگەن). رىۋايەتتە، بۇددا دىنىنىڭ «ئۆزىنى قۇربان قىلىپ باشقا جانلىقلارنى قۇتۇلدۇرۇش» ئەقىدىسى ئاپىسـ-

① بۇ رىۋايەت «بۇلاق» نىڭ 1980 ـ يىللىق 2 ـ سانىدا تونۇشتۇرۇلغان.

تىراكىت سۆز - ئىبارىلەر بىلەن ئەمەس، بەلكى خىلمۇ - خىل بەدىئىي ۋاسىتىلەر، چوڭچۇق ھەم راۋان تىل، روشەن خاراكتېرغا ئىگە ئوبرازلار ئارقىلىق ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن يورۇتۇپ بېرىلگەن.

سىڭقۇ سەلى بۇ تەرجىمە ئەسىرى ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ئەينى زاماندىكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ يېتىشكەن ئۇستىسى ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغان. ئۇ خەنزۇچە تېكىستتىكى ماخاساتۋى تېگىننىڭ ئاتا - ئانىسى ئوقۇغان ھەر مىسراسى يەتتە خەتلىك بىر كۇبلېت مەرسىيە شېئىرىنى ئۆلۈك تەرجىمە قىلماستىن، قەدىمقى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى قوشاق شەكلىگە سېلىپ، تۆت مىسرالىق ئىككى كۇبلېت تىلى ساددا، مەزمۇنى چوڭقۇر، ھېسسىيات تولۇق ئەكس ئەتكەن قوشاق قىلىپ ئىجادىي تەرجىمە قىلغان. رىۋايەتتىكى ئوبرازلار ئاغزىدىن ئېيتىلغان سۆزلەرنىڭ ئاھاڭدارلىقى كۈچلۈك، جۈملىلىرىنىڭ ئاخىرى كۆپىنچە قاپىيىداش بولۇپ، شېئىرىي تىلغا يېقىنلاشتۇرۇلغان. ئەسەر گەرچە خەنزۇ تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىكى سانسكرىتچە نام - ئاتالغۇلار قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى فونېتىكا قائىدىسىگە ئۇيغۇن ھالدا توغرا ئېلىنغان. شۇڭغا قاراپلا تەرجىمان ئەسەرنى تەرجىمە قىلىشتا يالغۇز خەنزۇچە نۇسخىغىلا ئاساسلانماي، بەلكى ئەسەرنىڭ سانسكرىت تىلىدىكى ياكى توخرى تىلىدىكى نۇسخىلىرىدىنمۇ پايدىلىنىپ، ئىلمىي پوزىتسىيە بىلەن ئىش قىلغان دېگەن خۇلاسىنى چىقارغىلى بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

«مايترى سىمىت» (مايتىرىنىڭ ئۇچرىشىشى) نىڭ بىر قەدەر تولۇق ساقلانغان قەدىمقى ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنى 1959 - يىلى 4 - ئايدا قۇمۇلدىكى تيانشان گۇڭشېسىنىڭ ئۇيغۇر چارۋىچىسى يەھيا رېھىم تاغدا قوي بېقىپ يۈرۈپ تېپىۋالغان. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا. بۇ ئەسەرنىڭ ھازىر ساقلىنىۋاتقىنى جەمئىي 293 ۋاراق (587 بەت)، ھەر بىر ۋارىقىنىڭ چوڭلۇقى 47.5 × 21.7 سانتىمېتىر، ھەر بىر بەتكە 30 ياكى 31 قۇر خەت يېزىلغان، ھەر بەتنىڭ يەتتىنچى قۇرىدىن ئونىنچى قۇرىغىچە بولغان ئارىلىق ئوتتۇرىسىغا دىئامېتىرى 4.7 سانتىمېتىر كېلىدىغان سۇس قارا دائىرە سىزىلغان، بۇ دائىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چوڭلۇقى 0.5 سانتىمېتىر كېلىدىغان شوينا ئۆتكۈزۈپ كىتاب تۈپلەش تۆشۈكى - چىسى ئېچىلغان. ئەسەرنىڭ قۇمۇل نۇسخىسى گەرچە گېرمانىيە ئارخېئولوگىيە ئەترىتى مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۇرپان مۇرتۇق ۋە سىڭگىم ئېغىزىدىن تېپىپ ئېلىپ كەتكەن نۇسخىلاردىن خېلى كۆپ تولۇق بولسىمۇ، يەنىلا پۈتۈنلەي تولۇق نۇسخا دېگىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئەسەرنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان قەدىمقى قاراشەھەر تىلىدىكى نۇسخىسى 27 پەردىلىك سەھنە ئەسىرى بولۇپ، قۇمۇل نۇسخىسىدا 26 - ۋە 27 - پەردىلىرى كەم. شۇنداقلا خېلى كۆپ بۆلۈملىرى (پەردىلىرى) نىڭ باش - ئايىغى ۋە ئارىلىقتىكى بەتلىرى تولۇق ئەمەس. ھازىر ساقلىنىۋاتقان 293 ۋاراق ئىچىدە ئاساسەن تولۇق ساقلانغىنى 110 نەچچە ۋاراق بولۇپ، قالغان ۋاراقلىرى يىرتىلىپ كەتكەن ۋە كەمتۈك بولۇپ قالغان. شۇنداق بولسىمۇ، قولىمىزدىكى بۇ نۇسخىدا مۇشۇ نۇسخىنى كۆچۈرتكۈزگۈچى يازغان «يۈكۈنچ بۆلۈم» (يۈكۈنچ - يۈكۈنمەك دېگەن پېئىلدىن ياسالغان ئىسىم بولۇپ، يۈكۈنۈش، ھۆرمەت كۆرسىتىش دېگەن مەنىدە) نى قوشۇپ ھېسابلىغاندا، 26 بۆلۈمنىڭ ئورنى بار.

«مايترى سىمىت» تا، بۇددا دىنى مۇرىتلىرىنىڭ نەزىرىدە كەلگۈسىدە مەيدانغا چىقىدىغان قۇتقازغۇچى ئىلاھ — مايترى بۇرخاننىڭ هاياتىدىكى ئىش - پائالىيەتلىرى بايان قىلىنغان.

ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي قەدىمقى يېزىق تەتقىقات ئىشخانىسى بۇ ئەسەرنىڭ ئاساسەن تولۇقراق ساقلانغان بۆلۈملىرىدىن «يۈكۈنچ بۆلۈم» ۋە بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى، تۆتىنچى بۆلۈملەرنىڭ تەتقىقات خىزمىتىنى پۈتتۈردى. ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى بۆلۈملەر مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىندى.

«يۈكۈنچ بۆلۈم» دە قىزىقارلىق تەمسىللەر ئارقىلىق بۇرخان ساكيامۇنىنىڭ ئىلاھلىق سۈپىتى ۋە كارامەتلىرى گەۋدىلەندۈرۈلگەن، بۇددىزىم ئەقىدىلىرى سۆزلەنگەن ۋە مۇشۇ «مايترى سىمىت» نى كۆچۈرتكۈزگەن ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى — چۇتاس يگەن تۇتۇق ئۆزى قىلغان ساۋاپلىق ئىشىنىڭ ساۋابىنى بۇرخانغا، تۆت ماهاراج تەڭرىگە (بۇددا دىنىدا تۆت تەرەپنى قوغدىغۇچى تەڭرىلەرنى كۆرسىتىدۇ)، خانغا، ئەلگە ۋە ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا بېغىشلايدىغانلىقى سۆزلەنگەن. مەسىلەن: بۇ بۆلۈمنىڭ ئاخىرقى ۋارىقىدا مۇنداق بايان بار:

(يۈكۈنچ تۆرت يگرمى پتر) (A) ①

(يۈكۈنچ بۆلۈم ئون تۆتىنچى ۋاراق (A)

1. يمە ئالقاتمش ئايقا كۈسەنچىگ كۆنكە

(1. يەنە مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدىغان ئايغا، ئارزۇ قىلغان كۆنگە)

2. ئۆدرۈلمش ئەدگۈ ئۆدكە قۇتلۇغ قىۋلىغ قولۇقا

(2. تاللانغان ياخشى پەيتكە، قۇتلۇق - خەيرلىك ۋاقىتقا)

3. قۇتلۇغ قوين يىل ژۇن ئۈچۈنچ ئاي

(3. قۇتلۇق قوي يىلى كەبىسە ئۈچىنچى ئاينىڭ)

4. ئىكى ئوتۇزقا مەن ئۈچ ئەردىنكە كىرتى

(4. يىگىرمە ئىككىنچى كۈنىگە؛ مەن ئۈچ ئەردىنىگە② ئېتىقاد)

5. گۈنچ كۆڭۈللۈگ ئۇپاسى③ چۇتاش يگەن

(5. قاتچان كۆڭۈللۈگ ئۇپاسى چۇتاش يگەن)

6. تۇتۇق كىشىم تۈزۈن بىرلەكىن كەلتە -

(6. تۇتۇق ئايالىم تۈزۈن بىلەن كېيىن كېلىد -)

7. چى مايترى بۇرخانقا تۇسالىم تېپ

(7. دىغان مايترى بۇرخانغا ئۇچرىشايلى دەپ)

8. بىر مايترى سۇ بەزەتدىمىز.. بىر

(8. بىر مايترى ھەيكىلىنى بېزەتتۇق، بىر)

① (A) ئالدىنقى، (B) كېيىنكى بەتنى كۆرسىتىدۇ. ياندىكى نومۇرلار ئەسلى تېكىستتىكى خەتلەرنىڭ قۇر سانىنى كۆرسىتىدۇ.

② ئۈچ ئەردىنى — بۇرخان، نوم، راھىپلارنى كۆرسىتىدۇ.

③ ئۇپاسى — بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان، لېكىن راھىپ بولمىغان ئەرلەرنى كۆرسىتىدۇ.

9. مايتىرى سىمىت نومىن يمه (9. مايتىرى سىمىت نومىنى ھەم)
10. بتىندىمىز.. بۇ سۇ بەزەتمىش نوم بتىتمىش
(10. كۆچۈرتكۈزدۇق. بۇ ھەيكەل بېزەتكەن، نوم كۆچۈرتكۈزگەن)
11. بۇيان ئەدگۈ قىلىنچىغ ئاك ئۆكرە ئاۋىرار-
(11. بۇيان (ساۋاپ) ياخشى قىلمىشنى ئەك ئاۋال ئۇستۈنكى)
12. (بىز) ئۇستۈنكى ئەزرۇئا خورمۇزتا تۆرت
(12. ئەزرۇئا، ھورمۇزتا، تۆت ماھاراج تەڭرىلەرگە بېغىشلايـ -)
13. ماخاراچ تەڭرىلەركە بۇ بۇيان ئەدگۈ
(13. مىز. بۇ بۇيان ياخشى)
14. قىلىنچ كۈچىنتە تەڭرىدەم چوغ يالىنـ -
(14. قىلمىش كۈچىدە (ئۇلارنىڭ) تەڭرىلىك چوغ - يالقۇنى (ھەشەمىتى))
15. (لارئاشىـ) لزۇن ئۇستە لزۇن ئۇلۇ (شۇمىن بالىـ) ق
(15. ئاشسۇن - كۆپەيسۇن. دۆلىتىمنى - شەھرىمنى)
16. (ىمىن) كۈزەدۇ ئەرزۇنلەر .. ئىچتىن (سىڭـ
(16. كۈزىـپ تۇرسۇن. ئىچكى جەھەتتە)
17. (ـار) ... - مىگەن بولمازۇن .. تاشتـ (من سىڭـ -
(17.... - مىگەن بولمىسۇن. تاشقى جەھەتتە)
18. ـار ياغى) بۆرى بولمازۇن ......
(18. يېغى، بۆرى بولمىسۇن ......)
19.... تارىغ كۆلۈ بولزۇن قاماغ -
(19.... ئەۋلات شۆھرەتلىك بولسۇن. بار -
20. - ۇن تىنلىغلار مەڭىلىگ بول (زۇنلار)
(20. لىق جانلىقلار خوشال بولسۇن (خوشاللىقتا چۆمسۇن))
21. يمه بۇ بۇياناغ ئاك ئۆكرە ئا (ۋىرار) -
(21. يەنە بۇ بۇياننى ئەك ئاۋال تەڭرى بۆگۈ)
22. بىز تەڭرى بۆگۈ ئىل بىلگە ئارسلان تەڭرى
(22. ئىل بىلگە ئارسلان تەڭرى ئۇيغۇر تەركەنىمىز)
23. ئۇيغۇر تەركەنىمىز قۇتىڭا ئالقاتمىش ئون
(23. ئالىلىرىغا بېغىشلايمىز. (ئۇ)، مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدىغان)
24. ئۇيغۇر ئىلى .. ئوتۇز تىگىت ئوغلانى .. توقۇز
(24. ئون ئۇيغۇر ئېلى، ئوتتۇز شاھزادە ئوغلانى، توققۇز)
25. ئىلچى بىلگەسى .. ملك تاپىنۇر تۇمەن
(25. ئەلچى ئەقىلدارى، ملك تۇرلۇك ھۆرمەت كۆرسىتىدىغان)
26. ئىچرە كىلەرى بىرلەملك تۇمەن يىلقا
(26. تۇمەن ئوردا ئىچىدىكىلىرى بىلەن ملك تۇمەن)
27. تەگى ئىل ئاشايۇ يارلىقاماقلارى بولزۇنلار

(27. يىلىغا قەدەر ئەلنى گۈللەتسۇن)
28. تاقى يىمە بۇنۇم بىتتىمشتە ئىيىن
(28. تېخى يەنە بۇ نومنى كۆچۈرگۈزۈشتە (بىرگە) ئەگىشمىپ)
29. ئۆگىردەچى قىزىم كەنچ تۈزۈن ئۇلۇغ
(29. شاتلىنىدىغان قىزىم كەنجى تۈزۈن، چوڭ ئوغلۇم)
30. ئوغلۇم كەدىگەن ئىكىنتى ئوغلۇم تاغاي
(30. كەدىگەن، ئىككىنچى ئوغلۇم تاغاي)

(B)

1. يگەن كەلىنىمىز تۈگەل تۈزۈن .. قىزىمىز
1. يگەن، كېلىنىمىز تۈگەل تۈزۈن، قىزىمىز)
2. كۆركلە تۈزۈن .. بۇ بۇيان ئەدگۈ قىلىنچ
(2. كۆركلە تۈزۈن، بۇ بويان ياخشى قىلمىش)
3. كۈچىنتە ئىگىسىز ئاداسىز قوپ ئەدگۈدە ئىچرە
(3. كۈچىدە كېسەلسىز، خەتەرسىز (ۋە) بارلىق ياخشىلىقنىڭ)
4. قاماغ ئايىغىدا تاشرا ئەرزۈنلەر .. تاقى
(4. ئىچىدە، جېمى يامانلىقنىڭ سىرتىدا بولسۇن. تېخى)
5. يىمە بۇ بۇياناغ ئاۋىرار بىز .... ئۆگۈمۈز
(5. يەنە بۇ بۇياننى ئاتىمىز تىسلىگ قۇنچۇقا (مەلىكىگە))
6. تىسلىگ قۇنچۇقا .. ئىنىمىز ئېل سوڭقۇت
(6. ئىنىمىز ئېل سوڭقۇت تارقانغا،)
7. تارقانقا .. ئېل تۇغمىشقا بۇ
(7. ئېل تۇغمىشقا بېغىشلايمىز. (ئۇلار) بۇ)
8. بۇيان كۈچىنتە ئىگىسىز ئاداسىز ئەر-
(8. بۇيان كۈچىدە كېسەلسىز، خەتەرسىز)
9. زۈنلەر .. تاقى يىمەبۇ بۇياناغ
(9. بولسۇن. يەنە بۇبۇياننى (شۆھرەت) قازانغان)
10. (ئاۋدرار) بىز .. قازغانمىش قاڭىمىز زەكەك
(10. ئاتىمىز زەكەك بەگەن تۇتۇق قاتارلىق)
11. بەگەن تۇتۇق ئۇلاتى قاماغقىنا قادا(شىمىز)قا
(11. بارلىق قېرىنداشلىرىمىزغا بېغىشلايمىز.)
12. ئەدگۈ ئۈلۈگ بولزۇن .. بۇ بۇيان (ئەدگۈ قىلىنچ)
(12. ئۇلارغا ياخشى نېسىۋە تەگسۇن. (ئۇلار) بۇ بۇيان، ياخشى قىلىش
13. كۈچىنتە تەڭرى يىرىنتە توغزۇن (-لار)
(13. كۈچىدە تەڭرى يېرىدە تۇغۇلسۇن)

....

ئۇندىن باشقا، يەنە بۇ بۆلۈمدە قەدىمقى ھىندىستان، كۇسەن (كۇچار)، سولمى (قاراشەھەر) لەردىكى ئاتاقلىق بۇددا دىنى ئۇستازلىرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنغان. دېمەك، بۇ بۆلۈم تەتقىقاتچىلارنى تارىخ، دىن ۋە مەدەنىيەت تارىخىغا ئائىت خېلى مۇھىم ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

1 - 11 بۆلۈملەر① تۆۋەندىكىدەك جۈملىلەر بىلەن باشلانغان ۋە ئاياقلاشقان:

I بۆلۈم: «ئەمتى بۇ نوملۇغ ساۋاغ ئاتى ماگىت ئىلتە راچاگرى كەنت ئۇلۇشتا ئۇقمىش كەرگەك». (ئەمدى بۇ نوملۇق سۆزنى ماگىت ئىلدىكى راچاگرى شەھەر دۆلىتىدىن ئۇقۇش كېرەك.)

بۇ بۆلۈمنىڭ يەتتىنچى ۋارىغىنىڭ ئالدى بېتىنىڭ 20، - 23- قۇرلىرىدا يەنە مۇنداق ۋەقەلىك ئورنى كۆرسىتىلگەن:

«21. ئەمتى بۇ نوملۇغ ساۋاغ دكساناپىت (ئىلتەكى)

22. بادارى بىلگە براماننىڭ ...

23. يېرىنتە ئۇقمىش كەرگەك ...»

(ئەمدى بۇ نوملۇق سۆزنى دكساناپىت ئەلدىكى... بادارى بىلگە (دانىشمەن) ... بىراھماننىڭ... يېرىدىن ئۇقۇش كېرەك).

«... مايترى سىمىت نوم بىتىگدە بادارى براماننىڭ ياغىش ياغىماق ئاتلاغ باشتىنقى ئۇلۇش تۇكەدى» (مايترى سىمىت نوم پۈتۈكتە بادارى براھماننىڭ نەزىر - چىراق قىلىشى ئاتلىق بىرىنچى بۆلۈم تۈگىدى).

دېمەك، بۇ بۆلۈم ئىككى كۆرۈنۈشلۈك بولۇپ، بىرىنچى كۆرۈنۈش شىمالنى قوغدىغۇچى ئىلاھ ۋايسىرا ۋانانىڭ قول ئاستىدىكى ئۈچ سەركەردىنىڭ دىئالوگلىرى ئارقىلىق باشلىنىپ، تەڭرىسى تەڭرى ساكيامۇنى بۇرخاننىڭ ماگىت ئىلدىكى پاساڭ تاغدا نوم تەپسىر قىلىۋاتقانلىقى ئۇقتۇرۇلىدۇ. ئاندىن بۇ ئۈچىسى مايترىنىڭ پات ئارىدا تەڭرى بۇرخاننىڭ يېنىغا بارىدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ ئۇنى شۇ يەردە كۆرمەكچى بولغانلىقلىرىنى ئېيتىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرىنچى كۆرۈنۈش ئاياقلىشىدۇ.

ئىككىنچى كۆرۈنۈش مايترىنىڭ ئۇستازى بولغان 120 ياشلىق بادارى براھمان 500 شاگىرتىنى ئەتىراپىغا ئېلىپ، مايترىنىڭ قولىنى تۇتۇپ سۆزلىگەن ھالدا باشلىنىدۇ. بىر كۈنى كېچىدە بادارى براھمانغا تەڭرى تەڭرىسى بۇرخاننى كۆرۈش توغرىلىق ئاسمان ئىلاھىدىن ۋەھى كېلىدۇ. بادارى براھمان ياشىنىپ كېسەلچان بولۇپ قالغانلىقتىن، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ بۇرخاننى كۆرۈشكە بارالمايدىغانلىقىدىن مەيۇسلەنگەنلىكى بىلەن بۇ كۆرۈنۈش ئاخىرلىشىدۇ.

I بۆلۈمدە مايترى ئۇستازى بادارى براھمان خۇشلىشىپ، تەڭرى ساكيامۇنى بۇرخاننىڭ يېنىغا 15 ھەمراھى بىلەن بىللە بېرىپ ساكيامۇنىنىڭ مۇرىتى بولغانلىقى سۆزلىنىدۇ.

III بۆلۈمدە ساكيامۇنى بۇرخاننىڭ ھاممىسى گائۇتامى خاتۇننىڭ ئۆز قولى بىلەن

ئەسكەرتىش: تىرناق بەلگىسى ( ) ئىچىگە ئېلىنغان سۆز، تاۋۇشلار ئەسلى تېكىستتە ئۆچكەن بولۇپ، تىرانسكرىپسىيە جەريانىدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن سۆز تاۋۇشلارنى كۆرسىتىدۇ.

① ئەسلى تېكىستتە «ئۈلۈش» («ئۈلۈش، قىسىم، بۆلۈم دېگەن مەنىدە») دەپ يېزىلغانلىقى ئۈچۈن «بۆلۈم» دەپ ئېلىندى. ئۇنى «پەردە» مەنىسىدە چۈشەنسەكمۇ بولىدۇ.

ئالتۇن رەڭلىك بۆز توقۇپ، ساكيامۇنى بۇرخانغا تۇتقانلىقى، ساكيامۇنى ئۇنى قوبۇل قىلمىغانلىقى ۋە ھامىنىغا ئۇ بۆزنى باشقا راھىپ جامائەتكە سەدىقە قىلىپ بېرىشنى ئېيتقانلىقى سۆزلەنگەن.

IV بۆلۈمنىڭ باش - ئاخىرى تولۇق ئەمەس بولۇپ، ئۇنىڭدا ساكيامۇنىنىڭ شاگىرتى ئانىروتى ئارخات بۇرۇنقى تەمسىللەردىن سۆزلەۋاتقىنىدا، تەڭرى ساكيامۇنى بۇرخانىڭ كەلگۈسىدە مەيدانغا چىقىدىغان مايترى ھېكايىسىنى ئېيتقانلىقى؛ مايترى بۇنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدە مەيدانغا چىقىدىغان بۇرخان بولۇپ، ئازاپتا قالغان جانلىقلارنى قۇتۇلدۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى ئېيتقانلىقى سۆزلەنگەن.

قىسقىسى، بۇ ئەسەر كونكرېتنى ۋەقەلىك ئورنى ۋە كونكرېت ئوبرازلارغا ئىگە بولۇپ، ئۇيغۇر تىياتىر سەنئىتىنىڭ دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللىنىشىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان سەھنە ئەسىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھازىر ساقلىنىۋاتقان ئەڭ دەسلەپكى سەھنە ئەسىرى ھېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا ئۇ ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتۇپ قالماستىن، ئېلىمىز مەدەنىيەت تارىخىدىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

«مايترى سىمىت» نى پرتانىراكشىت (بۇ تەرجىماننىڭ ئۆز ئىسمى ئەمەس، بەلكى سانسكرىتچە تەخەللۇسىدۇر) قەدىمقى توخرى تىلىدىن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا ئىجادىي مېھنەت سىڭدۈرۈپ تەرجىمە قىلغان. ئەسەرنىڭ تىلى راۋان ۋە گۈزەل، بەدىئىي ۋاستىلىرى خىلمۇ - خىل بولۇپ، ئۆز دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىپلا قالماستىن، تەرجىمان پرتانىراكشىتنىڭ سىڭقۇسەلگە ئوخشاش پىشقان تىل ئۇستىسى ئىكەنلىكىنىمۇ نامايان قىلىدۇ.

1980 - يىلى تۇرپان بېزەكلىك مىڭ ئۆيلىرىدىن مانى دىنىغا ئائىت قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى (ئون بەتلىك ھەر بېتىگە 20 قۇر خەت يېزىلغان) قولىيازما پارچىسى تېپىلدى. بۇ يادىكارلىق (80 ·T ·B ·154 نومۇرى بېرىلگەن) ھازىر تۇرپان ۋىلايەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىدا ساقلانماقتا. بۇنىڭ ئىچىدىكى «ئەدگۈ تاتىغلىغ نوم» (ئىسىل لەززەتلىك نوم) نامى بېرىلگەن بىر پارچىدا (بۇ تۆت بەتلىك 80 قۇر خەت يېزىلغان قولىيازمىدۇر) مۇنداق قىزىقارلىق بىر ھېكايە سۆزلەنگەن: ئورمازت تېگىن ئاتلىق بىر ئادەم تەڭرى مانى بىلەن كۆچ سىنىشىپ بېقىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. تەڭرى مانى ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلسا، ئۇ زادى ئۇنىمايدۇ. ئاخىرى ئۇ ئىككىسى كۆچ سىنىشىدىغان جايغا قاراپ يول ئالىدۇ...

ئەپسۇسكى، بۇ ھېكايە تولۇق ساقلانمىغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئۈزۈلۈپ قالغان.

نىستورىيان دىنىغا ئائىت ئەسەرلەردىن «ئەۋانگېلىئوم» نىڭ پارچىسى ۋە «سەنت گېئورگىنىڭ شەھىت بولۇش خاتىرىسى» قاتارلىقلارنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن.

* *

قىچىر ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئەدەبىيات ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بىر قانچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە بولغان بۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئەتراپلىق، تولۇق يورۇتۇپ بېرىش ئاسان ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ يۇقۇرىدىكى مىساللاردىن، بۇ دەۋردىكى ئەدەبىياتنىڭ مەزمۇن جەھەتتىن ئاساسەن دىنىي خاراكتېر ئالغانلىقىنى؛ شەكىل-جەھەتتىن خىلمۇ - خىللىققا ئىگە ئىكەنلىكىنى؛ تىل جەھەتتىن ئۆز زامانىسىغا نىسبەتەن يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ۋە تاكامۇللاشقان ئەدەبىي تىل ئاساسىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى

كۆرۈۋالالايمىز، شۇنداقلا بۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانلىقى، گۈللەنگەنلىكى ۋە ناھايىتى نەتىجىلىك بولغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

ئىزاھات

• توخرى تىلى — 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، ياۋروپادىكى بىر مۇنچە ئالىملارنىڭ ھەرخىل ناملار بىلەن ئاتالغان تەكشۈرۈش ئۆمەكلىرى شىنجاڭدىن ئون نەچچە خىل قەدىمقى يېزىقنى تاپتى ۋە بۇ خىل يېزىقلار بىلەن يېزىلغان يازما يادىكارلىقلىرىمىزنى ئېلىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ياۋروپادا شىنجاڭدىن تېپىلغان قەدىمقى يېزىقلارنى تەتقىق قىلىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. گېرمانىيىلىك زىگ (sieg)، زىگلىڭ (siegling)، فرانسىيىلىك لېۋى (s.Levi) قاتارلىق بىر قانچىلىغان مۇتەخەسسىسلەر كۇچار ۋە قاراشەھەر قاتارلىق جايلاردىن تېپىلغان، براخمى يېزىقىنىڭ قىيپاش شەكلىدە يېزىلغان يازما يادىكارلىقلارنى گىراماتىكىلىق، شەكىل ۋە سۆزلۈك جەھەتتىن تەتقىق قىلىپ، بۇ يادىكارلىقلار تىلىنىڭ ھىندى - ياۋروپا تىل سىستېمىسىغا كىرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنداقلا كۇچار ۋە قاراشەھەر تىللىرىنىڭ ئاساسەن بىر تىل ئىكەنلىكىنى، لېكىن دىئالېكت پەرقى بارلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. بۇ تىلغا ئاتالغان بىلەن ئىسىم قويغان ئادەم گېرمانىيىلىك ئالىم مۇللېر (F.W.K.Müller) بولدى. ئۇ، بۇ ۋاقىتتا دىنىي مەزمۇندىكى سەھنە ئەسىرى «مايترى سىمىت» نىڭ قاراشەھەر شورچۇقتىن تېپىلغان براخمى يېزىقىدىكى نۇسخىسى بىلەن تۇرپان (سىڭگىم، مۇرتۇق) دىن تېپىلغان قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى نۇسخىسىنىڭ مەزمۇن جەھەتتىن ناھايىتى يېقىن ئىكەنلىكى ۋە قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى نۇسخىسىدىكى «ئارىيا چانتىرى سانسكرىت تىلىدىن توخرى (ياكى توغرى) تىلىغا ياراتقان. پرتانراكشىت توخرى تىلىدىن تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلغان» دېگەن خاتىرىگە ئاساسەن، بۇ تىلنى «توخرى تىلى» (ياكى توخار تىلى) دەپ ئاتىدى. شۇنىڭ بىلەن قەدىمقى قاراشەھەر تىلى «توخار تىلى A»، قەدىمقى كۇچار تىلى «توخار تىلى B» دەپ ئاتىلىشقا باشلىدى. كېيىنكى چاغلاردا، ئافغانىستاننىڭ شىمالىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ھەقىقىي توخار تىلىدىكى ھۆججەتلەر تېپىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھۆججەتلەرنىڭ تىلى «ھەقىقىي توخار تىلى»، قەدىمقى قاراشەھەر، كۇچار تىللىرى «ئاتالمىش توخار تىلى» دەپ ئاتالدى. «ھەقىقىي توخار تىلى» ھىندى ياۋروپا تىل سىستېمىسىدىكى شەرقىي ئىران تىللىرىنىڭ ساك گۇرۇپپىسىغا تەۋە ھېسابلىناقتا. قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى يادىكارلىقلاردا ئېيتىلغان توخرى (ياكى توخرى) تىلى يەنى «ئاتالمىش توخار تىلى» (بۇ تىل ھازىر ئىلىم ساھەسىدە قەدىمقى قاراشەھەر، كۇچار تىلى دەپمۇ ئاتالماقتا) نىڭ ھىندى - ياۋروپا تىل سىستېمىسىدا تۇتقان ئورنى يەنىلا تەتقىقات ئۈستىدە تۇرماقتا.

تۆۋەندە، قەدىمقى كۇچار ۋە قارا شەھەرلىكلەرنىڭ ئىشلەتكەن يېزىقى ۋە تىلى توغرىلىق بىر نەچچە نۇقتىنى كۆرسىتىپ ئۆتىمىز:

1. تاڭ دەۋرىدە ئۆتكەن مەشھۇر راھىب شۈەنجۇاڭ (مىلادى 602 — 664 - يىللار) ھىندىستانغا بۇددا نوملىرىنى ئالغىلى بارغاندا، كۇچار، قارا شەھەرلەردىنمۇ ئۆتكەن. ئۇ، بۇ يەرلەردىكى خەلقلەر ئىشلەتكەن يېزىق توغرىسىدا: «يېزىقى ھىندىستاندىن كىرگەن، ئازراق ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلگەن» دەپ ئېيتقان. ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلاردىن مەلۇم بولۇشىچە، شۈەنجۇاڭ ئېيتقان يېزىقنىڭ براخمى يېزىقى ئىكەنلىكى ئېنىق.

2. قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مايترى سىمىت» نىڭ مەيلى گېرمانىيىلىكلەرنىڭ قولىدىكى تۇرپان نۇسخىسى ياكى ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان قومۇل نۇسخىسى بولسۇن، مەزمۇن جەھەتتىن براخمى يېزىقىدا يېزىلغان ۋە قاراشەھەردىكى شورچۇق ۋە شىكشىن مىڭ ئۆيلىرىدىن تېپىلغان قەدىمقى قاراشەھەر تىلىدىكى نۇسخىلىرىغا ناھايىتى يېقىن كېلىدۇ.

3. قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مايترى سىمىت» نىڭ قومۇل نۇسخىسىدا، بۇ ئەسەرنىڭ توخرىچىسىنى ئارىيا چانتىرى سانسكرىت تىلىدىكى نۇسخىسىغا ئاساسەن ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەنلىكى، ئاندىن پرتانراكشىت توخرى تىلىدىكى نۇسخىسىدىن تۈرك تىلىغا (قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا) تەرجىمە قىلغانلىقى ئېنىق خاتىرىلەنگەن («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ئۇيغۇرچە 1984 - يىللىق 4 - سان 57 - بەتكە قاراڭ).

4. قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مايترى سىمىت» نىڭ بۇ ئەسەرنى كۆچۈرتكۈزگۈچى تەرىپىدىن يېزىلغان كىرىش سۆز قىسمىدا (يۈكۈنچ بۆلۈمىدە) ئارىيا چانتىرىنىڭ سولمىلىق ئىكەنلىكى ئېنىق خاتىرىلەنگەن. سولمى قاراشەھەرنى كۆرسىتىدۇ (بۇ ھەقتە خەنزۇچە «تارىخ تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ 1980 - يىللىق 2 - سانىنىڭ 147 - بېتىگە قاراڭ).

5. چەتئەل مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، قەدىمقى كۇچار ۋە قاراشەھەر تىللىرى ئاساسەن بىر خىل تىل بولۇپ، دىئالېكت پەرقىگە ئىگە. تىل سىستېمىسى جەھەتتىن ھىندى - ياۋروپا تىل سىستېمىسىغا كىرىدۇ.

6. توخرى تىلى قەدىمقى كۇچار ۋە قارا شەھەرلەردە ئىشلىتىلگەن ئىبادەتخانا تىلىمۇ ھېسابلىنىدۇ.

كونا ـ يېڭى ئىشلار

(ھېكايە)

مەمتىمىن ھوشۇر

1

مەن ساۋۇر ئاكىنى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بىلىمەن. ئۇ شارا ـ باراچىلىق قىلىدۇ. ئۇنىڭ سېۋەتلىرىگە قارىسىڭىز: يىرتىق بوتىي دەمسىز؛ سۇنۇق قازان، ماكچىيىپ كەتكەن مەش، كونا كىيىم ـ كېچەكلەر دەمسىز؛ قەدىمىي مىس چىلاپچا، يۆگەكلىك قوغۇشۇن سىم ۋە ھەرخىل تۆمۈر ـ تەسەكلەر دەمسىز؛ كونا گېزىت، بوشىغان ھەر خىل ھاراق بوتۇلكىلىرى دەمسىز؛ ئەيتەۋۇر، جاھاندا بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ.

ساۋۇر ئاكا ئەللىكلەردىن ھالقىغان، يۈزلىرىنى يېرىدىك ساقال ـ بۇرۇت باسقان، جىيەكلىرىنى قورۇق باسقان كۆزلىرى دائىما كۈلۈپ تۇرىدىغان ئادەم. ئۇ ياش ۋاقىتلىرىدا قاۋۇل يىگىت بولسا كېرەك، ھازىر ئۇنىڭ بەستى ئاشۇ يوغان سېۋەتلەرنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئالدىغا پۈكۈلگەن بولۇپ، قارىماققا، بۇ ئادەمنىڭ بويى سەل پاكاردەكمۇ كۆرۈنىدۇ. ئەتىياز پەسلىدە ئۇ، بىرنەچچە ۋاقىت چوڭ كوچىدىكى بازارنىڭ دوقمۇشىدا لەڭپۇڭچىلىقمۇ قىلىدۇ. بەزىلەر ئۇنى ئۇستا ئاشپەزمۇ دېيىشىدۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭ ئاشپەزلىك قىلغىنىنى كۆرمىگەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق تىرىكچىلىكى ئۇششاق ـ چۈشەك، كونا نەرسىلەرنى ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن بولىدۇ.

— شارا - بارا! كونا - يېڭى بارمۇ؟!

ساۋۇر ئاكا ئەنە شۇنداق ۋاقىراپ، مەھەللىلەرگە كىرىپ كېلىدۇ. كوچىلارنىڭ دوقمۇشلىرىدا، ئادەمى كۆپ قورالارنىڭ ئالدىدا كەلگەندە، بىر ئاز توختاپ، يەنە چىڭقىلىپ ۋاقىراپ قويىدۇ. مەن بەزىدە ئۇنىڭ خوتۇنلار بىلەن مال باھاسىنى تالىشىپ، قىزىشىپ سودىلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالىمەن.

— ماڭا قاراڭ، سىڭلىم! — دەيدۇ ئۇ كونا ئۆتۈكنى كۆتىرىپ چىققان ئايالغا قاراپ، — بۇ ئۆتۈكنىڭ باشلىغى تۈگەپتۇ. ئۇنىڭ قونجىنى دەپ سىزگە ئۈچ تەڭگە بېرىۋاتىمەن. بىرەر كەمبەغەل ئون - يىگىرمە تىيىن پايدا بېرىپ ئالسا، بىزمۇ ساتىمىز ئەمەسمۇ.

قانداقلا بولمىسۇن، ساۋۇر ئاكا كىشىلەرنىڭ مىلىنى باشقا شارا - باراچىلارغا قارىغاندا دۇرۇست باھادا ئالاتتى. بولۇپمۇ ئۇ، كىچىك باللار كۆتىرىپ چىققان نەرسىلەرگە ھەق پۇل تۆلەيتتى. ئەگەر، باللار پۇللۇقراق بۇيۇملارنى كۆتىرىپ چىقسا، مالنى قولىغا ئېلىپ، ئۇياق - بۇيىقىغا ئۆرۈپ بىر قارايتتى - دە، ئاندىن ئالدىدىكى كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ قاراپ تۇرغان بالىغا قاراپ:

— ئوغرىلاپ چىقتىڭمۇ، قانداق؟ ماڭ جۇگۇ، ئاپاڭنى باشلاپ چىق! — دەپ ئالغىلى ئۇنىمايتتى.

«شارا - بارا بارمۇ! كونا - يېڭى بارمۇ؟!»

يىراقلاردىن يېتىپ كېلىدىغان بۇ ئاۋاز مەھەللىدىكى ھەممىمىزگە ئەنە شۇنداق تونۇش ئىدى.

2

كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن، 1970 - يىلىغا كەلگەندە، ساۋۇر ئاكا بىلەن «ئۆگىنىش كۇرسى» دا بىللە بولۇپ قالدۇق. بۇ «ئۆگىنىش كۇرسى» دا «مەسىلە» تاپشۇرۇۋاتقانلار ئون نەچچە ئادەم ئىدۇق. ئاخشىمى ئاستىغا پاخال يېيىلغان، زەي بىر ئۆيدە قىستىلىپ ياتاتتۇق. كۈندۈزى «ئىدارە» دەپ ئاتالغان چوڭ ئۆيگە چىقىپ ئۆگىنەتتۇق. ئىدارىنىڭ يېرىمىغا بىر قانچە رەت ئۇزۇن ئورۇندۇق قويۇلغان بولۇپ، ئالدى تەرەپتە بىر ئۈستەل بار ئىدى. ئۈستەل ئارقىسىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا بىز تاپشۇرغان مەسىلىلەرنى تاپشۇرۇپ ئالىدىغان كادىر ئولتۇراتتى. ھەرقايسىمىزنىڭ ھەر خىل «جىنايەت» لىرى بار ئىدى. بىز ھىلىقى قاتتىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، كۈن بويى «مەسىلە» ئويلىشاتتۇق.

— ساۋۇركا، سىلى بۇ يەرگە قانداق كىرىپ قالدىلا؟ — دەپ سورىدىم مەن ساۋۇركامدىن.

— ۋاي ئۇكام، ئاغزىمدىن بالاغا قالدىم، — دىدى ئۇ، — مەھەللە ھۆكۈمەتكە يىغىن بار دەپ چاقىرتىپتىكەن، ئاغرىپ قالدىم، دەپ بارمايلا قويسام بۇ ئىشمۇ يوق. نىمە ئىش باركىن، دەپ ئىشنى تاشلاپ، شاپاشلاپ بېرىپتىمەن دەڭا، بارسام خەقنىڭ يېرىمى يىغىلىپ، يېرىمى تېخى كەلمەپتىكەن. مەنمۇ ئارىغا كىرىپ، ئۇنىڭ - بۇنىڭ گېپىنى تىڭشاپ ئولتۇردۇم. شۇ چاغدا بىرسى ئاغزىمنى تاتىلاپ: ساۋۇراخۇن، ئاۋۇ رەسىمدىكى كىملەر بولىدۇ، تونۇمسىز؟ دەپ سوراپ قالدى. قارىسام، ئۇدۇلىمىزدىكى تامدا ئىككى كىشى ئۆرە تۇرغان يوغان بىر پارچە سۈرەت چاپلاغلىق تۇرۇپتۇ. مەنمۇ

ئاۋايلىمايلا: ماۋۇ ئۇلۇغ داھىمىز ماۋجۇشى بولۇدۇ، ئاۋۇ، يېنىدا تۇرغىنى كىم بولۇدىكى، بىلمەيدىكەنمەن دەپتىمەن. شۇ گەپ بىلەن پۇت - قولۇمنى يەرگە تەككۈزمەيلا بۇ يەرگە ئەكىلىپ قويدى. بايا، ئۇ ھىلىقى لىن بياۋ دىگەن باشلىغىمىزكەن ئەمەسمۇ، ھى... ھى... ھى! كۆردۈڭمۇ ئۇكام، ماۋۇ كىلىشمەسلىكنى؟!

ساۋۇر ئاكىنىڭ كۆزلىرى يەنە كۈلۈپلا تۇراتتى. بەزىدە، «ئېڭىنىش كۇرسى» نىڭ باشقۇرغۇچىلىرى بىزنى ئېلىپ چىقىپ، ئانچە-مۇنچە ئۇچۇغداپ تۇراتتى. ساۋۇركام شۇنداق تاياق يەپ كىرگەن چاغلىرىدىمۇ يەنە كۈلۈمسىرىشى كەتمەيتتى.

— يائاللا، ھىلىقى قارىساق كەلگىنى بەك سالدىغان نىمىكەنا! ئۇكام، سەن چىقىپ قالساڭ ئۇنىڭ سول قولىغا ھىمزى بول. كاساپەت، سولخەي سالدىكەن ئەمەسمۇ، — دەيتتى ئۇ مىنى كۈلدۈرۈپ.

دىمىسىمۇ، باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئىچىدە قۇربان ئىسىملىك، قارا كەلگەن بىرسى بار بولۇپ، ناھايىتى رەھىمسىز نىمە ئىدى، ھەممىمىز ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىشتىن قورقاتتۇق. ساۋۇر ئاكىنىڭ گىپىدىن كېيىن بىز ئۆز ئىچىمىزدە ئۇنىڭغا «سولخەي» دەپ لەقەم قويۇۋالدۇق.

«ئېڭىنىش كۇرسى» غا كەلگەندىن كېيىن، ساۋۇر ئاكىنىڭ يەنە يېڭى «جىنا-يەت» لىرى پاش بولۇشقا باشلىدى. بىر كۈنى ھەممىمىز ئىدارىغا چىقتۇق. ئۆگىنىشنى ھىلىقى «قۇربان سولخەي» باشقۇردى. ئۇ، تاماكىنى يوغان ئورىۋېلىپ، ئۆزمەي چېكىدىغان نەرسە ئىدى، تاماكا ئىسلىرى يوغان بۇرۇنلىرىنىڭ تۆشۈكلىرىدىن پۇرقىراپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا دائىرە بولۇپ ئايلىناتتى. ماڭا ئۇنىڭ چىرايى ئاشۇ تاماكا ئىسىدىن قارىداپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. باشلىنىشى بىلەنلا ئۇ، ساۋۇر ئاكىنى ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىپ، ئوتتۇرىدا تۇرغۇزۇپ قويدى.

— خوش، ساۋۇر!...

— ھە، ماڭا گەپ قىلدىڭىزما، ئۇكام؟

— مەن سىنىڭ ئۇكاڭ ئەمەس. سەن ئۇلۇغ فۇتۇگىشۇەيمىز لىن فۇجۇشىنى «تو-نۇمايمەن» دىگەن ئەكسىلئىنقىلاپچى.

— ماڭا قاراڭ، خۇدا ھەققى، تونۇي-مەن. نىمىشقا تونۇماي، ئالدىراشلىقتا ئاغ-زىمدىن شۇنداق چىقىپ كېتىپ قاپتۇ.

— بولدى، بولدى. يەنە باشقا مەسى-لىلىرىڭنى ئويلاشتىڭمۇ؟

— ئويلاشتىم، ئۇ... (ئۇ، «ئۇكام» دەۋېتىشكە يەنە تاسلا قالدى.) بۇ يەردە تەييار ناننى يەپ، مەسىلە ئويى-لاشمىساق، يەنە نىمە ئىش بار، دەيسىز.

— تولا گەپ يورغىلاتماي، نەق جاۋاپ بەر! ئون نەچچە كالا سويۇپ سېتىپ، قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلغىنىڭ راستمۇ؟

— ئۆتكەندە دىدىمغۇ، بىر كالا، ئىشەنمىسىڭىز تۇز دەسسەپ بېرەي.

— كۆپچىلىك «ئون» دەپ ئىنكاس قىلدىغۇ. ئىنقىلاۋىي ئاممىا يالغان سۆزلەمدا!؟

— ئەمدى ئىنكاس دىگەن شۇنداق بولۇدۇ. مەن ئۇ كالىنى دۆڭ مەھەللىدىن ئالغان. ئالغان يېرىمدە قۇناخۇن قاسساپمۇ بار ئىدى. ئىككىمىز مالنى تالىشىپمۇ قالغان. ئاخىرىدا، مەن بەش تەڭگىنى ئوشۇق بەر-دىم، سودا مىنىڭ بولدى. ھەقچان، بۇ ئىشنى شۇ ئادەم ئىنكاس قىلغاندۇ؟ بۇ بىر...— ساۋۇركام بىر بارمىغىنى پۈكۈپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — كالىنى يېتىلەپ چوڭ يولغا چىقىپ تۇرۇۋىدىم، سىز تونامسىزكىن؟ ھىلىقى تاماكىغا لازا ياغىچى ئارىلاشتۇرۇپ، سەلەركىدە قورۇپ ساتىدىغان ساۋۇت ساختا يولۇقتى. ئۇمۇ ئىنكاس قىلغان

بولسا، ئىككى؛ دۆڭ مەھەللىنىڭ دۆڭىدىن چۈشۈۋېتىپ، ئىسمايىل ساتىراش بىلەن كۆرۈشۈپ قالدىم. ئۇغۇ ئۇنچىۋالا كۆيدۈرگە نەرسە ئەمەس. ئەمدى، ئىنسانچىلىق، ئۇمۇ ئىنكاس قىلغان بولسا، ئۈچ، كۆزە دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسام، زاسۇيېز ئابدۇرىماخۇن كۆرۈپ: «سويساڭ، كالا - پاقالچىڭنى ماڭا ئۆتكەز - ھە!» دەپ قالغان، تۆت؛ بەيتۇللانىڭ ئالدىغا كەلگەندە، تازا ئېسىمدە قالماپتۇ، يەنە بىر - ئىككى تونۇش ئۇچرىغان، ئۇلارمۇ ئىنكاس قىلغان بولسا، بەش - ئالتە...

شۇنداق ساناپ، ساۋۇر ئاكا كالىنى كۆرگەنلەرنىڭ سانىنى ئون نەچچىگە يەتكۈزدى.

— مانا ئىنىم، ھوي ياق، كادىر! ئىنكاس قىلغان ئادەم ئون نەچچە بولغان بىلەن، كالا ئاشۇ بىر كالا ئەمەسمۇ...

«سولخەي» ساۋۇر ئاكىنىڭ سۆزىگە قايىل بولمىدى، ئىككىلىسى خېلى ۋاقىتقىچە تىركەشتى. ئاخىر، ئۇ: «ساۋۇرنىڭ بۈگۈنكى پوزىتسىيىسى ياخشى بولمىدى» دەپ خۇلاسە چىقاردى.

— بوپتۇ!— دىدى گېپىنى ئۆتكۈزەلمىگەن ساۋۇر ئاكا جىلى بولۇپ،— كالىنى «ئون» دەپ يېزىپ، خىزمىتىڭنى ئۆستۈرۈۋال!...

بۇ گەپ بىلەن ئولتۇرغانلار ھەممىمىز كۈلۈشۈپ كەتتۇق. قۇربان سولخەينىڭ چىرايى ئۆرتىنىپ تېخىمۇ قارىداپ كەتتى. ياتاققا قايتقاندا: مەن ساۋۇركا، كادىرغا قورقمايلا قاتتىق گەپ قىلىۋەتتىڭىز؟ دىدىم.

— قارىمامسەن ئۇكا، خۇدانىڭ نالىسىنى قىلىپ كەتسەم ئىشەنمىگىنىنى. «پادىشادىن شەھەر قالدۇ، ھارۋىكەشتىن تىرت، ۋا - ۋا» دەپتىكەن، مېنى دىسە «يىگىرمە» دەپ يېزىۋالسۇن!

ئەتىسى ھىلىقى «سولخەي» ئىشنى تېخىمۇ يوغارتتى: ساۋۇر مەلۇم بىر ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتنىڭ ئەزاسى ئىكەن، دىگەن گەپنى كۆتىرىپ چىقتى. بىز يەنە ئىدارىغا يىغىلىشتۇق. ساۋۇر ئاكا تەشكىلات توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاپ تېگىرقاپلا قالدى.

— نىمە؟! گېپىڭىزنى تازا ئاڭقىرالماي قالدىم،— دەپ سورىدى ساۋۇر ئاكا.

— تەشكىلاتىڭنى سوراۋاتىمەن، تەشكىل...

— مېنىڭ ئەھۋالىمنى ھەممە ئادەم ئوبدان بىلىدۇ، مەندە تەشكىل نىمە قىلسۇن!

— خۇپسەنلىك قىلما، كۆز بوياپ ئۆتەلمەيسەن!

— خۇدا ھەققى، نان دەسسەپ بەر، دىسىڭىز دەسسەپ بېرەي، تەشكىلىم يوق.

— ئۇنداق خۇراپىي گەپلىرىڭنى بۇ يەردە قىلما. بىز ئەھۋالنى ئىگەللەپ بولدۇق. تەشكىلىڭ بارلىغى ئېنىق.

— تەشكىلىم بولسىغۇ تازا ئوبدان بولاتتى. بىر چاغدا، پاختا زاۋۇتتا بىر - ئىككى ئاي كۆزەتچىلىك قىلىپ قالدىم. ئادەم تەشكىلدە بولسا، كۆڭلىمۇ توق تۇرۇدىكەن. ئەمدى تەشكىللىك بولۇپ قالىدىغان بولدۇم، دەپ يۈرسەم، بىر كۈنى زاۋۇتنىڭ باشلىغى چاقىرىپ: ساۋۇراخۇن، بىز سىزنى ۋاقىتلىق ئىشلىتىپ تۇرغان، ھازىر دەرۋازىغا قارايدىغان ئادىمىمىز كېلىپ قالدى، ئەمدى سىزگە رۇخسەت، دەپ ئىشلىگەن پۇلۇمنى بېرىپ، يولغا سېلىپ قويدى. شۇندىن بېرى تەشكىل دىگەن نىمىنى كۆرۈپ باقمىدىم، جىڭ گەپ!

بىز كۈلكىمىزنى توختىتالماي قالدۇق. ئاخىر، يىغىنمۇ يىغىن بولماي قالدى.

«سولخەي» ساۋۇركامنى ھىلە ئىشلەتتى، پوزىتسىيىسى قەبىھ، دەپ خۇلاسە چىقاردى. بىز بۇ يەردە «پوزىتسىيىسى قەبىھ» دىگەن سۆزنى «كەچتە قاتتىق تاياق يەيدۇ» دىگەن مەنىدە چۈشىنەتتۇق.

شۇ كېچىسى باشقۇرغۇچىلار ساۋۇر ئاكىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، بىز بەك ئەنسىرىدۇق. «ئۆگىنىش كۇرسى» نىڭ ئادەم ئۇچۇغدايدىغان ئۆيى بىز ياتقان ياتاقنىڭ خېلى نېرىسىدا — ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى قىستاڭدا ئىدى. ئادەتتە، ئۇچۇغدىلىۋاتقانلارنىڭ پەرياتلىرى ئاسانلىقچە ئاڭلانمايتتى. ساۋۇركام چىقىپ كېتىپ بىرەر سائەتتىن كېيىن، بىز ئۇنىڭ نالىغان ئۈنىنى ئېنىق ئاڭلىدۇق. گويا، تاياق بىزنىڭ ئۇستىمىزگە تېگىۋاتقاندەك تولغىنىپ، ھېچقايسىمىز ئۇخلىيالمىدۇق.

ساۋۇر ئاكا بىر ھازادىن كېيىن، ۋايۋايلاپ، پۇتلىرىنى سۆرىگىنىچە مېڭىپ كىردى-دە، ئۆيگە كىرىپلا ئۆزىنى تاشلىۋەتتى.

— ساۋۇركا، ھوي ساۋۇركا، بەك ئۇرۇۋەتتىمۇ؟ — دىدۇق ھال سوراپ.

— ئۇنى بىر دىمەڭلا، ئۇكىلىرىم. مۇنداقمۇ باغرى تاش ئادەملەر بولىدىكەن-ھە! يېرىم سائەتتەك توختىماي سېلىشتى. باشتا مەنمۇ: چوپ-چوڭ ئادەم بولغاندىن كېيىن، چىدىماسلىق قىلسام سەت بولار، دەپ ئۈن دىمەي ياقتىم. ئادەم بولغاندىن كېيىن ئېرىپ قالار، دەپ: ھوي، سىز كىمنىڭ بالىسى؟ مەن سىزنىڭ دادىڭىزنى تونۇيمەن، جۇمۇ! دەپ ھىلىقى ھارامدىن بولغان سولخەينىڭ كۆزىگە تازا قاراپ تۇرۇۋالساممۇ توختىماي سېلىۋاتىمادا. ئاخىرى بولالماي، «ۋاي-دات!» دەپ ئاۋازىمنى بولۇشىغا قويۇۋەتتىم. ئۆيدە ئۇششاق بالىلىرىم بار، ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا، ئۇلار قانداقمۇ قىلار، دىسەم مەن يوقتە...

ئاردىن يەنە ئىككى-ئۈچ كۈن ئۆتتىتىمۇ، ئۆتمىدىمۇ ئېسىمدە يوق، ھىلقى «سولخەي» تويۇقسىز بىزنىڭ ئارىمىزغا قېتىلىپ قالدى. باشتا بىز ھەممىمىز ھەيران بولدۇق. كېيىن، ئۇ چاغلاردا ئەقلىگە سىغمايدىغان ئەلىتە ئىشلار كۆپ بولۇپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭمۇ بىر يەردىن مەسىلىسى چىقىگۈلۈپ چىققانلىقىنى تېزلا پەملىدۇق. ھە، كونىلارنىڭ: بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كەلسە، ھازىر باغ ئايلىنىپ كېلىدۇ، دىگىنى ئەنە شۇ. ساۋۇركام:

— يائاللا! نىمە جاھان بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. مۇنۇنىڭ بىزنىڭ ئارىمىزغا تىقىلىپ قالغانلىقىنى كىم ئويلاپتۇ-ھە؟! — دەپ ياقىسىنى تۇتتى.

«سولخەي» باشتا كىرگەندە، بىزدىن كەچۈرۈم سورىغاندەك قىلىپ، چىرايىغا خىجالەت كۈلكىسى يۈگۈرۈپ، بىز بىلەن ئەپ بولماقچى بولدى. لېكىن، ھېچقايسىمىز ئۇنىڭغا چىراي ئاچمىدۇق. بىزنىڭ — ھەممىمىزنىڭ بەدەنلىرىدە ئۇنىڭدىن يىگەن تاياقنىڭ ئىزلىرى بار ئىدى. ساۋۇر ئاكا تېخىچە بىر پۇتىنى سۆرەپ مېڭىپ يۈرەتتى. كەچتە «سولخەي» ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى كىچىككىنە بوشلۇققا تىقىلىپ ياتتى. «ئۆگىنىش كۇرسى» دىن بىزگە ھەر كۈنى ئىككى ۋاق تاماق بېرەتتى: چۈشتىن بۇرۇن ئۇماچ، چۈشتىن كېيىن ئادەمنىڭ كۆزىدەك ئىككى قوناق مومىسى بىلەن بىر ساپلۇق گۆشسىز شەي ئىدى. بەزىدە ئۆيلىرىمىزدىن تاماق كېلىپ قالسا بىر-بىرىمىزگە سۇنۇشاتتۇق. ھىلىقى «سولخەي» نى ھېچكىم تاماققا قىچقارمايتتى. ئۇمۇ بىزنىڭ بۇ مۇئامىلىمىزگە ئانچىلىك پىسەنت قىلىپ كەتمىدى. ئەمما، ئۇ، تاما-

كىنى ئۆزمەي چېكىدىغان بولغاچقا، ئىككى كۈندىلا يانچۇغىنى قۇرۇتىداپ بولدى. ئۈچىنچى كۈنى بولسا، چۈشكىچە خۇمارچىلىقتا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي يۈردى. چۈشتىن كېيىن پەقەت بولالماي، يەردىكى تاماكا قالدۇقلىرىنى تېرىپ، ئالقىنىغا ئۇۋاپ، يۆگەپ چەكتى. شۇندىن كېيىن، بىز چەككەن تاماكىلىرىمىزنى يەرگە تاشلىغاندا، دەسسەپ ئېزىۋېتىدىغان بولدۇق.

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندە، بىر ئايال «سولخەي» گە تاماق ئېلىپ كەلدى. بىز قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن ھەممىنى كۆرۈپ تۇردۇق. ياش ئايال بىر قولىدا ئىككى ياشلار چامىسىدىكى قىزچاقنى كۆتىرىۋالغان بولۇپ، تۆت-بەش ياشلاردىكى يەنە بىر ئوغۇل ئۇنىڭ كۆينىكىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، بوينىنى قىسىپ تۇراتتى.

— مانا قاراڭلار، بۇ ھارامزادىنىڭمۇ بىزگە ئوخشاش بالا-چاقىلىرى بارىكەن-ھە؟ — دەۋەتتى ساۋۇركام.

شۇ ئىش بولۇپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، بىزنى لەخمە كولاشقا ئېلىپ چىقتى. لەخمە بىز ياتقان يەردىن ئۈچ-تۆت يۈز مېتىر يىراقلىقتىكى بوشلۇقتا ئىكەن. ئىلگىرى كىملەردۇ يېرىمىغىچە كولاپ تاشلىۋەتكەن بۇ كونا لەخمىنىڭ تۆپىسىدىن قۇم-شېغىل شۇرقىراپ تۆكۈلۈپ تۇرىدىكەن.

كەچتە، ئىشتىن قايتقاندا، «سولخەي» ئالدىمىزدا كەتتى. بىز ئارقىدىن مېڭىپ، يەنە ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشتۇق. تەغدىرنىڭ ئۇنىڭغا بىز كۆرۈۋاتقان كۈننى كۆرسىتىۋاتقانلىقىغا ئىچ-ئىچىمىزدىن خوشال ئىدۇق. شۇ چاغدا، ئارىمىزدا بىرسى: «ھەي ئاغىنىلەر، يەنە ئۇ بىزنىڭ ئارىمىزغا كىرگۈزۈپ قويغان ئىشپىيون بولۇپ قالمىسۇن؟» دەپ قالدى. بۇ گەپ بىلەن ھەممىمىز خىيالغا چۈشۈپ قالدۇق. «سولخەي» گە بولغان ئۆچمەنلىكىمىز تېخىمۇ كۈچەيدى. «ھەي، مۇشۇنى ئەتە لەخمىنىڭ ئىچىدىلا بىر ياقلىق قىلىۋەتمەيلىمۇ، بىرەر ئەسكىنىڭ دۇنيادىن يوقالغىنىغا نېمە بوپتۇ. ئۇرۇپ شېغىلغا باستۇرۇۋېلا، لەخمە بېسىۋالدى، قىلىمىز، كىم بىردىن كۆرەتتى؟» دەپ قالدى يەنە بىرەيلەن. بۇ مەسلىھەت ھەممىمىزگە خوپ چۈشتى.

ئەتىسى مەن يوغان بىر كولۇچىنى قوينۇمغا تىقىپ ئىشقا چىقتىم. مەسلىھەت بويىچە بىز ئۈچ كىشى ئۇنى جايلىماقچى ئىدۇق. قالغان ئىككىيلەننىڭ ھەر ئىككىلىسى ئۆكۈزدەك كۈچى بار، قاۋۇل يىگىتلەر بولۇپ، مۇشتۇملىرى بازغاندەك ئىدى. ئاۋال مەن ئارقىدىن «سولخەي» نىڭ بېشىغا كولۇچ بىلەن سالىمەن، ئاندىن ئۇ ئىككىيلەن ئۇنى بىر تەرەپ قىلىپ، شېغىلنىڭ ئاستىغا باستۇرۇۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام...

كەچتە ئىشتىن چۈشكەندە بىز «سولخەي» نى ئايرىپ ئېلىپ قالدۇق.

— يۈرۈ، كۆتىرىشىۋالىدىغان بىر نەرسە بار!

بىز ئۇنى لەخمىنىڭ قاراڭغۇ تەرىپىگە باشلىدۇق. ئۇ بىزنىڭ پەيلىمىزدىن قورقۇنچلۇق بىر ئىشنى سەزگەن بولسا كېرەك، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى. كەڭلىكى بىر مېتىردىن سەل ئاشىدىغان، ئېگىزلىكى ئىككى مېتىرغا يەتمەيدىغان بۇ تارچىلىقتا ئۇ قارشىلىق قىلىشقا ئاجىز ئىدى. گەپ قىلماي ئالدىمىزغا چۈشۈپ ماڭدى. ئەمدىلا ئون-يىگىرمە قەدەم مېڭىپ تۇرۇۋېدۇق، ئارقىمىزدىن بىرسىنىڭ كېلىۋاتقان شەپىسى ئاڭلاندى. بىز نېمە گەپكىن، دەپ توختاپ تىڭشىدۇق. قارساق، ساۋۇركام ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇ بىزنىڭ مەسلىھىتىمىزدىن خەۋەرسىز ئىدى. ئېھتىمال،

شۇ ئارىدا بىرسى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغان ئوخشايدۇ. ئۇ بىزنى كۆرۈپ ۋاقىرىدى:

— توختاڭلار ئۇكىلار، توختاڭلار!

— نېمە بولدى؟!

— ماڭ ئۇكا، چىقىپ كەت! سېنى بىرسى چاقىرىۋاتىدۇ! — دەپ، «سولخەي» نى بىزدىن ئاجرىتىپ ئېلىپ چىقىرىۋەتتى.

— قويۇڭلار ئۇكىلار، ئۇنداق قىلماڭلار، ھەر كىم يامانلىق قىلغان بولسا ئۆزىگە. ئۇنىڭ جازاسىنى خۇدا ئۆزى بېرىدۇ. ئەسكى بىلەن تەڭ بولۇپ، ئۆزىمىزنى ئەسكى قىلمايلى. ئۇنىڭمۇ ئوششاق بالىلىرى بار ئىكەن ئەمەسمۇ! مەن سوراپ قالاي! ...

— ھەي، قانداق ئادەم سىز؟ — دەۋەتتىم مەن تىت - تىت بولۇپ.

شۇنداق قىلىپ قۇربان ئامان قالدى. ئەتىسى ئۇنىڭ ئايالى يەنە ئىككى بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ، ئۇنىڭغا تاماق ۋە تاماكا ئەكىلىپ بەردى. «سولخەي» ئايالى ئېلىپ كەلگەن يوغان خالتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، بىر سىقىم تاماكىنى ئېلىپ ئالدىمغا كەلدى.

— تەڭ چېكەيلى، خېلى جىق ئەكەپتۇ. يامان ئەمەس كۆرۈنىدۇ.

— كۆتەر، بۇ نېمەڭنى!

مەن ئۇنىڭ قولىغا بىر قويۇۋىدىم، ئوچۇمىدىكى تاماكىنىڭ ھەممىسى يەرگە چېچىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىن پۇژۇلدە تەر چىقتى. ئۇ، يەنە بىر سىقىم تاماكىنى ئېلىپ، يېنىمدىكى كىشىگە تەڭلىدى. ئۇ كىشىمۇ يەرگە بىر تۈكۈرۈپ، تەتۈر قارىۋالدى. ئۇ، تاماكىسىنى كۆتىرىپ ھەممىنىڭ ئالدىغا باردى. ھېچكىم ئۇنىڭ تاماكىسىنى ئالمىدى. ئاخىرىدا ئۇ، ساۋۇر ئاكىنىڭ ئالدىغا باردى.

— ساۋۇركا! سىز بولسىڭىزمۇ ئېلىپ قويۇڭا، ئەمدى تەڭلەپ قاپتىمەن.

— ئەكە، ئۇكا!

ئويلىمىغان يەردە، ساۋۇر ئاكا ئۇنىڭ تاماكىسىنى ئېلىپ، يانچۇقىغا قويدى ۋە:

— مەيەرگە ئولتارغىنە. ئاشۇ كەلگەن سېنىڭ بالىلىرىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

بۇ بىزنىڭ ئارىمىزدىكى بىر ئادەمنىڭ بىرىنچى قېتىم «سولخەي» بىلەن رەسمىي پاراڭلىشىشى ئىدى. «سولخەي» گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ سۆزلىيەلمەي قالدى - دە، بىردىنلا كىچىك بالىدەك ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى ...

3

ئەگەر ۋەزىيەت ئۆزگەرمىگەن بولسا، بىر ھەلىقى «ئۆگىنىش كۇرسى» دا يەنە قانچىلىك «دەرس» ئالاتتۇقكىن. 1976 - يىلى بىزمۇ ئازات بولۇپ تارقىشىپ كەتتۇق.

ئارىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتتى. بىر كۈنى بىرسىدىن: ساۋۇركام يېزا بازىرىدا ئاشخانا ئېچىپتۇ، دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالدىم. ئۇ ئادەمنى ئۇزۇندىن بېرى كۆرمەي، سېغىنىپمۇ قالغان ئىدىم. بېرىپ تامىقىنى يېگەچ بىر پاراڭلىشىپ كەلمەكچى بولدۇم.

ۋاي - ۋۇي! بىزنىڭ بۇ بازار نېمە دېگەن ئاۋاتلىشىپ كەتكەن. قارىمامسىز، گۆش - ياغ، سەۋزە - پىياز، ئوتۇن - ياغاچ، مەڭگەن - سامان، قوي، توخۇ، ئۇن، ھەر خىل مېۋىلەر، تاتلىق - تۈرۈملەر ھەممىسى سېتىلىدىكەن. ئادەمنىڭ جىقلىقىنى دېمەمسىز، مەن قىستىلىپ يۈرۈپ ساۋۇر ئاكىنىڭ دۇكىنىنى ئاران تاپتىم. ساۋۇر ئاكا ئاق بۆك

AltunOq

كىيىپ، ئاق پەشۋال تارتىپ، ساپلۇقنى ھەۋەس بىلەن تاراقلىتىپ، ھەدەپ سەي قورۇۋېتىپتۇ. مەن ھەيران قالدىم، ھەيران قالغىنىم: دۇكاندا خېمىر تارتىپ، ئاش سېلىۋاتقان ئادەم دەل ھېلىقى «قۇربان سولخەي» ئىدى.

يائاللا! بۇ ساۋۇركام - زە، «ئاتاڭنى ئۆلتۈرگەنگە ئاناڭنى بەر» دىگەننى تازا ئوقۇغان ئادەمكەن - دە! مېنىڭ بىردىنلا جۇدۇنۇم تۇتتى. بۇرۇلۇپ، كەتمەكچى بولۇپ تۇراتتىم، ئاڭغىچە ساۋۇركام مېنى كۆرۈپ قالدى:

— ھوي، توختاخۇنمۇ بۇ، نىمانداق ...

ئۇ ئالدىغا چىقىپ، سۆرىگىنىچە دۇكىنىغا ئەكىرىپ كەتتى. ھېلىقى قولۇمدىن «سولخەي» ئالدىراشلىقتا خېمىر قوللىرى بىلەن كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشمەكچى بولغان ئىدى، مەن ئاغزىمنىڭ ئۇچىدىلا: «ھە، قانداقراق؟!» دەپ قويۇپلا ئۆتۈپ كەتتىم.

دۇكاندا تاماق يەۋاتقان بىرنەچچە خېرىدار بار ئىكەن. مەن ئارقىدىكى ئۈستەلگە ئۆتۈپ ئولتاردىم. «سولخەي» دەرھال جوزىنى سۈرتۈپ، بىر پىيالە چاي قۇيۇپ بېرىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ چىرايىغىمۇ قارىمىدىم. ساۋۇر ئۇستام بىر ساپلۇق سەينى قورۇپ چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن، بىر تەخسە گۆشلۈك سەي بىلەن ئاش كۆتىرىپ كېلىپ، يېنىمدا ئولتاردى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يەنە كۈلۈپ تۇراتتى.

— تاماقنىڭ تۇز - تەمىنى تېتىپ باق، ئۇكا.

— ساۋۇركا، بازار يامان ئەمەستۇ؟

— رىسقىغا چۈشلۇق، ئۇكام. بۇ تەرەپلەرگە پەقەت كېلىپ باقمىدىڭ، ھە؟ دىگەن بىلەن ئىشنى يولغا سېلىۋالدۇق.

— بۇ نىمىنى يەنە قويرۇغىڭىزغا چېتىۋاپسىزغۇ، — دىدىم مەن قازان بېشىدا ئاۋارە بولۇپ يۈرگەن «سولخەي» نى شەرەت قىلىپ.

— ۋاي ئۇكام، بىلمەمسەن. ئۇنى ھەممىڭلار يامان كۆرۈسىلەر. سەن بىلمەيسەن، مەن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان پاراڭلاشتىم. ئۇ ئەسلىدە گېپئولوگ دەمدۇ، بىر ئىدارىنىڭ كادىرى ئىكەن. ئاتا - ئانىسى بۇرۇن ناھايىتى باي ئۆتكەن ئادەملەر ئىكەن. كېيىن ئۇنى ئىدارىسىدىن «سىنىپي تەركىۋىنى يوشۇرغان» دەپ بوشىتىۋېتىپتۇ. ئۆزىمۇ شۇ ئاق قەغەزنى قارا قىلىشتىن باشقا ھۈنەرنى ئۆگەنمىگەن بولغاچقا، جەمىيەتتە جىق تەمتىرەپ يۈرۈپتۇ. مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى باشلانغاندا، مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بىر ئاكتىپ بولۇپ، خىزمەتكە ئورۇنلىشىۋالاي، دەپ ئويلاپتىكەن. بۇرۇنقى ئىشلىگەن ئورنىدىن «بۇ ئادەمدە چوڭ گۇمان بار» دىگەن بىر پارچە قەغەز كېلىپ قېلىپ ھەممە ئىشنى بۇزۇپتۇ. ھەي ئۇكام، يېڭىلمەس ئاللا، بىز ئىنسان ھەممىمىز خام سۈت ئەمگەن بەندە. ئازمايدىغان ئادەم يوق ...

ئۇ مايلىشاڭغۇ قوللىرىنىڭ ئارقىسى بىلەن بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، يەنە سۆزلەپ كەتتى:

— ئۇكام، راستىنى ئېيتسام: مېنىڭ شارا - باراچىلىغىمۇ يامان ئەمەس ئىشتى. قارىسام، بۇ ئىنىم يەنە تەمتىرەپ قاپتۇ، خىزمىتى توغرىسىدا يۇقۇرىغا ئەرز بېرىپ قويغان ئىكەن، تېخى ھەل بولماپتۇ. بىر كۈنى ئۇ: ئاكا، ئاڭلىسام، ئاشپەزلىكمۇ قولىڭىزدىن كېلىدىكەن، بىر ئاشخانا ئاچساق، مېنى خېمىرغا ئۆگەتسىڭىز. سىزنىڭ سايىڭىزدا مەنمۇ كۈن ئالسام، دەپ قالدى. شۇنىڭ زورى بىلەن بۇ دۇكاننى ئېچىپ قالدۇق. خېمىرغا ئوبدانلا قولى كېلىپ قالدى. ئۆتكەن ئىشلارنى زادى يۈزىگە سالمايمەن.

ئىنسانىنى قاتتىق ئۇيالدۇرۇش گۇنا، ئۇكام. هازىر تاپقىنىمىز تەك، كۆنىمىز يامان ئەمەس كېتىپ بارىدۇ. قېنى، ئاش سوۋۇپ قالىدى، بەھۇزۇر ئالغىن، ئۇكا. مەن ئوچاق بېشىغا بىر چىقاي ...

1980 - يىلى بىر كۈنى ئەتىگەندە ساۋۇر ئاكىنى ئۇچرىتىپ قالدىم. بىر قولىدا يوغان سومكا، قولتۇقىدا چوك بىر خالتا. يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن بولالماي ئارانلا مېڭىپ كېلىۋاتىدۇ.

— هوي، ساۋۇركا، نەگە؟

ساۋۇركام مېنى كۆرۈپ خوشال بولۇپ كەتتى:

— ئۇكام، ماۋۇلارنى ۋەلسىپىتكە ئېلىپ، ئاۋۇ كوچىغىچە ئاپىرىشىپ بېرە!

ئۇنىڭ قولىدىن سومكا، خالتىلارنى ئېلىپ ۋەلسىپىتىمگە ئارتتىم. ئۇ، بىر قولىدا ۋەلسىپىتنىڭ ئارقىسىدىكى خالتىنى تۇتقاچ مېڭىپ پاراڭغا چۈشتى:

— بىزنىڭ ھەلىقى «شاگىرت» ئۇرۇمچىگە ماڭماقچى، شۇنىڭ ئۆيىگە كېتىپ بارىمەن.

مەن دەرھال «قۇربان سولەخەي» نى ئەسكە ئالدىم.

— ئىشى ھەل بوپتىمۇ؟

— ھە، ئىدارىسى چاقىرتقىلى خېلى بولغان. ئاخىرى ئۇلارنى ئائىلىسى بىلەن كۆچۈرۈپ كەتمەكچى بولۇپ ماشىنا ئەۋەتىپتۇ. بالىلىرىنىڭ تەلىيى دىگىنە، ئۇكا.

بىز ئازراق مېڭىپ بىر تار كوچىغا ئەگىلىشىمىز بىلەن ئۇستىگە ئۆي جابدۇقلىرىنى بېسىپ مېڭىشقا تەييار تۇرغان ماشىنىنى كۆردۇق، كەپىنەكنىڭ ئىچىگە قۇرباننىڭ ئائىلىسى بالىلىرى بىلەن جايلىشىپتۇ. يۈكنىڭ ئۇستىگە ئولتۇرۇۋالغان قۇربان بىزنى كۆرۈپلا يەرگە چۈشمەكچى بولدى.

— بولدى، بولدى، چۈشمەڭ! — دىيىشتۇق بىز.

ساۋۇر ئاكا ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى ئۇنىڭغا سۇندى.

— ماۋۇ ئازراق ئۇن ئۇكام، بارغاندا بالىلىرىڭ بىلەن يەرسەن. ماۋۇ سومكىدىكى ساڭا قىلغان يوللۇغۇم. ئاز بولسىمۇ ئال. كۆڭلۈمدە جىق ئويلىغانلىرىم بار ئىدى، ھى ... ھى ... ھى.

— ساۋۇركا، نىمانچە ئاۋارە بولۇسىز، بۇنىڭسىزمۇ قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىز ئازمۇ!

— ئاۋۇ سومكىنى ئوبدانراق يەرگە قوي، ئۇكا. بولمىسا قولۇڭدىلا تۇتۇۋال. ھە، ئۆزەڭمۇ مەھكەم ئولتا! ياخشى - يامان دىيىشكەن بولساقمۇ رازى بول! ...

ساۋۇركام شۇنداق دېيىشى بىلەنلا، ماشىنىدا ئولتارغان قۇرباننىڭ بوغدىيىگى يۇقۇرى - تۆۋەن ھەركەتلىنىپ، كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلۈپ كەتتى. ساۋۇركامنىڭ كۆزلىرى يەنىلا كۈلۈپ تۇراتتى.

— ھەي ئەخمەق بالا، خوشال بولماي نىمىگە كۆڭلۈڭنى بۇزۇسەن؟ قېنى، شوپۇر ئۇكا، ئەمدى ھەيدىسىڭىزمۇ بولۇدۇ.

ماشىنا قوزغىلىپ كەتكەندە، قول سىلىكىپ تۇرغان ساۋۇركامغا يەنە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرى ھازىر ياشقا تولۇپ پاقىراپ كېتىپتۇ. نىمىشقىدۇ، مېنىڭمۇ بۇرۇنلىرىمنىڭ ئىچى ئېچىشىپ كەتكەندەك بولۇپ كەتتى ...

قۇربان كېتىپ، ئارىدىن ئاز ۋاقىت ئۆتمەي، مەھەللە كوچىلىرىدا يەنە ساۋۇر ئاكا پەيدا بولدى. سىلىقلىنىپ كەتكەن شۇ كونا ئەپكەچ، لېكىن، ئەپكەچنىڭ ئىككى بېشىدىكى سېۋەتلەر بۇرۇنقىدىن كىچىك ۋە يېڭى ئىدى.

— شارا - بارا! كونا - يېڭى بارمۇ؟!

بۇ تونۇش ئاۋاز كوچىمىزدا قايتا ئاڭلىنىشى بىلەنلا مەن يۈگۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتىم، ساۋۇر ئاكىنىڭ كۆزلىرى يەنە بۇرۇنقىدەك كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ ئەپكىچىنى قويۇپ، ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ مېنىڭ بىلەن پاراڭلاشتى.

— ئۇكا، ياشىنىپ قاپتىمەن. ئاشپەزلىكمۇ ئېغىر ئىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە، شاگىرت كېتىپ قالدى. دۇكاننى باشقا بىرسىگە ئۆتكۈزۈپ بەردىم. مەھەللە ھۆكۈمىتى ماڭا ئىشتاۋار بېرىپ، كونا ماللارنى يىغىپ سېتىۋالىدىغان بىر دۇكان ئېچىپ بەردى. دۇكانغا كەلگەن نەرسىلەرنى سېتىۋالىمەن. بەزىدە، مەھەللىلەرگە ئۆزەم چىقىپ يىغىۋالىمەن، ھى...ھى...ھى. ئۈگىنىپ قاپتىمەن، دىگىنە. مۇشۇ كوچىلارنى ئانچە - مۇنچە بىر ئارىلاپ تۇرمىسام ئىچىم پۇشۇپ قالىدۇ. تاپاۋىتىم يامان ئەمەس. ھى ... ھى ... ھى «ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىت بار» دىگەن شۇ. ھىلىقى زەي ئۆيدە يېتىپ كەتكىنىمىز ھە، ئۇكا؟ شۇ كۈنلەرمۇ ئۇنتۇلۇپ كەتتى.

— قۇرباندىن خەت كەلدىمۇ؟

— كەلدى، كەلدى. بېرىپلا ئىككى - ئۈچ پارچە خەت يازدى. ئىككى - ئۈچ مىڭ سومدەك قايتۇرۇش سوممىسى ئاپتۇ. ھازىر تۇرمۇشى خاتىرجەم ئىكەن. ئۇنىڭ بۇرۇن يەردىن چىقىدىغان مەدەن دەمدۇ، بىر نىمىلەر توغرىسىدا يازغان كىتاپتەك بىر نەرسىسى بار ئىكەن، ھازىر ئۇ، شۇنى يېزىۋېتىپتۇدەك، تەشكىل ئۇنى: سەن باشقا ئىشنى قىلماي، مۇشۇ كىتاپنى يېزىپ پۈتتۈر، دەپتۇدەك. قارا، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئورنىنى تاپسا باشقا گەپ - ھە! ...

تېخى مېنى: «ئۆيدىكىلىرىڭىز بىلەن كېلىپ، بۇ يەردە بىر - ئىككى ئاي تۇرۇپ كېتىڭ» دەپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىگە رەھمەت. ھى ... ھى ... ھى، ۋاي - ۋۇي! ئۇرۇمچى دىگەن نە ئۇ؟

ساۋۇركام ئەپكىچىنى مۈرىسىگە ئېلىپ مېڭىپ كەتتى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنى پات - پات ئۇچرىتىپ تۇرىدىغان بولدۇم. بەزىدە ئۇ سېۋەتىدىكى يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن مۈكچىيىپ ئارانلا ماڭاتتى. شۇنداق چاغلاردىمۇ ئۇنىڭ كۆزلىرى كۈلۈپ تۇراتتى...

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1982 - يىللىق 1 - سانىدىن ئېلىندى).

(بېشى 136 - بەتتە)

ئا. ئا. ئا. ئا. ئا. ئا. ئا. ئا؛ ب. ب. ب. ب. ب. ب. ب. ئا؛ د. د. د. د. د. د. د. د. ئا...

مۇستەھزات: كىلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدە كۆپ قوللىنىلغان شەكىللەرنىڭ بىرى، ئۇ ئۇزۇن - قىسقا 4 مىسرادىن تۈزۈلىدۇ. يەنى 1 - ، 3 - مىسرالىرى ئۇزۇن، 2 - ، 4 - مىسرالىرى قىسقا، جۈملىدىن، ئۇزۇن مىسرالىرىمۇ ئۆز ئالدىغا، قىسقا مىسرالىرىمۇ ئۆز ئالدىغا قاپىيىداش بولۇپ كېلىدۇ.

مۇستەھزاتتا قىسقا مىسرالار ئۆزۈن مىسرالارنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تولۇقلاپ، كۈچەيتىپ بېرىدۇ ۋە شېئىر ئاخىرلاشقىچە شۇ خىلدا داۋام قىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۇزۇن مىسرالىرىنى قىسقا مىسرالىرىدىن ئايرىپ قارىغاندا، ئۇ مەسنىۋىي ياكى غەزەل شەكلىنى ئېلىپ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل تۇرالايدۇ.

تۈزگۈچى: م. زەيدى.

مەن مىسالى غىلاپسىز خەنجەر

مۇتەللىپ مەھەممەت (خۇرسەندى)

ئاتام جەڭدە كۆز يۇمغان كېچە
مەن تۇغۇلدۇم يورۇق دۇنياغا.
غېرىپسىنغان ئانامنىڭ قەلب —
غەزىنىسى تولدى تىللاغا.

باللىغىم ئۆتتى ئەركىنلىك
قوشىغىنى ئاڭلاپ مومامدىن.
باش لىڭشىتىپ كۈلەتتى بوۋام،
ئايدىڭلاردا ئورغان ئومامدىن.

بىرلەمىيەن ساناپ شۇ يەڭلىغ،
ئىزلىرىمنى بورانلار كۆمگەن.
مانا، قىران ئەر بوپ يېتىلدىم،
قامىتىدىن شىر، يولۋاس ئۆيگەن.

غۇرۇرلۇقمەن، مېھنەتسىز تاجغا
قىيا باقسام ئۇرسۇن يەر مېنى.
قورۇنىمامدۇ ئاتامنىڭ روھى،
خەلق «نانكور» دىسە گەر مېنى؟...

ئاشۇ ھىسلار پارلاپ ئېڭىمدا،
كېلەچەككە ئاشىدۇ زوقۇم.
چىن ئىرادە دالالىرىدا
ۋىسال پورەك ئاچىدۇ چوقۇم.

ئاتام ئارزۇ قىلغان كۈنلەرنىڭ
بوستانىدا بۇلبۇلمەن بۈگۈن.
كۆزۈم ئەتە سۈرەتلىرىدە،
ئەتىدىن مىڭ گۈزەلدۇر ئۆگۈن...

نىشان تامان چاپار تۇلپارىم،
تۇيغىنى تاشلاردا بىلەپ.
تاڭ شاملى ئوينار چېچىمنى،
سەپىرىمگە ئاق يول، شان تىلەپ.

تەنە قىلىپ كۈلدۇ بەزەن
ئىشلىرىمدىن روھى بوشاڭلار.
گاھى قامال قىلار يولۇمنى،
چۆل - جەزىرە، تىك قىيا - ھاڭلار.

تىكلەر ئۈمىت تاغلارغا شوتا،
چاتقاللارنى كۆيدۈرۈپ پاكىز.
دىلبەر نازى سۆيگۈمنىڭ ئالتۇن
بوسۇغىسىغا سالالمايدۇ ئىز.

تىنىغىمغا چىن مەرتلىك سىرداش،
نەزىرىمدە مىڭ شاھتىن بايمەن.
ساختىلىققا قەھرىم يانار تاغ،
ھەقىقەتنى سۆيۈپ ياشايمەن.

مەن مىسالى غىلاپسىز خەنجەر،
پاسىقلارنىڭ جانلىرىغا ۋاي.
كۆزۈم ئەتە سۈرەتلىرىدە،
ئارغىمىغىم چاپار توختىماي.

(خوتەن «يېڭى قاشتېشى» ژورنىلى 1985 - يىللىق 1 - سانىدىن)

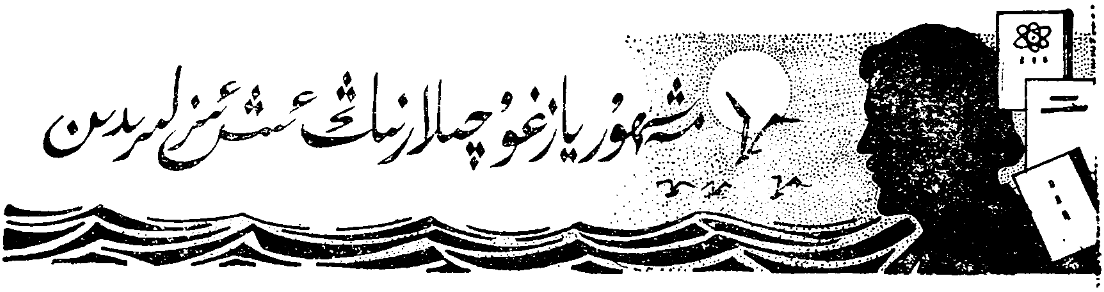

تاگور «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەندىن كېيىن

ھىندىستاننىڭ يېقىنقى زاماندىكى بۈيۈك شائىرى، يازغۇچىسى ۋە دراماتورگى تاگور (1861 — 1941) مۇنۇ ئىككى جۈملە سۆزنى تولىمۇ ياقتۇراتتى:

«ھەرقانداق بۇتقا ئەسلا چوقۇنما،
ھەرقانداق كىشىنىڭ ئېتىقادىغىمۇ شەك كەلتۈرمە.»

بۇ، ئۇنىڭ دادىسى ئۆز ھويلىسىنىڭ دەرۋازا بېشىغا يېزىپ قويغان ئەقلىيە سۆز ئىدى.

تاگور مۇشۇ ئەقلىيە سۆزنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرسەتتى، ئۇ باشقىلارنى بۇت قىلىپ چوقۇنمىدى، شۇنداقلا ئۆزىنى باشقىلارنىڭ چوقۇنىدىغان بۇت قىلىشىۋېلىشىغىمۇ يول قويمىدى.

1912 - يىلى تاگورنىڭ «كىتانجالى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنىپ، ئىككىنچى يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ، مۇشۇ شان - شەرەپكە ئېرىشكەن تۇنجى شەرقلىق ئىدى. ئۇنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىكى توغرىسىدىكى تېلېگرامما ھىندىستانغا يېتىپ بارغاندا، ھىندى خەلقى قىزغىن تەنتەنە قىلىشتى. ئۇلار شات - خۇراملىقتا چۆمۈپ، ئۆزئارا خەۋەر يەتكۈزۈشتى. يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە بولغان چوڭ - كىچىك، قېرى - ياش ھەممەيلەن كوچا - كويلاردا تەنتەنە مەنزىرىسىنى شەكىللەندۇردى. ئۇلار تاگورنىڭ سادىق كىتابخانلىرى ئىدى. مۇشۇ پەيتتە، مۇكاپاتقا ئېرىشكەن بۈيۈك شائىرنى نەدە ئىدى دەمسىز؟ ئۇ، ئادەتتىكى چاغلاردىكىگە ئوخشاشلا ئۆيىدە يالغۇز ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىك توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىنكى كەيپىياتى جامائەتچىلىككە ئوخشاش بولمىدى، ئۇ خۇشاللىنىپ كەتمىدى، ئەكسىچە، غەمگە چۆكۈپ، ئىختىيارسىز ھالدا: «ئەمدى ماڭا ئاراملىق كۈن يوق» دەۋەتتى.

شائىرنىڭ بۇ پەرىزى تامامەن توغرا چىقتى. ئۇ ھەر قايسى ئەللەرگە ساياھەتكە بارغىنىدا، بارغانلا يېرىدە داغدۇغىلىق قارشى ئېلىندى ۋە ئىززەت - ھۆرمەتكە سازاۋەر بولدى. ياپونىيىگە بارغاندا، ياپونلۇقلار ئۇنى ئەۋلىيادەك ئىززەتلەپ «ئەۋلىيا تاگور» دەپ ئاتىدى. ئۇ ئامېرىكىغا بارغاندا، ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئۇنى كۈتۈۋېلىشتىكى داغدۇغىسى ئەنگلىيە شاھزادىسىنى قارشى ئالغىنىدىن قېلىشمىدى، شۋېتسىيە ۋە دانىيە ئوقۇغۇچىلىرى ئۇنىڭ مۇبارەك قەدىمى شەرىپىگە مەشئەل يىغىلىشى ۋە پانۇس كېچىلىكى ئۆتكۈزدى؛ گېرمانىيىدە ئۇنىڭ

نۇتقىنى ئاڭلاشقا كەلگەنلەر مەيدانغا سىغماي قالدى. بىر مۇنچە كىشىلەر ئىززەت - ئىھتىرام بىلەن ئۇنىڭ كىيىمىنىڭ پېشىنى سۆيدى.

بۇنداق شان - شەرەپ ئالدىدا تاگور تەشۋىشلەندى ۋە بىئارام بولدى. ئۇ: «ئۇلار - نىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى تاگور راستىنلا ھەرگىز مەن ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن قايغۇرۇمەن، ئۆزەم ئۈچۈنمۇ قايغۇرۇمەن» دېگەن ئىدى. ئۇ: «ھامان بىر كۈنى نام - شۆھرەتنىڭ قورشاۋىنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىمەن!» دەپ بەل باغلىدى.

تاگور شۇنداق دىدى ھەم شۇنداق قىلدى. ئۇ نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، تېخىمۇ كەمتەر، ئېھتىياتچان بولدى، تېخىمۇ تىرىشىپ ھىندىستان خەلقى ۋە دۇنيا خەلقى - نىڭ مەنپەئەتى يولىدا ئاكتىپ ئىشلىدى. ئۇ، ئېرىشكەن غايەت زور ئەدىبىيات مۇكاپات سوممىسىنى ۋە بارلىق ئەسەرلىرىنىڭ نەشر ھوقۇقىنى ئۆزى تەشەببۇس قىلىپ قۇرغان خەلقارا ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن ئىئانە قىلدى؛ ئۇ ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى پائال قانات يايدۇرۇپ، شېئىر ۋە ماقالىلار يېزىپ جۇڭگو خەلقى، ئافرىقا خەلقى ۋە ئۆز مەملىكىتى خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ھەققانىي كۈرىشىنى قوللىدى، ئۇ، مۇكاپاتقا ئېرىشكەن يىلى يەنە «باغۋەن» ۋە «ئۇچار قاناتلار» ناملىق ئىككى لىرىكا توپلىمىنى ئېلان قىلىپ، «كىتانكىيالى»غا قارىغاندا تېخىمۇ ئاكتىپ، ئىلغار، تەرەققىيپەرۋەرلىك روھىنى نامايەن قىلدى. ئۇ تاكى 80 يېشىدا ۋاپات بولغانغا قەدەر قەلىمىنى توختاتمىغان ئىدى.

ئىشنى خەت يېزىشتىن باشلىغان چوڭ يازغۇچى

ئەنگلىيىنىڭ ھازىرقى زامان مەشھۇر دىراما تىرگى بېرنادشاۋ (1856 — 1950) 14 يېشىدا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئائىلە قىيىنچىلىقى ئۇنىڭ ئالى مەك - تەپكە كىرىپ ئوقۇشىغا ئىمكانىيەت بەرمىگەچكە، ئۇ، دۇبلىندىكى ئۆي - جاي شىركىتىدە خەت كۆچۈرگۈچى بولۇپ ئىشلىدى، كېيىن بۇ شىركەتنىڭ بوغالتىرى بولدى. ياش بېرناد - شاۋ بۇ خىزمەتنى تولىمۇ مەنىسىز بىلەتتى ۋە بۇ ئىشتىن بەكمۇ بىزار ئىدى. شۇڭا ئۇ، باشقا بىر جايدا ئۆزىگە ئوخشاش خىزمەت ئىشلەۋاتقان ساۋاقدىشى مەينۇدىغا خەت يېزىپ، كۆڭلىدىكى ئىچ پۇشۇقىنى ئىزھار قىلدى.

بېرنادشاۋ ئەسلىدە مەينۇدىنى ئۆزى بىلەن «تەقدىرداش بىچارە» دەپ قاراپ، يازغان خېتىنىڭ بۇ ساۋاقدىشىنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىشىنى كۈتكەن ئىدى. لېكىن مەينۇدى جاۋاپ خېتىدە، بېرنادشاۋنىڭ پىكرىگە قوشۇلمايدىغانلىقىنى، ئۇلار قىلىۋاتقان ئىش گەرچە ئاددى ئىشلار بولسىمۇ، بىراق جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىش دەپ قارايدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ ھازىرقى خىزمىتىدىن رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن ئىدى. بۇ خەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن، بېرنادشاۋ دەرھال جاۋاپ خەت يازدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا توگىمەس بەس - مۇنازىرە باشلىنىپ كەتتى. دەسلەپتە ئۇلار خىزمەت ۋە تۇرمۇش مەسىلىسىنى مۇنا - زىرىلەشكەن ئىدى. كېيىنچە مۇنازىرىنىڭ دائىرىسى كېڭەيدى. ئۇلار ئەينى زامانىدىكى ئىج - تىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي مەسىلىلەردە ۋە مەدەنىيەت مەسىلىسىدە ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇلار مۇنازىرىلەشكەنسېرى شۇنچە قىزىقىپ، ئۇنىڭدىن

چەكسىز لەززەت ئېلىشتى، شۇنداقلا بۇ مۇنازىرىگە «مەكتۇپ دۇئىلى» دەپ ئات قويۇشتى. بۇ توختىماس «دۇئىل»دا ئۇلار ئىدىيىسىنى تاۋلىدى. جەمئىيەتكە كۆڭۈل بۆلۈدىغان، رىئاللىقنى تەھلىل قىلىدىغان ياخشى ئادەتنى يېتىلدۈردى. شۇنداقلا بۇ مۇنازىرە ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ يېزىش، ئىپادىلەش ئىقتىدارى زور دەرىجىدە ئۆستى. مانا بۇ «مەكتەپ دۇئىلى» بېرنادشاۋنىڭ كېيىنكى مەزگىللىدىكى ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئۈچۈن ياخشى ئاساس سېلىپ بەردى.

بېرنادشاۋ تولا خەت يېزىۋەرگەچكە، خەت يېزىشتا «خۇمارى» تۇتۇدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ، ساۋاقداشلىرىغا خەت يېزىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ژورناللارغىمۇ خەت يازاتتى. ئۇنىڭ «جامائەت پىكرى» ژورنىلى رېداكسىيىسىگە يازغان بىر پارچە خېتى ئۇزاق ئۆتمەي ژورنالدا ئېلان قىلىندى. ئۇ، ئۇلاپلا يەنە بىر پارچە خەت يېزىپ ئەۋەتتى، ئۇ خەتمۇ ئېلان قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يېزىش ھەۋىسى تېخىمۇ قوزغالدى. ئۇ 20 ياشقا كىرگەندە، ئۆزىنىڭ رايى چۈشمىگەن ئەسلىدىكى خىزمىتىنى تاشلاپ، لوندونغا كەلدى-دە، يېزىقچىلىق قىلىپ ھايات كەچۈرۈشكە بەل باغلىدى. لېكىن مۇۋەپپەقىيەت يولى تەپ-تەكشى ئەمەس ئىدى، ئەدەبىي ئەسەر ئېلان قىلىش بىر پارچە خەت ئېلان قىلىشقا قارىغاندا كۆپ قىيىن ئىدى. ئۇ يېزىقچىلىقتا ئارقا-ئارقىدىن مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىدى. يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان توققۇز يىل ئىچىدە ئاران ئالتە فونت ستېرلىڭ قەلەم ھەققىگە ئېرىشتى. ۋاھالەنكى، بۇنىڭ بەش فونت ستېرلىڭى دورا پۇرۇشلارغا ئېلان يېزىپ بېرىپ تاپقان قەلەم ھەققى ئىدى.

لېكىن بېرنادشاۋ بۇنىڭلىق بىلەن مەيۈسلەنمىدى. ئۇ ھاردىم-تالدىم دېمەي يېزىۋەردى. ئۇ يېزىشقا خۇددى نېرۋا كېسىلىگە گىرىپتار بولغاندەك تۇتۇنغان ئىدى. «بولىكا بولسىمۇ ياشاۋېرىمەن، لېكىن يازمىسام ياشىيالمايمەن» دەيتتى ئۇ. ئۇ توختىماي يېزىۋەردى، خەت يازدى، ئوبزور يازدى، دىرامىمۇ يازدى. 1892 - يىلى ئاخىرى لوندوننى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن «بويتاق بوۋاينىڭ ئۆي-جايى» ناملىق دىرامىسىنى يېزىپ چىقتى. كېيىن يەنە چوڭ-كىچىك دىرامىدىن 50نى يازدى. 1925 - يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «مەكتۇپ دۇئىلى»غا قاتناشقان مەينۇدىمۇ كېيىنچە داڭلىق يازغۇچى بولۇپ قالدى.

تالادا قالغان يازغۇچى

ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى سىنكلېر (1878 — 1968). ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، تۇرمۇش قامداش ۋە ئوقۇش پۇلى تۆلەش ئۈچۈن گېزىت-ژورناللارغا پات-پات ئەھمىيەتسىز، بىمەنا لەتىپە، چۆچەك ۋە قورقۇنچلۇق ھېكايىلارنى يېزىپ تۇراتتى. گېزىت-ژورنال خوجايىنلىرى سېمىزلىكنىڭ دەردىدە قالغان غوجام-خېنىملارنىڭ ئاش-تاماق، ھاراق-شاراپتىن كېيىنكى ئىچ پۇشىغىنى چىقىرىدىغان نەرسىلەر بىلەن تەمىنلىنىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ يازغانلىرىنى تېزلا ئىشلىتەتتى. ئۇ يازغان نەرسىلەر گەرچە قىزىق، يۇمۇرلۇق ۋە ئاجايىپ-غارايىپ بولسىمۇ، لېكىن ئانچە ئەدەبىي قىممىتى بولمىغاچقا، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ئانچە رازى ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ شېئىر-نەزمىلەرنى يېزىپ، نەشرىياتلارغا ئەۋەتكەن بولسىمۇ، نەشرىياتچىلار ئۇنىڭ بۇ ئەسەرلىرىگە قاراپمۇ قويمىدى. بۇ ئىش ئۇنىڭ

كۆڭلىنى تولىمۇ يېرىم قىلدى.

ۋاھالەنكى، سىنىكلېر ئۇلۇغ ئىستەكنى قەلبىگە پۈككەنلىكتىن، ئۇ ئەمدى بايلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان ھىلىقىدەك بىرنىملەرنى يازماي، «باھار ۋە ھاسىلات» دىگەن تېمىدا بىر رومان يېزىشقا بەل باغلاپ، نەچچە يىلدىن بېرى توپلىغان بىر نەچچە يۈز يۈەن پۇلىغا ئورمانلىقتىن كىچىككىنە بىر ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ، تالا-تۈزىگە چىقماي بېرىلىپ يېزىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ھەر ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم يېمەكلىك ۋە لازىمەتلىك ئەكەلدۈرگەندىن باشقا، بۇ يەردە ھېچكىم بىلەن ئۇچراشمايتتى، بىراق ئۇنىڭ مىسكېنىر مۇشەققەتتە يېزىپ پۈتكۈزگەن رومانىنى نەشرىيات سودىگىرى ۋە كىتابخانا خوجايىنى «بۇ كىتاب بىلەن پۇل تاپقىلى بولمايدۇ» دەپ، قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىدى.

شۇ مەزگىلدە ئۇ ئەمدىلا توي قىلغان بولۇپ، ئۆي ۋە ئۆي جاھازلىرى سېتىۋېلىشقا پۇلى بولمىغانلىقتىن، ۋاقىتنچە ئاتا-ئانىسىنىڭ يېنىدىن ئۆي تۇتقان ئىدى. بۇ ئەھۋالدا، تۇرمۇشتىكى زىددىيەتتىن خالى بولغىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئايالى ناھايىتى چىرايلىق، لېكىن تولىمۇ ئابرويپەرەست، تاماق خىللايدىغان، ياسىنىشقا ئامراق ئايال بولغاچقا، پۇل بولمىسا بۇ ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش تەس ئىدى. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، بەزىلەر ئۇنىڭغا: يەنىلا ئىلگىرى ئۆزەڭ يازغاندەك بىرنىملەرنى يېزىپ قەلەم ھەققى ئېلىپ، تۇرمۇشۇڭنى قامدىساڭ بولمامدۇ؟ دەپ نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، سىنىكلېر: ئۇنداق مەنىسىز نەرسىلەرنى يازىدىغان قۇللارچە تۇرمۇشتىن ئەمدىلا قۇتۇلدۇم، ئەمدى قانداقسىگە ئۇ پاتقاققا يەنە ئۆزەمنى ئاتاتتىم! دەپ زادى ئۇنىمىدى. ئۇ كۆڭلىدە: يازىدىكەنمەن، ياخشى ئەسەر يېزىشىم كېرەك؛ يازغۇچى بولماقچى ئىكەنمەن، قەدىر-قىممىتى بار يازغۇچى بولۇشۇم كېرەك؛ ئاچلىقتىن، سوغاقتىن ئۆلسەممۇ ھەرگىز پۇشايمان قىلماسلىقىم لازىم، دىگەن ئىرادىگە كەلگەن ئىدى.

كېيىن ئۇ ئوغۇل پەرزەنت يۈزى كۆردى، تۇرمۇشى تېخىمۇ قىيىنلاشتى، شۇڭا ئۇ ئىلاجىسىزلىقتىن كىتابلارغا باھا تىپىدىكى كىچىك ماقالىلارنى يېزىپ، گېزىت-ژورناللارغا ئەۋەتىشكە باشلىدى. بىراق، بۇنداق ماقالىلارمۇ تەھرىرلەر ۋە خوجايىنلارنىڭ مۇددىئاسى بويىچە يېزىلمىسا ئىشلىتىلمەيتتى. شۇڭا ئۇ غەزەپلىنىپ بۇ ئىشتىن قول ئۈزدى ھەمدە بىر ئارالغا بېرىۋېلىپ، بىر كەپىدە ياشاشقا ۋە كەپىگە مۆكۈنۈۋېلىپ «شاھزادە خاگىن» ناملىق رومانىنى يېزىشقا باشلىدى. ئارىدىن خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ بىر كۈنى ئايالى ۋە بالىسىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن نيۇ-يوركقا قايتىپ كېلىپ، ئۆيىنىڭ قوڭغۇرىقىنى جىرىڭلاتتى. ئايالى ئۇنى كۆرۈپلا ئاچچىغىدا ئىشىكنى جاققىدە يېپىپ، ئىچىدىن تاقىۋالدى.

— ھەي، مېنى نىمىشقا ئۆيگە كىرگۈزمەيسىز؟ — دىدى سىنىكلېر تاقەتسىزلىك بىلەن ئايالىنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ.

— ئۆزىڭىزدىن سوراڭ! — دىدى ئايالى ئاچچىغى بىلەن، — بالا-چاقىڭىز بىلەن كاردىڭىز بارمۇ-يوقمۇ؟

بۇ خانىم سىنىكلېرنى باشقا ئەرلەرگە ئوخشاش پۇل تېپىپ بالا-چاقامنى باقمەن، گېزىت-ژورناللارغا ھىلىقىدەك ئاسان باسىدىغان مەزىسىز ماقالىلارنى يازىمەن دەپ قەسەم قىلسا، ئاندىن كېيىن ئۆيگە كىرگۈزىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرىۋالدى. بۇ گەپ سىنىكلېرنى ئىنتايىن بىئارام قىلدى. ئۇ ئۆيگە كىرىپ ئۇماق ئوغلىنى كۆرۈۋېلىشنى نەقەدەر ئارزۇ

قىلاتتى - ھە! بىراق ئۆز ئۆيگە كىرىشىنىڭ شەرتى شۇنچە قاتتىق ئىدى. ئۇ، چاكىنسا تۇر-مۇشنى دەپ ئۇلۇغۋار ئىشنى قۇربان قىلىشنى خالىماي، بىر ھازاغىچە جاۋاپسىز تۇرۇپ قالدى.

— سىز زادى ئۆيگە كىرىشنى خالامسىز - يوق؟ — دەيتتى ئايال ئۆينىڭ ئىچىدە ۋاقراپ.

— ياق! مەن ئۆزەم كۆرۈپمۇ ئۆيلىمىدىغان ماقالىلارنى ئەمدى ھەرگىزمۇ يازمايمەن! — ئۇ تالادا تۇرۇپ قەتئى جاۋاپ بەردى.

— ئۇنداق بولسا، ئۆيگە كىرىشنى مەڭگۈ ئويلىماڭ! — ئايالى دەڭنى قىلىپ، ئۇنى ئۆيگە زادىلا كىرگۈزمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار باشقا - باشقا ئۆتۈشتى. سىنكلېرنىڭ ئوغلىنى كۆرگۈسى كېلەتتى. شۇڭا بالىنىڭ ئىنىگئانىسى نەچچە كۈندە بىر قېتىم بالىنى كىچىك ھار-ۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ، باغچىدىكى پۈتۈشكەن جايغا ئېلىپ باراتتى - دە، ئۇ كۆرۈۋالغاندىن كېيىن يەنە ئېلىپ كېتەتتى. مۇشۇنداق قىلىپ ئۇمۇ نىيىتىدىن يانماي، رومان يېزىشنى قەتئى داۋاملاشتۇردى. تەخمىنەن ئۈچ يىل ۋاقىت ئۆتكەندە، ئۇ «شاھزادە خاگېن» ناملىق رومانىنى يېزىپ پۈتكۈزدى. بۇ مەزگىلدە ئۇ يەنە «شىدىرىن خاتىرىلىرى» ناملىق ئەسىرى-نىمۇ يېزىپ چىقتى. ئايالى بىلەن ئايرىلىپ ئۆتكەچكە، ئۇنىڭ ئەسەر يېزىش ۋاقتى تېخىمۇ كۆپەيگەن ئىدى. شۇ مەزگىلدە ئۇ گويا ئەسەبىلەشكەندەك، كېچە - كۈندۈز توختىماي يېزىپ، ئىككىنچى رومانى «شىدىرىن خاتىرىلىرى» نى ئالتە ھەپتىدىلا يېزىپ بولدى. بۇ ئەسەر بىلەن ئۇ دەسلەپكى قەدەمدە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. كېيىن ئۇ يەنە «ماناساس»، «قۇشخانا» قاتارلىق ئىككى پارچە كاتتا رومانىنى يازدى. «قۇشخانا» دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا سېتىلىپ ياخشى باھاغا ئېرىشتى، سىنكلېرمۇ شۇنىڭ بىلەن دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە داڭلىق يازغۇچى بولۇپ قالدى.

دودنىڭ يار - يۆلىكى

فرانسىيەنىڭ 19 - ئەسىردە ئۆتكەن يازغۇچىسى دود (1840 — 1897) ئۆمرىدە 20 پارچە رومان، تۆت دراما ۋە بىر شېئىرلار توپلىمى يازغان بولۇپ، ئەسەرلىرى فرانسىيە ئەدەبىيات تارىخىدا مۇئەييەن ئورۇن تۇتىدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «ئەڭ ئاخىرقى دەرس» ۋە «بېرلىن قورشاۋى» ناملىق ھېكايىلىرى دۇنياغا داڭلىق نادىر ھېكايىلار ھېسابلىنىدۇ. «ئەڭ ئاخىرقى دەرس» مەملىكىتىمىزدە ئوتتۇرا مەكتەپ تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنى ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار ئىنتايىن ياقتۇرۇپ ئوقۇيدۇ. ئۇ ھېكايىدا پروس-سىيە - فرانسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن، فرانسىيىدىكى ئادەتتىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپتە ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۆتۈلگەن بىر سائەتلىك فرانسۇز تىلى دەرسى يېزىلغان بولۇپ، كىچىك سيۇژېت ئارقىلىق كەڭ تارىخى ئارقا كۆرۈنۈش ئىپادىلىنىپ، قىسقا سەھنە ئارقىلىق ئاسا-سى ئىدىيە چوڭقۇر قېزىلغاچقا، ئۇ ھېكايە ئىجادىيىتىنىڭ بەدىئىي تىپى دەپ قارىلىپ كەلمەكتە.

دودنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مۇشۇنداق مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ئۇنىڭ ئايالى ژىيولىيا ئالانىڭ ياردىمى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ژىيولىيا ئەدەبىي جەھەتتە خېلى چوڭقۇر بىلىمگە

ئىگە ئايال بولغاچقا، دودنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ئۈچۈن غايەت زور مېھنەت سىڭدۈرگەن ئىدى. ئۇ بەزىدە دودنىڭ ئەسەرلىرىنى ئاقىقا كۆچۈرۈپ بەرسە، بەزىدە تۈزىتىپ بېرەتتى، ھەتتا بەزىدە دود يېزىپ پۈتتۈرەلمىگەن ئەسەرلەرنى يېزىپ پۈتتۈرەتتى. شۇڭا دود ئۇنىڭدىن تولىمۇ مىننەتدار ئىدى. بىر قېتىم دود ئۆزىنىڭ دوست - ئاغىنىلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، قىلچە يوشۇرماستىن:

— ناۋادا مېنىڭ ئايالىم بولمىغان بولسا، مەن جەزمەن قولۇمنىڭ ئۇچىدا بولۇشىغا يېزىۋەرگەن بولاتتىم. مېنىڭ ھەممە ئەسەرلىرىمدە ئايالىم ئىنچىكىلەپ كۆرمىگەن، تۈزەتمىگەن بىرمۇ بەت يوق، ئۇنىڭ تىرناق ئىزى چۈشمىگەن بىرمۇ ئەسىرىم يوق، — دېگەن ئىدى.

دود جان ئۈزۈش ئالدىدا ژىيولىيانى ئالدىغا چاقىرىپ، ئېھتىرام ۋە ئىشەنچ بىلەن: «ئەپسۇسكى، بەزى ئەسەرلىرىمنى تېخى يېزىپ پۈتتۈرەلمىدىم. ئەمدى سىزگە تاپشۇرۇپ كېتىمەن، قالغان ئەسەرلىرىمنى سىز پۈتتۈرگەيسىز» دەپ ئۆتۈنۈش قىلغان ئىدى. دود قازا تاپقاندىن كېيىن، ژىيولىيا ئۇنىڭ ۋەسىيىتىنى ئېسىدە چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭ پۈتمىگەن ئەسەرلىرىنى پۈتتۈرۈپ، ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى قانائەتلىنەرلىك ئورۇنلىدى. شۇندىن باشلاپ ژىيولىيائالا فرانسىيە ئەدەبىيات ساھەسىدە يازغۇچىنىڭ «ياخشى يار - يۆلىگى» بولۇپ تونۇلدى ۋە ئەدەبىيات تارىخىدا ئەر - ئايالنىڭ بىر - بىرىگە يار - يۆلەك بولغانلىقىغا دائىر ياخشى نام قالدۇردى.

تولستوينىڭ ياخشى ياردەمچىسى

1873 - يىلى لېۋ.تولستوي «ئاننا كارىننا» نى ئىجات قىلىشقا كىرىشكەن ئىدى. ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئايالى سوفىيا ئۇنىڭغا ۋە بالىلىرىغا ناشتىلىقنى تەييار قىلىپ تۇراتتى. تولستوي پىشۇرۇلغان تۇخۇمدىن ئىككىنى يەپ، بىر ئىستاكان قېنىق چاي ئىچەتتى - دە، ئاندىن سوفىيا ئوراپ قويغان پاپىروسىنى ئېلىپ كىتاپخانىسىغا كىرىپ يېزىشقا كىرىشىپ كېتەتتى. شۇ ئولتۇرغىنىچە گۇگۇم چۈشكەندە ئاندىن كىتاپخانىدىن چىقاتتى.

يولدىشى ۋە بالىلىرى شىرىن ئۇيقىغا چۆككەندە، سوفىيا شام يورۇقىدا ئاققا كۆچۈرۈشكە باشلايتتى. قىش كېچىلىرى ئۆيگە مەش يېقىلسىمۇ، سوغاق جاندىن ئۆتەتتى. سوفىيا باش كۆتەرمەي كۆچۈرۈۋەرگەچكە، ئۇنىڭ گەجگىسى قورۇلۇپ، قولى تېلىپ، بېلى ئاغرىپ كېتەتتى. لېكىن ئۇ تاكى ئەتىگەن سائەت ئۈچ - تۆتلەرگىچە توختىماي ئىشلەپ، يېڭى كۆچۈرۈلگەن ئارگىنالىنى ئېرىنىڭ ئويغانغاندا كۆرۈپ چىقىشى ئۈچۈن شىرەگە تەقلەپ قوياتتى. «ئاننا كارىننا» رومانى تولستوينىڭ 12 قېتىم ئىنچىكىلەپ تۈزىتىشى ئارقىلىق تۆت يىلدا ئاران پۈتكەن بولۇپ، سوفىيامۇ ئۇنى تۆت يىل كۆچۈرگەن ئىدى. سوفىيا بۇ جاپاغا قىلچە نارازىلىق بىلدۈرمىگەن ئىدى. سوفىيا مۇشۇ ھەقتە سىڭلىسىغا يازغان خېتىدە مۇنداق دېگەن ئىدى: «بىز ھازىر ھەقىقىي يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمىز، ئۇ ھەر كۈنى تولۇق بىر باپنى يېزىپ پۈتتۈرىدۇ، مەن باش كۆتەرمەي كۆچۈرىمەن. مەن ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشىنى سۆيىمەن، ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ماڭا چەكسىز خۇشاللىق بەخش

AltunOq

ئەتتى، مېنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىززەت - ھۆرمىتىم ئاشتى. يازغۇچىنىڭ ئايالى بولۇش سۈپە - تىم بىلەن مەن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىگە چىن قەلبىمدىن كۆڭۈل بۆلۈمەن».

نامراتلىق ۋە مۇھەببەت

روسىيىنىڭ 19 - ئەسىردىكى ئاتاقلىق يازغۇچىسى دوستويېۋسكىي (1821 — 1881) 30 دىن ئارتۇق رومان ۋە پوۋېست يازغان ئىقتىدارلىق يازغۇچى بولسىمۇ، ئۆمۈر بويى ئېغىر قەرزگە بوغۇلۇپ، نامراتلىقتا ئۆتكەن ئىدى.

دوستويېۋسكىي قەرزنى قايتۇرالماي تۇرغان بىر پەيتتە بىر كىتابخانىنىڭ ستەيلوۋسكىي ئىسىملىك نىمىس خوجايىنى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قاقتى - سوقتى قىلىپ، دوستويېۋسكىينىڭ ئۈچ توملۇق ئەسەرلەر توپلىمىنىڭ نەشر ھوقۇقىنى ئۈچ مىڭ رۇبلىغا سېتىۋالغاندىن تاشقىرى، يەنە ئۇنىڭغا قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە يەنە بىر رومان يېزىپ تاپشۇرۇسەن، ئەگەر بەلگىلەنگەن مۆھلەت ئىچىدە تاپشۇرالمىساڭ، توختامغا خىلاپلىق قىلىش جەرىمانىسى تۆلەيسەن، شۇنداقلا بارلىق ئەسەرلىرىڭنىڭ نەشر ھوقۇقىدىن مەڭگۈ مەھرۇم قىلىنىسەن، دەپ تەھدىت سالىدۇ. يازغۇچى قەرزىنى تۆلىۋېتىش ئۈچۈن، بۇ ئېغىر شەرتكە ماقۇل بولىدۇ.

رومانىنى تاپشۇرۇدىغان ۋاقىتقا بىر ئاي قالغاندىمۇ تېخى يېزىشنى باشلىمىغان دوستويېۋسكىي ئۆزى يېزىپ، ئۆزى كۆچۈرۈپ، دىگەن مۆھلەتتە تاپشۇرالىشىغا كۆزى يەتمىگەنلىكتىن، تېز خاتىرىلىگۈچى قىزدىن بىرنى ياردەمچىلىككە تەكلىپ قىلىدۇ. ئۇ قىز ھەر كۈنى دوستويېۋسكىينىڭ ئۆيىگە كېلىپ، يازغۇچىنىڭ بايان قىلغانلىرىنى خاتىرىلىۋالىدۇ ۋە كەچتە رەتلەپ، ئاققا كۆچۈرۈپ چىقىدۇ. 26 كۈنلۈك جىددى ئەمگەك نەتىجىسىدە «قىمارۋاز» ناملىق يېڭى رومان توختامغا مۇۋاپىق پۈتۈپ چىقىپ، ھىلىقى نىمىس خوجايىنىنىڭ دوستويېۋسكىينى قىيىن ئەھۋالدا قالدۇرۇپ ئارىدىن پايدا ئېلىش، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ نەشر ھوقۇقىنى يۇتىۋېلىش قەستى ئەمەلگە ئاشمايدۇ. بۇ ئىشنىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك نەتىجىلىنىشى شۇكى، يازغۇچى بىلەن تېز خاتىرىلىگۈچى ئۆزئارا ھەمكارلىشىش جەريانىدا بىر - بىرىنى چۈشىنىدۇ، قىز دوستويېۋسكىينىڭ كەچۈرمىشلىرىگە چوڭقۇر ھىسداشلىق قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىقتىدارىغا چىن قەلبىدىن قايىل بولىدۇ؛ يازغۇچىمۇ بۇ خاتىرىلىگۈچى قىزنىڭ ياخشى پەزىلىتىنى ۋە ئىشچانلىقىنى ياقتۇرۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قەلبىدە مۇھەببەت ئۇرۇغى بىخ سۈرىدۇ، رومان پۈتۈپ ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارمۇ توي قىلىدۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئىخلاس.**

ئەدەبىي ئاتالغۇلارنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

ماقالا: (ئەرەبچە. مقال — نۇتۇق، باپ سۆزدىن، كۆپلىكى ماقالات) — سىياسىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىي ياكى ئەدەبىي ھايات توغرىسىدا يېزىلغان پۇبلىستىك ئەسەر.

مېلودىراما: (گرېكچە. melos — ناخشا، dirama — ھەركەت سۆزلىرىدىن) — ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ناخشا - مۇزىكىلىق دىرامىلار «مېلودىراما» دەپ ئاتالغان. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر ياكى بىرنەچچە كىشى بىرلىكتە ناخشا ئېيتىپ، ھەم ساز چېلىپ ئورۇنلىغان ئويۇنلىرى مۇشۇ خىلدىكى «مېلودىراما» غا ياتىدۇ. كېيىن بۇ شەكىل تەرەققىي قىلىپ دىرامىنىڭ ئوپېرا شەكلى مەيدانغا كەلدى.

مېتافورا: (گرېكچە. metaphora — ئىستىئارە سۆزىدىن) — مېتافورا كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا «ئىستىئارا» دېيىلىپ كەلگەن. مېتافورا ئۇقۇمىدا ئوخشىغان نەرسە چۈشۈرۈپ قالدۇرۇلىدۇ - دە، ئوخشىتىلغان نەرسە ۋە ئوخشىغان نەرسىنىڭ سۈپىتىلا ساقلىنىدۇ. بەدىئىي ئەدەبىياتتا سۆزلەر ئەسلى مەنىلىرىدىن سىرت كۆچمە مەنىلەردىمۇ كېلىدۇ. مەسىلەن: «ئاق كۆڭۈل ئادەم» دىسەك، بۇ «ئاق كۆڭۈل» سۆز بىرىكمىسىدىكى «ئاق» سۆزى ئادەم كۆڭلىنىڭ رەڭگىنى ئەمەس، بەلكى خىسلىتىنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئۇ ئادەمنىڭ سەممىي ئىكەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ خىل كۆچمە مەنىدىكى سۆز «مەجاز» (خەلقارا ئەدەبىياتشۇناسلىقتا «تراپ») دەپ ئاتىلىدۇ. «ئاق كۆڭۈل» مېتافورىسىدىكى «ئاق» ناھايىتى كۆپ ئاق نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئەمما ئۇلار تىلغا ئېلىنماي، ئۇلارغا خاس ساپلىق ساقلانغان ھەمدە كۆڭۈلگە نىسبەتلەشتۈرۈلگەن. شۇ سەۋەپلىك «مېتافورا» نى قىسقارتىلغان، ئىخچام ئوخشىتىش دەپ ئاتاشقا بولىدۇ.

مەجازى مەنىدە ئىشلىتىلگەن سۆز سۈپەتلىگۈچى ۋەزىپىسىنى بېجىرسە، بۇ «مېتافورىلىك سۈپەتلەش» دېيىلىدۇ. شۇم خەۋەر، قارا نىيەت مېتافورىلىرىدىكى «شۇم»، «قارا» سۆزلىرى مېتافورىلىك سۈپەتلەشتۇر.

مېتونىمىيە: (گرېكچە. metonymia — مەجاز سۆزىدىن) — بىر نەرسىنى ئۆز نامىدىن باشقا نام بىلەن ئېيتىش مېتونىمىيە دەپ ئاتىلىدۇ. مېتونىمىيە ئۇسۇلىنى قوللىنىش تىلغا ئېلىنمىغان نام بىلەن تىلغا ئېلىنغان نام ئارىسىدا مەنىۋىي ماسلىق ۋە ئۇيغۇنلۇق بولۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ، بۇ ئۇسۇل بىلەن كىتاپخانىنىڭ كۆز ئالدىدا ئوبرازلىق مەنزىرە ۋە ئېنىق چۈشەنچە ھاسىل بولىدۇ:

«ئەنە ئالدىدا كۆكلۈمدەكلا كەڭ،
يېيىلىپ ياتار، ئالتۇن يەر - ئېتىز.
يۇمشاق يەلپۈنگەن شۇ ئېتىز خۇددى،

يۇمشاق دولقۇنلانغان پايانسىز دېڭىز.
شۇ دېڭىزدا، كۆز يېتىم يەردە،
پەيدا بولۇپ قالدى ئەنە بىر يەلكەن.
پايانسىز دېڭىزدا گويا بىر لاچىن،
ئۈينىشىپ يۈرەتتى دولقۇنلار بىلەن.»

(ئابلىز نازىرى)

شائىر ئاشلىق دالىسىنى ئالتۇنغا، كېيىن دېڭىزغا ئوخشىتىدۇ. شۇنداق قىلىش ئارقىلىق كىتاپخاندا ئېنىق توغرىسىدا گۈزەل ئىستېتىك زوق ھاسىل قىلىدۇ.

مىنىئاتيۇرا: (لاتىنچە. minium — بۈيۈك سۆزىدىن) — قەدىمقى قول يازمىلار ۋە تاش باسما كىتاپلارنىڭ سەھىپىلىرىنى بېزىگەن رەڭدار لەۋھە، سۈرەت ۋە باشقا تەسۋىرىي نەقىشلەر.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ مىنىئاتيۇرا سەنئىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ناۋايى، جامى قاتارلىق سەنئەتكارلارنىڭ ئەينى دەۋردە كۆچۈرۈلگەن ئەسەرلىرىنىڭ نۇسخىلىرى ماھارەت بىلەن ئىشلەنگەن مىنىئاتيۇرىلار بىلەن زىننەتلەنگەن.

قەدىمقى مىنىئاتيۇرا سەنئىتىنىڭ ئەنئەنىلىرى ھازىرمۇ داۋام قىلماقتا ۋە يېڭى سەنئەت ئۇسلۇبى بىلەن بىرلەشمەكتە، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر رەسساملىرى ۋە خەتتاتلىرى ئىشلىگەن نەمۇنىلىك رەسىم ھەم مۇقاۋا نەقىشلىرى بۇنىڭ روشەن بىر دەلىلىدۇر. «قۇتادغۇ بىلىگ» نىڭ يېڭى نەشرىگە ئىشلەنگەن سۈرەت ۋە نەقىشلەر بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ.

مىنىئاتيۇرا دېگەن بۇ سۆز يەنە ئوچېرك، ھېكايە، كىچىك دراممىلارنىمۇ بىلدۈرىدۇ. بىرلا پەردىلىك كىچىك تىياتىرمۇ «مىنىئاتيۇرا» دېيىلىدۇ، يازغۇچى ت. سامساقنىڭ «ئۆي ئىشىمۇ ئىش» دېگەن ئەسىرىنى مىنىئاتيۇرا دېيىشكە بولىدۇ.

مىللىي شەكىل: شەكىل جەھەتتىن شۇ مىللەتنىڭ تىل - يېزىقى، مىللىي ئەنئەنىسى ۋە باشقا ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى كۆرسىتىدۇ. مەلۇمكى، ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى ئۆز خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى ئىپادىلەيدىغان ئۇزۇن يىللىق تارىخقا ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان بەدىئىي شەكىلدىن ئىبارەت. ئۇ، شۇ مىللەتنىڭ مەنىۋىي مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى. ماكسىم گوركى ئېيتقاندەك: «تىل — ئەدەبىياتنىڭ بىرىنچى ئاملى (ئېلېمېنتى)، ئۇنىڭ ئاساسى ماتېرىيالى. شۇڭا ھەر بىر مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى ئۆز ئانا تىلى بىلەن مەيدانغا كېلىدۇ»① تىل — مىللەتنىڭ خاراكتېرلىق بەلگىلىرىدىن بىرى بولغاچقا، مىللىلىك ئەڭ ئالدى بىلەن تىلدا ئايرىلىپ تۇرىدۇ. تىل — ئاساسىي ئامىل، ئۇ ئەدەبىياتقا كونكرېت، روشەن مىللىي تۈس بېرىدۇ.

مىللىلاشتۇرۇش دېگەن سۆز ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىدە شۇ مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس بەدىئىي شەكلى ۋە بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئالاھىدە مىللىي پۇراق ۋە مىللىي ئۇسلۇبقا ئىگە قىلىش دېگەنلىكتۇر. مىللىلاشتۇرۇش — مىللىي ئەدەبىيات - سەنئەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ

① «ئەدەبىيات نەزىرىيىسى» 1984 - يىلى ئالىي مەكتەپلەر ئۈچۈن تۈزۈلگەن دەرسلىك، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى نەشر قىلغان، 405 - بەت.

مۇھىم ئۇسۇللىرىدىن بىرى.

مىسرا: شېئىرنىڭ ھەر بىر سەترى، قۇرى. شېئىردا مەلۇم مەنىنى ئىپادىلىگەن بىر قۇر سۆز. مەسىلەن: «ئەلنى ئويغاتماق تىلەك تاڭدا بىر چولقان بىلەن.»

(ئابدۇخالىق ئۇيغۇر)

مىف: (گرېكچە. mythos — ئەپسانە، رىۋايەت (ھازىرقى سۆزىدىن)— قەدىمقى زامان كىشىلىرىنىڭ كائىنات ۋە ھاياتنىڭ پەيدا بولۇشى، تەبىئەت ھادىسىلىرى، خۇدالار ۋە ئەپسانىۋى قەھرىمانلار توغرىسىدىكى ئەقىدە ھەم خىياللىرىنى بايان قىلىدىغان رىۋايەت ۋە ئەپسانىلار. «مىف» ئەرەبچە «ئەساتىر» دەپ ئاتالغان.

مىفولوگىك ئوبرازلار: چۆچەك، ئەپسانىلەردىكى خۇدا، دىۋە، پەرى ھەم ئالۋاستىلار مىفولوگىك ئوبرازلاردۇر. ئۇلار ۋەقەلىكنىڭ فانتاستىك تەسۋىرى ۋە خەلق ئارزۇ - ئۈمىتلىرىنىڭ بەدىئىي ئىپادىسىدۇر. مىفولوگىك ئوبرازلار «كىشىلىكنىڭ بالىلىق دەۋرىنى» (كارل. ماركس) ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىغى ئۈچۈن، ھازىرمۇ قىزىقارلىقتۇر.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە مىفولوگىيە نېگىزىدە يارىتىلغان ئوبرازلار مىفولوگىك ئوبرازلار دېيىلىدۇ. گومېرنىڭ «ئىلىئادا»، «ئودىسسا» ئېپوسلىرىدا، پىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدە، ناۋايىنىڭ «پەرھاد ۋە شىرىن»، «سەددى ئىسكەندەرى» داستانلىرىدا ۋە «چاستانى ئىلىگ بەگ» دە ئاشۇنداق ئوبرازلار بار.

مونولوگ: (گرېكچە. monos — بىر، logos — سۆزلىرىدىن ياسالغان) — پېرسوناژنىڭ ئۆز-ئۆزىگە يەككە تاماشىبىنغا قارىتا ئېيتقان سۆزى، نۇتقى. مونولوگ سەھنە ئەسىرىنىڭ بېشىدا تاماشىبىننى ۋەقە يۈز بەرگەن ئورۇن بىلەن تونۇشتۇرىدۇ، ۋەقە ئىشتىراكچىسىنىڭ سەھنىدە پەيدا بولۇشىغا زېمىن ھازىرلايدۇ ۋە ئۇنى تونۇشتۇرىدۇ، مونولوگ قەھرىماننىڭ پىكىر ۋە كەچۈرمىشلىرىنى ئىپادىلەيدۇ، ئوبرازنىڭ ماھىيىتىنى ئاچىدۇ.

مونورىم: (فرانسۇزچە. monorime سۆزىدىن) — ھەممىلا مىسراسى بىر خىل قاپىيە بىلەن يېزىلغان شېئىر. مۇنداق شېئىرلارنى قەدىمقى شەرق شائىرلىرى جىق يازغان. رۇس پوئېزىيىسىدە مۇنداق شەكىل ئادەتتە ساتىرىك ۋە يۇمۇرىستىك پوئېزىيىگىلا خاس.

مونتاژ: (فرانسۇزچە. montage — يىغىش، جەمئورۇش سۆزىدىن) — 1 - بىر ياكى بىرنەچچە بەدىئىي ئەسەردىن ئېلىنغان ئايرىم ئېپىزوت ۋە كۆرۈنۈشلەردىن تەشكىل تاپقان بەدىئىي ئەسەر؛ 2 - كىنو، رادىئو، تېلېۋىزىيە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ساھەلەردىكى ئايرىم بەدىئىي ئەسەرلەر ياكى ئۇلارنىڭ بۆلەكلىرىنى ئومۇمىي ماۋزۇ ھەم سيۇژېتقا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بىر بىرىگە ئۇلاش.

ماتىۋ: (فرانسۇزچە. matif — ئاھاڭ، كۈي، مۇقام سۆزىدىن) — مۇزىكا ئەسىرىنىڭ ئاساسى ئېلېمېنتى. ئەدەبىي ئەسەردە «ماتىۋ» ئەسەرنىڭ ئاساسىي تېمىسىدىن پەرقلىق ھالدىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك تېمىسى بولۇپ، ئاساسىي تېمىنى تولۇقلاش رولىنى ئوينايدۇ.

مۇئەللىپ: (ئەرەبچە. تالىيف — تۈزۈش، يېزىش سۆزىدىن) — ئەسەر يازغان كىشى، ئاپتور.

مۇئەمما: (ئەرەبچە. مىعما — مۆكتۈرۈلگەن، يوشۇرۇنغان سۆزىدىن) — ئەدەبىياتتا كىشى-

نىڭ پىكىر قىلىش ماھارىتىنى سىناش ۋە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، شېئىرىي شەكىلدە يېزىلغان تېپىشماق. ئۇ كۆپىنچە، ئاتاقلىق كىشىلەر ئىسىملىرىنىڭ ھەرپلىرىدىن تەركىپ تاپقان بولىدۇ.

مۇئەممىا شەكلىدە شېئىر يېزىش 15 - ئەسىردە كەڭ تارقالغان. ناۋايى، جامى قاتارلىق ئەدىپلەر مۇئەممىا يېزىش ۋە ئۇنى يېشىش جەھەتلەردە شۆھرەت قازانغان. ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدا بۇ شەكىل ئاز ئۇچرايدۇ.

«موللىنىڭ باشىنى كەس مامات بولسۇن،
دەپنە قىل قەبىر ئارا ھايات بولسۇن.»

بۇ مۇئەممانىڭ تەكتىگە يەتسەك، موللىنىڭ «م» ھەرپىنى «قەبىر» سۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويساق «قەمبەر» (كونا ئىملادا «قمبر» شەكلىدە يېزىلاتتى) سۆزى كېلىپ چىقىدۇ، دېگەندىن ئىبارەت.

مۇبالىغە: نەرسە ۋە ھادىسىلەرنى ئىپادىلەشتە ئەسلىدىكى قىياپىتىنى ئاشۇرۇپ، چوڭايتىپ تەسۋىرلەش. مۇبالىغە گەرچە ئەسلىدىكى پاكىتتىن يىراقلاشقان بولسىمۇ، لېكىن پاكىت بىلەن ئىچكى باغلىنىشتا بولۇپ، نەرسە - ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر بىلدۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ. ئەسەر ياكى نۇتۇقنى جەزىبىلىك كۈچكە ئىگە قىلىدۇ.

مۇبالىغە كلاسسىك ئەدەبىياتتا، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا، ئېپوسلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: «... ئۇ قىز شۇنداق گۈزەل ئىدىكى، ئۇ كۈلسە تەڭرىمۇ كۈلەر ئىدى. ئۇ يىغلىسا تەڭرىمۇ يىغلار ئىدى» («ئوغۇزنامە»).

«ئاھ ئۇرسا ئالەمنى بۇزار تاۋۇشى،
توقسەن مالنىڭ تېرىسىدىن كاۋۇشى.
تىكىلسەم قۇرۇيدۇ دەريانىڭ گۈمى،
نەرە تارتسام، غۇلار قورغاننىڭ تېمى.»

(«ئالپامىش» تىن).

مۇۋەششەھ: (ئەرەبچە. زىننەتلەنگەن، بېزەنگەن سۆزىدىن) — ھەربىر بېيىتنىڭ بىرىنچى مىسرالىرىدىكى بىرىنچى ھەرپلەرنىڭ قوشۇلۇشىدىن شائىر قەلەمگە ئالغان شەخس نامى ياكى ئىپادىلىمەكچى بولغان مەزمۇنلار كېلىپ چىقىدىغان لىرىك شېئىردۇر. مەسىلەن: ل. مۇتەللىپنىڭ «شائىر توغرىسىدا مۇۋەششەھ» ناملىق شېئىرىدىن «ياشاش ئۈچۈن كۆرەش» دېگەن خىتاب چىقىدۇ.

مۇسەللەس: (ئەرەبچە. ئۈچ سۆزىدىن) — بەند (كۇبلېت) لىرى ئۈچ مىسرادىن تۈزۈلگەن شېئىر. شەرق خەلقلىرى ئەدەبىياتىدا بۇ خىلدىكى شېئىرلار باشقا تۈردىكى شېئىرلارغا قارىغاندا ئاز ئۇچرايدۇ. رۇس ۋە غەرب ئەدەبىياتىدىمۇ مۇنداق شېئىرىي شەكىل بولغان.

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە ئۈچ مىسرادىن تۈزۈلگەن كۇبلېتلارنىڭ بىرىنچى كۇبلېتى بىر خىل قاپىيىدە بولىدۇ. كېيىنكى كۇبلېتلىرىنىڭ دەسلەپكى 2 مىسراسى بېيىت شەكلىدە قاپىيىلىنىپ، پەقەت 3 - مىسراسىلا دەسلەپكى كۇبلېتقا قاپىيىداش بولىدۇ. مەسىلەن:

AltunOq

«چىن ساداقەت، سۆيگۈنى جىسمىڭ ئۈچۈن جان ئەيلىدىڭ،
جان ئاتاپ سەنئەتكە سەن بارىڭنى قۇربان ئەيلىدىڭ،
زەر بىلەن تارىخ پۈتۈپ، نەسلىڭ ئۈچۈن كان ئەيلىدىڭ.

بىر ئۆمۈر بولدۇڭ نەفسە خەلققە شاگىرت، ھەمنەپەس،
تاجى، زىننەت، مەئىشەتكە قىلمىدىڭ ئەسلا ھەۋەس،
مېھنىتىڭدىن باغ بىنا قىلماقنى ئارمان ئەيلىدىڭ.»

(ھاجى ئەخمەت)

مۇناجات: (ئەرەپچە. يېلىنىش، يالۋۇرۇش سۆزىدىن) — قەدىمقى زامانلاردا قوللىنىلغان شېئىرىي ژانىر. بۇنىڭدا «گۇناكار بەندە»نىڭ نىجاتلىق تىپىش ئۈمىدى بىلەن قىلغان لىرىك مۇراجىئەتى قاتارلىقلار ئىپادىلىنىدىغان. پادىشالىق ھۆكۈم سۈرگەن دەۋرلەردە شائىرلار ئۆز قەسىدىلىرىنىڭ بېشىدا خۇداغا سېغىنىش «ھەمدىسەنا» لىرىنى ئىپادىلەش بىر ئادەتكە ئايلانغان، ئۆز زامانىسىدا ناۋايى قاتارلىق بۈيۈك مۇتەپەككۇر شائىرلارمۇ «خەمسە»گە ئوخشاش داستانلىرىدا يۇقۇرقىدەك شەكىلدە يېزىشتىن خالى بولمىغان.

مۇرەببە: (ئەرەپچە. تۆت بۇرجەك سۆزىدىن) — كىلاسسىك شېئىرىيەتتە كۆپ قوللىنىلغان تۈرلەرنىڭ بىرى. بۇ شەكىل شېئىرىيەتتىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ. «مۇرەببە»دە ھەر بىر بەند (كۇبلېت) تۆت مىسرادىن تۈزۈلگەن بولۇدۇ. دەسلەپكى كۇبلېتنىڭ تۆت مىسراسى بىر خىلدا قاپىيىلىنىپ كېلىدۇ - دە، كېيىنكى كۇبلېتلارنىڭ ئۈچ مىسراسى بىر خىلدا قاپىيىلىنىپ، پەقەت 4 - مىسراسىلا 1 - كۇبلېتتىكى مىسرالارغا قاپىيىداش بولۇدۇ.

مۇنداق شەكىل خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىمۇ بار. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دا كەلتۈرۈلگەن تۆتلىكلەرنىڭ كۆپچىلىكى مۇرەببە شەكلىگە ئىگە. بۇ شەكىلدە يېزىلغان شېئىرلارنىڭ ھەر بىر كۇبلېتى بىرلا خىل ئا. ئا. ئا؛ ب. ب. ب؛ د. د. د قاپىيە شەكلىدە تۈزىلىشىمۇ مۇمكىن. مەسىلەن: ن. بۇساقۇپ «ئالغا باس» ناملىق شېئىرنى مۇشۇنداق شەكىلدە يازغان:

«ئانا ۋەتەن زېمىننى تازىلاشقا ماڭ،
چىقسۇن بىزدىن جەسۇرانە غەيرەتلىك داڭ.
گۈزەل ۋەتەن ئۈستىنى قاپلىمىسۇن چاڭ،
ھەممىمىزدە كۈچلەنسۇن ئىنقىلاۋىي ئاڭ!

قوللارغا قورال ئېلىپ ئۇدۇل چىنەپ ئات،
ئالغا بېسىپ قورقماستىن دۈشمەننى يوقات.
دوست بولمايدۇ بىزلەرگە زالىم، قانخور، يات،
دائىم يوللا، ئۇلارغا زەربىدىن سوغات.»

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە مۇرەببەنىڭ كۆپلىگەن خىللىرى بارلىققا كەلدى. تۆت مىسرادىن تەركىپ تاپقان بۇ شېئىر شەكلىنىڭ 1 - ، 2 - مىسرالىرى بىلەن 4 - مىسراسى قاپىيىداش (3 - مىسراسى ئوچۇق) ياكى 2 - مىسراسى بىلەن 4 - مىسراسىلا قاپىيىداش كېلىدۇ.

مۇنداق شېئىرلارنىڭ مىسرالىرى 7 بوغۇمدىن تاكى 14 - 15 بوغۇمغىچە تۈزۈلسىمۇ بولۇۋې-رىدۇ. مەسىلەن:

«سەيلى قىلدىم باغ ئارا،
ئىشتىن يېنىپ ئاخشامدا.
خوشاللىغىم چاراڭلار
جۇشقۇنلىغان ناخشامدا.»

مۇخەممەس: (ئەرەپچە. بەشلىك سۆزىدىن) — كىلاسسىك شېئىرىيەتتىكى قاپىيىلىنىش تەرتىۋىگە مۇۋاپىق تۈزۈلگەن شېئىر شەكىللىرىدىن بىرى. بۇ شېئىرنىڭ ھەر بىر كۇپلېتى بەش مىسرادىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بەش مىسرانىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئوخشاش قاپىيىداش بولۇدۇ. كېيىنكى كۇپلېتلارنىڭ ئالدىنقى تۆت مىسراسى ئۆز ئالدىغا باشقىچە قاپىيىلەنسىمۇ، بەشىنچى مىسراسى بىرىنچى كۇپلېتتىكى مىسرالارغا قاپىيىداش بولۇدۇ. مەسىلەن:

«ئاياساقى، شاراپ تۇت، بىل، بۇ دەم ئىلھام ماڭا ئىلپەت،
نە ئىلھام، بىر زىبا گۈلئۈزمىنىڭ بىرلە قىلۇر ئىشرەت،
نە ئىشرەت، ئىشرىتى نەزمەم قۇرىغا گۈل تىزار رەت - رەت،
ئايان بولسۇن كۆيۈمدە كۆي ئاتاسى بىر بۈيۈك سەنئەت.
شاراپ تۇت، ياق، مۇقامىڭ چال، چېلىپ دوستۇڭغا بەر رىغبەت.»
(ئەبەيدۇللا ئىبراھىم)

مۇسەددەس: (ئەرەپچە. مىدىس — ئالتىلىك سۆزىدىن) — ھەر بىر كۇپلېتى ئالتە مىسرادىن تەركىپ تاپقان كىلاسسىك شېئىر شەكلى. باشتا 6 مىسرا بىر خىلدا قاپىيىلىنىدۇ. كېيىنكى كۇپلېتلارنىڭ 5 مىسراسى باشقىچە قاپىيە بىلەن كەلسىمۇ، 6 - مىسراسى باشتىكى كۇپلېتقا قاپىيىداش بولۇپ كېلىدۇ. ناۋايىنىڭ مۇسەددەسلىرى ئەنە شۇنداق قاپىيىلەنگەن. بەزىدە بىرىنچى كۇپلېتتىن كېيىن كېلىدىغان كۇپلېتلارنىڭ تۆت مىسراسى بىرخىلدا قاپىيىلىنىپ، ئاخىرقى ئىككى مىسراسى بىرىنچى كۇپلېتنىڭ ئاخىرقى بېيىتىنىڭ تەكراتىدىن ئىبارەت بولۇدۇ. مەسىلەن: فۇرقەتنىڭ «سەيدىڭ قۇيابەر سەييياد» ناملىق مەشھۇر مۇسەددىسى شۇ تەرىقىدە قاپىيىلەنگەن.

يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بۇ خىل شېئىر شەكلىگە ۋارىسلىق قىلىنغان. بىلال ئەزىزى «نىمە بولدى» ۋە «ئۆمۈر ئاتقان ئوق» ناملىق مۇسەددەسلەر يازغان.

مۇسەببە: ھەر بىر كۇپلېتى 7 مىسرادىن تۈزۈلگەن شېئىر بولۇپ، ئۇنىڭ قاپىيىلىنىشىمۇ مۇسەددەس ياكى مۇخەممەسكە ئوخشايدۇ. لېكىن مۇسەببە تۈرىدىكى شېئىر ئەدەبىياتىمىزدا كەم ئۇچرايدۇ.

مۇسەممەن: ھەر بىر كۇپلېتى 8 مىسرادىن تۈزۈلگەن شېئىر شەكلى. ئۇنىڭ قاپىيىلىنىش تەرتىۋى تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ: ئا. ئا. ئا. ئا. ئا. ئا. ئا. ئا؛ ب. ب. ب. ب. ب. ب. ئا. ئا؛ د. د. د. د. د. د. ئا. ئا ...

مۇتەسسە: ھەر بىر كۇپلېتى 9 مىسرادىن تۈزۈلگەن شېئىر شەكلى. قاپىيىلىنىش تەر-تىۋى مۇنداق:

(ئاخىرى 122 - بەتتە)

كەمبەغەلنىڭ مەنپەئەتدارلىق ھوقۇقى

ديككېنس (ئەنگلىيە)

مەن ئەزەلدىن بىرەر نەرسە يېزىپ ئېلان قىلىشقا ئادەتلەنمىگەن. بىر ئىشچى ھەر كۈنى 12 سائەت ياكى 14 سائەتتىن كەم ئىشلىمەيدۇ، ئەھۋال ئەنە شۇنداق! ئېيتماقچى بولغانلىرىمنى ئۇدۇللا يېزىشقا توغرا كەلگەن ئىكەن، كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە يېزىپ باقاي، كەم-كۈتا، ناباپ جايلىرىنى ئەپۇ قىلىشار.

مەن لوندون ئەتراپىدا تۇغۇلدۇم، شاگىرتلىقتىن دۇكان ئايرىپ چىققاندىن كېيىن، بىرمىنھامدىكى بىر ئىشخانىدا ئىشلىدىم (سىلەر زاۋۇت دەپ ئاتايسىلەر، بىز بۇ يەردە ئىشخانا دەيمىز). مەن تۇغۇلغان يېرىمگە يېقىن دانتۇ فورتتا شاگىرت بولۇپ، تۆمۈرچىلىكنى ئۆگەندىم. مېنىڭ ئىسمىم جون. 19 يېشىمدىن تارتىپلا، بېشىمدا بىر نەچچە تال چاچمۇ بولمىغاچقا، خەقلەر مېنى «قېرى جون» دېيىشىدىغان بولدى. ھازىر 56 ياشقا كىردىم، چېچىم 19 ياشلىق چېغىمدىكىدىن كۆپمۇ ئەمەس، ئازمۇ ئەمەس، شۇڭا، بۇ جەھەتتە ئېغىزغا ئالغۇدەك ھېچقانداق يېڭى ئەھۋال يوق.

كېلەر ئاپرېل ئېيى ئۆي-ئوچاقلىق بولغىنىمغا 35 يىل توشىدۇ. مەن ئالداش بايرىمى① كۈنى ئۆيلەنگەن ئىدىم. مەن شۇ كۈنى ئوبدان خوتۇنغا ئېرىشتىم، ئاشۇ كۈن ھەقىقەتەنمۇ ھاياتىمدىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك كۈن.

بىز جەمى ئون بالا تاپتۇق، ئۇلارنىڭ يەتتىسى ھايات. چوڭ ئوغلۇم ئىتالىيىنىڭ «مەنزو جېنۇ» ناملىق يولۇچىلار پاراخوتىدا ماستىر بولۇپ ئىشلەيدۇ، ئۇ ئوبدان ئۇستا، كۆپ ئىشلىتىلىدىغان نۇرغۇن ئۇششاق نەرسىلەرنى كەشىپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ كەشپىياتلار ئۇنىڭغا قىلچىمۇ نەپ بەرمىدى. ئىككى ئوغلۇم يېڭى جەنۇبىي ئۇئېلىستىكى سىدنېيدا،② ھەر

① ئالداش بايرىمى — 4-ئاينىڭ 1-كۈنى. غەرپنىڭ ئۆرپ-ئادىتى بويىچە شۇ كۈنى باشقىلارنى خالىغانچە ئالداشقا، چاقچاق قىلىشقا بولىدۇ. — ت.

② ئاۋستىرالىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، ئىقتىسات، قاتناش، سودا مەركىزى، يېڭى جەنۇبىي ئۇئېلس شىتاتىنىڭ مەركىزى، تاسمان دېڭىزى قورۇقلۇقا 25 كىلومېتىر ئىچكىرىلەپ كىرگەن جېكسون قولتۇغىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان. — ت.

ئىككىلىسى ئوبدان ئىشلەيدۇ، ئۆتكەن قېتىم كەلگەن خېتىگە قارىغاندا، تېخى ئۆيى ئۇچاقلىق بولماپتۇ. يەنە بىر ئوغلۇم (جېنمىس) تەلۋىرەك بولغاچقا، ھىندىستانغا كېتىپ ئەسكەر بولدى، شۇ يەردە ئۇنىڭغا ئوق تەگدى، تاغاق سۆڭىكىدە ئوق تۇرۇپ قالغاچقا، دوختۇرخانىدا ئالتە ھەپتە ياتتى، بۇنىمۇ ئۇ ماڭا خېتىدە يازدى. ئوغۇللىرىمنىڭ ئىچىدە چىرايلىقى شۇ. بىر قىزىم (مېرى) راھەت - پاراغەتتە ياشايدۇ، شۇڭىمىسى، كۆكرىگىگە سۇ يىغىلىپ قېلىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. يەنە بىر قىزىم (شارلۇتى)نى ئېرى تاشلىۋەتتى، بۇ تازىمۇ شەرمەندىلىك بولدى، ئۇ ئۈچ بالىسىنى ئېلىپ كېلىپ، بىز بىلەن بىللە ئۆتۈۋاتىدۇ. ئەمدىلەتتىن ئالتە ياشقا كىرگەن ئەڭ كىچىك بالام ماشىنا - مىخانىزىملارغا خېلىلا قىزىقىدىغان بولۇپ قالدى.

مەن ئەزەلدىن نىزامنامە تەرەپدارلىرىدىن ① ئەمەس. مەن، ھەقىقەتەنمۇ نۇرغۇن ئومۇمىي ئىللەتلەر جامائەتچىلىكنىڭ غەزەپ - نەپرىتىگە سەۋەبچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، لېكىن، مەن نىزامنامە تەرەپدارلىرىنىڭ تەشەببۇسلىرى ئىللەتلەرنى تۈزىتىشنىڭ ياخشى چارىسى، دەپ ھېسابلىمايمەن. ئەگەر شۇنداق دەپ ھېسابلايدىغان بولسام، ئۇ ھالدا راستىنلا نىزامنامە تەرەپدارلىرىدىن بولۇپ قالاتتىم. لېكىن مەن ئۇنداق دەپ ھېسابلىمايمەن، شۇسەۋەپتىن نىزامنامە تەرەپدارلىرى بولالمايمان. گايىدا گېزىت ئوقۇش ئۈچۈن، بىرمىنھامدىكى بىز «ساراي» دەپ ئاتايدىغان يەرگە بېرىپ، مۇھاكىمىلەرنى ئاڭلاپ تۇراتتىم، شۇڭا، نىزامنامە تەرەپدارلىرىدىن بولغان بىر مۇنچە ئادەملەرنى تونۇيتتۇم. شۇنداقتىمۇ، ھەر قايسىلىرىنىڭ سەمىگە سېلىپ قويراي، ئۇلار مەسىلىنى قارامىلىق بىلەن ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلمايدۇ ②.

ئەگەر ئۆزەمنى ئەزەلدىن ئىجادىيەت - كەشپىياتقا ھېرىسمەن دىسەم، ماختانچاقلىقمۇ بولماس. مەن بىر خىل ۋىنتا كەشپ قىلىپ، يىگىرمە فونت ئىستېرلىڭ تاپتىم، بۇ پۇلنى ھېلىمۇ ئىشلىتىۋاتىمەن. يىگىرمە يىل مابەينىدە بەزىدە ئۈزۈپ قويۇپ، بەزىدە داۋاملاشتۇرۇپ، كەشپىيات بىلەن شۇغۇللاندىم، كەشپىياتىمنى ئۆزگەرتىپ - ياخشىلاپ باردىم. ئۆتكەن روژدېستۋا، بايرىمىنىڭ ھارپا كېچىسى سائەت 10 دا، ئاخىرى بۇ كەشپىياتىمنى تاماملىدىم. تاماملاپ بولۇپ ئايىلىمنىمۇ كىرىپ كۆرۈشكە قىچقاردىم. شۇ چاغدا ماشىنا مودېلى يېنىدا تۇرغان ئىككىمىزنىڭ كۆز ياشلىرى ماشىنا مودېلى ئۈستىگە تاراملاپ تۆكۈلدى.

مېنىڭ ۋىلھېلىم بۇچ دىگەن ئاغىنەم نىزامنامە تەرەپدارى، مۆتىدىللەردىن ئىدى.

① نىزامنامە تەرەپدارلىرى — نىزامنامە ھەركىتىگە قاتناشقان ئەنگلىيە پرولېتارىياتى نەزەردە تۇتۇلىدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ 30 - ، 40 - يىللىرىدا ئەنگلىيىدىكى نىزامنامە ھەركىتى ئۈچ قېتىم دولقۇنغا كۆتىرىلدى، ھەر قېتىم بىر مىليوندىن ياكى ئۈچ مىليوندىن ئارتۇق ئادەم پارلامېنتقا يېزىلغان تەلەپنامىگە ئىمزا قويدى، تەلەپنامىدە قۇرامىغا يەتكەن ئەرلەرنىڭ ئومۇمىي سايلام ھوقۇقى قاتارلىق ئالتە سىياسىي تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى، ئۇ خەلق نىزامنامىسى دەپ ئاتالدى. ئەنگلىيە ھۆكۈمرانلىرىنىڭ بېسىقتۇرۇشىغا ئۇچرىغانلىقتىن، نىزامنامە ھەركىتى ئاخىرى مەغلۇپ بولدى.

② مەسىلىنى قارامىلىق بىلەن ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلمايدۇ — نىزامنامە ھەركىتىنىڭ ئوڭ قانىتى «مەدەنىي ئەخلاق تەرەپدارلىرى» بولۇپ، قانۇنىي كۈرەشنى تەشەببۇس قىلاتتى؛ سول قانىتى «زورلۇق كۈچ تەرەپدارلىرى» دەپ ئاتىلاتتى، لېكىن بۇ گۇرۇھتىكى كۆپ سانلىق رەھبەرلەر ئىنقىلاۋىي كۈرەش، ئاساسەن قوغدىنىش ۋاستىسى، دەپ ھېسابلايتتى، پەقەت ئاز ساندىكى رەھبەرلەرلا خەلقنى قوراللاندۇرۇپ قوزغىلاڭ كۆتىرىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. — ت.

ئۇ ناھايىتى ئوبدان ناتىق بولغاچقا، ئۆتكۈر ۋە مەردانە سۆزلەيتتى. ئۇ دائىم: «بىز ئىشچىلارنىڭ ھەممىلا جايدا دەككە يېيىشىمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۆزۈمىزدىن بۇيان شەكىللەنگەن چاچتىن تولا يامۇل دائىرىلىرىنى بېقىۋاتىمىز، ئەمەلدارلار سورۇنىنىڭ كۆنا ئۆرپ - ئادەت، قائىدە - يوسۇنلىرىغا ئىتائەت قىلىۋاتىمىز، يامۇلدىكىلەرنى زادىلا تۆلەشكە تېگىشلىك بولمىغان خىراجەتلەرنى تۆلەپ بېقىۋاتىمىز» دەيتتى.

— شۇنداق، — دەپ داۋاملاشتۇراتتى ۋىلھېلىم بۇچ، — بۇ ئېغىر چىلىقنى جامائەتچىلىك تەڭ تارتىۋاتىدۇ، لېكىن ئىشچىلار جېنىنى ئاران جان ئېتىۋاتقاچقا، ئۇلارنىڭ يۈكى ھەممىدىن ئېغىر؛ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاشلا، بىر ئىشچى سەپسەتە - خاتالىقنى تۈزىتىپ، ھەققانىيەتنى يۈكسەلدۈرۈشنى تەلەپ قىلغىنىدا، كىمىكى ئۇنىڭغا توسالغۇلۇق قىلسا بۇ تازىمۇ ناھەقچىلىك بولىدۇ.

بۇرادەرلەر، مەن ناھايىتى ۋىلھېلىم بۇچنىڭ ئېيتقانلىرىنى خاتىرىلىۋالدىم، خالاس. ئۇ ھىلىراقتىلا ئۆزىنىڭ نۇتقىدا شۇنداق دىدى.

ئەمدى، يەنە ماشىنا مودېلىغا كېلەي. ئۇنى بىر يىل ئاۋالقى روژدېستۋا بايرىمى ھارپا كېچىسى سائەت ئونلاردا تاملىدىم. تېجىگەن پۇللىرىمنىڭ جىمىسىنى مودېلغا سەرپ قىلدىم. تەلەي ئۆگەيدىن كەلمەي، قىزىم شارلوتىنىڭ بالىسى ئاغرىپ قالدى، بالا - قازا قېشلاپ كەپتۇ، دىگەن شۇ - دە! شۇنىڭ بىلەن مودېلنى بىر نەچچە ئايغىچە تۇتماي، تاشلاپ قويدۇم. مەن ئۇنى پۈتتۈنلەي چۇۋۇپ، ئۆزگەرتىپ قايتىدىن ياساپ، نۇرغۇن قېتىم ھەپىلىشىپ يۈرۈپ، ئاخىرى يېقىنقى ئۇردا ئېيتقىنىمدەك مودېل ھالىتىگە كەلتۈرگەن ئىدىم.

بۇ مودېل ھەققىدە ۋىلھېلىم بۇچ بىلەن ئىككىمىز روژدېستۋا بايرىمى كۈنى ئۇزۇن سۆھبەتلەشتۇق. ۋىلھېلىم ئەقىللىق ئادەم، لېكىن غەلىتە مىجەز - خۇلقىمۇ بار.

— بۇنى نىمە قىلماقچى بولۇۋاتىسەن، جون؟ — سورىدى ئۇ.

— مەخسۇس پايدا ئېلىشنى خىيال قىلىۋاتىمەن. — دىدىم مەن.

— قانداق ئالماقچىسەن، جون؟

— مەخسۇس پايدا ھوقۇقى① بېرىشنى ئىلتىماس قىلماقچىمەن.

ۋىلھېلىم شۇنىدىلا ماڭا مەخسۇس پايدا ھوقۇقى ھەققىدىكى قانۇنىنىڭ كىشىنى زىيانغا ئۇچرىتىدىغان بىرنىمە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

— جون، — دىدى ئۇ، — ئەگەر مەخسۇس پايدا ئېلىشتىن ئىلگىرى كەشپىياتىڭنى جامائەتچىلىككە مەلۇم قىلىۋەتسەڭ، باشقىلار جاپالىق ئەجرىڭنىڭ نەتىجىسىنى ئوغرىلىۋېلىپ سېنى گاڭگىرىتىپ قويۇشى مۇمكىن، ياكى بولمىسا، زىيان تارتىدىغان سودا قىلىپ، ئالدى بىلەن مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلىشقا كېتىدىغان نۇرغۇن خىراجەتنى ئۈستىگە ئالىدىغان بىر تۈركۈم شىركەتلەرنى تەكلىپ قىلىشىڭ كېرەك.

بۇنداق بولغاندا، خەقلەر بېشىڭنى قايمۇقتۇرىدۇ، بارغانلا يېرىڭدە بۇرنۇڭغا يەيسەن، بىر نەچچە تۈركۈم شىركەتلەر باھا تالىشىپ، كەشپىياتىڭنى كۆلدۈرلىتىدۇ. ھەتتا ئۇلار بىخەستەلىكىڭدىن پايدىلىنىپ كەشپىياتىڭنى ئېلىپ كېتىشىمۇ ئېھتىمالغا ناھايىتى

① مەخسۇس پايدا ھوقۇقى — كەشپىياتچىنىڭ مەلۇم مەزگىل ئىچىدە ئۆز كەشپىياتىغا مۇستەقىل ئىگە بولىدىغان ياكى ئۇنىڭدىن پايدا ئالىدىغان ھوقۇقىنى كۆرسىتىدۇ

يېقىن.

— ۋىلھېلىم بوۋچ، بۇ خىيالىڭ غەلىتىلىغۇ، بەزىدە غەلىتىلا خىياللارنى قىلىسەن.

— مەن غەلىتە خىياللارنى قىلىۋاتقىنىم يوق، جۇون ساكا ھەقىقى ئەھۋالنى دەۋاتىمەن. — دىدى ئۇ ۋە ماكا بەزى تەپسىلاتىلارنى سۆزلەپ بەردى.

مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى مەن ئۆزەم ئىلتىماس قىلىمەن. — دىدىم مەن ۋىلھېلىمغا.

مېنىڭ شىرەم تۇققىنىم، غەربىي بىروم-ۋىچتىكى جورج بېللېر (ئۇنىڭ خوتۇنى بەختكە قارشى ھاراق ئىچىدىغان يامان ئادەتنى يوقىتۇرۇۋېلىپ، ئۆي بىساتىنى خانىۋەيران قىلدى، بىرمىنھام تۇرمىسگە ئىلگىرى-كېيىن 17 قېتىم قامالدى، ئاخىرى تۇرمىدە ئاغرىپ ئۆلۈپ تۈگەشتى) ئۆلۈش ئالدىدا ھەمشىرىسى بولىمىش خوتۇنۇمغا 128 فوىنت ئىستىرلىڭ 10 شىللىڭ ئەنگلىيە بانكىسىنىڭ پاي چېكىنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئىدى. خوتۇنۇم ئىككىمىز ھازىرغىچە بۇ پۇلغا تەگمىدۇق. بۇرادەرلەر، ھەممىمىز قېرىدىمىز، خىزمەت ئىقتىدارىمىزدىنمۇ قالىمىز. شۇكا مۇشۇ كەشپىيات ئۈچۈن مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلىشقا ھەر ئىككىلىمىز رازى بولدۇق. بىز ھەتتا يۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان پۇلنى خەجلەپ بولسىمۇ، مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلماقچى بولغانلىقىمىزنى ئېيتقان ئىدۇق. ۋىلھېلىم بوۋچ مېنىڭ نامىمدىن لوندوندىكى تومىس جورىيغا بىر پارچە خەت يازدى. تومىس جورىي بويى 6.4 ئىنگلىز چىسى كېلىدىغان، سىرتماق تاشلاش ئويۇنىغا ھەممىدىن ئۇستا ياغاچچى ئىدى. ئۇ لوندوندىكى بىر ئىبادەتخانىنىڭ يېنىدا تۇراتتى. قايتىپ كېلىپ خىزمىتىمنى ئىشلەۋېرىشنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىشخانىدىن رۇخسەت سورىدىم. مەن ئوبدان ئۇستا ئىدىم. مەن ھاراقنى مەنئى قىلغۇچىلاردىن بولمىسامۇ، ھېچقاچان مەس بولۇپ باقمىدىم. روژدېستۋا تەتىلى ئۆتكەندىن كېيىن، «4 - دەرىجىلىك ۋاگون»غا ئولتۇرۇپ، لوندونغا بېرىپ تومىس جورىيدىن بىر ھەپتىلىك مۆھلەت بىلەن بىر ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئالدىم. جورىي ئۆيلەنگەن، دېڭىزچى ئوغلى بار ئىدى.

تومىس جورىي (بىر كىتاپتىن كۆرۈپتىكەن) مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلىش ئۈچۈن، بىرىنچى قەدەمدە ۋىكتورىيە ئايال پادىشاسىغا بىر پارچە ئىلتىماسنامە يېزىش كېرەكلىكىنى ئېيتتى. ۋىلھېلىم بوۋچمۇ شۇنداق دىدى ۋە ماكا دەسلەپكى نۇسخىسىنى يېزىپ بەردى. بۇرادەرلەر، ۋىلھېلىم تېز يازالايدىغانلاردىن ئىدى. ئىلتىماسنامىگە چوڭ سوراقچىغا بېرىلىدىغان بىر پارچە باياننامىنىمۇ قوشۇپ قويۇش كېرەك ئىدى، بىز بۇنىمۇ يېزىپ چىقتۇق. بىر مۇنچە ئوڭۇشسىزلىقلاردىن كېيىن، ئەدلىيە مەھكىمىسى سوراقچىلىرى كوچىسىدىكى سانساپدۇن بىناسىدىن بىر سوراقچىنى تېپىپ، باياننامىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، 18 پېنس تۆلىدىم. ئۇ مېنى باياننامە بىلەن ئىلتىماسنامىنى ئاق زالدىكى① ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە ئېلىپ بېرىشقا بۇيرۇدى، (بۇ يەرنى تاپقىنىمدىن كېيىن) ئىككى نامىنى ئىچكى ئىشلار ۋەزىرىنىڭ ئىمزا قويۇپ بېرىشى ئۈچۈن شۇ يەردە قالدۇرۇپ 2 فوىنت ئىستىرلىڭ 2 شىللىڭ 6 پېنس تۆلىدىم.

① ئاق زال — ئەنگلىيىنىڭ. لوندون شەھرىدىكى بىر كوچىنىڭ ئىسمى، بۇ كوچىدا ۋە ئۇنىڭ يېقىن ئەتراپىدا ئەنگلىيىنىڭ بەزى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بار. خەۋەرلەردە، كۆپ ھاللاردا، ئاق زال ئەنگلىيە ھۆكۈمىتىنىڭ نامى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئالته كۈندىن كېيىن، ۋەزىر ئىمزا قويۇپ، مېنى يەنە ئىككى نامىنى ئېلىپ باش تەپتىش مەھكىمىسىگە بېرىپ، بىر پارچە تەكشۈرۈش دوكلادى يېزىشقا بۇيرۇدى. مەن ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىپ، 4 فونت ئىستېرلىڭ 4 شىللىڭ تۆلىدىم. بۇرادەرلەر، مەن باشتىن ئاخىر ئۇچراشقان بۇ ئادەملەرنىڭ بىرەرسىمۇ پۇلنى ئالغان چاغدا رەھمەت ئېيتمىدى، ئەكسىچە، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا قىلچە ئەدەپ - ئەخلاقنى ئۇقمايدىغان ئادەملەر ئىكەن.

مەن ۋاقىتلىق تومىس جورىيېنىڭكىدە تۇردۇم. ئۆينىڭ ئىجارە مۆھلىتىنى بىر ھەپتە ئۇزارتتىم، مانا يەنە بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى. باش تەپتىش رەسمىيەت يۈزىسىدىن بىر پارچە تەكشۈرۈش دوكلادى يازدى، ئاندىن مېنى بۇ نەرسىنى يەنە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە ئېلىپ بېرىشقا بۇيرۇدى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئۇنىڭغا ئاساسەن قوشۇمچە نۇسخا تەييارلىدى، ئۇلار بۇنى گۇۋانامە دەيدىكەن. مۇشۇ گۇۋانامە ئۈچۈن 7 فونت ئىستېرلىڭ 13 شىللىڭ 6 پېنس تۆلىدىم. بۇ گۇۋانامىنى يەنە ئايال پادىشا ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ ئىمزا قويدۇرۇشقا توغرا كەلدى، ئايال پادىشا ئىمزا قويۇپ بولغاندىن كېيىن، يەنە قايتۇرۇپ چۈشۈرۈپ بەردى. ئىچكى ئىشلار ۋەزىرى يەنە بىر قېتىم ئىمزا قويدى. مىنىستىرلىكنى يوقلاپ بارغىنىمدا، مىنىستىرلىكتىكى بىر مۆتىۋەر جاناپ گۇۋانامىنى ئالدىمغا شارتتىدە تاشلاپ: «سەن ئەمدى بۇنى لىنكولىن مېھمانخانىسىدىكى مەخسۇس پايدا ئىدارىسىغا ئېلىپ بارغىن» دېدى. مېنىڭ تومىس جورىيېنىڭكىدە تۇرۇۋاتقىنىمغا ئۈچ ھەپتە بولدى، ناھايىتى كۆپ چىقىمدار بولغانلىقىم تۈپەيلىدىن، ھەممە نەرسىدە تېجەپ كۈن كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇم. روھىم چۈشۈپ بىر ئاز بوشىشىپ قالدىم.

لىنكولىن مېھمانخانىسىدىكى مەخسۇس پايدا ئىدارىسىدىكىلەر مەن ئۈچۈن بىر نۇسخا «ئايال پادىشا پەرمانىنىڭ لايىھەسى» دېگەن بىر نەرسىنى، يەنە بىر نۇسخا «پەرمانىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى» نى ئىشلەپ چىقتى. مانا مۇشۇ نەرسە ئۈچۈن 5 فونت ئىستېرلىڭ 10 شىللىڭ 6 پېنس تۆلىدىم. مەخسۇس پايدا ئىدارىسى يەنە «رەسمىي ھالدا ئىككى پارچە پەرمان نۇسخىسى يېزىپ، بىرىنى مۆھۈر ئىدارىسىغا، يەنە بىرىنى مۆھۈردار ۋەزىر يامۇلىغا ئەۋەتتى.» مۇشۇ رەسمىيەت ئۈچۈن 1 فونت ئىستېرلىڭ 7 شىللىڭ 6 پېنس، ئۇنىڭ ئۈستىگە 3 فونت ئىستېرلىڭ ماركا بېجى تۆلىدىم. بۇ ئىدارىدىكى كۆچۈرگۈچى ئايال پادىشا پەرمانىنى كۆچۈرۈپ، ئىمزا قويدۇرۇشقا ئېلىپ بارماقچى بولۇۋىدى، ئۇنىڭغا 1 فونت ئىستېرلىڭ 1 شىللىڭ تۆلىدىم. بۇنىڭغا قوشۇپ 1 فونت ئىستېرلىڭ 10 شىللىڭ ماركا بېجى تۆلىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئايال پادىشا پەرمانىنى باش تەپتىشكە ئىمزا قويدۇرۇشقا ئېلىپ باردىم. پەرماننى ئالغىلى بارغىنىمدا، 5 فۇنت ئىستېرلىڭدىن ئارتۇقراق پۇل تۆلىدىم. پەرماننى ئېلىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنى يەنە ئىچكى ئىشلار ۋەزىرىگە ئېلىپ باردىم. ئۇ ئۇنى يەنە ئايال پادىشاغا يوللاپ بەردى. ئايال پادىشا يەنە بىر قېتىم ئىمزا قويدى. بۇ رەسمىيەت ئۈچۈن يەنە 7 فۇنت ئىستېرلىڭ 16 شىللىڭ 6 پېنس تۆلىدىم. مانا ئەمدى تومىس جورىيېنىڭكىدە تۇرۇۋاتقىنىمغا بىر ئايدىن ئاشتى. سەۋرى-تاقىتىم تۈگەي دېدى، ھەميانىممۇ قۇرۇغدىلىشقا ئاز قالدى.

تومۇس جورىيې پۈتۈن ئەھۋالىمنى ۋىلھېلىم بوچقا ئەۋەتىپتۇ. بوچمۇ بۇ ئەھۋالنى بىرمىنھامدىكى ئۈچ «ساراي» دىكىلەرگە سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئۇ يەردىن يەنە ھەممە «ساراي»لارغا تارقىلىپتۇ. ئاڭلىسام، كېيىن شىمالىي ئەنگلىيەدىكى بارلىق ئىشخانىلارغا پۈر كېتىپتۇ. بۇرادەرلەر، ۋىلھېلىم بوچ ئۆزى تۇرۇشلۇق «ساراي»دا نۇتۇق سۆزلەپ، مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان، بۇ ئىشنى ئادەملەرنى نىزامنامە تەرەپدارلىرىدىن قىلىشنىڭ بىر يولى دەۋاپتىمىش تېخى.

لېكىن، مەن ئۇنداق قىلمىدىم. ئايال پادىشا پەرمانىنى يەنە دەريا بويىدىكى چوڭ يولغا جايلاشقان ساموسېيىت بىناسىدىكى مۆھۈر ئىدارىسىغا ئېلىپ بېرىش كېرەك ئىدى، ئۇ يەرگە بارسام مۆھۈر ئىدارىسىدىكى كاتىپ بىر نۇسخا «مۆھۈردار ۋەزىر ئىمزا قويىدىغان مۆھۈر ئىدارىسى پەرمانى» تەييارلىدى، ئۇنىڭغا 4 فۇنت ئىستېرلىڭ 7 شىللىڭ تۆلىدىم. مۆھۈردار ۋەزىرنىڭ كاتىۋىمۇ بىر نۇسخا «چوڭ سوراقچى ئىمزا قويىدىغان مۆھۈردار ۋەزىر پەرمانى» تەييارلىۋىدى، ئۇنىڭغا 4 مۇفت ئىستېرلىڭ 2 شىللىڭ تاپشۇردۇم. «مۆھۈردار پەرمانى» ئەمدى مەخسۇس پايدا ئىشنى بېجىرىدىغان كاتىپنىڭ قولىغا ئۆتتى، ئۇ، يېزىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا 5 فۇنت ئىستېرلىڭ 7 شىللىڭ 8 پېنس تۆلىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ مەخسۇس پايدىنىڭ ماركا بېجى ئۈچۈن يەنە 30 فۇنت ئىستېرلىڭ پۈتۈن پۇل تۆلىدىم. ئارقىدىن «مەخسۇس پايدا قۇتىسى سېتىۋېلىش خىراجىتى» ئۈچۈن يەنە 9 فۇنت ئىستېرلىڭ 7 پېنس تاپشۇردۇم. بۇرادەرلەر، ئوخشاشلا مەخسۇس پايدا قۇتىسى سېتىۋېلىش ئۈچۈن، ناۋادا تومۇس جورىيې بولغان بولسا، ئۇ 18 پېنسلا ئالغان بولاتتى. ئارقىدىن «چوڭ سوراقچى مالىيە ياردەمچىسىنىڭ خىراجىتى» ئۈچۈن 2 فۇنت ئىستېرلىڭ 2 شىللىڭ تاپشۇردۇم. ئۇنىڭدىن كېيىن، «ھۆججەت قىسقۇچىنى ساقلىغۇچى كاتىپ خىراجىتى» ئۈچۈن يەنە 7 فۇنت ئىستېرلىڭ 13 شىللىڭ تاپشۇردۇم. يەنە ئاندىن، «ھۆججەت قىسقۇچىنى ساقلىغۇچى ياردەمچى كاتىپ خىراجىتى» ئۈچۈن 10 شىللىڭ تاپشۇردۇم. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە يېڭىۋاشتىن چوڭ سوراقچىغا 1 فۇنت ئىستېرلىڭ 11 شىللىڭ 6 پېنس تۆلىدىم. ئاخىرىدا، «مۆھۈردار ۋەزىر ياردەمچىسى ۋە ياردەمچى پېچەتلىگۈچى خىراجىتى» ئۈچۈن يەنە 10 شىللىڭ 6 پېنس تاپشۇردۇم. بۇ چاغدا، تومۇس جورىيېنىڭكىدە تۇرۇۋاتقىنىمغا ئالتە ھەپتە بولدى. ئوڭۇشلۇق ماقۇللانغان بۇ كەشپىيات ئۈچۈن 96 فۇنت ئىستېرلىڭ 7 شىللىڭ 18 پېنس خەجلىۋەتتىم. بۇ، تېخى مەملىكەت ئىچىدىلا كۈچكە ئىگە ئىدى. ئەگەر بىرلەشمە پادىشالىق تەۋەسىدىن ئېلىپ چىقىلسا، يەنە 300 فۇنت ئىستېرلىڭ خەجلىشىمگە توغرا كېلەتتى.

مەلۇمكى، ياش ۋاقىتلىرىمدا، تەلىم-تەربىيە ناھايىتى ناچار ئىدى، ئاز-تولا تەلىم-تەربىيە ئالغان تەقدىردىمۇ، ئۇمۇ ئىنتايىن چەكلىك ئىدى. بۇ ئىشنىڭ مەن ئۈچۈن تولىمۇ يامان بولغانلىقىنى دېيىشىڭىز مۇمكىن. ئۆزەممۇ شۇنداق دەيمەن. ۋىلھېلىم بوچ مېنىڭدىن 20 ياش كىچىك بولسىمۇ، ماڭا قارىغاندا 100 يىللىق ئىشلارنى ئارتۇق بىلەتتى. مۇبادا ۋىلھېلىم بوچمۇ ئۆزىنىڭ كەشپىياتى ئۈچۈن مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان بولسا، خەقلەر ئۇنى بۇ يامۇلدىن ئۇ يامۇلغا ئىتتىرىپ قارىتىمەن دىسە، ئۇنىڭغا ماڭا

تاقابىل تۇرغىنىدەك ئاسان تاقابىل تۇرالمايتتى. بۇرادەرلەر، ۋىلھېلىم دېگەن بۇ ئادەمنىڭ تەرسالىقىمۇ بار، بىلىپ قويۇڭلاركى، ھامىال، پېشتىكەش، كاتىپلاردىمۇ ئاز-تولا تەرسالىق بولىدۇ.

مەن مەخسۇس پايدا بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان بۇ ئىشنىڭ جەريانى ئارقىلىق تۇرمۇشتىن بىزار بولغانلىقىمنى ئىسپاتلىماقچى ئەمەسمەن. لېكىن، شۇنى دېمەكچىمەنكى، بىر ئادەمنىڭ ئاجايىپ تېخنىكا يېڭىلىقى يارىتىشى، قانداقلىكى بولمىسۇن، ياخشى ئىشقۇ، ئۇنى گويا خاتا ئىش قىلىپ قويغاندەك ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويسا، شۇمۇ ئادالەتلىك بولامدۇ؟ ئەگەر بىر ئادەم ھەممىلا يەردە مۇشۇنداق ئىشقا دۇچ كېلىپلا تۇرسا، شۇنداق خىيالغا كەلمەي، يەنە قانداق خىيالغا كېلەتتى؟ مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان كەشپىياتچىلارنىڭ ھەممىسىلا شۇنداق ئويلايدۇ. ئەمدى بۇ خىراجەتلەرگە قاراپ بېقىڭلار. كىچىككىنە ئىشنى بىجىرە - بىجىرمەيلا، مېنى شۇنچىۋالا چىقىم قىلدۇردى، بۇ نېمىدېگەن رەھىمسىزلىك؛ ئەگەر مېنىڭ ئاز - تولا ئىقتىدارىم بولغان بولسا، بۇ، پۈتكۈل دۆلەت ئۈچۈنمۇ نە قاتارلىق رەھىمسىزلىك دېسىڭىزچۇ! (مىننەتدارلىق بىلەن شۇنى دېيىشىم كېرەككى، ھازىر كەشپىياتىم ھەرھالدا قوبۇل قىلىندى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى ئوبدانلا ئىشلىتىلىۋاتىدۇ.) ئەمدى ھېساپلاپ بېقىڭچۇ، خەجلىگەن پۇلۇم 96 فونت ستېرلىڭ 7 شىللىڭ 8 پېنسقا يەتتى ئەمەسمۇ. ئازمۇ ئەمەس، كۆپمۇ ئەمەس، شۇنچىلىك پۇل خەجلىدىم.

شۇنچە نۇرغۇن ئەمەل مەسىلىسى توغرىسىدا، مەن ھەقىقەتەنمۇ ۋىلھېلىم بۇچقا رەددىيە بەرگۈدەك گەپ تاپالمايمەن.

قاراڭ: ئىچكى ئىشلار ۋەزىرى، باش تەپتىش، مەخسۇس پايدا ئىدارىسى، كۆچۈرگۈچى كاتىپ، چوڭ سوتچى، مۆھۈردار ۋەزىر، مەخسۇس پايدىنى بېجىرگۈچى كاتىپ، چوڭ سوتچىنىڭ مالىيە ياردەمچىسى، ھۆججەت قىسقۇچىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل ياردەمچى كاتىپ، مۆھۈردار ياردەمچىسى، يەنە پېچەتلىگۈچىنىڭ ياردەمچىسىمۇ بار. ئەنگلىيىدە ھەرقانداق ئادەم ھەتتا بىر تال رەزىنكە بوقۇچ ياكى تۆمۈر چەمبىرەك ئۈچۈن مەخسۇس پايدا ھوقۇقى بېرىشنى ئىلتىماس قىلسىمۇ، شۇنچىۋالا نۇرغۇن يامۇللار بىلەن ئالاقىلىشىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزى يامۇللار بىلەن قايتا - قايتا ئالاقىلىشىشقا توغرا كېلىدۇ. مەن ئىلگىرى - كېيىن جەمئى 36 رەسمىيەت ئۆتىدىم. مەن ئىشنى ئەنگلىيىنىڭ پادىشا تەختىدىكى ئايال پادىشا بىلەن ئالاقىلىشىشتىن باشلاپ، ئاخىرى قىزىق سۇرغۇچ بىلەن پېچەتلىگۈچى ياردەمچىسى بىلەن ئالاقىلىشىش ئارقىلىق تاماملىدىم. بۇرادەرلەر، مېنىڭ بۇ قىزىق سۇرغۇچ بىلەن پېچەتلىگۈچى ياردەمچىسىنىڭ زادى ئادەملىگى ياكى باشقا بىر نەمە ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر كۆرۈپ باققۇم بار.

مەن كۆڭلۈمدىكى دېمەكچى بولغانلىرىمنىڭ جىمىسىنى دېدىم. دېمەكچى بولغانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى يازدىم. يازغانلىرىم ئېنىق، چۈشىنىشلىك بولسىدى، دەپ ئۈمىت قىلىمەن. بۇنىڭدا كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىم خەتتاتلىق ئەمەس (بۇ جەھەتتە ماختانغۇچىلىگىم يوق)، بەلكى ئۇنىڭدىكى مەنا. گېپىمنى تومىس جورىپ بىلەن ئاياقلاشتۇراي. خوشلىشىۋاتقىنىمىزدا، تومىس ماڭا مۇنداق دېدى:

(ئاخىرى 88 - بەتتە)

باللارنىڭ ئارزۇسى

(ئۆسمۈرلەرنىڭ تىلىدىن)

روزى سايىت

قىلماق بولۇپ زىيارەت،
يېڭى ئەۋلات غۇنچىنى،
ئارىلىدىم بىر كۈنى
مەكتەپ، يەسلى، باغچىنى.

ئۇ يەردىكى باللار
ئەتراپىمنى ئورىدى.
«ئاكا، بارمۇ دەپتىرىڭ،
قەلەمچۇ؟» دەپ سورىدى.

دىدى: «يەتسە پۇرسىتىڭ
ئارزۇمىزنى يېزىپ بەر.
ئۆسمۈرلەرنىڭ تىلىدىن
شېئىردي سۆرەت سىزىپ بەر.»

ماقۇل دىدىم، قوشۇلدۇم،
باللارنىڭ سۆزىگە،
ئايرىم - ئايرىم بەت ئاچتىم،
ھەر كىشىنىڭ ئۆزىگە:

زۇنۇن قادىرغا

لەززەتلىنىپ بولغانسەن،
«ئەسلىمىلەر»① ئىلكىدە.
قىشىمىزغا كەل بوۋا،
ياشىرىۋال كۆلكىدە.

ئەلقەم ئەختەمگە

قاچانلاردا ئوقۇيسىز،
تاغا «دەرۋىش مەللىنى».②
«موللا - موللا» دەۋېرىپ،
ئۇنۇتماڭ، بىز باللىنى!

تېيىپجان ئېلىيوپقا

يېڭى توپلام تۈزۈپسىز،
ئۇرغۇپ «باھار ئىلھامى»③.
باللارغا ئاشمادۇ،
شۇ ئىلھامنىڭ ئىنئامى؟

ئابلىز نازىرىغا

«پەرھات بولغىن ئىنىم» دەپ ④
دولىمىزنى قاقتىڭىز،
بىستىرىن قازساق سوغات يىرق،
نەدىن ئىۋەن تاپتىڭىز.

---

① يازغۇچىنىڭ يېزىۋاتقان ئەسلىمىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ② شائىر يېزىۋاتقان ئەدىبىي خاتىرە «دەرۋىش موللا» كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ③ شائىرنىڭ شۇ ناملىق توپلامى؛ ④ «پەرھات بول» شېئىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

AltunOq

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرگە

بوۋا «قەشقەر كېچىسى»①
زېمىستاننىڭ شاھتى.
يېزىلامدۇ پات - يېقىن
نەۋ باھارغا ئائىتى؟

ئىمىن تۇرسۇنغا

ئېيتقىن بوۋا، ئۆسمۈرلەر،
ئەس يادىڭدىن كېچەمدۇ؟
«بالا مىجەز» گەپ قىلساڭ،
تاغ جايىدىن كۆچەمدۇ؟

ئابدۇكېرىم خوجىغا

«تەمەچ»② تېرىپ كەلدىڭىز
سىز قەشقەردىن ياناردا.
غۇنچە ئۈزۈپ پۇرارمىز
ئەمدى «تۇپراق، باھار»③دا

تۇرغۇن ئالماسقا

تۇرغۇن بوۋا، ھونلارنى
ئەتقىق قىلىپ قاندىڭمۇ؟
نەۋرەڭ ساڭا تەقەززا،
سەن ئۇلاردىن تاندىڭمۇ؟

قۇربان ئىمىنگە

بولما، دىدىڭ بەتقىلىق④،
ئالدۇق شۇئان لەۋزىڭنى.
ئەمدى بولساق ئەخلاقلىق،
يۇمۇسەنغۇ كۆزۈڭنى.

مۇھەممەت رېھىمگە

بىر تەرەپكە خىلدىن
بېسىلمىدى ئىزىڭىز.
ياكى ئەستىن چىقتىمۇ،
قەن تەگلگەن قىزىڭىز؟⑤

تۇردى سامساققا

«تىيانشاننىڭ باغرىدا»⑥
ئات چاپتۇرۇپ يۈرەمسىز؟
يوقلاپ قوياي دېمەيسىز
ياكى «بالا» كۆرەمسىز؟

مەھەممەتجان سادىققا

تاغا «ئىلى پەرزەنتى»⑦
بوي تارتىپتۇ، راس گەپمۇ؟
چېچىپ - چېچىپ يازسىز،
ئىخچاملىماق تەس گەپمۇ؟

ئابدۇۋەلى خەلپەتكە

شېجاڭ بوۋا، نەشرىيات
كىچىكلەردىن بىزارمۇ؟
تەھرىر بۆلۈم بىر ئۈچۈن
بىرەر كىتاب تۈزەرمۇ؟

---

① شائىرنىڭ شۇ ناملىق داستانى؛ ② «قەشقەر تەمەچلىرى» سېكىلى كۆزدە تۇتۇلمدۇ؛ ③ «تۇپراق، باھار ۋە مەن» نامل‍ىق توپلام كۆزدە تۇتۇلمدۇ؛ ④ «بەدقىلىق بولماڭ، بالام» شېئىرى؛ ⑤ «قەن قىزىم» شېئىرى؛ ⑥ شۇ نامل‍ىق ھېكايىلار توپلىمى؛ ⑦ شۇ نامل‍ىق شېئىرىي رومان.

قەييۇم تۇردىغا

«كۆرەشچان يىل»①— يېڭى يىل،
قەييۇم تاغا سەزدىڭمۇ!
بىر ھەقتە ھېچ پاراڭ يوق،
كىچىكلەردىن بەزدىڭمۇ؟

زوردۇن سابىرغا

دائىم شۇنداق «ئىز دىنىڭ»②
ھاردۇق يېتىپ قالمىسۇن.
«دىلئارا»③نى رەنجىتمەڭ،
سىزدىن كۆڭلى يانمىسۇن.

ئەخەت تۇردىغا

ھېكايىدىن پوۋېستقا،
كۆچكىنىڭگە كۆپ بولدى.
بىزگە نەزەر سالسا دەپ،
كۆزلىرىمىز تۆت بولدى!

ئەخەت ھاشىمغا

خورما يىگەن ئەركىنجان،④
ساقايدىمۇ، كېسەلمۇ؟
بۇ يىل يازار بولغىنىڭ
ھېكايىمۇ، مەسەلمۇ؟

قاھار جېلىلغا

خېلى ئۇبدان ئىش قىلدىڭ،
«جىنايەت»⑤نى پاش قىلىپ.
ئەمدى يازساڭ، ياز بىرنى -
قەلبى گۈزەل ياش قىلىپ.

مەمتىلى زۇنۇنغا

رادىئودا ياڭرايدۇ،
«ئامراق قىزىم»،⑥ناخشىسى.
سىزگە پەقەت ياقمامدۇ،
«قىز»ىڭىزدىن باشقىسى؟

ئەرشىدىن تاتلىققا

مىراس ئايرىپ «مىراس»⑦تىن،
ئالدىراپلا يۈرەمسىز؟
چۆچەك، بېيىت يىغىشنى
بىردىن ئەۋزەل كۆرەمسىز؟

بوغدا ئابدۇللاغا

تۆگەتكەنمۇ ئىلھامنى،
«ئاينىڭ كىچىك مېھمىنى»⑧.
بىر كۆتۈمىز يېڭىنى،
سىز ئويلايسىز نىمىنى؟

جاپپار ئەمەتكە

«گىلەمچى»⑨نى ماختىدىڭ،
تاتلىق - تاتلىق قوشاقتا.
بىزگە نەزەر سالمايسەن،
نىمە غوم بار قوشاقتا؟

---

① يازغۇچىنىڭ «كۆرەشچان يىللار» تىمىلوگىيىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ②، ③ يازغۇچىنىڭ «ئىز ئىزلىنىش» رومانى ۋە ئۇنىڭدىكى بالا پېرسوناژ كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ④ «ئۇ راستىنلا كېسەل بولۇپ قالدى» ھېكايىسى؛ ⑤ شۇ ناملىق ھېكايە كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ⑥ شۇ ناملىق ناخشا تېكىستى؛ ⑦ «مىراس» ژورنىلى؛ ⑧ شۇ نامىلىق داستان كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ⑨ «گىلەمچىنىڭ قىزى» داستانى.

رەخىم قاسىمغا

«ئۈتتۈۋالاي ‹كۆۋرۈك›①تىن،
ئاندىن نەزمە پۈتەرمىز.»
شۇنداق دەيسىز ھەممشە،
نەۋاقىتچە كۈتەرمىز؟

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىنگە

رۇبائىنى② ھاپاشلاپ،
پەلەپەيە دەپ باش قاشلاپ،
بىرگە نۆۋەت كەلگەندە،
ياتىسىزغۇ يانپاشلاپ؟

ئابدۇللا تالىپقا

قانائەتلىك ياستۇقمۇ،
تاغا، «قاينام ئۆركىشى③»
«چالا»④ قويما ئىشىڭنى،
بول، باللار دىلكىشى!

ئابدۇسالام توختىغا

يىلدا دەرسلىك يېڭىلاش
كۆپ ۋاقتىڭنى ئالامدۇ؟
ئاشقان ۋاقت چوڭلارغا،
بىزنىڭ نېسىي قالامدۇ؟

ئابدۇرۇسۇل ئۆمەرگە

«ئالما»⑤ بەردىڭ «پۇل»⑥بەردىڭ،
سوغىتىڭنى قوش قىلىپ.
يەنە قاچان كېلىسەن،
بىزنى خۇرسەن — خۇش قىلىپ؟

ماخمۇتجان ئىسلامغا

قەلەم ھېرىپ قالدىمۇ؟
ئىلھام قېرىپ قالدىمۇ؟
ياكى چۆچەك تەھرىرلەش
ۋاقتىڭنى كۆپ ئالدىمۇ؟

تۇرسۇنئاي ھۆسەيىنگە

پىشقان ھامان «جىنەستە»⑦
سېتىۋالدۇق بەس - بەستە.
ئۇنۇتقاچقا سىز بىزنى،
قالدۇق ھەيران ھەس - ھەستە.

ھاجى ئەخمەتكە

باشلىغۇدىڭ بىر چاغدا،
«ئەپەندى»⑧نى مەلىگە.
شۇ كەتكەنچە كۆرمىدۇق.
يوقاپ كەتتىڭ نەلىگە؟

مىرزاھىد كېرىمگە

بوۋاق گېلى ساقايدى،⑨
(دىبىسەكمۇ بىلىسىز).
«يېڭى بوۋاق» ھەققىدە
قاچان يېزىپ كېلىسىز؟

مۇھەممەت باغراشقا

ھەر سورىساق «يولدا ئۇ»
ئاڭلايمىز شۇ جاۋاپنى.

① «كۆۋرۈك» ژورنىلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ② «رۇبائىيات» توپلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ③ «قاينام ئۆركىشى» رومانى؛ ④ يېزىلىۋاتقان «چالا تەككەن ئوق» رومانى؛ ⑤، ⑥ «ئالما» ۋە «بىرمو پۇل» ھىكايىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ⑦ شۇ ناملىق شېئىرلار توپلىمى؛ ⑧ باللار ئۈچۈن تەييارلانغان نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى؛ ⑨ «ساندۇق ئىچىدىكى بوۋاق» شېئىرى كۆزدە تۇتۇلۇدۇ.

ئاكا، قاچان يازىسىز،
بىزگە ئاتاپ «ساۋاپ» ①نى؟

مەمتىمىن ھەزرەتكە

تويى بولدى «رەنا»②نىڭ
ۋىسال تاپتى «نىجات»③مۇ.
ئىسكىزدىن چىقمىسا،
بىزگە تالىق ئىجاتىمۇ!

قۇربان باراتقا

قوندۇرۇپسەن نەشپۈتكە،
ياغلىغى ئاق پەرىنى.④
ئۆسمۈرلەرگە گەپ يوقىمۇ،
ياراتمىدىڭ نەرىنى؟

ئارسلانغا

چىرمىۋالغان ئوخشايدۇ،
«يۇلتۇز يۇرتى»⑤دىلىڭنى.
بىزمۇ مەنپەت كۆرەيلى،
يۇمشىتىپ باق تىلىڭنى.

ئوسمانجان ساۋۇتقا

ئالەمچىلىك سۆيگۈنى⑥،
دىل ئالماقچى سولايسەن.
بىز تەلمۈرسەك يازماقچا،
نىچۈن تىرناق كولايسەن؟

تاھىر تالىپقا

تەرمىلەردە («تارىم»دا)
كۆرۈپ قالدۇق سىزنى بىز⑦.
ئەمما سىزدىن كۈتەتتۇق
باللارچە ئىزنى بىز!؟...

سەمەت دۇگايلىغا

«كىچىك لەقۋا»⑧ھەققىدە،
باش قاتۇردى ئاكىمىز.
ئىيتسۇن، كىچىك باتۇرلار،
ئاكا قاچان ياقىمىز؟

ئابلىمىت ھاجىغا

«ئاتا ئىزى»⑨، «تۇتىيا»⑩
دىلىمىزنى رام قىلدى.
بىراق، ئۆزى دەپ باقسۇن،
ئۇ نىمىنى كام قىلدى؟

مەھەممەت شاۋدۇنغا

«داڭ ئاۋازى» سىزنىڭكى،⑪
«ئالىم، ئايىم» ھەمشىرىك.⑫
يەنە قاچان بولۇمىز،
ھىسسىياتتا تەڭ شىرىك؟

ئەبەيدۇللا ئىبراھىمغا

تولۇقلايتتۇق ئەمەسمۇ،
بىز ياشلارنىڭ سىپىنى.

---

① شۇ ناملىق ھىكايە؛ ②،③«رەنانىڭ تويى»، «ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم» كىنو سىنارىيىسى؛ ④«ئاق روماللىق پەرىزات» داستانلار توپلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ⑤ يۇلتۇزلار يۇرتى داستانى؛ ⑥ «ئالەمدەك يورەكتە ئالەمچە سۆيگۈ» شېئىرى، ⑦ «تارىم» ژورنىلىنىڭ «تەرمىلەر» سەھىپىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ⑧ شۇ نامىلىق پوۋېست فاتارامقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛⑨، ⑩ شۇ نامىلىق پوۋېست ۋە ھىكايىلار توپلىمى؛ ⑪ شۇ نامىلىق باللار شېئىرى؛ ⑫ شۇ نامىلىق داستان كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

نىچۈن قىلىپ قويمايسىز،
«زاپاس كۈچ»نىڭ گېپىنى؟

مەھەممەتجان راشىدىنغا

تۇمان تارقاپ، تاڭ ئېتىپ،
يەتتىنىڭ باھار پەسلىگە.
ۋاقتىڭ بولسا كېلىپ كەت،
ئاكا، بىزنىڭ يەسلىگە!

مىركامىل ياقۇپقا

ئۇزۇن مەزگىل بوپقالدى
يولىڭىزغا باقىملى.
سىزنى ئىجات بېغىدىن
بولمايدىغۇ تاپقىلى؟

تۇرسۇن مەھەممەت پەخرىدىنگە

«بوۋام ئېيتقان ھىكايە»①
جاراڭلايدۇ قۇلاقتا.
ئاڭلىغىلى بولاركىن
داۋامىنى نەۋاقتا؟

تۇرغان شاۋدۇنغا

يېڭى - يېڭى دىراما،
رادىيودىن چىقىمىدى،
بىزگە پىخسىق شۇ ئىلھام
تېكىست ئۇچۇن جىقىمىدى؟

ماموت زايىتقا

ئىسكەندەرنىڭ كارمۇنى،
سەكرەتتى شوخ توشقاننى②.

توشقان پەستە، بىز كۆكتە،
يېزىڭ كۆكتە ئۇچقاننى!

مەمتىمىن ھوشۇرغا

«نەي ئاۋازى»③ياڭرىدى،
تىڭشاپ باقساق ساز ئىكەن!
«يەنە بولسا...» دەپقالدۇق،
ئامال قانچە، ئاز ئىكەن...

ئابلەمەت سابىرغا

ئىجات ئەمدى «بىخ» ④سۇرسە،
«قونالغۇ»⑤دا قونامسىز؟
بۇرۇن تېخى قونغىلى،
بۇ تەكلىپكە ئۇنامسىز؟

ئابدۇراخمان ئەبەيگە

غەلىبە بىلەن قايتتىڭىز،
ئەخمەتجاننىڭ قېشىدىن⑥.
ئەمدى نۆۋەت بىزنىڭدۇ،
ئىشنى باشلاڭ بېشىدىن!

ماخمۇت مەھەممەتكە

نەۋاقىچە يۈرۈسىز،
ھىسامىكامغا ئەگىشىپ⑦.
كېلىڭ، بىزمۇ ئويناپلى،
قالمىدۇققۇ تەگىشىپ؟

جالالىدىن بەھرامغا

مۇقاۋىدىن بوشىسا،
يېزىپ پوۋېست، ھىكايە.

① شۇ نامىلىق باللادا؛ ② شۇ نامىلىق باللار ناخشىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ③ شۇ نامىلىق ھىكايىلار توپلىمى؛ ④ شۇ نامىلىق ھىكايىلار توپلىمى؛ ⑤ شۇ ماۋزۇلۇق ھىكايە؛ ⑥ ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدىكى ھىكايىلار توپلىمى كۆزدە تۇتۇلدى؛ ⑦«ھىسام چاقچاقلىرى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

AltunOq

يۇرۇدۇ دەپ ئاڭلايمىز،
قىلامدۇ شۇ كۈپايە؟...

مەھەممەت روزى(يارقىن)غا

كۆڭلىمىزگە ياقىدۇ
«ئاق ئاسلان» ۋە«تامچە قىز»①
بىزگە ئاتاپ يازغىنىڭ،
ئېيتىپ باقە، قانچە «قىز»؟

ئىمىن ئەخمىدىگە

مۆلجەر تاغدا، بوراندا②
چېكىپسىز مىش كۆپ جاپا،
كۆزەتمىگەچ «يەسلى»نى،
باشلىق ئاكا، بىز خاپا!

ئالمجان ئىسمايىلغا

گاھى باغۋەن — «نەشپۈتچى»③
گاھى «ئاق چاچ» سىياقتا،
يۇرۇۋەرمەي سىز رەسىم،
بىزگە لايىق بۇياقتا.

ئابدۇللا سۇلايمانغا

ئاكا، نەدىن سورايمىز،
بىز ئۈچۈن ھېچ گېپىڭ يوق.
«بالا» تۇرۇپ بالىغا،
نىچۈن مەنپەت - نېپىڭ يوق؟

ئابلەت ئابدۇللاغا

ئېيتايلى بىز ئاستىلا،
قولىغىڭغا — ئۆزۈڭگە:
يۇلتۇزلارمۇ ئۇچراشسۇن،
«ئاي»④چېلىقىقان كۆزۈڭگە.

مەھەممەت شانىيازغا

ئوبدان ئاكا شانىياز،
توختاپ قالماي يەنە ياز!
ئېيتىپ باقە، يازغىنىڭ
كىملەرگە كۆپ، كىمگە ئاز؟

ئابلىكىم باقىغا

تېيىن شەرەپ قازاندى،
ئۆتكەن يىلى بەيگىدە⑤.
يەنە بەيگە ئۆتكۈزسەك،
قېپقالماسسەن كەينىدە؟

ئابابەكرى ئەمەتكە

داستانىڭدا داڭلاندى
يېڭى ئەۋلات باتۇرى⑥.
ئۆتمۈشكىلا مايىلمۇ،
ئىلھامىڭنىڭ ماتورى؟

روزى نىيازغا

كۆپ چىقاتتى تۇرپاندىن
قوغۇن بىلەن ۋاسالغۇ.
بىراق، بىزگە سوغاڭ يوق،
بارمۇ، ياكى توسالغۇ؟

* *

بالىلارنىڭ ئارزۇسى،
پۈتتى شۇنداق يېزىلىپ.
قاپىيەگە سېلىنىپ،
مىسرالارغا تىزىلىپ.

① شۇ ناملىق ھىكايىلار توپلىمى؛ ② «مۆلجەر تاغ بورانلىرى» دىرامىسى؛ ③ «نەشپۈتزارلىقتا» دىرامىسى بىلەن «ئاق چاچلىق كىشى» ھىكايىسى كۆزدە تۇتۇلۇدۇ؛ ④ «ئاق تۆپىدە ئاي كۆردۈم» شېئىرى كۆزدە تۇتۇلۇدۇ؛ ⑤ «تېيىنمەك تۇۋرۇك سانىشى» ناملىق مەسەل كۆزدە تۇتۇلۇدۇ؛ ⑥ «باتۇر ئوغلان» ناملىق داستان.

ئوقۇپ بەرسەم يازغاننى،
قوشتى مۇنداق تىلەكنى:
«...تەڭ ئوينايلى ھەممىمىز،
30 يىللىق كۆرەكنى①.

بىرغۇ ئاشۇ بايرامنى،
شان - زەپەردە كۈتمەكچى

قەلەمكەشلەر بىز ئۈچۈن
قانداق ئەسەر پۈتمەكچى؟...»

تىركەپ قويدۇم ئۈنسىمۇ،
ئاخىرىغا قوشاقنىڭ.
ئەمدى كىمدىن ئاڭلايمىز،
جاۋابىنى چاقچاقنىڭ؟!

شېئىرلار

ئابلىكىم روزى

ئاكا دېيىش نومۇسمۇ؟

ئىككى بالا سۆزلىشەر،
(بىرى كىچىك بىرى چوڭ.)
نىمىشقىدۇر، ئۇلاردىن
كىچىگىنىڭ گېپى توڭ.
چوڭى شۇنچە ئىززەتلەپ،
سۆزلەۋاتسا ئۇكام دەپ؛
سەكرەپ كەتتى كىچىگى:
«سەن قانداقچە ئاكام؟»دەپ.
«ئۆيدە مېنىڭ ئاكام بار،»
دېدى يەنە كىچىگى.
بۇ سۆزلەردىن چوڭىنىڭ
ئازاپلاندى يۈرىگى.
قېنى، ئاشۇ بالىنىڭ
قىلغان گېپى دۇرۇسمۇ؟
يېشى چوڭنى ھۆرمەتلەپ،
ئاكا دېيىش نومۇسمۇ؟!

قول ياغلىق

قىزىلگۈلگە ئوخشايسەن،
كىچىككىنە قول ياغلىق.
شۇنچە يۇمشاق، چىرايلىق،
ئەپچىلگىنە قول ياغلىق.

سېنى تۇتۇپ پاكىزە،
سۈرتىمەن قول، يۈزۈمنى...
شۇنچە تېتىك، كۆڭۈللۈك،
ھېس قىلىمەن ئۆزۈمنى.

قول ياغلىقىم، مەن سېنى
ئايرسايمەن يېنىمدىن.
تازىلىقنى ھەرقاچان
سۆيۈمەن چىن دىلىمدىن.

ئاپپاق بور

دانە - دانە، ئىنچىكە،
سۇپەتلىكسەن ئاپپاق بور.
ئۆگىنىشتە بىز ئۈچۈن
كېرەكلىكسەن ئاپپاق بور.

ئەپچىل تۇتۇپ بىز سېنى
خەت يازىمىز دوسكىغا.
ئوخشىتىمىزدۇ ھەدىمەيلەن
سېنى يېقىن دوستىغا.

① شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىق تويى كۆزدە تۇتۇلۇدۇ.

ساقلاش ئۈچۈن بىز سېنى
ياساپ قويدۇق ساندۇقچە.
سېنى ئاسراپ ئاپپاق بور،
ئىشلەتمەيمىز ئارتۇقچە.

نوتا ئۆگەندۇق

چىن كۆڭۈلدىن قىزىقىپ،
ئۆگەندۇق بىز نوتىنى.
«دو، رې، مى، فا، سو، لا، شى...»
قوزغايدۇ دىل زوقىنى.

جاراڭلايدۇ رېتىملىق
شات ئاۋازلار، ئاھاڭلار.
نېمە دېگەن يېقىملىق،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلاڭلار.

سوراپ قالدى مۇئەللىم

سوراپ قالدى مۇئەللىم،
ئارمىنىڭلار نېمە؟ دەپ.
قەلبىڭلەردە جۇش ئۇرغان
شاتلىقىڭلار نېمە؟ دەپ.

جاۋاپ بەردۇق: «ئىلىم - پەن
ئارمىنىمىز بىزنىڭكى.
ئۇنى ھارماي ئۆگىنىش —
شاتلىقىمىز بىزنىڭكى!»

1985 - يىل، مارت، قەشقەر.

ئىككى شېئىر

ھەسەن تىلىۋالدى

ئىنىم

كىچىك ئىنىم دىلمۇرات
خەت يازىدۇ قىزىقىپ
جىجىلايدۇ قەغەزگە
كەتكىنىدە ئېزىقىپ.

دەيدۇ: «ئاكا، خەت يازسام
بىردەمدىلا ئازىمەن،
ئېيتىپ بەرگىن، جان ئاكا،
قاچان سەندەك يازىمەن؟»

دىدىم: «ئىنىم ئۆگەنسەڭ
زېرىكمەيلا تىرىشىپ،
يېڭەلەيسەن مۈشكۈلنى،
ئۇتۇقلارغا ئېرىشىپ.

بولسام يامغۇر تامچىسى

ياغدى يامغۇر شاقىراپ،
يەر ئۈستىگە چېچىلىپ.
گۈللەر قېنىپ سۇ ئىچىپ،
كەتتى چوغدەك ئېچىلىپ.

پايانسىز تاغ - داللار
كىيدى ئىسىل يېشىل تون.
ياساندى ئۆز تەبىئەت،
يوقاپ تۈتەك ئىس - جۇدۇن.

ئاقتى شاتلىق يامغۇرغا
تولۇپ قەلبىم باغچىسى.
كۆكەرتسەم يەر - زېمىننى
بولۇپ يامغۇر تامچىسى.

باللار قەلبى

ئابدۇللا ئەبەيدۇللىن

ئايىنى ئېلىپ بەر ماڭا

دادا - دادا، جان دادا،
بىر تەلىۋىم بار ساڭا:
ئايىنى ئېلىپ بەر ماڭا،
كۈننى ئېلىپ بەر ماڭا.
يۇلتۇزنىمۇ ئېلىپ بەر،
ئېلىپ باقاي سانىنى.
مىنىۋېلىپ ئۇلارغا،
ئايلىناي يەر شارىنى.
كۆرۈپ يېقىن ئۇلارنى،
تۇتۇپ باقاي قول بىلەن.
ماڭىدىكەن ئاسماندا
ئۇلار قايسى يول بىلەن؟
تۇرىدىكەن تىۇختىماي،
ئۇلار دائىم ئالمىشىپ.
بىللە تۇرسا بولمامدۇ،
قاتارلىشىپ قارىشىپ؟
بىلسەم دەيمەن ئۇلارنىڭ
قونالغۇ جاي - يېرىنى.
قىزىقىمەن بىلىشكە
خىسلىتىنى . . سىرىنى...
دادا - دادا، جان دادا،
قەتئىي تەلەپ بۇ ساڭا:
ئايىنى ئېلىپ بەر ماڭا،
كۈننى ئېلىپ بەر ماڭا!

شوتا بولسام

دادام بىلەن تىككەن ئىدۇق،
يول بويىغا ھەر خىل كۆچەت.
بۇ يىل ئۇلار سايە تاشلاپ،
بولۇپ قالدى يولغا زىننەت.

بەزىلىرى بەردى مېۋە،
بەزىلىرى نوتا بولدى.
بەزىلىرى ئۆگزىلەرگە
چىقىش ئۈچۈن شوتا بولدى.

قاراپ ئاشۇ كۆچەتلەرگە،
ئەمگەكىمدىن يايراپ كەتتىم.
يۈرىگىمگە تولۇپ ئارزۇ،
تومۇچۇقتەك سايراپ كەتتىم...

دىدىم: «مەنمۇ كۆچەتلەردەك
مېۋىلىك بىر نوتا بولسام.
چىقىش ئۈچۈن پەللىلەرگە،
ئاددىغىنا شوتا بولسام!»

باللار ناخشىلىرى

ياسىن ئىسمايىل

تايچىغىم

ماڭا زەپمۇ ياقىسەن،
چىلان تىۇرۇق تايچىغىم.
كۆرسەم سېنى ھەر دائىم،
تاشار دىلدا شاتلىغىم.

قىلدىقلىرىڭ بەك تاتلىق،
كۆڭلۈمنى زەپ ئاچىسەن.
تۇتۇپ قويسام بېشىڭنى،
سەكرەپ . . سەكرەپ قاچىسەن.

ئوت سەپ بەرسەم سەھەردە،
يەيسەن ئۇنى زوقلىنىپ.
قۇۋۋەت يىغىپ ئۇنىڭدىن،
ئوينىاقلايسەن روھلىنىپ.

تېز چوڭ بولغىن، تايچىغىم،
تولۇپ قۇۋۋەت - مادارغا.
ئىككىمىز تەڭ چوڭ بولۇپ،
قوشۇلايلى قاتارغا.

ئارزۇيۇم

بال ھەرىسى بال يىغار،
قونۇپ گۈلگە. چېچەككە.
ھوسۇل بەرسە ئەل ئۈچۈن،
دەيدۇ: يەتتىم تىلەككە.

مەن ئوخشايمەن ھەرىگە،
كىتاۋىم گۈل - چېچەككە.
بولۇپ ئاڭا پەرۋانە،
بال يىغىمەن يۈرەككە.

بال ھەرىدەك ئەجرىمدىن
بەرسەم مەنمۇ ئەلگە نەپ؛
كۈلەر مېنىڭ ئارزۇيۇم،
قىزىل گۈلدەك پۆرەكلەپ.

مەن ئانامغا چاي تۇتتۇم

ئانام ئىشتىن يانغاندا،
ئىككى قوللاپ تۇتتۇم چاي.
ئانام ماڭا زوقلىنىپ،
ئالدى ئۇنى خۇشچىراي.

شۇ چاي بىلەن ئانامنىڭ
ھارغىنلىغى تارىدى.
كىچىككىنە بۇ ئىشىم
ئانامغا بەك يارىدى.

ئايگۈلنىڭ مېھرى

مەمتىمىن بارى

ئالدىراپ كەلمەكتە مەكتىۋىدىن قىز،
يېزىنىڭ يولىدا خىيال ئىلكىدە.
كەلمەكتە شۇ يولدا ئاڭا ئەگىشىپ،
بىر تالاي ئوغۇل . . قىز قىنىغا پاتماي،
ناخشا - كۈي ياڭرىتىپ قىزىتىپ كۈلكە.

مەسۇمە قىز بىراق خالى كۈلكىدىن،
كېلىدۇ ھەر دائىم تەشۋىشكە چۆمۈپ.
مەگزىنى ھۆللەيدۇ بەزى - بەزى ياش،
نىمىشقا يۈرمەيدۇ ئۇمۇ شات كۈلۈپ؟

ئەپسۇسكى، ئايگۈلنىڭ روھى - ھالىتى
ئالدىمغا تۇساتتىن قويدى بىر سوئال.
تېگىگە يەتمەكچى بولۇپ مەن شۇڭا،
ئەگەشتىم ئۇنىڭغا سۈرگەنچە خىيال.

مەلىنىڭ چېتىدە ئايگۈلنىڭ ئۆيى،
ئىشىگى ئېچىلغان چوڭ يولغا قاراپ.
ھويلىنى قاپلىغان تال - باراڭلىرى،
مېۋىلىك دەرەخلەر قالغان سۇسىراپ،
ھويلا تىنچ، ئۆيمۇ تىنچ.

ھەممە ياق تىپ - تىنچ،
شۇ يالغۇز تۇرخۇندا ئىسىنۇ كۆرۈنمەس.
يېقىنلاپ كەلمەكتە كۈكۈم ۋاقتىمۇ،
كۆزنەكتىن تۈگۈلۈكتىن يوروق كۆرۈنمەس.
يەتتىممەن ئاخىرى ئىشنىڭ تەكتىگە،
ئايگۈلنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتكەن.
بىر ئانا،
بىرلا قىز،
ئىككىلا كىشى
بىر ئۆيىنى باشقۇرۇپ جاننى - جان ئەتكەن.

يىل ئۆتۈپ ئاردىن كەلگەندە كەچكۈز،
ئانىسى ئاغرىققا مۇپتىلا بولغان.
ئۆي ئىشى، باغ ھويلا، ئېتىز پەرۋىشى،
ھەممىسى شۇ قىزنىڭ ئۈستىدە قالغان.
قىز كېلىپ كەچاگى بوخچىنى قويۇپ،
ئىللىتار ئۆزىنى تېز كاڭغا ئوت قالاپ.
ئۆيلەرنى، ھويلىنى، سىپرىپ - سۈپۈرۈپ،
چاي بېرەر ئانىغا سۈتكە نان چىلاپ.
ئاخشىمى ئۈستىلەپ ئەتىنىڭ غېمى،
غەملىنىپ ئىشلىسە ئاندىن تاپشۇرۇق؛

كېچىسى ئانىنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ،
مۇڭغا، مۇڭ بولار، روھىغا ئوزۇق.
ئەمدىلا ئون بىردە بولسىمۇ يېشى،
يۈكلەنگەن ئۇنىڭغا بىر ئۆينىڭ ئىشى.
تۈنلەرنى ئۇلىغان كۈنلەرگە شۇنداق،
قولغا قول، پۇتقا پۇت بولۇپ ئانىغا —
ئۇيقىسىز تۈنلەردە ھەتتا سىردىشى.

ئانىنىڭ تىنىدە كېسەل ئازاۋى،
چېھرىدە خوشاللىق، لېۋىدە كۈلكە.
بىلدۈرۈپ ئايگۈلدىن خۇرسەنلىكىنى
تەرىپلەپ بېرەركەن كىرگەن كىشىگە.
«رازىمەن قىزىمدىن رازى مىڭ مەررە.
مېنى دەپ تارتتى ئۇ قانچىلىك جاپا.
كېچىسى ھەتتاكى قاقمىدى كىرپىك،
گوياكى مەن بالا، بولدى ئۇ ئانا.»

خىسلىتى ئۇ قىزنىڭ نامۇ - شەرىپى،
قىزغىدى قەلبىمدە تۈگىمەس ئىلھام.
ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ ئىش ئىزى
سۆزلىنىپ كەلمەكتە بولۇپ بىر داستان.

ئىككى شېئىر

روزىتوختى داۋۇت

قېنى، سىزگە كىم كېرەك؟

مانا بىر توپ باللار،
قاتار ئىككى رەت بولۇپ،
«دوست تاللاش» ئويۇنىنى
باشلىۋەتتى سەپ بولۇپ.

بۇ تەرەپتىن تۈۋلىسا:
«ئاپپاق تېرەك، ئاق تېرەك،
دوست بولۇشقا بىزلەردىن
قېنى، سىزگە كىم كېرەك؟!»

دەيتتى شۇئان ئۇ تەرەپ:
«بىزگە كېرەك - ئوت يۈرەك،
ئۈگىنىشتە ئەلاچى،
ئىشچان، باتۇر، گاڭ بىلەك!»

بۇ تەرەپتىن يۈگرەيتتى
قارشى ياقتا بىر بالا.

چۆمۈلەتتى شاتلىقتا،
ئۇندا تۇرغان ھەر بالا.

دەيتتى ئۇلار شۇ ھامان:
«بىزدىن سىزگە كىم كېرەك؟»
قارشى تەرەپ تووۋلايتتى:
«بىزگە كېرەك مەرت، زىرەك!»

ئىككى تەرەپ ئاشۇنداق،
دوست تاللايتتى ئۆزىگە.
كەلگەن دوستى گويا گۈل
كۆرۈنەتتى كۆزىگە.

يايلىغىم

كۆك مەخمەلگە ئوخشايسەن،
يېشىل چىمەن يايلىغىم.

سەندە تىنەن ئۆسمەكتە،
قوزا، ئوغلاق، تايچىغىم.

قوينۇڭ سېنىڭ شۇنچە كەڭ،
چەت - چېتىڭگە كۆز يەتمەس.
ئوت - چۆپلەر مول قۇچىغىڭ،
چاقناپ تۇرغان گۈل، ئەتلەس.

ھەر كۈن كېلىپ باغرىڭدا
قوي - قوزامنى باقمەن.
مەخمەل كەبى ئۈستۈڭدە
ھۇزۇرلىنىپ ياتمەن.

يايراپ كېتەر ۋۇجۇدۇم،
شۇندا سەندىن سۆيۈنۈپ.
مەن ئاسرايمەن باغرىڭنى،
ئۆز جېنىمدەك كۆيۈنۈپ.

دوستلۇق ناخشىسى

قادىر تۇردى

تىك ئۇچار غاقىراپ كەلمەكتە ھەيۋەت،
يۈرەكلەر تەلمۈرەر ئاڭا ئىنتىزار.
خالايىق ئۆزىچە پىچىرلىشىدۇ:
«يەرگە تېز قونسىدى... ساقمىدۇ ئۇلار؟»
«تېپىلدى يىگىرمە توققۇز كىشى» دەپ
بەختىيار لابادىن بەرگەندە خەۋەر.
تاشلىدى دىلدىكى تەشۋىشنى يۇلۇپ،
سۆيۈملۈك كىشىلەر قۇچقان شان زەپەر.
سۆيۈندى كۈمۈش چاچ بوۋاي، موماي-لار،
سۆيۈندى نەۋقىران يىگىت، چوكانلار.
سۆيۈندى باللار سەكرىشىپ قۇۋناق
سۆيۈندى خوشنىلار دوست ۋە يارانلار.

1

دىكابىر ئېيىنىڭ بىر كۈن ئاخشىمى،
بەدەننى ھەرىدەك چاقىسىمۇ سوغاق.
جۇڭغارنىڭ پايانسىز ئويمانلىقىدا،
بۇرغىلاش ئەترىدى قازاتتى قۇدۇق.
توساتتىن ئۆزگىرىپ ھاۋانىڭ پەيلى
ئاپپاق تون يېپىندى بىپايان قۇملۇق.
گىرادۇس نۆلدىن پەس قىرىققا چۈشۈپ،
ماتورمۇ توڭلىدى بەرمىدى يورۇق.
توك بولماي ئىشلىمەي تېلېگراممىمۇ،
ئاش - ئوزۇق ئالاقە ئۈزۈلۈپ قالدى.
نېفتىنىڭ يىگىرمە توققۇز جەڭچىسى
قار مۇزلار ئىچىدە قورشىلىپ قالدى.
ۋە لېكىن جەڭچىلەر تاپمىدى تىنىم،
بۇرىدى ماتورنى زورلىدى ئىشقا.
شۇ مۇدھىش سوغاقنىڭ تەرسالىقىدىن،
كەتتى مىڭ چارىمۇ بىكارغا - بوشقا.
قىزىدى يەنىمۇ ماتور بىلەن جەڭ،
سوتكىلاپ ئۈزۈلمەي قىلدى ئۇ داۋام.
ماتور ئۇ، نىمىدى ئادەم ئالدىدا،
ئىشلىمەي كاچ ماتور تاپمىدى ئارام.
ئۈچ سوتكا ئىنجىقلاپ، پۇشقۇرۇپ ئاخىر،
رېتىملىق سايرىدى يورۇدى ۋادا.
«توك كەلدى! توك كەلدى!» دېيىشتى ئۇلار،
جەڭگاھنى قاپلىدى يېقىملىق سادا.
جەڭچىلەر ۋاقىتنى بىلىپ غەنىمەت
قاراماي شەھىرىگە سوقتى تېلېگرام:
«قۇتقۇزۇپ ئېلىڭلار، ئەھۋال خەتەرلىك...»
توك ئۆچتى، سۆز تېخى بولمايلا تامام.

2

زىمىستان لەشكىرى قوترىدى دەھشەت،
قار بىلەن شۇۋىرغان چۈشتى بەس - بەسكە.
سوغاقنىڭ ھەيۋىسى ھەسسىلەپ ئۆسۈپ،
گىرادۇس تۆۋەنلەپ سىلجىدى پەسكە.
شۇ مۈشكۈل ئىچىدە تىك تۇرۇپ باشلىق،
قوزغىدى قوشۇننى چارە ئىزلەشكە.
غولغۇلا قىلىشىپ جەڭچىلەر بىردىن،
زېھنىنى جەم قىلىپ چۈشتى ئەسلەشكە.
ئارىدىن بىر يىگىت ئاۋال سۆز ئېلىپ:
«ئونبەش يول يىراققا كېتەيلى» دېدى.

«ئۇندا مەن بىر ئەپلىك ئۆكۈرنى كۆرگەن
شۇ جايىنى بىز ماكان ئېتەيلى» دىدى.
يىگىتنىڭ پىكىرىگە قوشۇلدى ھەممە،
يول ئالدى جەگچىلەر شۇ ئۆكۈر تامان.
ئۆكۈر ئۆز قوينىدىن بېرىپ پانالىق،
ئۇلارنى جۇدۇندىن ساقلىدى ئامان.
ۋە لېكىن ئوزۇق يوق قىينىلىپ قالدى،
بەزىلەر ھالسىراپ يىقىلىپ قالدى.
نەچچە يىل تۇتمىغان كونا كېسەللەر،
سوغاقتا يېڭىدىن قوزغىلىپ قالدى.
جەگچىلەر كۆچكەندە ئاشۇ ئۆكۈرگە،
لېيىقچە خىسلەتمۇ كەلگەندى كۆچۈپ،
شۇ خىسلەت بەئەينى ئىپار - رەيھاندەك،
ئۆكۈرنى بىر ئالدى خۇشبۇي ھىد تۆكۈپ.
تاۋلاندى جەگچىلەر پولاتتەك مەھكەم
شۇ ئېغىر تۇرمۇشنىڭ سىناقلىرىدا.
بىمارلار، ھۇشسىزلار ياتاتتى ئەپلىك،
ياش يىگىت — ئوغۇلنىڭ قۇچاقلىرىدا.

3

تەككەندە ئاق چاچلىق شۇجى قولىغا
«قۇتقۇزۇپ ئېلىڭلار...» دىگەن تېلېگىرام.
كېچىلەپ ئېچىلدى بىر جىددى يىغىن
چوڭ - كىچىك ھىچ كىشى ئالمىدى ئارام.
«قۇتقۇزۇپ ئېلىڭلار» دىگەن بۇ خەۋەر،
چاقماقتەك تارالدى پۈتۈن شەھەرگە،
تەييارلاپ باشلىقلار كىيىم ۋە ئوزۇق،
پۈتكۈزدى كېچىنى ئۇلاپ سەھەرگە.
كېلىشتى سەپداشلار بىز بارايلى دەپ،
بۇرغىلاش ئەترەتنى قۇتقۇزايلى دەپ.
ئۆزلۈمەي كېلىشتى بىر نەچچە ئەترەت،
بۇ ئىشنى زىممىگە بىز ئالايلى دەپ.
بىر سائەت ئىچىدە تارقىلىپ خەۋەر،
نېفىتلىك شەھەرنى تەشۋىشكە سالدى.
تالىشىپ ئاخىرى ماشىنا ئەترەت،
قۇتقۇزۇش ئىشىنى زىممىگە ئالدى.

ئۇخلايدۇ تاغ - دالا شىرىن ئۇيقۇدا،
ئۈستىگە ئاق قاردىن يوتقان يېپىنىپ.
قارىغاي، ئارچىنىڭ يۇمران شاخلىرى
ئېگىلىپ قالغانتى ئۇيقۇغا پېتىپ.
ۋە لېكىن ئۇخلىماي ماشىنا ئەترەت،
سەپەرگە ئاتلاندى، تەييارلىق تولۇق.
چاقنايتتى قەلبىدە ئۈمىت يۇلتۇزى،
چاقنايتتى كۆزلىرى چولپاندەك نۇرلۇق.
ماشىنا ئەترىدى كەتتى - يۇ، لېكىن،
باشقىلار يەنىلا تاپمىدى ئارام.
تېلېفون توغرىلاپ ھاۋا قىسمىغا
ۋەقەنى بىرمۇ بىر ئەيلىدى بايان.

4

«بۇرغىلاش ئەترەتنى قۇتقۇزۇش كېرەك!»
دىگەن سۆز كەلگەندە قىسىم ئىچىگە.
«مەن باراي!»، «مەن باراي!» دىگەن
تەلەپلەر،
قىسىمنى بىر ئالدى ئاشۇ كېچىدە.
بېرىلدى ئاخىرى بۇ بىر ۋەزىپە،
ئۇچقۇچى بەختىيار گۇرۇپپىسىغا.
بېقىشتى گۇرۇپپا ئەزالىرىمۇ،
تەبەسسۇم ئىلكىدە ياش ئۇستازىغا.
لازىمەت تولۇقلاپ، تىك ئۇچار بىلەن—
جەگچىلەر ئالدىراش ئۇچتى پەلەككە.
قۇترىغان بۇلۇتنىڭ باغرىنى يېرىپ،
جۇنىدى چاقماقتەك جۇڭغار تەرەپكە.
ئالاقە بولمىغاچ قارار گاھ بىلەن،
نىشاننى پەرق ئېتىش توختىدى تەسكە.
پەس ئۇچۇپ بەختىيار يەرنى بېغىرلاپ
كۆزنى مىڭ قىلىپ قارايتتى پەسكە.
ئاقتۇرۇپ بىرمۇ - بىر ھەر بىر جىرانى،
تالىمىمۇ چىدايتتى كۆزنىڭ قارىسى.
ئويلايتتى «چەككەندۇ قانچىلىك ئازاپ،
خەلقىمنىڭ نېفىتچى ئوغلى ۋارىسى»
ئون سائەت، ئۈچ مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن،
قۇدۇقنىڭ سايىمىنى چېلىقتى كۆزگە.
ئەپسۇسكى، ئادەمنىڭ سايىسىمۇ يوق،

ھېچنەرسە كۆرۈنمەس سايماندىن ئۆزگە.
تىنك ئۇچار ۋاقىراپ چاقىردى تىنماي:
«نېفىتچى دوستلىرىم قېنى نەدە سەن؟!
مەن سېنى سېغىنىپ كەلدىم قېشىڭغا،
بولمامدۇ بىر قېتىم ماڭا ھە دېسەڭ؟»
«بارغانچە ئازايدى تىنك ئۇچار مېيى،
تۈگىسە ماي سوراپ بارىمىز نەگە؟
تاپالماي قۇرۇق قول قايتساق مۇبادا،
خەلقىمىز ئالدىدا قارايمىز يەرگە...»
ئويلىسا بەختىيار ئەنە شۇلارنى،
باشلىرى پىقىراپ، چۈمەتتى تەرگە.
دەيتتى ئۇ «ئېرىشەي قايتمايمىز چوقۇم،
بۇ قېتىم جەڭدىمۇ پارلاق زەپەرگە.»
پاھ! ئەنە ئۆگكۈردىن چىقىشتى ئۇلار،
ھاۋادىن ماتورنىڭ ئۈنىنى ئاڭلاپ.
يۈگۈردى تىنك ئۇچار ئالدىغا ئەنە،
سۆيۈملۈك كىشىلەر كەلدى دەپ توۋلاپ.
تىنك ئۇچار پەسلىدى، قوندى قېشىغا،
ھاياجان ئىلكىدە يېقىشتى ئۇلار.
ئارمىيە ۋە خەلق بىر گەۋدە بولۇپ،
يۈرەكنى يۈرەككە يېقىشتى ئۇلار.
تىنك ئۇچار ئىچىدىن تۆكۈلدى جۇۋا،
تۆكۈلدى مامۇقتەك پاختىلىق چاپان.
تۆكۈلدى خىلمۇ-خىل شىپالىق دورا،
تۆكۈلدى مۇراببا، شىرىن تائام، نان.
تارقىتىپ بېرىلدى كىيىم ۋە ئوزۇق،
تارقىتىپ بېرىلدى لازىمەت تولۇق.
بىتاپلار دورا يەپ ھۇشىغا كېلىپ،
دەۋەتتى «ئارمىيە نەقەدەر ئۇلۇغ!»
ئۈمىتنىڭ ئۇچقۇنى ياندى لاۋۇلداپ،
ئويىندى يۈرەكلەر شات-خورام تېپىپ.
ئارمىيە-خەلقنىڭ دوستلۇق مېھرىدىن،
مۇھەببەت دەرياسى ئۆركەشلەپ ئېقىپ.

5

تىنك ئۇچار قوزغالدى غاقىراپ ھەيۋەت،
نېفىتچى قوشۇنى سىغدۇرۇپ تولۇق.
ئېغىزدىن چۈشمەيتتى ئاشۇ بىرلا سۆز،
«ئازاتلىق ئارمىيە نەقەدەر ئۇلۇغ!»
تىنك ئۇچار غاقىراپ ئۇچماقتا ھەيۋەت،
يولداشلار قەلبىدە غورۇر-ئىپتىخار.
دالىدا تەبىئەت ئاق تون كىيسىمۇ،
تىنك ئۇچار ئىچىدە چاقنايدۇ باھار.
مەيدانغا قوندى ئۇ، چۈشتى جەڭچىلەر،
ياڭرىتىپ يۈرەكتىن چىققان ناخشىنى.
جىمىكى خالايىق جۆر بولدى ئاڭا،
ياڭراتتى دوستلۇقنىڭ زەپەر مارشىنى.
شۇ ناخشا ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ ھەردەم،
نېفىتلىك شەھەرنىڭ قۇچاقلىرىدىن.
ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ شۇ ناخشا ھەردەم،
يۇرتۇمنىڭ چەت — بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىن.
شۇ ناخشا ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ ھەردەم،
نېفىتنىڭ قاينىغان بۇلاقلىرىدىن.
شۇ ناخشا ئاڭلىنىپ كەتمەيدۇ نېرى،
جاراڭلاپ خەلقىمنىڭ قۇلاقلىرىدىن.
ئارمىيەم دوستلۇقنىڭ نەمۇنىسى سەن،
سەن بىلەن خەلقىمنىڭ قەلبى بىر تۇتاش.
قوغدىدىڭ شۇ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقنى،
قوغدىدىڭ كۆزۈڭنىڭ قارىچۇغى ئوخشاش.
ھەر باسقان ئىزىڭدىن ئۈندى گۈل چېچەك،
چۆللەردە يارالدى مىڭلىغان گۈلشەن.
ئازاتلىق ئارمىيەم قەھرىمان قوشۇن،
كۆڭۈللەر كۆكىنىڭ چولپانى ئۆزەڭ.
سەن بىلەن خەلقىمنىڭ ئىناقلىقىدىن،
ئارتۇق كۈچ دۇنياغا كەلمىدى تېخى.
شۇڭلاشقا ئەل ئامان — خەلقىمىز ئامان،
دۈشمەن ئىز باسقىلى مىڭ ئەمەس جىنى.

AltunOq

بۇرغىچى ناخشىسى

قادىر سىدىق

بۇرغىچىمەن، بۇرغىنىڭ دىلدارى تانىماس تائەبەت،
بۇرغىنى سۆرىگەچكە چىن ۋەسلىگە قانىماس تائەبەت.

خۇددى مەن مەجنۇن سۆپەت چۆللەرنى كەزسەم ھەر كۈنى،
لەيلىگە ئوتلۇق ۋاپا قەلبىمدە ئىخلاس تائەبەت.

ۋىشكىدا يانغان بىھەد نۇرلۇق چىراقلار — كۆزلىرىم،
ياقىمەن كۈن - تۈن گۈزەل ھۆسنىگە، تالماس تائەبەت.

بۇرغا، ماتورلار ئوقۇيدۇ ھەر كۈنى شات ناخشىنى،
ناخشىسى ناخشامغا جۆر، ئاۋازى تەڭماس تائەبەت.

دۈچ كېلىپ قالسا كىشىكى گەر جاپاغا ھەرقاچان،
ئۆلگە — بايراقتۇر چىدامى، ئارتقا يانماس، تائەبەت.

بەزىلەر دەيدۇ مېنى: «مەينەت، مۇشەققەت بەندىسى»
ئەكسىچە ئەھدىمگە چىن سادىقكى، ئاغماس تائەبەت.

پاك قەلب مېھرىم ئوتى ئۆندەيدۇ: قازغىن چەشمىنى
سەن بولۇپ چوڭ بۇرغىنىڭ دەندانى① ئالماس، تائەبەت.

مەن پەقەت مېھنەتكە يار، خىسلەتكە باي ياش بۇرغىچى،
يۇقىمۇ جىسمىمغا كىر، قەلبىمگە يۇقماس تائەبەت.

بەختىيارمەن، ماختىنارمەن بۇرغىچى نامىم بىلەن،
خۇشلىقىم فونتان نېفت، ئوخچۇيدۇ — تۇرماس، تائەبەت.

ماي بىلەن قۇچتى ئېلىم دۇنيادا چەكسىز شان - شەرەپ،
ئەھلى - ئالەم بۇڭا قايىل دەيدۇ: «ھەق - راست!» تائەبەت.

بۇرغىنى باغرىمغا باستىم، مەن دىمەيمەن «سوغ تۆمۈر»
بۇرغا ھەر كۈن - ھەر ۋاقىت، ھەمدەمكى ئۇ، خاس تائەبەت.

ياڭرىتىپ جەڭ مارشىنى چۈشتۈم كۈرەشكە ئاتلىنىپ،
قۇچىمەن غەلىبە چوققۇم، توسقۇن توسالماس تائەبەت.

---

① دەندان—چىش.

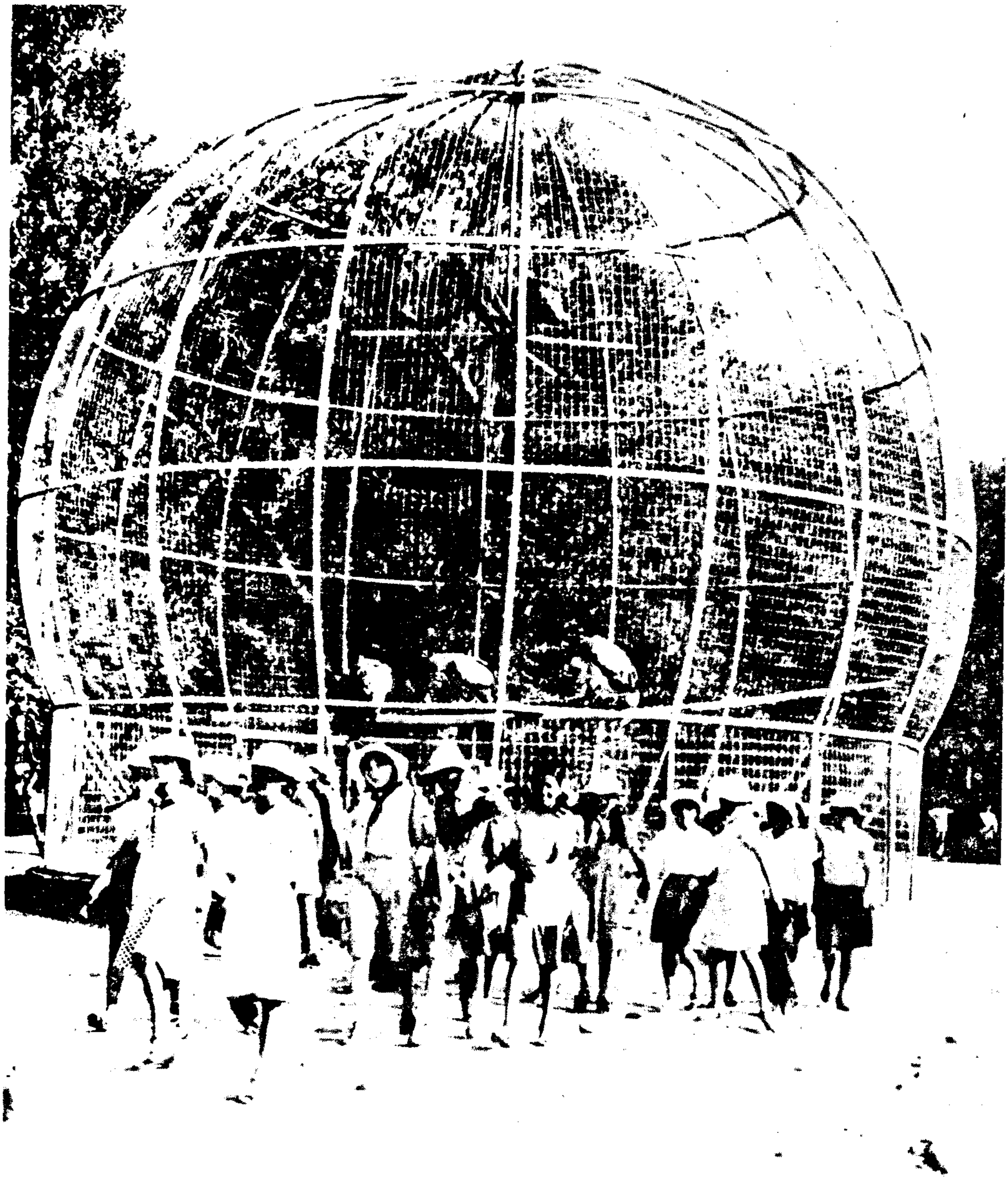

ئوقۇغۇچىلار لاگېرىدا

سۈرەتنى غەيرەت ئوسمان تارتقان.

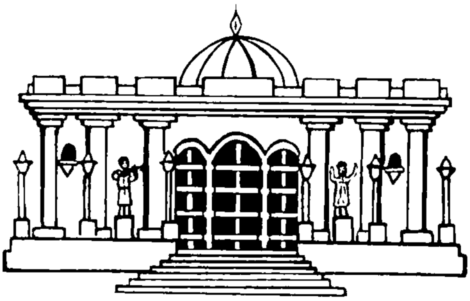

تارىم

塔里木（维吾尔文，文学月刊）

TARIM (in Uighur A monthly Literature jornal)

1985 - يىل 6 - سان (290 - سان)، 28 - يىل نەشرى

تۈزگۈچى: «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى (تېلېفون نومۇرى: 24784)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى. شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ. مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارى-لىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو نەشرىيات ئاشقى سودا باش شىركىتى (بېيجىڭ 614 - خەت ساندۇقى).

n. p. Box 614, Beijing, China

باسما تاۋاقى: 10، ژۇرنال نومۇرى: 66 — 58، باھاسى: 0.50 يۈەن.

مەملىكەتلىك ژۇرنال نومۇرى: 356

定价：0.50元